ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Пам'яті професора
Мазнєва Григорія Євтійовича

Вісник ХНТУСГ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

191' 2018

Міністерство освіти і науки України

ВІСНИК

Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Випуск 191

Економічні науки

У відповідності до наказу МОН України від 21.12.2015 р. № 1328 Вісник ХНТУСГ: економічні науки включений до Переліку наукових фахових видань України (Додаток № 8. – С. 4)

Харків – 2018

УДК 346.54:338.432
ББК 65.32-18
В 53

Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2018. – Вип. 191. – 405 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. Протокол № 7 від 29.03.2018 р.

Редакційна колегія:
Корнієцький О.В, д.е.н., проф., головний редактор;
Амосов О.Ю., д.е.н., проф.;
Красноруцький О.О., д.е.н., проф.;
Корнієцький О.В., д.е.н., доц.;
Мандич О.В., д.е.н., доц.;
Маренич Т.Г., д.е.н., проф.;
Онегіна В.М., д.е.н., проф.;
Орел В.М., д.е.н., проф.;
Шинкаренко В.Г., д.е.н., проф.;
Шабінський О.В., д.е.н., доц.;
Грідін О.В., відповідальний секретар

Засновник – Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 15983-4455 Пр від 01.12.2009 р.

Адреса редакції:
61002, м. Харків, вул. Алчевських, 44,
тел. (057)716-41-68, (057)716-41-54

© Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, 2018

УДК 330.341

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ТЕХНІКИ І ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

МАЗНЄВ Г.Є.*, *ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА
JACEK SKUDLARSKI,
WARSAW UNIVERSITY OF LIFE SCIENCES – SGGW

Постановка проблеми у загальному вигляді. З набуттям Україною членства в СОТ підприємства агропромислового комплексу опинилися у відкритому конкурентному середовищі. Тому ефективне функціонування агроформувань стане можливим тільки за умов оновлення матеріальної і технологічної бази та впровадження інноваційних технологічних процесів, які стають стратегічним фактором підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Технології вирощування сільськогосподарських культур цілком визначають ефективність аграрного виробництва [1], конкурентоспроможність його продукції. Найважливішою складовою технологій є машини та обладнання. Від рівня забезпеченості машинами, їх експлуатаційних характеристик, відповідності екологічним вимогам залежить своєчасність і якість виконання технологічних операцій, що визначає урожайність та якість отриманої продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формуванню технічного потенціалу агровиробництва, ефективності використання техніки, впровадженню сучасних ресурсозберігаючих технологій і визначенню ефективності останніх багато уваги приділили відомі вчені: Білоусько Я.К., Бурилко А.В., Галушко В.П., Головко А.М., Денисенко П.А., Іванишин В.В., Конкін Ю.А., Кормаков Л.Ф., Косачев Г.Г., Краснощеков М.В., Лобас М.Г., Лузан Ю.Я., Мазлоєв В.З., Перебийніс В.І., Підлісецький Г.М., Питулько В.О., Товстопят В.Л., Шебанін В.С., Шкільов О.В. та ін.

Проте, тенденції та механізм інноваційного техніко-технологічного оновлення сільського господарства потребує подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення тенденцій та умов формування технічного потенціалу агропідприємств і розробка пропозицій щодо інноваційного оновлення технологій виробництва сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід констатувати, що за роки економічних трансформацій в аграрному секторі України відбувся катастрофічний спад кількості тракторів і сільськогосподарських машин. Так, якщо у 1991 році в сільськогосподарських підприємствах країни налічувалось 497,3 тис. тракторів, то на кінець 2012 року їх кількість дорівнювала лише 150,1 тис. штук, або 30,2 %. Тобто, тракторний парк порівняно з дореформовим періодом зменшився у 3,3 рази. Зменшилась кількість зернозбиральних комбайнів – з 105,2 тис. шт., до 32 тис. шт., що складає лише 30,4 %. Парк кукурудзозбиральних і бурякозбиральних комбайнів у 2012 році становив відповідно лише 13,7 % і 18,2 % від кількості комбайнів 1991 року.

Стан технічного забезпечення сільського господарства залежить від пропозиції машинобудівної промисловості та спроможності сільських товаровиробників купувати нову техніку. Заводи сільгоспмашинобудування України внаслідок руйнівних процесів завантажені лише на 10-20 %, багато заводів зупинили виробництво. Технологічне обладнання діючих заводів спрацьовано на 70-80 %, його середній вік сягає 30-35 років [2; 3]. Внаслідок цього, а також у зв'язку з вкрай низькою платоспроможністю аграріїв виробництво тракторів у 2012 році скоротилося у 20 разів і склало лише 5,3 тис. шт. проти 106,2 тис. шт. у 1991 році. Практично зупинилося виробництво бурякозбиральних комбайнів. У 7 разів скоротилося виробництво плугів, у 20 разів – сівалок, у 35 разів зменшилися обсяги виробництва машин для внесення добрив.

Обсяги закупівлі сільськогосподарської техніки у 2012 році порівняно з 1990 роком зменшились: по тракторах у 10 разів, по зернозбиральних комбайнах – у 6, кормозбиральних комбайнах – у 50 разів.

Забезпеченість агропідприємств основними сільськогосподарськими машинами не досягає і половини технологічної потреби. Слід підкреслити, що коефіцієнт технічної готовності техніки в агропідприємствах не перевищує 0,6-0,7 [3], тобто кожна третя машина не працездатна.

Досвід країн з розвиненою ринковою економікою свідчить, що наука, наукоємні технології, активна інноваційна діяльність є рушійною силою розвитку виробництва в усіх галузях господарства.

Так, в Сполучених Штатах Америки протягом останніх десятиліть близько двох третин сільськогосподарської продукції отримували завдяки інноваціям. В розвинених країнах близько 85 % валового внутрішнього продукту (ВВП) отримується за рахунок нових знань, які трансформовані в наукоємні технології [4]; інтенсивно формується економіка, заснована на знаннях. За даними Всесвітнього банку, національне багатство розвинених країн тільки на 5 % складають природні ресурси, на 18 % – матеріальний виробничий капітал, а 77 % займають знання і уміння їх раціонально використовувати [5].

Розвинені країни формують нову технологічну базу, засновану на використанні новітніх досягнень в галузі біотехнологій, генної інженерії, нанотехнологій, геоінформаційних технологій тощо. За висновками фахівців, традиційні технології виробництва вичерпали можливості як екстенсивного, так і інтенсивного розвитку [4].

Враховуючи світовий прогрес в інтенсифікації і екологізації технологічних процесів аграрного виробництва, ігнорування сучасних наукоємних технологій виробництва сільськогосподарської продукції обумовлює фатальне відставання України від світових товаровиробників, які ще в останній третині минулого століття стали на інноваційний шлях розвитку.

Єдиним шляхом забезпечення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності виробництва і забезпечення економічного зростання є техніко-технологічне переозброєння агровиробництва і освоєння наукоємних ресурсозберігаючих технологій [4, 6].

Аналіз світових тенденцій розвитку техніки для аграрного виробництва свідчить, що основними напрямами її вдосконалення є підвищення продуктивності на підставі збільшення потужності двигунів, робочих швидкостей руху та ширини захвату машинно-тракторних агрегатів. Збільшується інтелектуалізація сільськогосподарської техніки. Так, компанія «*Fendt*» (Німеччина) створила віртуальну зчіпку тракторів *Guide Connect*, за допомогою якої двома тракторами одночасно керує один оператор. Більш того, фірма «*Claas*» (Німеччина) представила оригінальну розробку – трактор-робот «*TRION-400*».

Потужність двигунів нових моделей тракторів постійно зростає, сягаючи 400 і більше кінських сил. Так, потужність нового трактора фірми «*Claas*» «*AXION 900*» складає 410 к.с., а трактора «*New Holland T8.420*» - 420 к.с. Така потужність використовується, насамперед, на підвищення швидкості руху колісних тракторів при транспортуванні

вантажів, а також при виконанні технологічних процесів сільськогосподарського виробництва. На транспортних роботах трактор «*JCB Fastrac*», наприклад, досягає швидкості 70 км /год. На швидкості до 20 км /год. здатна працювати сучасна просапна сівалка «*Vaderstadt Tempo*» здійснюючи якісний висів і загортання сімян. Слід підкреслити, що традиційно багато років посів просапних культур здійснювали на швидкості 4-8 км /год. і тільки сівалки «*Amazone EDX*» донедавна були абсолютними лідерами, працюючи на швидкостях 10-15 км/год. Для підвищення продуктивності праці виробники машин сільськогосподарського виробництва збільшують ширину захватну машинно-тракторних агрегатів, що також потребує збільшення потужності трактора. Так, просапна сівалка «*Gaeparado Maximetro*» має ширину захвату 25 м. Цілком очевидно, що у невеликих господарствах Західної Європи таку сівалку використовувати не реально. Її застосування є доцільним на великих площах, наприклад, у США, Канаді, Австралії, Казахстані. Можливе її застосування також і у південній степовій зоні України.

Великої потужності двигунів потребують прогресивні енергоощадні технології обробітку ґрунту. Так, перехід від традиційних важких борін на компактні дискові борони дозволив виконувати технологічний процес на більш високих швидкостях, що потребує збільшення потужності тракторних двигунів. Також потребує великої потужності застосування сучасних багатоопераційних комбінованих сільськогосподарських агрегатів, які одночасно виконують передпосівний обробіток ґрунту, внесення добрив, посів і прикочування в одному технологічному процесі.

Але слід відмітити, що прагнення до підвищення продуктивності машинно-тракторних агрегатів і збільшення у зв'язку з цим потужності тракторів спричиняє проблему надлишкової потужності. Пояснюється це тим, що здатність виконувати технологічний процес визначає не безпосередньо потужність двигуна, а тягове зусилля трактора, яке залежить з одного боку від потужності двигуна, а з другого – від характеру і площі контакту рушіїв трактора (колеса, гусениці, їх ширина тощо) з ґрунтом. Чим більша площа контакту рушіїв з ґрунтом тим менше буксування і тим більших значень може досягти тягове зусилля, а тому з'являється можливість більш повно використати потужність трактора і збільшити продуктивність машинно-тракторного агрегату.

Реалізації надлишкової потужності двигунів присвячено різноманітні конструктивні рішення у сучасних тракторах світових

лідерів тракторобудування. На колісні трактори замість коліс встановлюють гусеничні теліжки, які збільшують тягово-зчипні характеристики трактора, тим самим підвищують тягове зусилля і сприяють більш повної реалізації потужності двигуна. В тракторі-роботі «*TRION-400*» для підвищення тягового зусилля передбачена додатково до чотирьох коліс гумова гусениця, яку фірма «*Claas*» встановила в центрі трактора і яка при необхідності опускається на ґрунт, що дозволяє підвищувати зчіпну вагу трактора і розвивати велике тягове зусилля.

Перспективним напрямом підвищення реалізації надлишкової потужності двигуна трактора на транспортних роботах є розробка фірмою *Fliegl* активного причепа, якій має ведучий міст з приводом від генератора, тобто колеса причепа стають рушіями також як і колеса трактора. Збільшення рушіїв дозволяє зменшити буксування, збільшити тягове зусилля і підвищити продуктивність тракторно-транспортного агрегату.

Керування тяговим зусиллям кожного колеса є можливим в електричному тракторі *Rigitrac EWD 120* фірми «*RIGITRACTraktorenbau*» (Німеччина) за рахунок того, що кожне із чотирьох коліс цього трактора має окремий електричний привід. Таке конструктивне рішення дозволяє оперативно адаптуватись до конкретних умов рельєфу і стану ґрунтів, що забезпечує максимальне тягове зусилля і продуктивність машинно-тракторного агрегату.

Використання сучасної сільськогосподарської техніки свідчить про її ефективність і високу продуктивність. Так, один посівний комплекс «*Horsch*» шириною захвату 18 м в агрегаті з трактором *John Deere* здійснює одночасно за один технологічний прохід культивацію, вирівнювання поверхні ґрунту, висів насіння, внесення мінеральних добрив і прикочування ґрунту, забезпечує продуктивність 360 га за добу. Використання широкозахватного самохідного обприскувача (ширина захвату 27 м) при обробці сільськогосподарських культур для захисту рослин від шкідників і хвороб забезпечує продуктивність до 1000 га за добу. В машинах для внесення засобів захисту рослин під електронним керуванням знаходяться такі функції як автоматичне відключення на поворотних смугах і підключення окремих сегментів ширини захвату, автоматичне регулювання інтервалів, менеджмент наповнення засобів захисту рослин і їх залишків в місткості, дистанційне керування з кабіни водія зовнішнім очищенням штанг обприскувача тощо. Ведуться роботи щодо підвищення швидкості руху обприскувачів та збільшення ширини захвату до 50 м і більше.

Під час збирання зернових комбайном «*Claas*» з 11-метровою жниваркою «*HONEY BEE*» досягнута продуктивність 140 га за добу при роботі групи із трьох комбайнів і бункера-накопичувача міцкістю 40 м^3. Загальна продуктивність групи комбайнів за добу склала 420 га.

Є повідомлення, що зернозбиральний комбайн «*LEXION 770*» з 12-метровою жниваркою за 8 годин намолотив 675,84 т зерна, що є світовим рекордом.

Велика увага розробників техніки для сільського господарства приділяється зменшенню шкідливих вихлопів двигунів і виконанню вимог екологічної безпеки *Stage 3B*. Вже з'явилися трактори, які працюють на біогазі (трактор *New Holland NH2*) і на водні (трактор *Steyr 4135*).

Провідні зарубіжні країни все ширше використовують так зване інформаційно-біотехнологічне сільськогосподарське виробництво, прицезійне (точне) землеробство, принципово нові інформаційно-комунікаційні технології, наукоємні ресурсо- і енергозберігаючі технології нового покоління.

В останні роки у світі формується так зване точне сільське господарство, яке базується на використанні інформаційних технологій, в тому числі навігаційних технологій для управління сільськогосподарською технікою.

В роботі [7] наведено визначення точного сільського господарства, яке запропонував у 1998 році *Olson*: «точне сільське господарство – це застосування стратегічного управління з використанням інформаційних технологій, отриманням даних із різних джерел для прийняття рішень, пов'язаних з сільськогосподарським виробництвом, ринком, фінансами і людьми» [7, с. 27]. Точне сільське господарство має великі можливості. Це і космічний моніторинг хімічного складу ґрунтів, урожайності, ушкодження культурних рослин шкідниками та хворобами; і захист навколишнього середовища; і зниження ризиків; і збільшення виробництва та поліпшення якості продукції; і розвиток сільської місцевості тощо.

Точне сільське господарство називають сільськогосподарською системою майбутнього (*the agricultural system of the future*), воно є інструментом сільськогосподарської глобалізації (*the tool of agricultural globalization*) [7, с. 27].

Часткою точного сільського господарства є система прицезійного (точного) землеробства, яка функціонує також на основі використання методів організації геоінформаційних потоків. Вона

представляє собою систему менеджменту, яка за допомогою інформаційних технологій дозволяє приймати раціональні рішення з управління агроекологічним потенціалом Землі підчас організації виробництва у рослинництві.

Завдяки встановленим на супутниках високоточним приладам і дистанційним датчикам здійснюється космічне зондування Землі, ведеться безпосередній мониторінг виробничих умов на кожному полі, на кожній елементарній ділянці. Дані космічного зондування Землі, результати моніторингу передаються в адаптовану до конкретних умов систему підтримки прийняття рішень (СППР)), яка приймає рішення з управління технологічними процесами і робочими органами сільськогосподарських машин [8]. Комплекс СППР використовує прилади супутникової навігації глобальної позиційної системи *Global Positioning System (GPS)*, засоби геоінформаційної системи, дані дистанційного зондування Землі, бортові комп'ютери, робото-технічні пристрої сільськогосподарського призначення, програмне забезпечення. СППР фіксує на кожному полі температуру ґрунту, повітря, швидкість вітру, кількість опадів, наявність шкідників і хвороб рослин, стан посівів, урожайність сільськогосподарських культур тощо. На основі отриманих даних спеціалізоване програмне забезпечення СППР формує технологічну карту поля (*treat-ment maps*), яка визначає особливості обробки кожної ділянки поля, що дозволяє приймати адекватні рішення і оперативно коректувати ситуацію на полях.

Точне землеробство засновано на припущенні, що кожне поле є неоднорідним за рельєфом, характеристиками ґрунтового покрову, агрохімічному змісту, що вимагає диференційованого внесення на кожній ділянці варіабельних доз мінеральних добрив, або засобів захисту рослин [8, 9, 7]. Воно передбачає виконання усіх технологічних операцій при вирощуванні сільськогосподарських культур з урахуванням просторової і часової мінливості параметрів родючості ґрунту, стану рослин, природно-кліматичних умов тощо.

Таким чином, можна констатувати, що «*технології точного землеробства працюють за принципом – що, де, коли і скільки*» [7, с. 28]. Так, на підставі одержаних зі супутника даних, залежно від біологічної потреби рослин, наявності шкідників, або стану забур'яненості вноситься диференційована, точно нормована доза мінеральних добрив, або засобів захисту рослин і лише на тих ділянках, де це необхідно. За таким же принципом здійснюється полив. Такі технології дозволяють оптимізувати живлення рослин, обробку,

догляд за посівами та, тим самим, економити добрива, воду, гербіциди, пестициди тощо.

Технології точного землеробства дозволяють:

– здійснювати моніторинг урожайності диференційовано по окремих ділянках поля;

– виконувати роботи цілодобово [10];

– створювати в програмі геоінформаційної системи електронні карти сільськогосподарських угодій використання для аналіза ґрунтів [11];

– диференційоване внесення добрив в системі off-line залежно від забезпеченості ґрунту поживними речовинами [12];

– диференційоване внесення добрив в системі on-line залежно від потреб рослин у даний час [12].

Геоінформаційна технологія *Variable Rate Technology (VRT)* передбачає залежно від ситуації на окремій ділянці поля відміну зайвої технологічної операції, або навпаки – виконання необхідної, саме на цій ділянці, операції. Це забезпечує підвищення урожайності вирощуваної культури.

Геоінформаційна технологія на базі глобальної позиційної системи *Global Positioning System* дозволяє проводити моніторинг урожайності по окремих ділянках поля.

Для моніторингу та прогнозування врожаїв сільськогосподарських культур застосовується система контролю росту рослин *CGMS*, яка оперує метеорологічною та агрометеорологічною базами даних і керує блоком прогнозування врожайності *MCYFS* [13]. Визначення геодезичних координат ділянок посівів сільськогосподарських культур здійснюється за допомогою приладів глобальної позиційної системи *GPS* побутового призначення в міжнародній системі координат *WGS-84* в її останній версії *G1150* [14], [15].

Система *GPS* складається з трьох сегментів: космічного, керуючого та користувального. Космічний сегмент включає понад двадцять супутників, кількість яких не орбіті постійно змінюється. До керуючого сегмента входять п'ять контрольних центрів, розташованих на військових базах Сполучених Штатів Америки [14], [15], [16]. Користувальний сегмент налічує десятки і сотні тисяч персональних *GPS* – приймачів і спеціальних модулів для портативних комп'ютерів.

Для визначення об'єктів навколишнього сільськогосподарського середовища систему *Global Positioning System* застосовують в навігаційному режимі [17]. Якісне виконання робіт даної системи може

бути забезпечено в умовах, коли поблизу місця виконання *GPS* – вимірювань відсутні лінії електропередач, потужні трансформатори, радіолокаційні і трансляційні станції, які можуть перешкоджати прийому радіосигналів. Місцевість має бути відкритою, а кут розташування супутників над горизонтом повинен перевищувати 15°. На *GPS* – приймач одночасно повинні надходити радіосигнали щонайменше ніж від трьох супутників. На кожному супутнику встановлені атомні годинники, які забезпечують точний час подачі радіосигналів. Знаючи швидкість поширення радіохвиль, по затримці проходження сигналу за заданим алгоритмом, реалізованим у *GPS* – навігаторі, якій встановлено на тракторі або на сільськогосподарської машині, розраховують координати місця знаходження цієї машини, тобто визначають з точністю до 10 см координати кожної конкретної ділянки поля.

Система паралельного водіння машинно-тракторних агрегатів за допомогою засобів супутникової навігації забезпечує як прямолінійний так і криволінійний рух агрегатів при виконанні технологічних операцій. Завдяки тому, що ця система забезпечує дециметрову точність траєкторії руху, виключаються огріхи і зайві перекриття, що обумовлює значну економію паливно-мастильних матеріалів, добрив, засобів захисту рослин, скорочення термінів виконання технологічних операцій, зниження утомлювальності механізаторів, підвищення якості виконання робіт.

Крім того, навігаційні приладдя дозволяють машинно-тракторному агрегату працювати вночі з такою саме точністю як і в денний час. Досвід використання системи паралельного водіння доводить [10], що за рахунок виконання робіт цілодобово (в тому числі і вночі) добова продуктивність агрегату зростає у 1,5-1,8 рази. При використанні *GPS* – навігатора зникає необхідність механізатору слідкувати за попереднім слідом агрегату, а усю увагу він концентрує на керуванні трактором, що дозволяє підвищити швидкість руху і, як наслідок, – збільшити продуктивність на 13-20 %.

В режимі *on-line* стан рослин, їх потреби в поживних речовинах скануються спеціальними приладами в процесі руху машинного агрегату по полю і відповідно здійснюється точне забезпечення рослин ресурсами. Тобто, з'являється можливість управління розвитком рослин шляхом задоволення їх фізіологічних потреб по фазам росту. Ці технології дозволяють оптимізувати кількість і якість енергії, яку вводять у рослину, і таким чином забезпечують регулювання якості продукції і величини врожаю.

Як свідчить світовий досвід, успішне використання технологій точного землеробства стає можливим у тих країнах, де сформована матеріально-технічна база, створені відповідні економічні умови, підготовлені спеціалісти в галузі інформаційних технологій, де створені колективи наукових працівників і практиків відповідних спеціальностей. Так, в Сполучених Штатах Америки, Канаді, Англії, ФРН, Нідерландах, Данії, Китаї та інших країнах функціонують науково-виробничі і навчальні центри з точного землеробства [7]. Японія та вищезазначені країни впровадження технологій точного землеробства почали з восьмидесятих років минулого століття і в даний час широко застосовують в практиці агровиробництва. В країнах Східній Європи ці технології почали застосовувати з дев'яностих років.

Обладнання для точного землеробства виробляють фірми: *Teejet Tecnologies (США), Bodeprobentechnik Nietfeld (ФРН), Cobera Land (ФРН), Wintex Agro (Данія)* [18]. В Росії офіційним дистриб'ютором і дилером є компанія «Інформагро», основним напрямом роботи якої з 2002 року є впровадження комплексних проектів технологій точного землеробства в діяльність сільгосптоваровиробників.

Фірма *Massey Ferguson* першою встановила на комбайні апаратуру супутникової системи глобального позиціювання GPS. На фермах Сполучених Штатів Америки більше половини зернозбиральних комбайнів обладнанні навігаційними системами для моніторингу врожайності сільськогосподарських культур [7]. На сьогодні більшість великих зарубіжних фірм з виробництва тракторів, комбайнів і сільськогосподарських машин пропонують техніку з встановленою навігаційною апаратурою.

Досвід застосування і розповсюдження технологій точного землеробства в зарубіжних країнах, а також ряд публікацій [9], [19], [7], засвідчують високу економічну і екологічну ефективність.

Технології точного землеробства в Російській Федерації від етапу експерименту переходять до виробничого використання [4, с. 114-115].

Так, в Самарській області фірма «Самара-Салана» протягом двох років застосовує елементи технологій точного землеробства при виробництві зернових культур на площі 2,5 тис. га. Причому, на 500 га запроваджено диференційоване внесення добрив.

В Краснодарському краї агрофірма «Заповіти Ілліча» при виробництві зернових культур використовує системи паралельного водіння машинно-тракторних агрегатів, завдяки чому вдалося у 2 рази

підвищити продуктивність машин, скоротити кількість робітників, зменшити витрати паливно-мастильних матеріалів. Агрофірми «Прогресс» і «Рассвет» використовують елементи технології точного землеробства при внесенні мінеральних добрив, сівбі і оприскуванні посівів. Витрати пального зменшено на 25 %, чисельність робітників скорочено у 2 рази.

У Волгоградській області фірма «Геліо Пакс Трейд» протягом трьох років використовує системи паралельного водіння. В господарстві понад 20 таких систем застосовують при обприскуванні, сівби та внесенні добрив.

Активно використовують технології точного землеробства в Оренбургській, Амурській та інших областях Росії [4].

В Україні внаслідок ряду об'єктивних і суб'єктивних причин використання технологій точного землеробства носить поки що експериментальний характер.

Застосування сучасних інноваційних наукоємних, в тому числі геоінформаційних, технологій потребує значних фінансових вкладень. Так, витрати на наукові дослідження і розробки в США оцінюють в 250 млрд. доларів, що складає 2,9 % ВВП країни, в Японії – відповідно 94 млрд. дол. і 3 %, в Німеччині – 46 млрд. дол. і 2,35 %, в Швеції – 7,6 млрд. дол. і 4 %, в Росії у 2005 році витрати на науку склали 10,7 млрд. дол., що дорівнювало 1,4 % від ВВП [20].

Як вважають фахівці, при наукоємності ВВП менше 1 % в рік протягом п'яти – семі років починається руйнування науково-технічного потенціалу країни [4].

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна сформулювати наступні висновки:

Техніка і технології в провідних країнах світу бурхливо розвиваються і відкривають широкі можливості впровадження систем точного землеробства і точного сільського господарства, підвищення, тим самим, ефективності виробництва і конкурентоспроможності продукції.

Висновок. Для того, щоб не опинитися на узбіччі науково-технічного прогресу, необхідно переорієнтувати державну політику на використання наукових знань як головного ресурсу економічного зростання, запровадити систему заходів щодо відновлення і розвитку науково-технологічного потенціалу, використовуючи як пряме державне фінансування, так і механізми стимулювання інноваційних процесів.

Література.

1. Інноваційні агротехнології: Монографія / [***Мазоренко Д.І., Мазнєв Г.Є., Тіщенко Л.М.*** та ін.]; за ред. ***Д.І. Мазоренка*** і ***Г.Є. Мазнєва***. – Харків: ХНТУСГ, 2007. – 385 с.

2. ***Підлісецький Г.*** Економічні проблеми техніко-технологічного забезпечення сільського господарства / ***Г. Підлісецький, В. Товстопят*** // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 81-87.

3. ***Білоусько Я.К.*** Сільськогосподарське машинобудування: бути чи не бути? / ***Я.К. Білоусько, В.Л. Товстопят***. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 160 с.

4. ***Федоренко В.Ф.*** Инновационная деятельность в АПК: состояние, проблемы, перспективы / ***В.Ф. Федоренко, Д.С. Буклагин, Э.Л. Аронов***. – М. : Росинформагротех, 2010. – 280 с.

5. ***Савин М.С.*** Инновационное развитие: состояние и проблемы стимулирования / ***М.С. Савин*** // Национальные приоритеты развития России: образование, наука инновации: сб. тезисов VIII Московского Международного салона инноваций и инвестиций. – М. : НИИ РИНКЦЭ, 2008. – С. 6-11.

6. ***Россоха В.В.*** Технологічний чинник у розвитку сільськогосподарського виробництва / ***В.В. Россоха*** // Вісник аграрної науки. – 2009. – № 3. – С. 66-70.

7. ***Рунов Б.*** Новейшие технологии (точное земледелие) – основа развития выгодного сельского хозяйства / ***Б. Рунов, Н. Пильникова*** // Экономика сельского хозяйства России. – 2010. – № 2. – С. 25-34.

8. Точное земледелие [Электронный ресурс]. – Режим доступа. – // http: // www.technoserv.ru/ru/solutions/gis/farming/, 2010.

9. ***Орлова Л.В.*** Инновационные технологии в земледелии: опыт применения, оценка эффективности / ***А.В. Орлова, Ф.К. Шакиров, С.А. Первицкий*** // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2009. – № 1. – С. 19-21.

10. Параллельное и автоматическое вождение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http: //egps.ru/ tech.2010.

11. Составление карт полей, исследование почвы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http: //egps.ru/ tech.2010.

12. Дифференцированное внесение удобрений и средств защиты растений [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http: //egps.ru/ tech.2010.

13. ***Кравчук В.*** Моніторинг росту та прогнозування врожайності сільськогосподарських культур. Проект «МАРС» / ***В. Кравчук, О. Ковтуненко*** // Техніка і технології АПК. – 2009. – № 1. – С. 27-31.

14. ***Косовець О.О.*** Методичні засади визначення геодезичних координат у практиці Державної метеорологічної служби / ***О.О. Косовець, В.В. Соколов, Л.Я. Табачний*** // Праці ЦГО. – К., 2008. – Вип. 4 (18). – С. 74-81.

15. ***Кравчук В.*** Алгоритм практичного використання глобальної позиційної системи GPS для визначення об'єктів в системі контролю росту рослин (CGMS) / ***В. Кравчук, О. Ковтуненко, В. Соколов, Ю. Шулик*** // Техніка і технології АПК. – 2010. – № 1. – С. 37-39.

16. ***Герасимов Г.*** GPS/DGPS – технологии в земельно-кадастровых работах / ***Г. Герасимов*** // Геопрофіль. – 2008. – № 03-08. – С. 17-23.

17. ***Паншин А.А.*** Технология выполнения GPS съёмок [Электронный ресурс] / ***А.А. Панишин, Б.П. Голубко***. – Режим доступа: http://igd.uran.ru Igeomech/articles/paa003/index.htm.2008.

18. Технологии вас не ждут [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://informagro.ru/2010.

19. Экономика систем навигации для сельскохозяйственной техники [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://informagro.ru/2010.

20. ***Рожков М.А.*** Национальная инновационная система России: современное состояние и основные направления государственной политики по её развитию / ***М.А. Рожков*** // Инновационная деятельность в высшей школе: м-ли н.-практ. конференции, 19-21 мая 2005 г. – Новочеркасск: ЮРГТУ, 2006. – С. 8-16.

References.

1. ***Mazorenko D.I., Mazniev H.Ie., Tishchenko L.M.*** et al. (2007). *Innovatsiini ahrotekhnolohii [Innovative agrotechnologies]*. ***D.I. Mazorenko, & G.E. Mazniev*** (Eds.). Kharkiv : KhNTUSH, p 385 [in Ukranian].

2. ***Pidlisetskyi H., & Tovstopiat V.*** (2008). Ekonomichni problemy tekhniko-tekhnolohichnoho zabezpechennia silskoho hospodarstva [Economic problems of technical and technological support of agriculture]. *Ekonomika Ukrainy – Economy ofUkraine,* No 11, pp. 81-87 [in Ukranian].

3. ***Bilousko Ya.K., & Tovstopiat V.L.*** (2010). *Silskohospodarske mashynobuduvannia: buty chy ne buty? [Agricultural machinery: to be or not to be?]*. Kiev: NNTs IAE, p. 160 [in Ukranian].

4. ***Fedorenko V.F., Buklagin D.S., & Aronov E.L.*** (2010). *Innovatsionnaya deyatelnost v APK: sostoyanie, problemyi, perspektivyi [Innovative activity in agribusiness: state, problems, prospects]*. Moscow: Rosinformagroteh, p 280 [in Russian].

5. ***Savin M.S.*** (2008). Innovacionnoe razvitie: sostojanie i problemy stimulirovanija [Innovative development: the state and problems of stimulation]. Nacional'nye prioritety razvitija Rossii: obrazovanie, nauka innovacii: sb. tezisov VIII Moskovskogo Mezhdunarodnogo salona innovacij i investicij – National priorities of Russia's development: education, science of innovation: Sat. Theses of the VIII Moscow International Salon of Innovations and Investments, Moscow: NII RINKCJe, pp. 6-11 [in Russian].

6. ***Rossokha V.V.*** (2009). Tekhnolohichnyi chynnyk u rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva [Technological factor in the development of agriculture]. *Visnyk ahrarnoi nauky – Bulletin of Agrarian Science,* No 3, pp. 66-70 [in Ukranian].

7. ***Runov B., & Pil'nikova N.*** (2010). Novejshie tehnologii (tochnoe zemledelie) – osnova razvitija vygodnogo sel'skogo hozjajstva [The latest technologies (precision farming) - the basis for the development of profitable agriculture]. *Jekonomika sel'skogo hozjajstva Rossii – The Economics of Agriculture in Russia,* No 2, pp. 25-34 [in Russian].

8. Tochnoe zemledelie [Precise farming]. (2010). *www.technoserv.ru.* Retrieved from http: // www.technoserv.ru/ru/solutions/gis/farming/ [in Russian].

9. ***Orlova L.V., Shakirov F.K., & Pervickij S.A.*** (2009). Innovacionnye tehnologii v zemledelii: opyt primenenija, ocenka jeffektivnosti [Innovative technologies in agriculture: experience of application, evaluation of efficiency]. *Jekonomika sel'skohozjastvennyh i pererabatyvajushhih predprijatij – Economics of agricultural and processing enterprises,* No 1, pp. 19-21[in Russian].

10. Parallel'noe i avtomaticheskoe vozhdenie [Parallel and automatic driving]. (2010). *http egps.ru.* Retrieved from // http egps.ru/ tech [in Russian].

11. Sostavlenie kart polej, issledovanie pochvy [Mapping of fields, study of soil]. (2010). *http egps.ru.* Retrieved from // http egps.ru/ tech [in Russian].

12. Differencirovannoe vnesenie udobrenij i sredstv zashhity rastenij [Differentiated application of fertilizers and plant protection products]. (2010). *egps.ru.* Retrieved from // http egps.ru/ tech [in Russian].

13. ***Kravchuk V., & Kovtunenko O.*** (2009). Monitorynh rostu ta prohnozuvannia vrozhainosti silskohospodarskykh kultur. Proekt «MARS» [Monitoring of growth and forecasting of crop yields. MARS project]. *Tekhnika i tekhnolohii APK – Machinery and technology of agroindustrial complex,* No 1, pp. 27-31 [in Ukranian].

14. ***Kosovets O.O., Sokolov V.V., & Tabachnyi L.Ia.*** (2008). Metodychni zasady vyznachennia heodezychnykh koordynat u praktytsi Derzhavnoi meteorolohichnoi sluzhby [Methodical principles for the determination of geodetic coordinates in the practice of the State Meteorological Service]. *Pratsi TsHO – Works of TsGO,* Kiev, issye 4 (18), pp. 74-81 [in Ukranian].

15. ***Kravchuk V., Kovtunenko O., Sokolov V., & Shulyk Yu.*** (2010). Alhorytm praktychnoho vykorystannia hlobalnoi pozytsiinoi systemy GPS dlia vyznachennia obiektiv v systemi kontroliu rostu roslyn (CGMS) [The algorithm for the practical use of the GPS positioning system for the determination of objects in the plant growth control system (CGMS)]. *Tekhnika i tekhnolohii APK – Machinery and technology AIC,* No 1, pp. 37-39 [in Ukranian].

16. ***Gerasimov G.*** (2008). GPS/DGPS – tehnologii v zemel'no-kadastrovih rabotah [GPS / DGPS - technologies in land cadastre work]. *Geoprofil' – Geoprofile,* No 03-08, pp. 17-23 [in Ukranian].

17. ***Panshin A.A., Panishin A.A., & Golubko B.P.*** (2008). Tehnologija vipolnenija GPS sjomok [The technology of GPS survey]. *igd.uran.ru*. Retrieved from – // http: // igd.uran.ru Igeomech / articles/ paa 003/index.htm [in Russian].

18. Tehnologii vas ne zhdut [Technologies do not wait for you]. (2010). *informagro.ru*. Retrieved from // http: // informagro.ru/ [in Russian].

19. Jekonomika sistem navigacii dlja sel'skohozjajstvennoj tehniki [Economics of navigation systems for agricultural machinery]. (2010). *informagro.ru*. Retrieved from // http: // informagro.ru/ [in Russian].

20. ***Rozhkov M.A.*** (2006). Nacional'naja innovacionnaja sistema Rossii: sovremennoe sostojanie i osnovnye napravlenija gosudarstvennoj politiki po ejo razvitiju [National innovation system of Russia: current state and main directions of state policy for its development]. Innovacionnaja dejatel'nost' v vysshej shkole: m-li n.-prakt. Konferencii (maja 2005 roku) – materials of the scientific and practical conference (May 19 – 21, 2005). (pp. 8-16). Novocherkassk: JuRGTU [in Ukranian].

Анотація.

Мазнєв Г.Є., Jacek Skudlarski. Інноваційний розвиток техніки технологій для аграрного виробництва.

У статті вивчені тенденції та умови формування технічного потенціалу агропідприємств і розроблені пропозиції щодо інноваційного оновлення технологій виробництва сільськогосподарської продукції. Встановлено, що стан технічного забезпечення сільського господарства залежить від пропозиції машинобудівної промисловості та спроможності сільських товаровиробників купувати нову техніку. При цьому забезпеченість агропідприємств основними сільськогосподарськими машинами не досягає і половини технологічної їх потреби. Доведено, що ігнорування сучасних наукоємних технологій виробництва сільськогосподарської продукції обумовлює фатальне відставання України від світових товаровиробників. Єдиним шляхом забезпечення конкурентоздатності сільськогосподарської продукції, підвищення ефективності виробництва і забезпечення економічного зростання є техніко-технологічне переозброєння агровиробництва і освоєння наукоємних ресурсозберігаючих технологій. Вказано на необхідності переорієнтування державної політики на використання наукових знань як головного ресурсу економічного зростання, запровадження системи заходів щодо відновлення і розвитку науково-технологічного потенціалу, використовуючи як пряме державне фінансування, так і механізми стимулювання інноваційних процесів.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, технічний потенціал, технології виробництва, техніко-технологічне переозброєння агровиробництва, наукоємні ресурсозберігаючі технології.*

Аннотация.

Мазнев Г.Е., Jacek Skudlarski. Инновационное развитие техники и технологий для аграрного производства.

В статье изучены тенденции и условия формирования технического потенциала аграрных предприятий и разработаны предложения относительно инновационного обновления технологий производства сельскохозяйственной продукции. Установлено, что состояние технического обеспечения сельского хозяйства зависит от предложения машиностроительной промышленности и способности сельских товаропроизводителей покупать новую технику. При этом обеспеченность аграрных предприятий основными сельскохозяйственными машинами не достигает и половины технологической их потребности. Доказано, что игнорирование современных наукоемких технологий производства сельскохозяйственной продукции обуславливает роковое отставание Украины от мировых товаропроизводителей. Единственным путем обеспечения конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции, повышение эффективности производства и обеспечение экономического роста является технико-технологическое перевооружение аграрного производства и освоение наукоемких ресурсосберегающих технологий. Указано на необходимость переориентирования государственной политики на использование научных знаний как главного ресурса экономического роста, внедрение системы мер по восстановлению и развитию научно-технологического потенциала, используя как прямое государственное финансирование, так и механизмы стимулирования инновационных процессов.

Ключевые слова: *инновационное развитие, технический потенциал, технологии производства, технико-технологическое перевооружение аграрного производства, наукоемкие ресурсосберегающие технологии.*

Abstract.

Maznev G.E., Jacek Skudlarski. Innovative development of technology and technologies for agricultural production.

The article examines trends and conditions of formation of technical potential of agricultural enterprises and developed proposals for innovative renewal of production technologies of agricultural products. A condition technical support of agriculture depends on supply of the machinery industry and the ability of rural producers to buy new equipment. The security of agricultural enterprises key farm machinery is less than half of their technological needs. Proven that ignoring modern knowledge-intensive technologies of agricultural production causes fatal lag of Ukraine from world producers. The only way to ensure the competitiveness of agricultural products, improve production efficiency and economic growth is a technical and technological modernization of agricultural production and the development of science-intensive resource-saving technologies. Pointed to the need to redirect public policy on the use of scientific knowledge as the main resource for economic growth, introduction of system of measures on restoration and development of scientific and technological potential, using both direct public funding and incentive mechanisms for innovation processes.

Key words: *innovative development, technical capacity, technology of production, technical and technological re-equipment of agricultural production, science-intensive resource-saving technologies.*

УДК 351: 65.012

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЗМІСТ МОДЕЛІ ПРОЦЕСУ НАУКОВО ОБҐРУНТОВАНОГО ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Бакуменко В.Д., д.н.держ.упр, професор,
Дудник О.В., к.е.н., доцент,
Смігунова О.В., к.е.н., доцент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми в загальному вигляді. Управлінське рішення є визначальним зв'язуючим елементом процесу управлінської діяльності, що здійснює формування напрямків діяльності керованої структури. Ця важлива місія спонукає вчених та практиків до подальших досліджень самого процесу управління в різних сферах діяльності, а особливо – державно-управлінські рішення, адже саме вони мають першочерговий вплив на суспільну систему та створюють ризики та можливості зовнішнього середовища по відношенню до організації та впливають на визначення стратегії розвитку.

В розроблених стратегіях, політиках, програмах, концепціях, що реалізуються на різних рівнях соціального управління не рідко можна зустріти такі їх характеристики як наукова обґрунтованість та випереджаючі темпи. Так, науково обґрунтоване управління полягає в логічній обґрунтованості управлінських рішень та дій, що спираються на теоретичні та методологічні досягнення управлінської та суміжних наук. Випереджаюче ж управління орієнтоване на розвиток, який можливий лише за умови застосування прогнозно-аналітичних розрахунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретична база науки управління, яка слугує також основою соціального управління, сформована, зокрема, такими науковцями як М. Вебер, Е. Мейо, М. Фоллет, Д. Форстер, А. Файоль та ін. Закономірним результатом процесу становлення і розвитку науки управління є виділення в окрему галузь науки державного управління. Незважаючи на значну кількість наукових пошуків [1, 2, 5, 6, 8-12] в даному напрямі, вважаємо що саме науково обґрунтований підхід дозволить систематизувати

накопичений досвід, адаптувати процес управління до сучасних умов та максимально підвищити ефективність прийняття управлінських рішень.

Формулювання цілей статті. Важливою особливістю управління в соціальних системах є те, що його основні положення, підходи, моделі, методи поширюються на всі рівні, від найнижчого до найвищого – державного. Виходячи з цього, ціллю статті є визначення особливостей моделі процесу науково обґрунтованого державного управління, яка є однією з базових в соціальних системах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класики науки управління, М. Мескон, М. Альберт та Ф. Хедоурі розглядають управління як процес взаємодії суб'єктів та об'єктів управління, що включає певні послідовні дії (функції) з планування, організації, мотивації та контролю, які об'єднані сполучними процесами комунікацій та прийняття рішення [7].

Під час своєї взаємодії суб'єкт управління і об'єкт управління створюють процес управління (рис.). Даний процес в соціальних системах за своєю технологічною складовою є універсальним. Варто відмітити, що для управлінського процесу характерні деякі характерні властивості, а саме: наявність мети та завдань, основних функцій управління та цілеспрямованість на попередньо визначений об'єкт управління.

Управлінські рішення, отримані за допомогою реалізації функції комунікації, створюють так звані управлінські впливи, які забезпечують передачу вимоги дії від суб'єкта управління до об'єкта управління. Тож, управлінські впливи є другорядними відносно управлінських рішень та являють собою форму їх відображення. Управлінське рішення і відповідні управлінські впливи призводять до дій та/або подій в об'єкті управління з врахуванням змін ситуації в зовнішньому середовищі в актуальному для суб'єкту управління напрямку.

Об'єкт управління проявляє себе різними діями, подіями, які є результатом діяльності різноманітного характеру (економічної, політичної, соціальної, оборонної, наукової, інноваційної тощо). Ці дії та події з тих міркувань, що вони викликані змінами ситуацій в соціальних системах, назвемо збуреннями. Поняття збурень може бути також поширене на зміни станів систем [3, 4].

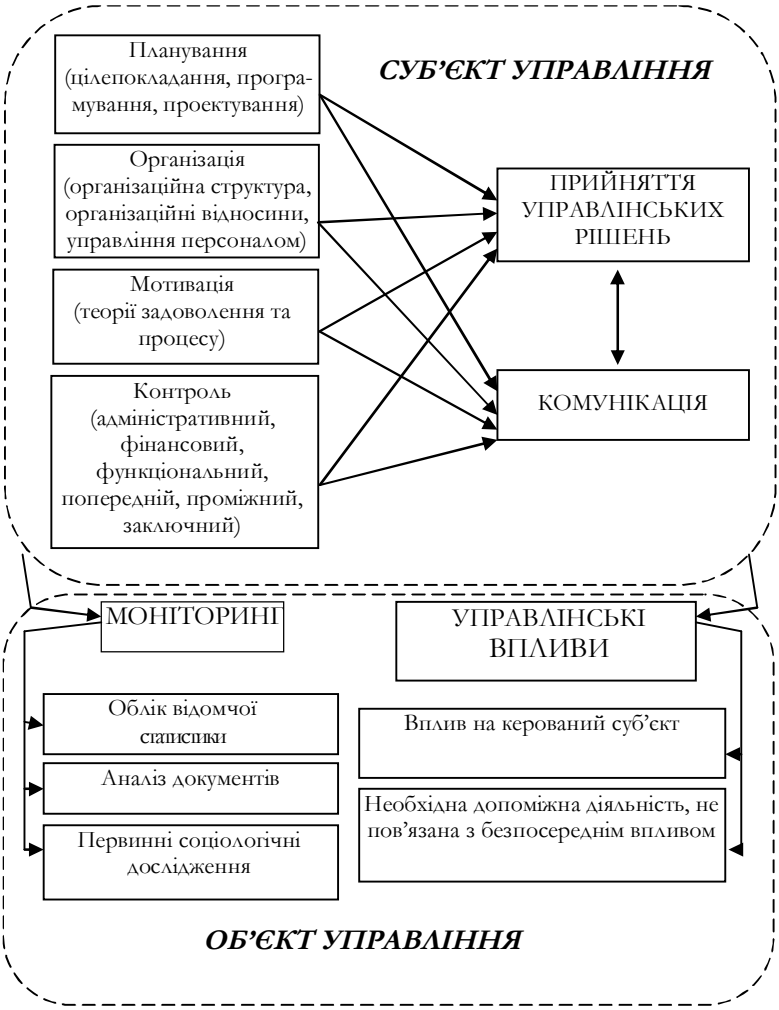

Рис. 1. Модель процесу науково обґрунтованого державного управління

Суб'єкт і об'єкт управління знаходяться у постійному взаємозв'язку, а отже для забезпечення науково обґрунтованого державного управління потрібно створювати якісно функціональні зв'язки між суб'єктами та об'єктами управління.

На даний час, знання та інформаційні послуги стають основним товаром. Ці зміни впливають на процес управління, який по своїй природі є процесом отримання, накопичення, збереження, обробки, трансформації та передачі інформації. Іншими словами - формування нової інформації у вигляді управлінських рішень на основі вхідної інформацій про стан об'єкта та умов його існування.

Управлінські технології за своєю природою є інформаційними технологіями. Вони охоплюють як спеціальні, орієнтовані на вирішення управлінських проблем, способи, так і універсальні інформаційні технології. Враховуючи стрімкий розвиток останніх, управлінські технології потребують систематичного перегляду та впровадження нових розробок, що й сприяє їх безперервному розвитку.

Управлінський процес як в соціальних системах взагалі, так і на державному рівні зокрема, передбачає визначення основних і допоміжних цілей та шляхів їх досягнення (функція планування); створення відповідних функціональних структур, розподіл повноважень та доведення завдань (функція організації); сприяння зацікавленості учасників управлінського процесу у досягненні запланованих цілей (функція мотивації); моніторинг умов і результатів діяльності, на яку спрямовано процес управління та при необхідності коректування цілей, завдань, структури, засобів мотивації тощо (функція контролю). Кожна із вищенаведених функції реалізується через формулювання управлінських рішень (функція прийняття рішень) та своєчасного доведення їх до об'єкта управління у вигляді управлінських впливів (функція комунікації).

Процес управління розпочинається з планування, що заключається в цілепокладанні, програмуванні (розробці планів, програм тощо) та проектуванні (ресурсному забезпеченні планів та програм). Значення функції планування – достатньо широке, та, на нашу думку, охоплює такі конкретні функції як передбачення та прогнозування.

Представлення будь-якого виду діяльності як комплексу основної, управлінської та забезпечуючої (відтворювальної) видів діяльностей суттєво покращить якість планування. В такому разі, першочергово складається план основної діяльності, який потім допрацьовується з урахуванням потреб управлінської та забезпечуючої діяльностей. Так, наприклад, потреби в управлінській діяльності можуть бути пов'язані з плануванням розробки необхідних документів (правових актів, стандартів, регламентів), управлінських структур тощо,

а в забезпечуючій – з плануванням матеріально технічної, кадрової, інформаційної, фінансової складових тощо.

При здійснені функції планування першочергове значення належить цілепокладанню. Формування дерева цілей є головним етапом в процесі управління, який в подальшому визначає спрямування всіх інших функцій та дій. Цілі не можуть бути ні завищеними (в такому разі вони будуть недосяжними для об'єкта управління), ні заниженими (гальмуватимуть його подальший розвиток). В будь-якому випадку, невідповідність цілей може стати причиною втрати авторитету влади керівника як через невиконання озвучених обіцянок, так і через недовкладення зусиль.

Наступна за логікою процесу управління є функція організації, яка полягає в закріпленні та подальшій реалізації конкретних програм і планів за відповідними організаційними структурами, їх підрозділами та відповідальними особами.

Підвищення ефективності управлінського процесу не можливе без реалізації функції мотивації. З одного боку, вона направлена на стимулювання зацікавленості працівників до праці, з іншого – створює умови для ефективного застосування розумових, організаційних, творчих якостей працівників тощо.

Завершальним етапом процесу управління є здійснення контролю, який може бути реалізований в різних формах. Адміністративний контроль полягає в перевірці строків виконання поставлених планів та визначених завдань; фінансовий контроль полягає у визначення відповідності дійсних фінансових витрат запланованим показникам, встановленим нормативам тощо; функціональний контроль заключається у перевірці показників, що характеризують повноту та якість виконання запланованих дій. Найбільш проблематичною для реалізації в органах державної влади та місцевого самоврядування на сьогодні є саме функціональна форма контролю, яка фактично базується на самоконтролі керівників різних рівнів; в такому випадку залишається лише сподіватися на свідоме ставлення керівників до покладених на них обов'язків.

Як показано на рис., прийняття управлінських рішень та комунікація є управлінськими функціями – процесами, що пов'язують всі інші. Так, наприклад, можуть бути прийняті рішення різного характеру: цілепокладання, програмування, проектування організаційної структури, налагодження організаційних відносин, управління та мотивації персоналу, контролю тощо.

Закономірно, суб'єкт управління має володіти точними знаннями щодо стану об'єкту управління в конкретний період часу. В

першу чергу це стосується знань відносно об'єктивно обумовлених процесів та явищ - законів та закономірностей діяльності та розвитку соціальних систем. Варто зауважити, що закони можна визначити та описати, в той час як закономірності, переважно, проявляються через виявлення тенденцій та визначення принципів.

Висновки. Ефективне функціонування системи державного управління можливе лише за умови врахування перелічених вище закономірностей, принципів, чинників вибору в комплексі. Саме за такого підходу можливе прийняття науково обґрунтованих державно-управлінських рішень та, відповідно, досягнення поставлених цілей, наближення науки до практики державотворення й тим самим реального запровадження принципу випереджаючого управління.

Враховуючи динамічний розвиток суспільства і держави, зміну й посилення геополітичної ролі України у світовому розвитку, процеси глобалізації та трансформації в постіндустріальне суспільство, об'єктивність процесів сталого розвитку, орієнтацію на нові системи міжнародної безпеки, продовження досліджень щодо виявлення нових тенденцій державотворення в Україні та у світі, визначення відповідних принципів, постулатів, а також чинників вибору та доведення їх до практичної реалізації. Вирішення цих завдань в першу чергу покладається на сучасну науку державного управління.

Література.

1. ***Lan Z., Anders K. A.*** Paradigmatic View of contemporary Public Administration Reserch: An Empirical Test / ***Z. Lan, K. A. Anders*** // Administration & society. – 2000. – May. – Vol. 32. – № 2. – P. 138-165.

2. ***Атаманчук Г.В.*** Теория государственного управления : [учебник] / ***Г.В. Атаманчук***. – [3-изд.]. – М. : Издательство «Омега-Л», 2013. – 525 с.

3. ***Бакуменко В.Д.*** Методологічний аналіз проблем діяльності через системний взаємозв'язок теорії та практики / ***В.Д. Бакуменко*** // Вісник УАДУ. – 1999. – № 2.

4. ***Бакуменко В.Д.*** Науково-прикладні аспекти державного управління: Наукове видання / ***Бакуменко В.Д.*** // Збірка вибраних наукових праць у 2 ч. – Ч.2. – К. : АМУ, 2015. – 328 с.

5. ***Бакуменко В.Д.*** Формування державно-управлінських рішень : Проблеми теорії, методології, практики : [Монографія] / ***В.Д. Бакуменко***. – К. : Вид-во УАДУ. – 2000. – 328 с.

6. ***Корнієцький О.В.*** Управління ефективністю використання робочого часу в державній службі / ***О.В. Корнієцький, О.В. Дудник*** // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2016. – № 177. – С. 152-160.

7. ***Мескон М.*** Основы менеджмента / ***М. Мескон. М. Альберт, Ф. Хедоури***; пер. с англ. – М. : Издательство «Williams», 2010. – 672 с.

8. ***Нижник Н.Р.*** Державне управління в Україні: функція координування / ***Н.Р. Нижник, С.П. Мосов*** // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 6. – С. 111-116.

9. ***Нижник Н.Р.*** Теоретичні аспекти державного управління: монографія / ***Н.Р. Нижник, С.П. Мосов***. – Чернівці, 2011. – 248 с.

10. ***Райт Г.*** Державне управління / ***Глен Райт***; пер. з англ. В. Івашко. – К. : Основи, 1994. – 191 с.

11. Совершенствование аппарата государственного управления. Конституционный аспект / [***В.Б. Аверьянов, В.Н. Селиванов, В.И. Семчик***, и др.] ; под ред. В.В. Цветкова. – К. : Наук. думка, 1982. – 375 с.

12. ***Щёкин Г.В.*** Теория социального управления: Монография. К. : МАУП, 1996. – 408 с.

References.

1. ***Lan Z., & Anders K.A.*** (2000). *Paradigmatic View of contemporary Public Administration Reserch: An Empirical Test. Administration & society.* May, Vol. 32, No 2, pp. 138-165 [in English].

2. ***Atamanchuk G.V.*** (2013). *Teoryja gosudarstvennogo upravlenyja [Theory of public administration]*. (3d ed.). Moscow : Izdatel'stvo «Omega-L», p. 525 [in Russian].

3. ***Bakumenko V.D.*** (1999). Metodolohichnyi analiz problem diialnosti cherez systemnyi vzaiemozviazok teorii ta praktyky [Methodological analysis of problems of disagreement through the systemic interdependence of theory and practice]. *Visnyk UADU – UADU Bulletin*, No 2 [in Ukrainian].

4. ***Bakumenko V.D.*** (2015). *Naukovo-prykladni aspekty derzhavnoho upravlinnia [The scientific and applied aspects of the state administration]*. Kyiv : AMU, p. 328 [in Ukrainian].

5. ***Bakumenko V.D.*** (2000). *Formuvannja derzhavno-upravlins'kyh rishen' : Problemy teorii', metodologii', praktyky [Formation of state-management decisions: Problems of theory, methodology, practice]*. Kyiv : Vyd-vo UADU, p. 328 [in Ukrainian].

6. ***Korniietskyi O.V., & Dudnyk O.V.*** (2016). Upravlinnia efektyvnistiu vykorystannia robochoho chasu v derzhavnii sluzhbi [Managing the effectiveness of the work of the hour in the state services]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka – News of Kharkiv National Technical University of the Sylvian State of the State Petra Vasilenka,* No 177, pp. 152-160 [in Ukrainian]..

7. ***Michael H. Mescon, Michael Albert, & Franklin Khedouri*** (2010). *Osnovy menedzhmenta [Management]*. Moscow : Izdatel'stvo «Williams», p. 672 [in Russian].

8. ***Nyzhnyk N.R., & Mosov S.P.*** (2014). Derzhavne upravlinnja v Ukrai'ni: funkcija koordynuvannja [Public administration in Ukraine: coordination function]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Scientific Notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine,* No 6, pp. 111-116 [in Ukrainian].

9. ***Nyzhnyk N.R., & Mosov S.P.*** (2011). *Teoretychni aspekty derzhavnogo upravlinnja [Theoretical Aspects of Public Administration]*. Chernivci, p. 248 [in Ukrainian].

10. ***Rajt G.*** (1994). *Derzhavne upravlinnja [Public Administration]*. (V. Ivashko, Trans). Kyiv : Osnovy, p. 191 [in Ukrainian].

11. ***Aver'yanov V.B., Selivanov V.N., Semchik V.I.*** et al. (1982)., *Sovershenstvovanie apparata gosudarstvennogo upravleniya. Konstitucionnyj aspekt [Improvement of the state administration apparatus. Constitutional aspect]*. V.V. Cvetkova (Ed.). Kyiv : Naukova dumka, p. 375 [in Russian].

12. ***Shchyokin G.V.*** (1996). *Teoriya social'nogo upravleniya [Social Management Theory]*. Kyiv : MAUP, p. 408 [in Russian].

Анотація.

Бакуменко В.Д., Дудник О.В., Смігунова О.В. Функціональний зміст моделі процесу науково обґрунтованого державного управління.

Науково обґрунтований підхід до організації процесу державного управління базується на загальних засадах управління в соціальних системах. В статті узагальнено особливості даної моделі з деталізацією складових елементів процесу.

Суб'єкт і об'єкт управління взаємопов'язані та безперервно взаємодіють, а отже, потребують налагодження якісних функціональних зв'язків між ними для забезпечення науково обґрунтованого державного управління. Під час своєї взаємодії суб'єкт управління і об'єкт управління створюють процес управління. Логіка управлінського процесу передбачає послідовність виконання функцій планування, організації, мотивації та контролю, які ув'язані процесами комунікації та прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: державне управління, процес управління, модель, функції управління, планування організація, мотивація, контроль.

Аннотация.

Бакуменко В.Д., Дудник Е.В., Смигунова Е.В. Функциональное содержание модели процесса научно обоснованного государственного управления.

Научно обоснованный подход к организации процесса государственного управления базируется на общих принципах управления в социальных системах. В статье обобщены особенности данной модели с детализацией составляющих элементов процесса.

Субъект и объект управления взаимосвязаны и непрерывно взаимодействуют, а следовательно, нуждаются в налаживании качественных функциональных связей между ними для обеспечения научно обоснованного государственного управления. Во время своего взаимодействия субъект управления и объект управления создают процесс управления. Логика управленческого процесса предусматривает последовательность выполнения функций планирования, организации, мотивации и контроля, которые связаны процессами коммуникации и принятия управленческих решений.

Ключевые слова: *государственное управление, процесс управления, модель, функции управления, планирование организация, мотивация, контроль.*

Abstract.

Bakumenko V., Dudnik O., Smihunova O. Functional content of the model of the process of scientifically grounded public administration.

The scientifically grounded approach to the organization of the public administration process is based on the general principles of management in social systems. The article generalizes the features of this model with the details of the constituent elements of the process.

The subject and object of management are interconnected and interact continuously, therefore, they require the establishment of qualitative functional links between them for providing scientifically grounded state management. During its interaction, the subject of management and the object of control create a process of management. The logic of the management process involves the consistency of the planning, organization, motivation and control functions that are connected by the processes of communication and the adoption of managerial decisions.

Key words: *public administration, management process, model, management functions, organization, planning, motivation, control.*

УДК 338.439.5

МАРКЕТИНГОВІ ІНСТРУМЕНТИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ-ВИРОБНИКІВ ЗЕРНА

ЗАЙЦЕВ Ю.О., Д.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Процеси інтернаціоналізації, що відбуваються в зовнішньому середовищі аграрного бізнесу, мають визначальний вплив на функціонування ринків сільськогосподарської продукції. Аграрний сектор впродовж довгого періоду часу залишався однією з найбільш консервативних галузей, проте, зараз існує необхідність пошуку механізмів, що здатні забезпечити формування конкурентних переваг аграрних підприємств. В основу цього процесу мають бути покладені дослідження пріоритетів та вподобань цільових споживачів, що не лише підвищить конкурентоспроможність конкретної продукції, а й забезпечить мінімізацію ризиків, що можуть виникнути при її виробництві та реалізації. За таких умов розвиток маркетингової діяльності аграрних підприємств є об'єктивною потребою для вітчизняного товаровиробника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад в дослідження питань розвитку маркетингової діяльності в аграрних

підприємствах внесли В. Андрійчук, Т. Дудар, В. Зіновчук, О. Єранкін, С. Кваша, О. Краснорyцький, І. Крюкова, Д. Легеза, В. Писаренко, І. Соловйов, В. Рибінцев, О. Шпичак та ін. Основи маркетингу, як управлінської науки, були закладені в працях закордонних вчених: Дж. Ул. Колза, Ф. Котлера, Ж.-Ж. Ламбена, М. Портера, У. Руделіуса та ін. Відзначаючи значний науковий доробок щодо розвитку маркетингу в аграрній сфері необхідно відмітити, що недостатньо вивченими залишаються організаційно-економічні засади та практичні аспекти розвитку інноваційної маркетингової діяльності як цілісної концепції та філософії функціонування аграрних підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою статті є комплексне дослідження конкурентних засад розвитку інноваційної маркетингової діяльності в аграрній сфері в умовах трансформаційних змін ринкового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження динамічних процесів трансформації ринкової економіки, глобалізаційних та інтеграційних процесів в міжнародних відносинах, враховуючи посилення конкуренції на ринках сільськогосподарських товарів за рахунок впровадження нових технологій та досягнень генної інженерії вказує на те, що існує необхідність застосування нових концепцій маркетингової діяльності в аграрних підприємствах, спрямованих на більш мобільну та інтерактивну реакцію на зміни зовнішнього середовища. Світова практика свідчить, що використання прогресивних маркетингових концепцій дозволяє підприємству не пасивно реагувати на ринкові явища, а здійснювати раціональну, добре координовану політику завоювання ринків збуту, з одного боку, пристосовуючи асортимент товарів до вимог ринку, а з іншого - активно формуючи потреби і попит з метою найбільш прибуткової реалізації наявних ресурсів.

Вивчення наукових джерел [2, 3, 10, 11] свідчить, про відсутність єдиної думки стосовно розвитку маркетингових концепцій, проте більшість вчених схиляється до сталої класифікації: виробнича, продуктова, збутова, маркетингова та концепція сталого розвитку. Проте, шляхом конкретизації об'єктів управління виявлено, що для аграрних підприємств проміжним етапом між останніми ланками є саме концепція інноваційного маркетингу. Ми пропонуємо розглядати інноваційний маркетинг як маркетинг відносин, що в процесі створення і поширення товарів або послуг підприємства, використовує вдосконаленні чи принципово нові інструменти, методи та форми з метою більш ефективного задоволення потреб усіх учасників товароруху.

На сьогоднішній день маркетингова діяльність більшості вітчизняних аграрних підприємств знаходиться на стадії зародження і ще не набула повноцінного розвитку. Аграрні підприємства за стадіями організації господарської діяльності на основі концепцій маркетингу, в залежності від об'єкту управління,можна умовно поділити на чотири групи: 1) підприємства, які взагалі не здійснюють маркетингової діяльності; 2) підприємства, котрі в своїй діяльності впроваджують окремі елементи маркетингової діяльності; 3) підприємства, що застосовують окремі системи взаємопов'язаних елементів маркетингу; 4) підприємства, що повністю переорієнтовані на маркетинг, як основну філософію управління підприємством. Дослідження показують, що найбільшою за чисельністю є третя група, до якої належить переважна більшість підприємств і які в своїй діяльності зазвичай користуються трьома концепціями, що знаходяться на початковому етапі еволюції маркетингу: виробничою, продуктовою та збутовою [1].

Активізація розвитку маркетингової діяльності та перехід до більш прогресивних концепцій напряму залежить від ефективності реалізації маркетингових стратегій. Аналіз існуючих методичних підходів до оцінки ефективності маркетингової діяльності дозволяє говорити про наявність двох основних груп. До першої слід відносити підходи, які ґрунтується на використанні експертних оцінок. Достовірність результатів такої оцінки базується на правильному підборі експертів, інтегральному поєднанні та групуванні критеріїв, достовірності первинної та вторинної інформації, яка буде використовуватися. Друга група включає в себе фінансові методи оцінки, зокрема показник рентабельності маркетингових відносин. Складність використання методів цієї групи полягає у відсутності чіткого обліку маркетингових витрат на підприємствах. Крім того проблематичним є визначення та включення до економічної оцінки витрат, які не були понесені в результаті здійснення маркетингової діяльності.

Необхідно констатувати, що укрупнення сільськогосподарських підприємств закономірно призвело до встановлення особливих корпоративних відносин в структурі власне цих крупних компаній. Певним чином це прослідковується в тому, що виробничі філії, які хоч і мають юридичну самостійність, не здійснюють маркетингову діяльність. Дана функція повністю покладена на материнську компанію. Підтвердженням цьому є проведене опитування серед керівників та спеціалістів аграрних підприємств, в якому взяли участь 226 осіб, що представляли різні за розмірами та масштабом виробництва підприємства. Виявлено, що повний комплекс

маркетингу системно здійснюють лише 20,3 % підприємств, для 46,8 % характерними є окремі ситуаційні маркетингові перетворення, решта підприємств або не здійснюють маркетингової діяльності взагалі або вона носить епізодичний чи формальний характер. Використання методу фокус-груп дозволило зробити висновки, що системний підхід в організації маркетингової діяльності є характерним для підприємств, що спеціалізуються на овочівництві, вирощуванні плодів та ягід, виробництві яєць, м'яса птиці, меншою мірою для підприємств – виробників зернових та олійних культур.

Результати аналізу процесу формування цінової політики на ринку сільськогосподарської продукції показують, що в переважній більшості випадків ініціатива належить не виробнику. Це пояснюється наявністю олігопсонії, зокрема на ринках зернових та олійних культур. В таких умовах збільшення аграрними підприємствами ефективності діяльності відбувається виключно за рахунок регулювання собівартості. Проте, правильна організація маркетингової діяльності в частині налагодження системи товароруху та зберігання забезпечує збільшення лагу продаж, а, відповідно, додаткові фінансові надходження для товаровиробників. Зокрема аналіз динаміки цін на основні види продукції рослинництва характеризує тенденцію до збільшення на 3-4 місяці після збирання врожаю.

Встановлено, що в умовах коли на ринку сільськогосподарської продукції існує високий рівень конкуренції, саме маркетингова діяльність є визначальним чинником, що забезпечує наявність конкурентних переваг.

Аналіз підприємств за інтегральним коефіцієнтом конкурентоспроможності (табл. 1) показав, що до групи аграрних підприємств з високим рівнем конкурентоспроможності ($0,65<ІК<1$) належать підприємства які мають розвинений виробничий потенціал, ефективну систему менеджменту, системну організацію маркетингової діяльності, в основу якої покладені інноваційна товарна та цінова політика. Зазвичай такі підприємства виробляють оригінальну продукцію, яка орієнтована на певну цільову групу споживачів (вирощування пивоварного ячменю, елітного насіння), використовують короткі товарні канали (виробництво яєць, овочівництво та садівництво), працюють з постійною клієнтською базою (маркетинг відносин).

Моніторинг цільового сільськогосподарської продукції дозволив виявити той факт, що зростає вимога до якості продукції, наявності торгової марки та іміджу виробника, які є невід'ємною частиною інноваційної маркетингової діяльності. Аналіз діяльності аграрних підприємств з погляду концепції соціальної спрямованості

маркетингу показав, що економічно ефективним є виробництво, де забезпечують розвиток і освоєння досягнень науки та передового досвіду, що відповідає вимогам інтенсивного ведення виробництва та сприяє вирішенню проблем на основі концепції інноваційного маркетингу [6].

Таблиця 1

Розподіл аграрних підприємств-виробників зерна Зміївського району Харківської області за інтегральним коефіцієнтом конкурентоспроможності

Показники	***Група підприємств за значенням коефіцієнту***			***Середнє значення по сукупності***
	0-0,400	***0,401-0,650***	***0,651-1***	
Кількість підприємств у групі	5	6	4	15
Середній інтегральний коефіцієнт конкурентоспроможності	0,373	0,529	0,738	0,533
Середній груповий коефіцієнт ефективності виробництва	0,546	0,561	0,718	0,598
Середній груповий коефіцієнт фінансового стану	0,088	0,42	0,648	0,370
Середній груповий коефіцієнт ефективності маркетингової діяльності	0,708	0,729	0,882	0,763
Темп зростання власного капіталу	68,1	99,2	118,8	95,3

Результати дослідження комунікаційного забезпечення маркетингової діяльності аграрних підприємств підтвердили гіпотезу, що виробники не володіють в достатній мірі інформацією про ринкове середовище, в якому вони діють. В умовах посилення конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції важливим завданням є реалізації функції моніторингу для прийняття ефективних управлінських рішень. Виходячи з того, що аграрний сектор є провідною галуззю, створення умов для ефективного використання необхідної інформації при прийнятті стратегічних і тактичних рішень щодо управління ринком сільськогосподарської продукції та діяльності на ньому господарюючих суб'єктів належить до компетенції координуючих органів у сфері АПК на державному рівні та на місцях. Інформаційно-аналітичне забезпечення функціонування ринку сільськогосподарської продукції має об'єднати усі елементи системи управління у єдине ціле та дозволить сформувати ефективний процес менеджменту, як безперервну низку управлінських рішень, спрямованих на досягнення цілей формування та розвитку ринку.

В основу розробленого організаційно-економічного механізму (рис. 1) покладено три основні блоки (система збалансованих

показників і цілей, система управління та мотивації, система маркетингової діяльності), взаємодія яких забезпечує синергічний ефект для розвитку аграрного підприємства та досягнення його місії.

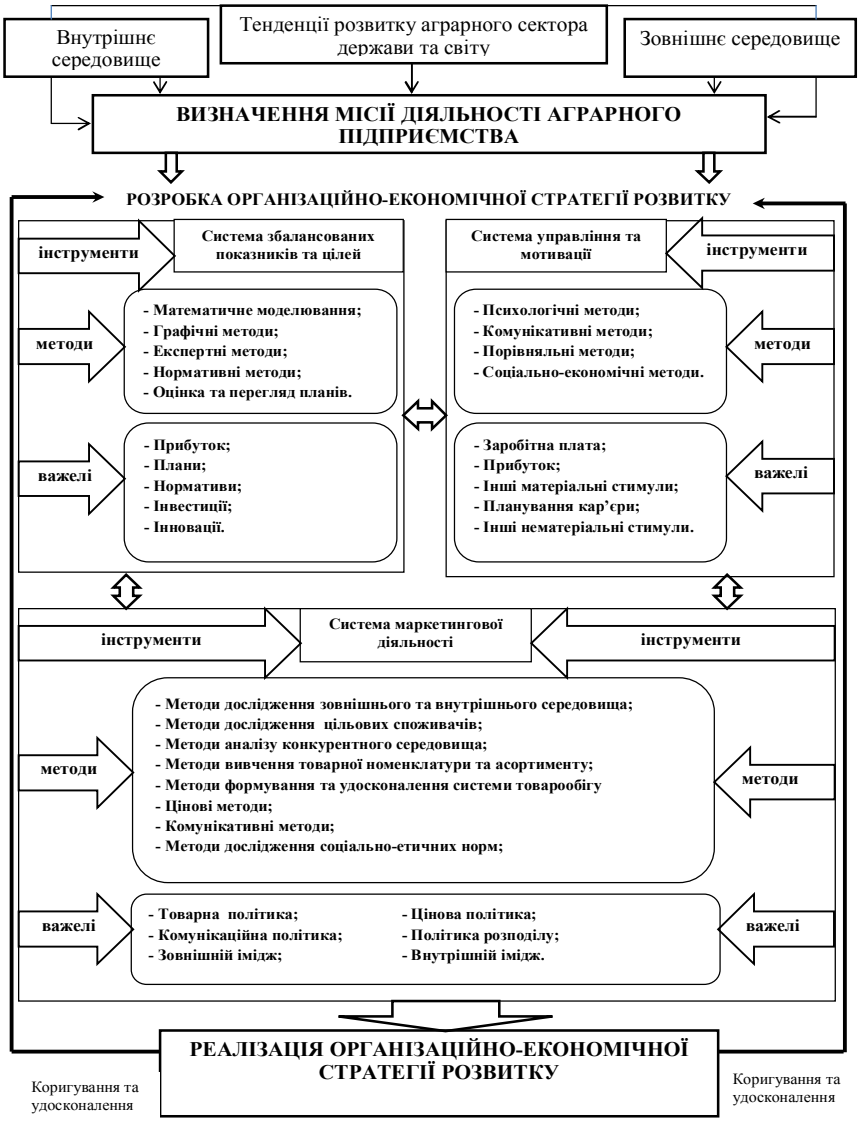

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм інноваційної маркетингової діяльності аграрних підприємств

Доведено, що дослідження ринку агропродовольчих товарів, в першу чергу, має враховувати купівельну спроможність споживача. На підставі отриманої інформації має формуватися диференційована товарна політика. В подальшому визначаються цільові ринкові сегменти, на які буде орієнтований новий продукт. Кожний ринковий сегмент матиме власну цінову стратегію розвитку, власні канали доведення товару до споживача. В своїй сукупності запропоновані заходи дають змогу аграрному підприємству суттєво знизити ризик при виробництві товарів та оптимізувати власні процеси виробництва.

Висновки. Наявність чітко визначених інструментів та важелів в поєднанні з сучасними методичними підходами забезпечує розробку гармонійної організаційно-економічної стратегії розвитку, яка базується на концепції інноваційного маркетингу. Розглядаючи розподіл пріоритетів інноваційного маркетингу в залежності від виду інновації встановлено, що розвиток комплексу інноваційного маркетингу передбачає реалізацію товарної та технологічної інновацій, що мають на меті впровадження нових продуктів і процесів, а також суттєві технологічні зміни в їх виробництві. Проте, повноцінне впровадження вказаних інновацій можливе тільки в умовах системної взаємодії з іншими процесами. Визначальна роль належить ринковій інновації, яка реалізується шляхом проведення дослідження ринку та визначенням пріоритетних «ніш», які можуть бути зайняті. Впровадження інновацій в аграрне виробництво є комплексним та системним процесом, який має базуватися на врахуванні всіх складових інноваційного маркетингу.

Література.

1. ***Блюмська-Данько К. В.*** Розвиток маркетингової діяльності аграрних підприємств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічноїдіяльності)» / ***К. В. Блюмська-Данько***. – Харків, 2015. – 24 с.

2. ***Данько Ю. І.*** До питання здійснення маркетингової діяльності аграрними підприємствами / ***Ю. І. Данько*** // Вісник ХНТУСГ. Економічні науки. - 2007. - Вип. 56. – С. 88-93.

3. ***Єранкін О.О.*** Трансформація маркетингу агропромислових формувань в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня докт. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / ***О. О. Єранкін***. – Київ, 2010. – 33 с.

4. ***Зайцев Ю.*** Організаційно-економічні засади побудови маркетингово-збутових систем аграрних підприємств на цільових продуктових ринках / ***Ю. Зайцев*** // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2016. – № 2. – С. 115-122.

5. ***Красноруцький О.*** Функціонування маркетингової інфраструктури внутрішніх ринків продовольства і сільськогосподарської продукції / ***О. Красноруцький*** // Зб. наук. праць молодих вчених ТНЕУ. – 2008. – Вип. 9. – С. 31-35.

6. ***Лупенко Ю. О.*** Пріоритетні напрями інноваційної діяльності в аграрній сфері України / ***Ю. О. Лупенко*** // Економіка АПК. – 2014. – № 12. – С. 5-11.

7. ***Чухрай Н. І.*** Логістика у діяльності вертикальних маркетингових структур аграрного сектора / ***Н. І. Чухрай*** // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького. – 2014. – Т. 16. – № 1-2.

8. ***Babin B. J., Zikmund W. G.*** Exploring marketing research. Cengage Learning, 2015.

9. ***DeMooij M.*** Global marketing and advertising: Understanding cultural paradoxes. Sage Publications, 2013.

10. ***Kotler P.*** et al. Marketing management. – EnglewoodCliffs, NJ: PrenticeHall, 2015. Vol. 14.

11. ***Sheth J. N., Sisodia R. S.*** Does marketing need reform?: Fresh perspectives on the future. Routledge, 2015.

References.

1. ***Bliumska-Danko K.V.*** (2015). Rozvytok marketynhovoi diialnosti ahrarnykh pidpryiemstv [Development of marketing activities of agrarian enterprises]. *Abstract of dissertation of candidate of economic Sciences. Kharkiv*, p. 24 [in Ukranian].

2. ***Danko Yu.I.*** (2007). Do pytannia zdiisnennia marketynhovoi diialnosti ahrarnymy pidpryiemstvamy [To the issue of marketing activities by agrarian enterprises]. *Visnyk KhNTUSH : «Ekonomichni nauky» – Bulletin KhNTUSH: Economic sciences,* Vol 56. pp. 88-93 [in Ukranian].

3. ***Ierankin O.O.*** (2010). Transformatsiia marketynhu ahropromyslovykh formuvan v umovakh hlobalizatsii [Transformation of marketing of agro-industrial formations in the conditions of globalization]. *Abstract of dissertation of candidate of economic Sciences.* Kyiv, p. 33 [in Ukranian].

4. ***Zaitsev Yu.*** (2016). Orhanizatsiino-ekonomichni zasady pobudovy marketynhovo-zbutovykh system ahrarnykh pidpryiemstv na tsilovykh produktovykh rynkakh [Organizational and Economic Principles of Construction of Marketing and Sales Systems of Agrarian Enterprises in the Target Product Markets]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economy and management,* No. 2, pp. 115-122 [in Ukranian].

5. ***Krasnorutskyi O.*** (2008). Funktsionuvannia marketynhovoi infrastruktury vnutrishnikh rynkiv prodovolstva i silskohospodarskoi produktsii [Operation of the marketing infrastructure of domestic markets for food and agricultural products]. *Zb. nauk. prats molodykh vchenykh TNEU – Zb. sciences works of young scientists of TNEU*, Vol. 9, pp. 31-35 [in Ukranian].

6. ***Lupenko Yu.O.*** (2014). Priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v ahrarnii sferi Ukrainy [Priority directions of innovation activity in the agrarian sector of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 12, pp. 5-11 [in Ukranian].

7. ***Chukhrai N.I.*** (2014). Lohistyka u diialnosti vertykalnykh marketynhovykh struktur ahrarnoho sektora [Logistics in the activities of vertical marketing structures of the agrarian sector]. Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S.Z. Gzhytskoho – Scientific Bulletin of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S.Z. Gzhytsky, Vol. 16, No 1-2 [in Ukranian].

8, ***Babin B. J., Zikmund W. G.*** Exploring marketing research. – CengageLearning, 2015 [in English].

9. ***DeMooij M.*** Global marketing and advertising: Understanding cultural paradoxes. – Sage Publications, 2013 [in English].

10. ***Kotler P.*** et al. Marketing management. – EnglewoodCliffs, NJ : PrenticeHall, 2015. – Vol. 14 [in English].

11. ***Sheth J. N., Sisodia R. S.*** Does marketing need reform?: Fresh perspectives on the future. – Routledge, 2015 [in English].

Анотація.

Зайцев Ю.О. Маркетингові інструменти в системі управління розвитком підприємств-виробників зерна.

В статті проведене комплексне дослідження конкурентних засад розвитку інноваційної маркетингової діяльності в аграрній сфері в умовах трансформаційних змін ринкового середовища. Встановлено, що використання прогресивних маркетингових концепцій дозволяє підприємству не пасивно реагувати на ринкові явища, а здійснювати раціональну, добре координовану політику завоювання ринків збуту, з одного боку, пристосовуючи асортимент товарів до вимог ринку, а з іншого - активно формуючи потреби і попит з метою найбільш прибуткової реалізації наявних ресурсів. Доведено, що активізація розвитку маркетингової діяльності та перехід до більш прогресивних концепцій напряму залежить від ефективності реалізації маркетингових стратегій. Встановлено, що в умовах коли на ринку сільськогосподарської продукції існує високий рівень конкуренції, саме маркетингова діяльність є визначальним чинником, що забезпечує наявність конкурентних переваг. Моніторинг споживчого ринку сільськогосподарської продукції дозволив виявити той факт, що зростає вимога до якості продукції, наявності торгової марки та іміджу виробника, які є невід'ємною частиною інноваційної маркетингової діяльності. Доведено, що дослідження споживчого ринку агропродовольчих товарів, в першу чергу, має враховувати купівельну спроможність споживача.

Ключові слова: *конкуренція, інноваційна маркетингова діяльність, маркетингові концепції, організаційно-економічний механізм, ринок.*

Аннотация.

Зайцев Ю.А. Маркетинговые инструменты в системе управления развитием предприятий-производителей зерна.

В статье проведено комплексное исследование конкурентных основ развития инновационной маркетинговой деятельности в аграрной сфере в условиях трансформационных изменений рыночной среды. Установлено, что использование прогрессивных маркетинговых концепций позволяет предприятию не пассивно реагировать на рыночные явления, а осуществлять рациональную, хорошо скоординированную политику завоевания рынков сбыта, с одной стороны, приспосабливая ассортимент товаров к требованиям рынка, а с другой - активно формируя потребности и спрос с целью наиболее прибыльной реализации имеющихся ресурсов. Доказано, что активизация развития маркетинговой деятельности и переход к более прогрессивных концепций напрямую зависит от эффективности реализации маркетинговых стратегий. Установлено, что в условиях, когда на рынке сельскохозяйственной продукции существует высокий уровень конкуренции, именно маркетинговая деятельность является определяющим фактором, обеспечивающим наличие конкурентных преимуществ. Мониторинг потребительского рынка сельскохозяйственной продукции позволил выявить тот факт, что растет требование к качеству наличии торговой марки и имиджа производителя, которые являются неотъемлемой частью инновационной маркетинговой деятельности. Доказано, что исследования потребительского рынка агропродовольственных товаров, в первую очередь, учитывать покупательную способность потребителя.

Ключевые слова: *конкуренция, инновационная маркетинговая деятельность, маркетинговые концепции, организационно-экономический механизм, рынок.*

Abstract.

Zaytsev Yu. Marketing instruments in the grain-producers development management.

The article conducted a comprehensive study of the competitive framework for the development of innovative marketing activity in the agrarian sphere in conditions of transformational changes in the market environment. It is established that the use of advanced marketing concepts allows the enterprise does not passively react to market phenomena and to carry out rational, well-coordinated policy of conquest of markets, on the one hand, fitting a range of products to market demands, and with another - actively shaping needs and demand for the most profitable use of the existing resources. It is proved that the activation of the development of marketing activities and the transition to more advanced concepts depends on the effectiveness of implementation of marketing strategies. It is established that in conditions when the market of some agricultural products there is a high level of competition, it is marketing activities is a determining factor in ensuring the competitive advantages. Monitoring of the consumer market of agricultural products allowed to reveal the fact that there is increasing demand for quality products, availability of trade mark and image of the manufacturer that are an integral part of the innovative marketing activities. Proven consumer market research in agrifood products in the first place should take into account the purchasing power of the consumer.

Key words: *competition, innovative marketing activity, marketing conceptions, organizational and economic mechanism, market.*

УДК 339.1:338.1(334)

МАРКЕТИНГ ВЗАЄМОДІЇ В РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ТА РИНКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА РОСЛИННИЦЬКОГО НАПРЯМКУ

КРАСНОРУЦЬКИЙ О.О., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ГРИЩЕНКО В.А., АСПІРАНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постанова проблеми у загальному вигляді. В умовах глобальної інформатизації суспільних і економічних процесів, які формують основу сучасної економіки, пріоритетними складовими економічної поведінки сільськогосподарських підприємств має бути розвиток можливостей набувати конкурентних переваг через створення нових знань і ефективного використання їх потенціалу шляхом втілення у різного роду інноваціях. Це вказує на пріоритетність інноваційних чинників у формуванні й розвитку конкурентних переваг суб'єктами господарювання.

Активність сільськогосподарських підприємств у створенні й реалізації інновацій дає їм змогу діяти на випередження – формувати нові споживчі потреби, створювати нові ринкові сегменти. Водночас важливо забезпечити належну віддачу від реалізації інновацій – достатню для того, щоб суб'єкти господарювання (в особі власників бізнесу і його менеджменту) були вмотивовані до того, щоб надавати перевагу саме інноваційним чинникам, розробляючи стратегію поведінки на ринку і формуючи для цього відповідний інноваційний потенціал.

Це потребує вірного визначення трендів науково-технічного прогресу, які можуть бути взяті за основу розвитку інноваційного потенціалу сільськогосподарського підприємства – для забезпечення його здатності створювати споживчі цінності відповідно до вимог і потреб споживачів. Тісний зв'язок інтересів виробників продукції рослинництва (у виживанні та розвитку) з інтересами споживачів, дає підстави розглядати їх у взаємодії – як рівно вигідний для обох сторін постійний обмін інформацією про нові можливості і нові потреби з розрахунку на плідне співробітництво у довгостроковій перспективі. І для цього використовуються інструменти, що можуть забезпечити реалізацію стратегічних цілей розвитку за рахунок ефективної взаємодії із партнерами – тобто, маркетинг взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління розвитком інноваційного та ринкового потенціалів сільськогосподарських підприємств, що працюють на ринках зі значним рівнем конкуренції все більше стають предметом наукового пошуку сучасних управлінців – як теоретиків, так і практиків. Науковці вказують на визначальну роль інноваційного потенціалу у реалізації інноваційного шляху розвитку України та проблеми його формування [1-3], досліджують його структуру [3-4], розробляють рекомендації для оцінювання його рівня [5-6]. Також, в науковій літературі, приділено увагу ринковому потенціалу сільськогосподарських підприємств за галузевим спрямуванням [7], функціонально-організаційним аспектам управління потенціалом підприємства на засадах синергетики [8].

Водночас, незважаючи на те, що існуючий науковий доробок з питань управління розвитком інноваційного потенціалу сільськогосподарських підприємств є доволі значним, залишаються недостатньо розкритими питання його ефективної реалізації. Можна припустити, що це спричинено невідповідністю структурних складових інноваційного потенціалу тим завданням, які підприємство має вирішувати в контексті визначеної на той чи інший період базової і конкурентної стратегії діяльності.

Така відповідність в умовах глобалізації, ущільнення ринків і розширення можливостей інформаційних технологій об'єднувати суб'єктів господарювання, урізноманітнюючи й вдосконалюючи структуру виробничих процесів, забезпечується інструментами і технологіями маркетингу, зокрема, маркетингу взаємодії. Ця концепція останнім часом набула поширення у західному менеджменті, починаючи із робіт авторів [9], які розробили її для управління відносинами із споживачами, а далі – трансформуючись зі зміною умов господарювання для вирішення набагато ширших завдань – управління усіма референтними групами та внутрішньо організаційним потенціалом відносин зі споживачами [10-11]. Проте питання використання ресурсів і технологій маркетингу взаємодії для управління розвитком інноваційного потенціалу промислових підприємств поки що не стали предметом цілеспрямованого наукового пошуку. Водночас для підприємств, які прагнуть зберегти і зміцнювати свої позиції в умовах зростання відкритості ринків, зумовлених реалізацією України європейського вектору розвитку, ці питання є нагальними і потребують належного теоретичного і науково-методичного забезпечення.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження даної статті визначено аналіз можливостей концепції Relationship Marketing поліпшити здатність сільськогосподарських підприємств до реалізації стратегій виходу на зовнішні ринки завдяки підвищенню рівня обґрунтованості рішень щодо формування і реалізації їх інноваційного та ринкового потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Головна мета концепції Relationship Marketing спрямована на «побудову прямих стійких відносин з кожним споживачем» [9, с. 25]. Вона відображає прагнення суб'єктів господарювання спільно вирішувати проблеми, пов'язані з виробництвом товарів і послуг. Адже в умовах інформаційної економіки інноваційна діяльність доволі часто здійснюється не в межах одного підприємства, а є результатом використання інноваційного потенціалу деякої їх сукупності, об'єднаної для реалізації спільних для усіх учасників цілей. І такого роду цілі зазвичай належать до стратегічних, оскільки сам процес об'єднання потребує стратегічного бачення його ініціаторами перспектив такого об'єднання і ролі в ньому тих учасників, які потенційно можуть виконувати важливі функції у реалізації стратегічних задумів. В підсумку це має забезпечувати покращення фінансових результатів усіх тих, хто був задіяним у інноваційному процесі. І такий зв'язок створює мотиваційне підґрунтя для посилення їх інноваційної активності, а значить – більш ефективне використання власного інноваційного потенціалу для досягнення синергії спільної діяльності.

Отже, як сучасна парадигма теорії і філософії маркетингу, маркетинг взаємодії акцентує увагу на створенні ефективних міжсуб'єктних комунікацій, які сприяють вирішенню будь-яких господарських завдань, включно із завданнями управління міжфірмовими комунікаціями. Адже, відповідно до сучасних концепцій співконкуренції [12] в умовах глобалізації вільного ринку в його класичному розумінні, де б відбувалися трансакції на альтернативній основі, стає все менше і менше. На зміну йому приходять ринки із домінуванням на них корпорацій, які доволі часто виходять за межі однієї галузі. За цих умов менш потужні учасники ринку мусять об'єднуватися – інакше вони не зможуть протистояти тиску ТНК. Усвідомлення необхідності такого об'єднання переводить ринкову взаємодію у інший контекст, що суттєво змінює відносини між виробниками продукції рослинництва і її споживачами. Відповідно, це змінює сутність і принципи маркетингової діяльності,

впливає на зміст маркетингових комунікацій, зумовлює необхідність перегляду структури маркетингових заходів, розвиває інструментарій роботи зі споживачами у сфері створення і сприйняття цінності.

Можна погодитись із думкою О. Замазій що з позицій максимізації суспільної корисності найбільшої уваги заслуговують інтегровані утворення у формі динамічних мереж. В них «боротьба за споживача дрібніших учасників поступається місцем боротьбі за участь у ланцюжку створення споживчої цінності. Право вибору партнерів належить принципалу – власнику ключових ресурсів – який і формує бізнес-модель мережевої взаємодії, орієнтуючись на максимізацію ресурсної і ринкової синергії спільної діяльності і, водночас, прагнучи закріпити за собою основні позиції у створенні доданої вартості (зважаючи на унікальність своїх компетенцій)» [13].

Разом з тим, не для всіх підприємств доцільно орієнтуватись на динамічну мережеву взаємодію, яка в інформаційній економіці набуває все більшого поширення у всіх видах економічної діяльності. Наприклад, для машинобудування, на нашу думку, набагато перспективнішою формою співробітництва у сфері створення споживчих цінностей можуть бути стабільні мережі. Адже діяльність тих машинобудівних підприємств, які працюють на ринку виробників, у багатьох випадках відрізняється значною стабільністю партнерських зв'язків. Відносини з важливими замовниками, так само як і постачальниками, характеризуються відносною тривалістю (в середньому 10-15 років). Для таких форм партнерської співпраці важливого значення набуває маркетинг взаємовідносин.

Ф. Котлер визначав маркетинг взаємовідносин – як практику побудови довгострокових взаємовигідних відносин із ключовими партнерами, з якими підприємство взаємодіє на ринку: споживачами, постачальниками, дистриб'юторами з метою встановлення тривалих привілейованих відносин [14, с. 43]. П. Дойль також акцентував на тому, що маркетинг відносин ґрунтується на угодах, що постійно укладаються між сторонами протягом тривалого часу [15, с. 243]. Згідно позиції Ж.-Ж. Ламбена, головним пріоритетом маркетингу взаємовідносин є збереження й збільшення клієнтури, що досягається взаємовигідністю угод, які укладаються між ними на тривалий час [16, с. 271]. На нашу думку, основним у цьому визначенні є взаємовигідність угод, що й дає змогу їх продовжувати, зберігаючи відносини між партнерами протягом тривалого часу.

П. Темпорал і М. Тротт вказують, що маркетинг відносин – це, насамперед, створення сильної торговельної марки, і це досягається

шляхом правильної організації систем і процесів, що дозволяє працівникам краще розуміти індивідуальних покупців і вибудовувати діалог з кожним клієнтом під його конкретні потреби [10, с. 37]. У науковій літературі виділяють такі принципи маркетингу відносин [17]:

1. Орієнтація на довгострокову взаємодію і, як наслідок, на збереження споживачів, а не на залучення нових.

2. Економічно обґрунтований підхід до збереження споживачів, що передбачає збереження тих споживачів (чи сегментів), які приносять найбільший прибуток.

3. Велика увага питанням якості.

4. Використання розширеного комплексу маркетингу, оскільки комплексу «4P» недостатньо для формування тривалих відносин зі споживачем.

5. Увага до вивчення і налагоджування відносин у внутрішньому середовищі підприємства (внутрішній маркетинг).

Як видно із визначень сутності маркетингу відносин, з яких і випливають наведені вище принципи, науковці акцентують увагу на взаємовигідності відносин, завдяки чому можна зберігати їх тривалий час, задовольняючи інтереси усіх сторін у такому партнерстві. Проте, на наш погляд, доцільно більш широко розглядати питання взаємовигідності відносин – як можливості взаємно розвиватись. Близьким до цього розуміння є трактування маркетингу відносин Я. Гордона – як «безперервний процес визначення й створення разом з індивідуальними покупцями нових цінностей, а потім спільного одержання й розподілу вигоди від цієї діяльності між учасниками взаємодії» [11, с. 124]. Тобто, тут також йдеться про взаємну вигоду від тривалого співробітництва, але й додатково підкреслюється, що це стає результатом спільних зусиль зі створення споживчих цінностей (що важливо для розуміння шляхів вирішення поставленого перед нами завдання). І в такому контексті уже варто говорити не про маркетинг відносин (на якому ґрунтуються, наприклад, клієнтоорієнтовані технології – CRM, за допомогою яких можна вирішувати питання розвитку продуктів для задоволення індивідуалізованих потреб споживачів, що дає змогу зберігати лояльність останніх і підвищувати обґрунтованість планів інноваційної діяльності і виробництва продукції, як зазначалось у [18]), а про маркетинг взаємодії. У такому трактуванні вже більше підкреслюється активна складова відносин, яка забезпечує взаємозалежний розвиток партнерів. Тому вважаємо за доцільне вживати саме таке трактування концепції Relationship Marketing.

Отже, *маркетинг взаємодії* – це перспективна концепція організаційної взаємодії, зорієнтована на максимально ефективне використання особливостей довготривалої співпраці підприємства з його основними бізнес-партнерами, за рахунок чого досягається їх взаємопов'язаний спільний розвиток, який забезпечує ефект синергії для всіх учасників партнерства – як ресурсної, так і ринкової.

Завдяки активному обміну інформацією між партнерами закріплюються набагато кращі умови для виявлення їх сильних і слабких сторін і визначення їх впливу на спільну діяльність. І це має знаходити відображення у рішеннях щодо розвитку інноваційного потенціалу кожного учасника партнерської взаємодії – залежно від того, якого роду стратегії обрані його менеджментом для забезпечення позитивної динаміки у конкретному ринковому контексті.

Видається правомірним висловити припущення, що інноваційний потенціал будь-якого підприємства слід розглядати з позицій як стратегічного, так і оперативно-тактичного характеру. По-перше, він має бути достатнім для створення й реалізації інновацій, що відповідають ринковому контексту і можуть лежати в основі конкурентних стратегій підприємства і стратегії його розвитку в довгостроковій перспективі. По-друге, він повинен мати таку структуру (співвідношення значущості окремих складових), щоб забезпечити максимально можливу віддачу від реалізації тих інновацій, які виводить підприємство на ринок, що відповідає завданням оперативно-тактичного характеру.

Беручи до уваги зазначене, а також узагальнюючи існуючі підходи до визначення сутності інноваційного потенціалу підприємства, пропонується трактувати його сукупність ресурсів, необхідних і достатніх для здійснення динамічного і результативного інноваційного процесу в руслі обраної стратегії діяльності та організаційно-економічних умов співпраці учасників, які формують їх вмотивованість і здатність до створення й реалізації інновацій. Такі організаційно-економічні умови створюються через систему функціонального управління формуванням і використанням ресурсів і охоплюють відповідні управлінські технології – від планування і до контролювання та регулювання. Тому можна структуру інноваційного потенціалу подати як сукупність організаційно-функціональних складових, що забезпечують використання відповідних ресурсів.

Це, передусім, інформаційно-маркетингова складова (маркетингові технології роботи із інформацією), інтелектуальна складова (технології роботи з персоналом, що забезпечують

ефективне використання інтелекту для створення нових знань), техніко-технологічна складова (технічні засоби, об'єднані у технологічний процес, необхідний для створення нових продуктів і процесів), фінансово-економічна складова (наявність фінансових ресурсів та інструментів інвестиційного забезпечення інноваційного процесу), а також інтерфейсна складова, яка слугує інтегруючим елементом для об'єднання на взаємовигідній основі учасників інноваційного процесу. Забезпечення відповідності структури інноваційного потенціалу підприємства змісту конкурентних стратегій може вирішуватися і завдяки маркетингу взаємодії.

У випадку, якщо йдеться не лише про співпрацю із споживачами кінцевої продукції, а загалом, в межах ланцюжка її створення, спільний розвиток інноваційних можливостей реалізується через інтерфейсну складову інноваційного потенціалу. В умовах інформаційної економіки саме інтерфейсна складова забезпечує гнучкість і мобільність підприємства, його здатність вірно позиціонувати себе як виробника продукції, що є цінною для задоволення потреб цільових груп споживачів, або сумлінного партнера, що може виступати важливим аутсорсинговим учасником бізнес-процесу.

Для вітчизняних підприємств, завдяки здатності управлінців професійно використовувати інформаційні технології (зокрема, логістику) для інтегрування ресурсних можливостей різних учасників ринку, інноваційний потенціал навіть малих підприємств зростатиме і формуватиме нові ринкові можливості (розширення асортиментного ряду, вихід на нові сегменти ринку тощо), сприяючи накопиченню власних ресурсів і переходу в категорію середніх і навіть – великих підприємств (стадія життєвого циклу «зростання»).

Достатність взаємодії інноваційного потенціалу підприємств визначається за допомогою реалізації їх ринкового потенціалу, котрий визначає економічну доцільність та можливість реалізувати отримані додаткові переваги через розширення обсягів реалізації продукції рослинництва на ринку, тобто за рахунок ціни, кількості покупців та обсягів реалізації продукції.

Зазначимо, що маркетинг взаємодії ринкового потенціалу підприємств має бути спрямований на дослідження ринкової структури з метою виявлення вільних сегментів та додаткових можливостей збуту продукції рослинництва. В даному випадку необхідна інтегрована модель ринкової діяльності фірми.

Серед основних завдань реалізації ринкового потенціалу підприємства – задоволення особливостей споживчого попиту та подолання ринкової конкуренції.

В той же час, основним результатом ринкового потенціалу підприємства являється виокремлення цільових сегментів, а також забезпечення їх відповідними комплексами маркетингу та стратегіями збуту продукції рослинництва. Таким чином, сегментація в реалізації ринкового потенціалу відіграє подвійну роль: з одного боку виступає в ролі стратегії з метою концентрації ресурсів та ефективного їх використання, з іншого – формує алгоритм для покращення аналізу та інформаційної прозорості ринку.

З метою проведення сегментації ринок поділяється на чотири основних групи суб'єктів взаємодії підприємства:

1) постачальники, як джерело забезпечення економічної діяльності підприємства;

2) споживачі, як основа незадоволеного попиту на ринку;

3) контрагенти, з партнерської позиції просування товарів на ринок;

4) конкуренти, в якості альтернативних варіантів забезпечення попиту на ринку.

Сегментація згаданих учасників ринку для їх об'єднання в підприємницьку мережу може здійснюватися за цілим рядом критеріїв, які можна віднести до кожної з груп:

1) вимушеність співпраці, ексклюзивність та унікальне значення (підприємства, з якими змушений працювати контрагент в силу певних економічних обставин, та підприємства, які змушені працювати з контрагентом);

2) виробнича здатність та ринкова пропускна спроможність;

3) якість, досвід роботи, терміновість виконання контрактів, спроможність економії на витратах тощо.

Наріжним каменем при цьому виступає спроможність ініціатора мережевої взаємодії виокремити об'єктивні фактори, котрі визначають пріоритети в поведінці підприємств контрагентів та запропонувати їм такі умови співпраці, які максимально будуть відповідати інтересам всіх учасників.

Для прикладу, в комплексний ланцюжок створення цінності в агропромисловому комплексі входять агропідприємства, фермери, підприємства харчової промисловості, оптові та роздрібні торгівельні підприємства, котрі в кінцевому випадку мають задовольняти вимоги споживачів. Даний сектор охоплює широкий спектр підприємств – від

асоціацій виробників, індивідуальних домогосподарств, фермерів до високотехнологічних агрохолдингів та транснаціональних корпорацій.

Реалізація ринкового потенціалу підприємства на основі сегментування контрагентів в такому випадку надзвичайно кропітке завдання, що пов'язано з широкою гамою агропродукції та продуктів харчування, які відрізняються індивідуалізованістю та фрагментарністю ланцюжків постачання. Також існує суттєва різниця в якому місці та ким виробляється продукція. Важливу роль відіграють екологічні фактори виробництва, регіональні та сезонні чинники. Реалізація ринкового потенціалу взаємодії підприємств на основі створення підприємницької мережі дозволяє здешевити та спростити процедуру проведення маркетингової політики та просування продукції на ринок. При мережевому підході в ланцюжку створення цінності підприємства-покупці співпрацюють з підприємствами-продавцями не на основі реклами, а на основі задоволення власних потреб, які співпадають з потребою в створенні мережевої цінності. Відтак, підприємства-продавці в мережі найкраще задовольняють потреби своїх партнерів підприємств-споживачів за основними властивостями товарів – якістю та ціною, а з іншого боку – мінімізують свої витрати на рекламу.

В умовах підприємницької мережі реалізація ринкового потенціалу підприємств здійснюється за допомогою переформатування частини зовнішнього ринку на внутрішньо мережевий на основі застосування інструментів конкуренції, унікальної організації та синергетичних можливостей.

Проте, важливо кооперуватись не з аутсайдерами ринку, які не можуть додати нічого нового до існуючих можливостей підприємства, а з лідерами, особливо технологічними, використовуючи їх переваги і уникаючи недоліків. Це можуть бути й закордонні партнери, які вже мають доволі міцні позиції на ринках своїх країн, проте шукають можливості оптимізації бізнесу за рахунок ресурсних можливостей інших підприємств.

Надзвичайно важливо у процесі обговорення партнерської взаємодії виділити ті складові діяльності партнера, які розширюють ринкові можливості підприємства, посилюють його здатність утверджувати себе на ринку, поліпшуючи тим самим структуру інноваційного потенціалу у даній моделі співпраці. Тобто, в контексті входження у партнерську мережу необхідно вірно розставити акценти – що може підприємство отримати від такої взаємодії і наскільки це йому вигідно в стратегічному плані. Одна справа, якщо керівництво

підприємства не бачить можливостей у перспективі самостійно працювати, оскільки не може набути необхідних компетенцій для входження на новий ринок. І зовсім інша справа – якщо дане партнерство може забезпечити опанування досвіду роботи на новому ринку, дасть змогу поліпшити інноваційну складову діяльності і в підсумку – сприяти розвитку тих складових інноваційного потенціалу, які є ключовими для завоювання довіри споживачів на цьому ринку.

Для вирішення цього завдання необхідно використовувати можливості інформаційних технологій – і не тільки в частині отримання достовірної і повної інформації про потенційного партнера, а й для того, щоб сформувати власний позитивний імідж, що дозволить посилити переговорні позиції при визначенні умов можливої співпраці. Очевидно, що це потребує відповідного інформаційного забезпечення, яке повинно надавати всебічну інформацію про специфіку роботи на інших ринках. В процесі налагодження стратегічного партнерства необхідно попередньо узгодити коло питань, яке потребує інформаційної прозорості для усіх учасників – щоб оцінити вигідність такого партнерства.

Висновки. Інноваційний потенціал сільськогосподарського підприємства є органічним поєднанням матеріальних і нематеріальних ресурсів, необхідних і достатніх для здійснення динамічного і результативного інноваційного процесу в руслі обраної стратегії діяльності. Готовність розвивати і ефективно використовувати інноваційний потенціал забезпечується вмотивованістю до цього усіма учасниками, об'єднаними спільними інтересами та взаємовигідними економічними відносинами.

В умовах інформаційної економіки інноваційний потенціал сільськогосподарського підприємства може формуватися і ефективно використовуватися за рахунок тісної співпраці з партнерами по ланцюжку створення споживчої цінності. Така співпраця може бути налагоджена на основі концепції Relationship Marketing. Охарактеризовано різні наукові погляди на зміст і завдання такої концепції, що дало підстави для висловлення припущення, що в умовах інформаційної економіки доцільно розглядати не як маркетингу взаємовідносин, а як маркетинг взаємодії. Запропоновано трактувати маркетинг взаємодії як концепцію організаційної взаємодії, яка зорієнтована на максимально ефективне використання особливостей довготривалої співпраці підприємства з його основними бізнес-партнерами, за рахунок чого досягається їх взаємопов'язаний спільний розвиток, який забезпечує ефект ресурсної та/чи ринкової

синергії для всіх учасників партнерства. Обґрунтовано, що створення таких умов, які відповідають концепції маркетингу взаємодії, реалізується через функцію мотивації – з поширенням мотиваційного процесу на всі групи зацікавлених осіб. Умови формування таких відносин у сфері інноваційної діяльності мають бути предметом наступних досліджень.

Література.

1. ***Аннаєв Б. С.*** Формування інноваційного потенціалу: можливості підприємства та умови ринку / ***Б. С. Аннаєв*** // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2014. – № 3. – С. 14-21.

2. ***Близнюк Т. П.*** Проблеми формування інноваційного потенціалу українського підприємства / ***Т. П. Близнюк*** // Бізнес-Інформ. – 2011. – № 1. – С. 21-26.

3. ***Сиротинська Н. М.*** Сутність інноваційного потенціалу промислових підприємств / ***Н. М. Сиротинська*** // Економічний простір. – 2011. – № 55. – С. 255-260.

4. ***Верхоглядова Н. І.*** Методичний підхід до визначення інноваційного потенціалу підприємства [Електронний ресурс] / ***Н. І. Верхоглядова, І. О. Каширнікова*** // Ефективна економіка. – 2013. – № 11. – Режим доступу: www/economy.nauka.com.ua/?op+18lz=2458.

5. ***Верба В. А.*** Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства / ***В. А. Верба*** // Проблеми науки. – 2003. – № 3. – С. 22-31.

6. ***Чабан В. Г.*** Інноваційний потенціал підприємств та його оцінка / ***В. І. Чабан*** // Фінанси України. – 2006. – № 5. – С. 142-148.

7. ***Буга Н. Ю.*** Ринковий потенціал виробництва органічної продукції в Україні / ***Н. Ю. Буга, І. І. Поліщук, К. Ю. Соколюк*** // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 9. – С. 255-259.

8. ***Гончар О. І.*** Функціонально-організаційні аспекти управління потенціалом підприємства на засадах синергетики / ***О. І. Гончар*** // Науковий вісник Полісся. – 2015. – № 1. – С. 77-84.

9. ***Berry L. L.*** Relationship Marketing // Emerging Perspectives on Service Marketing / ***Eds L. L. Berry G. L., Shostack G. D.*** Upah. – Chicago, 1983. – P. 25-38.

10. ***Темпорал П.*** Роман с покупателем. Управление взаимоотношениями с покупателями как способ максимального увеличения стоимости торговой марки / ***П. Темпорал, М. Трот***; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2002. – 215 с.

11. ***Гордон Я.*** Маркетинг партнерских отношений / ***Я. Гордон***; под ред. ***О. А. Третьяк***; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2001. – 384 с.

12. ***Бранденбургер А.*** Co-coretition. Конкурентное сотрудничество в бизнесе / ***А. Бранденбургер, Б. Нейлбафф***. – М. : Омега-Л. – 2012. – 352 с.

13. ***Замазій О. В.*** Інституціалізація ринків і проблеми зростання промислових підприємств [Електронний ресурс] / ***О. В. Замазій*** // Бізнес-Інформ. – 2015. – № 9. – С. 20-24.

14. ***Котлер Ф.*** Маркетинг менеджмент / ***Ф. Котлер*** ; пер. с английского Д. Раевская ; под ред. ***С. Г. Божук***. – [2-е изд.]. − СПб. : Питер, 2006. – 464 с.

15. ***Дойль П.*** Маркетинг-менеджмент и стратегии / ***П. Дойль***; пер. с англ. под ред. Ю. Н. Кантуревского. – [3-е изд.]. – СПб. : Питер, 2003. – 544 с.

16. ***Ламбен Ж.-Ж.*** Менеджмент, ориентированный на рынок : учеб. для слушателей, обучающихся по программе «Мастер делового администриро-вания» / ***Ж.-Ж. Ламбен, Р. Чумпитас, И. Шулинг*** ; пер. с англ. под. ред. В. Б. Колчанова. – [2-е изд.]. – М. : Питер, 2014. – 718 с.

17. ***Кущ С. П.*** Сравнительный анализ основных концепций теории маркетинга взаимоотношений / ***С. П. Кущ*** // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. Сер. Менеджмент. – 2003. – Выпуск 4. – С. 3-25.

18. ***Стадник В.В.*** Концепція CRM у підвищенні ефективності маркетингового планування на промислових підприємствах / ***В.В. Стадник*** // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2015. – № 3, Т. 1. – С. 138-142.

References.

1. ***Annaiev B.S.*** (2014). Formuvannia innovatsiinoho potentsialu: mozhlyvosti pidpryiemstva ta umovy rynku [Formation of innovative potential: business opportunities and market conditions]. *Ekonomika.Menedzhment.Biznes – Economics.Management. Business,* No 3, pp. 14-21 [in Ukranian].

2. ***Blyzniuk T.P.*** (2011). Problemy formuvannia innovatsiinoho potentsialu ukrainskoho pidpryiemstva [Problems of formation of innovative potential of the Ukrainian enterprise]. *Biznes-Inform – Business Inform*, No 1, pp. 21-26 [in Ukranian].

3. ***Syrotynska N.M.*** (2011). Sutnist innovatsiinoho potentsialu promyslovykh pidpryiemstv [The essence of innovation potential of industrial enterprises]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, No 55, pp. 255-260 [in Ukranian].

4. ***Verkhohliadova N.I., & Kashyrnikova I.O.*** (2013). Metodychnyi pidkhid do vyznachennia innovatsiinoho potentsialu pidpryiemstva [Methodical approach to the definition of innovative potential of the enterprise]. *Efektyvna ekonomika*, No 11. Retrieved from www/economy.nauka.com.ua/?or+18lz=2458 [in Ukranian].

5. ***Verba V.A.*** (2003). Metodychni rekomendatsii z otsinky innovatsiinoho potentsialu pidpryiemstva [Methodical recommendations for assessing the innovation potential of the enterprise]. *Problemy nauky – Problems of science*, No 3, pp. 22-31 [in Ukranian].

6. ***Chaban V.H.*** (2006). Innovatsiinyi potentsial pidpryiemstv ta yoho otsinka [Innovation potential of enterprises and their estimation]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, No 5, pp. 142-148 [in Ukranian].

7. ***Buha N.Iu., Polishchuk I.I., & Sokoliuk K.Iu.*** (2016). Rynkovyi potentsial vyrobnytstva orhanichnoi produktsii v Ukraini [Market potential of organic production in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, No 9, pp. 255-259 [in Ukranian].

8. ***Honchar O.I.*** (2015). Funktsionalno-orhanizatsiini aspekty upravlinnia potentsialom pidpryiemstva na zasadakh synerhetyky [Functional-organizational aspects of management of the potential of the enterprise on the principles of synergetics]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin Polesie,* No 1, pp. 77-84 [in Ukranian].

9. ***Berry L.L., Shostack G.L., & Upah G.D.*** (Eds.). (1983). Relationship Marketing. Emerging Perspectives on Service Marketing.. Chicago, pp. 25-38 [in English].

10. ***Temporal P., & Trott M.*** (2002). *Roman s pokupatelem. Upravlenye vzaymootnoshenyiamy s pokupateliamy kak sposob maksymalnoho uvelychenyia stoymosty torhovoi marky [A novel with a buyer. Managing relationships with buyers as a way to maximize brand value]*. (Trans). St. Petersburg: Pyter, p. 215 [in Russian].

11. ***Hordon Ya.*** (2001). *Marketynh partnerskykh otnoshenyi [Marketing partnerships]*. O.A. Tretiak (Ed.). (Trans.). St. Petersburg: Pyter, p. 384 [in Russian].

12. ***Brandenburger A., & Nejlbaff B.*** (2012). *Co-sopetition. Konkurentnoe sotrudnichestvo v biznese [Co-partnership. Competitive cooperation in business]*. Moscow: Omega-L, p. 352 [in Russian].

13. ***Zamazii O. V.*** (2015). Instytutsializatsiia rynkiv i problemy zrostannia promyslovykh pidpryiemstv [The institutionalization of markets and the problems of the growth of industrial enterprises]. *Biznes-Inform – Business Inform,* No 9, pp. 20-24 [in Ukranian].

14. ***Kotler F.*** (2006). *Marketing menedzhment [Marketing Management]*. (2d ed.). (D. Raevskaja, Trans). ***S.G. Bozhuk*** (Ed), St. Petersburg: Piter, p. 464 [in Russian].

15. ***Dojl' P.*** (2003). *Marketyng-menedzhment y strategy [Marketing Management and Strategy]*. (3d ed.). (Yu.N. Kanturevsky, Trans). St. Petersburg: Pyter, p. 544 [in Russian].

16. ***Lamben Zh., Chumpitas R., & Shuling I.*** (2014). *Menedzhment, orientirovannyj na rynok [Market-oriented management]*. (2d ed). (V.B. Kolchanova, Trans). Moscow: Piter, p. 718 [in Russian].

17. ***Kushh S.P.*** (2003). Sravnitel'nyj analiz osnovnyh koncepcij teorii marketinga vzaimootnoshenij [Comparative analysis of the basic concepts of the theory of marketing of relationships] *Vestnik Sankt-Peterburgskogo un-ta. Ser. Menedzhment Bulletin of Saint-Petersburg Uniate. Sir Management,* Issue 4, p. 3-25 [in Russian].

18. ***Stadnyk V.V.*** (2015). Koncepcija CRM u pidvyshhenni efektyvnosti marketyngovogo planuvannja na promyslovyh pidpryjemstvah [CRM Concept in Increasing the Efficiency of Marketing Planning at Industrial Enterprises]. *Hmel'nyc'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of the Khmelnitsky National University. Economic sciences,* No 3, Vol. 1, pp. 138-142 [in Ukranian].

Анотація.

Красноруцький О.О., Грищенко В.А. Маркетинг взаємодії в розвитку інноваційного та ринкового потенціалу підприємства рослинницького напрямку.

Охарактеризовано різні наукові погляди на зміст і завдання концепції Relationship Marketing, що дало підстави для висловлення припущення, що в умовах інформаційної економіки доцільно розглядати не як маркетингу взаємовідносин, а як маркетинг взаємодії. Запропоновано трактувати маркетинг взаємодії як концепцію організаційної співпраці, яка зорієнтована на максимально ефективне використання особливостей довготривалих партнерських відносин підприємства з його основними бізнес-партнерами, за рахунок чого досягається їх взаємопов'язаний спільний розвиток, який забезпечує ефект ресурсної та/чи ринкової синергії для всіх учасників партнерства. Обґрунтовано, що створення таких умов, які відповідають концепції маркетингу взаємодії, реалізується через функцію мотивації – з поширенням мотиваційного процесу на всі групи зацікавлених осіб. Визначено, що реалізація ринкового потенціалу взаємодії підприємств на основі створення підприємницької мережі дозволяє здешевити та спростити процедуру проведення маркетингової політики та просування продукції на ринок.

Ключові слова: *маркетинг взаємодії, маркетинг взаємовідносин, інноваційний потенціал, ринковий потенціал, партнерська взаємодія, мережевий підхід.*

Аннотация.

Красноруцкий А.А., Грищенко В.А. Маркетинг взаимодействия в развитии инновационного и рыночного потенциала предприятия растениеводческого направлении.

Охарактеризованы различные научные взгляды на содержание и задачи концепции Relationship Marketing, что дало основания для выражения предположения, что в условиях информационной экономики целесообразно рассматривать не как маркетинга взаимоотношений, а как маркетинг взаимодействия.

Предложено рассматривать маркетинг взаимодействия как концепцию организационной сотрудничества, которая ориентирована на максимально эффективное использование особенностей длительных партнерских отношений предприятия с его основными бизнес-партнерами, за счет чего достигается их взаимосвязанный совместное развитие, который обеспечивает эффект ресурсной и / или рыночной синергии для всех участников партнерства.

Обосновано, что создание таких условий, которые соответствуют концепции маркетинга взаимодействия, реализуется через функцию мотивации - с распространением мотивационного процесса на все группы заинтересованных лиц.

Определено, что реализация рыночного потенциала взаимодействия предприятий на основе создания предпринимательской сети позволяет удешевить и упростить процедуру проведения маркетинговой политики и продвижения продукции на рынок.

Ключевые слова: *маркетинг взаимодействия, маркетинг взаимоотношений, инновационный потенциал, рыночный потенциал, партнерское взаимодействие, сетевой подход.*

Abstract.

Krasnorutskyy O.O., Hrischenko V.A. Of interaction in the development of innovative and market potential of the plant of the plant.

Different scientific opinions on the content and tasks of the concept of Relationship Marketing have been characterized, which gave grounds for the assumption that in the conditions of information economy it is expedient to consider not as marketing of relationships, but as marketing of interaction. It is proposed to treat marketing interaction as a concept of organizational interaction, which is focused on maximally efficient use of the features of the long-term cooperation of the enterprise with its main business partners, at the expense of which their interconnected joint development is achieved, which provides the effect of resource and / or market synergy for all partners of the partnership. . It is substantiated that the creation of such conditions, which correspond to the concept of marketing interaction, is realized through the function of motivation -with the dissemination of the motivation process to all groups of interested persons. It is determined that realization of market potential of interaction of the enterprises on the basis of creation of the enterprise network allows to cheapen and simplify the procedure of marketing policy and promotion of products to the market.

Key words: *marketing interactions, marketing relationships, innovation potential, market potential, partner interaction, network approach.*

УДК 631.1

СОЦІАЛЬНА ОРІЄНТАЦІЯ МОТИВАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Левкіна Р.В., д.е.н., профессор, Котко Я.М., здобувач, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах економічної кризи в Україні особливо гостро постає потреба у формуванні мотиваційного механізму ефективного функціонування суб'єктів аграрного бізнесу та, відповідно, системи мотивації працівників до ефективного виконання власних обов'язків у контексті стабільного розвитку. Це відбувається з огляду на перехід до нового рівня економічних відносин, що «прописують» нові вимоги до персоналу, а саме: здатність реагувати та адаптуватися до швидкоплинних умов, високий рівень стресостійкості, відповідальність за власні кошти та кошти співвласників підприємства, постійний пошук нових нестандартних рішень управління бізнесом. Звичайно такі вимоги повинні йти поруч із запровадженням стимулюючих заходів та формуванням системи внутрішньої мотивації.

Як відомо, основним мотивуючим чинником є прагнення до отримання високого доходу у вигляді заробітної плати, преміювання, доступу до пільгового матеріальних і фінансових ресурсів. На другому плані все ще залишаються зацікавленість у розвитку підприємства та реалізація його економічного потенціалу на ринку. Це формує об'єктивні засади до визначення місця мотиваційного механізму у структурі управління підприємством як пріоритетного, взаємопов'язаного і взаємозалежного із організаційно-економічним механізмом стабільного розвитку, що базується на реалізації вмінь, навичок та компетентностей працівників. Питання формування мотивації є одними з чи не актуальніших в сучасній економічній науці.

Наразі керівники суб'єктів аграрного бізнесу зацікавлені у прийнятті на посаду професіоналів, які вже мають серйозну мотивацію до роботи. Така мотивація повинна бути спрямованою на здійснення високопродуктивної, якісної, ініціативної діяльності, що забезпечує досягнення поставлених цілей підприємства та тісно пов'язана із визначенням потреб і можливостей їх задоволення через використання отриманих коштів.

Тобто на первинному рівні піраміди потреб мотивація підкріплюється прагненням задовольнити фізіологічні потреби (харчуванні, безпечному житлі, одязі та взутті). Проте далі все більш актуальними стають психологічні та соціальні потреби (потреби духовного та інтелектуального зростання, формування самоповаги, задоволення робочим місцем, визначення особистісної ролі у суспільстві та робочому колективі, прагнення до самовдосконалення.

Формування цілей статті. Метою статті є аналіз існуючих теоретичних підходів і практичного досвіду до питань формування мотиваційного механізму в аграрних підприємствах, доведення доцільності вдосконалення його структури за рахунок соціально орієнтованої складової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи проблематики формування мотиваційного механізму для підвищення продуктивності праці та зростання ефективності функціонування підприємства в цілому були сформовані ще у XVII-XIX ст. А. Смітом, Р. Овеном, Г. Мюнсбергом, Ч. Бернардом, Ф. Тейлором, А. Маслоу, Д.М. Клелландом, Ф. Герцбергом. Так А. Сміт вважав, що поділ праці найбільше впливає на продуктивність, що повязане із зростанням майстерності і професіоналізму, формуванням досвіду, можливістю запровадження нової техніки та технологій [1, 2, 3]. Р. Овен був прихильником соціальних гарантій, надавав переваги інвестування в умови праці, а не техніку і технології [1].

Ґ. Мунстерберг досліджував умови, в яких спостерігається максимальний рівень продуктивності праці та диференціював висновки відповідно конкретних видів діяльності. Ч. Барнард акцентував увагу на необхідності створення сприятливого психологічного клімату у колективі для досягнення максимальних результатів підприємницької діяльності [1].

Значний внесок Ф. Тейлора у теорію сучасного менеджменту полягає у дослідженні відносин між працівниками та керівництвом підприємства та обґрунтуванні напрямів підвищення продуктивності праці шляхом запровадження пріоритетності працівників із освітою і досвідом роботи [1].

Теорія мотивації по А. Маслоу визнана однією із перших, що являє собою ієрархію потреб - від фізіологічних (їжа, одяг, житло), потреби у гарантуванні безпеки (впевненість у безпеці) до соціальних (статус у суспільстві, повага, належність до соціальних груп) та інтелектуальних (спілкування, самореалізація) [2, 3].

Девід Мак Клелланд більше уваги приділяв мотиваційним потребам більш високих рівнів, а саме прагненню до влади, успіху, визнання. Він пов'язував особисті досягнення висококваліфікованих працівників із вмінням здійснювати ефективне управління потенціалом трудового колективу, висловлювати власну позицію, бути здатними до дискусії [2, 3].

На основі поділу чинників мотиваційного впливу на матеріальні та нематеріальні Фредерик Герцберг запропонував двохфакторну модель, що складається із чинників, що дають почуття задоволення (кар'єрне зростання, персональні та колективні заохочення) та незадоволення роботою (не сприятливі та небезпечні умови праці, низький рівень доходу, відсутність зворотнього зв'язку із керівництвом) [2, 3].

Богацька Н.М. в наукових працях звертала увагу на мотивації праці управлінського персоналу і дійшла висновку, що кожен працівник реалізує себе, перш за все, як особистість, прагне отримати винагороду психологічного, кар'єрного, матеріального характеру. Тому нагальною є необхідність створення психологічно сприятливого мікроклімату у колективі, підтримка духовної мотивації, відзнака на зібраннях, нагорода грамотами тощо. Її висновок про високу роль успішного управління інтелектуальним капіталом підприємства як запоруки його високої ефективності на довготривалий період не викликає сумнівів [4].

Наукове обґрунтування структури мотиваційного механізму підприємства – суб'єкта аграрного бізнесу запропоноване І.А. Баяновою і А.М. Рандіною базується на тезі про наявність низки негативних чинників, серед яких у якості найбільш впливових виділяються: напружена атмосфера у колективі та відсутність взаємовиручки і допомоги при вирішенні питань, усереднення показників для фахівців підприємства та відсутність індивідуального підходу та ін. [5].

Ефективна політика управління персоналом та побудова системи мотивації на підприємстві дозволяє не лише отримати максимальні результати людської праці, а й створити умови для подальшого розвитку і використання потенціалу.

Як відомо, більшість науковців поділяє точку зору на структуру мотиваційного механізму суб'єктів аграрного бізнесу, відповідно якої він повинен складатися із мотиваційного механізму високоякісної та високопродуктивної праці, мотиваційного механізму інноваційного розвитку та мотиваційного механізму підприємництва [6]. Саме така структура дозволяє вирішувати основні завдання як матеріальні, так і нематеріальні, забезпечувати подальший розвиток, перебувати у стані постійного пошуку інноваційних рішень для виробничих і управлінських цілей з метою отримання високого підприємницького прибутку. Ми вважаємо, що цього не достатньо для функціонування в ринкових умовах, тим більше не достатньо з позицій пануючої на даному етапі концепції соціально-етичного маркетингу, яка вимагає орієнтації у бізнесі на соціальну сферу, етику, професіоналізм.

Тому мотиваційний механізм підприємства повинен обов'язково містити у якості складової соціально орієнтований мотиваційний механізм, який представляє собою внутрішню потребу керівництва і персоналу до вирішення соціальних проблем на підприємстві. Результатом реалізації соціальної політики у такому разі може бути розвиток соціальної інфраструктури у населеному пункті, соціальні, розвиток високо трудоємких галузей для працевлаштування населення і вирішення проблеми зайнятості в межах району, області. Саме такий мотиваційний механізм, на наш погляд, дозволить реалізувати засади організаційно-економічного механізму ефективного функціонування [10]. У сукупності із інструментами стимулюючого характеру (виплати премій, надбавок за стаж, підвищення кваліфікації тощо) це забезпечить не лише підвищення продуктивності праці, а й зростання прибутковості в цілому на довгостроковий період [11].

У якості прикладу щодо стимулювання діяльності і зростання привабливості праці у сільському господарстві можна навести досвід аграрних підприємств США, керівництво яких для цього застосовує не лише виплату заробітної плати відповідно рівню кваліфікації та складності, але й компенсації, додаткові виплати, бонуси. За умови виплати тарифної фіксованої заробітної плати та великого досвіду роботи у сільському господарстві більшість працівників отримують виплати на соціальне забезпечення, що не оподатковуються, плани індивідуального медичного страхування для членів сім'ї, страхування життя та випадків втрати працездатності. В більшості випадків надається у використання житло та забезпечується харчування за рахунок підприємства, спецодяг. Одним із бонусів є використання автопарку підприємства для особистих цілей. Важливим є орієнтація на постійне підвищення кваліфікації, освіту за кошти підприємства, участь у семінарах, професійних курсах у коледжах [12].

Найбільшим мотивом для працівників в різних країнах залишається розмір заробітної платні та кар'єрне зростання. Так у США зростання кар'єри відбувається через певну процедуру, основу якої становить відбір найкращих спеціалістів відповідно виду діяльності, рівня кваліфікації, темпів просування кар'єрою, на конкурсній основі з урахуванням особистого внеску у кінцеві результати діяльності підприємства. У Франції переваги надаються, перш за все, працівникам із досвідом, стажем роботи в організації, високим професіоналізмом і сформованим компетентностям у справах. У Великобританії система мотивування базується на жорстких принципах і розрахована на індивідуальний підхід з урахуванням вікових характеристик працівників, а не професійних знань, рівня освіти [7].

Так досвід високорозвинених країн світу доводить доцільність і потенційні можливості для керівництва вітчизняних підприємств до процесу управління процесом мотивації працівників, показує взаємну зацікавленість у кінцевих результатах.

Ми вважаємо, що для вітчизняних аграрних підприємств особливу увагу необхідно приділяти розбудові саме соціальної системи, що у сучасних умовах є відправною точкою, а можливо і пусковим механізмом до усвідомлення потреби населення у роботі на аграрних підприємствах та їх високопродуктивної, ініціативної праці. За умови правильної організації і ефективного управління підприємством це у свою чергу сприятиме досягненню високих результатів підприємства в цілому. У поєднанні із важелями

психологічного характеру, наявності зворотного зв'язку із керівництвом такі заходи дозволяють не лише працювати ефективно, а й усвідомлювати свою роль у стратегічному управлінні підприємством, у його місії, бути впевненим у винятковому місці та значені для розвитку підприємства на майбутнє.

Наразі керівництво більшості досліджуваних аграрних підприємств недостатньо уваги приділяє мотиваційним питанням, вважаючи, що відсутність робочих місць у сільській місцевості є найкращим стимулом або мотивом. Стан ринку праці останні роки свідчить про тенденції щодо зміни пропозиції робочої сили, яка все більше звертає увагу на зарубіжні підприємства і робочі місця. Поступова еміграція висококваліфікованої робочої сили із сільської місцевості за кордон призведе до дефіциту і, в решті решт, до соціальних реформ, що на мікрорівні будуть означати формування мотиваційного механізму із соціальною його складовою.

Висновки. В статті проведено аналіз існуючих теоретичних підходів і практичного досвіду до питань формування мотиваційного механізму в аграрних підприємствах. Прагнення до підвищення ефективності функціонування суб'єктів аграрного бізнесу вимагає формування та ефективного використання мотиваційного механізму працівників до високопродуктивної, інноваційної роботи. Обов'язковою складовою такого механізму, на нашу думку, повинен бути мотиваційний соціальний механізм розрахований у більшій мірі на керівництво підприємства та формування мотивів до вирішення соціальних проблем і застосування мотиваторів по відношенню до підлеглих працівників. Вважаємо, що в умовах стрімких змін на вітчизняному ринку праці керівництво аграрних підприємств повинно приділяти увагу не лише матеріальному заохоченню, а й нематеріальним стимулам, що у комплексі із внутрішньою мотивацією працівників дозволить ефективно використовувати їх компетентності.

Література.

1. ***Робінс С. П.*** Основи менеджменту / ***С. П. Робінс, Д. А. ДеЧенцю***. – К. : – 2002. – 672 с.

2. ***Колот А. М.*** Мотивація персоналу / ***А. М. Колот***. – К. : КНЕУ. – 2005. – 337 с.

3. Первинні теорії мотивації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/14190703/menedzhment/teoriyi_motivatsiy

4. ***Богацька Н. М.*** Значення мотивації праці персоналу для досягнення цілей підприємства [Електронний ресурс] / ***Н. М. Богацька, І. О. Демчук***. – Режим доступу: – http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2009/Economics/37742.doc.htm.

5. ***Буянова І. А.*** Мотивація працівників у сучасних умовах господарювання підприємств і організацій [Електронний ресурс] / ***І. А. Буянова, А. М. Рандіна*** // Економічні науки. – 2012. – Режим доступу: http://nauka.kushnir.mk.ua.

6. ***Сардак С.*** Мотивація та стимулювання працівників вітчизняних підприємств / ***С. Сардак*** // Україна: аспекти праці. – 2006. – № 8. – С. 45-51.

7. Зарубіжний досвід мотивації праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://milkua.info/uk/post/zarubiznij-dosvid-motivacii-praci.

8. ***Хміль Ф. І.*** Основи менеджменту: [Підручник] / ***Ф. І. Хміль***. – [Вид. 2-ге]. – К. : Акад.видав., 2007. – 608 с.

9. ***Петренко Н. О.*** Формування ефективної системи мотивації праці в аграрних підприємствах / ***Н. О. Петренко*** // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 129-134.

10. ***Левкіна Р. В.*** Формування організаційно-економічного механізму стабільного розвитку аграрних підприємств / ***Р. В. Левкіна*** // Технологический аудит и резервы производства. – 2013. – № 5 (3). – С. 16-18.

11. ***Лещенко Л. О.*** Мотивація праці як фактор підвищення прибутковості виробництва / ***Л. О. Лещенко*** // Ефективна економіка. – 2016. – № 4. – Режим доступу: http:www.economy.nayka.com.ua.

12. Заробітна плата та бонуси працівників ферми в США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.extension.iastate.edu/AGDM/wholefarm/html/c1-60.html.

References.

1. ***Robins S. P., & De Chentsu D. A.*** (2002). *Fundamentals of Management [Modern management trends and enterprise organization]*. Kyiv, p. 672 [in Ukrainian].

2. ***Kolot A. M.*** (2005). *Motivation of staff [Motivational mechanism and incentives for the personnel of the enterprise]*. Kyiv: Kyiv National Economic University, p. 337 [in Ukrainian].

3. Primary theories of motivation [The most famous first theory of human motivation]. *pidruchniki.com.* Retrieved from http://pidruchniki.com/14190703/menedzhment/teoriyi_motivatsiyi [in Ukrainian].

4. ***Bogatska N. M., & Demchuk I. O.*** (2009). The value of personnel motivation to achieve the goals of the enterprise [Peculiarities of motivation of personnel for achievement of enterprise goals]. *www.rusnauka.com.* Retrieved from http://www.rusnauka.com/7_NMIW_2009/Economics/37742.doc.Htm [in Ukrainian].

5. ***Bujanova I. A., & Randina A. M.*** (2012). Motivation of employees in the current conditions of management of enterprises and organizations [Problems of motivation of workers at the enterprise and organization]. *www.rusnauka.com.* Retrieved from http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65318.doc.htm [in Ukrainian].

6. ***Sardak S.*** (2006). Motivation and Stimulation of Employees of Domestic Enterprises [The system of motivation and stimulation of employees is an

important factor in the progressive development of domestic enterprises]. *Ukrai'na: aspekty praci – Ukraine: aspects of labor,* No 8, pp. 45-51 [in Ukrainian].

7. Foreign Experience of Labor Motivation [Foreign experience of motivation]. *milkua.info/uk*. Retrieved from http://milkua.info/uk/post/zarubiznij-dosvid-motivacii-praci [in Ukrainian].

8. ***Khmil F. I.*** (2007). *Fundamentals of Management [General principles of management and management, its methods, functions, process and management mechanism]*. (2 d ed). Academician publishing house, p. 608 [in Ukrainian].

9. ***Petrenko N. O.*** (2008). Formation of an effective system of labor motivation in agrarian enterprises [Formation of effective system of motivation of labour in agricultural enterprises]. *Ekonomika APK – Economy AIC*, No 2, pp. 129-134 [in Ukrainian].

10. ***Levkina R. V.*** (2013) Formation of organizational and economic mechanism of stable development of agrarian enterprises [Formation of the organizational-economic mechanism of stable development of agricultural enterprises]. *Tehnologicheskij audit i rezervy proizvodstva – Technological audit and production reserves,* No 5 (3), pp. 16-18 [in Ukrainian].

11. ***Leshenko L. O.*** (2016). Motivation of labor as a factor for increasing the profitability of production [Labour motivation as a factor of increasing the production yield]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy,* No 4. – Retrieved from http:www.economy.nayka.com.ua [in Ukrainian].

12. Zarobitna plata ta bonusy pracivnykiv fermy v SSHA [Wages and benefits of farm workers in the United States]. *www.iastate.edu.* Retrieved from https://www.extension.iastate.edu/AGDM/wholefarm/html/c1-60.html [in Ukrainian].

Анотація.

Левкіна Р. В., Котко Я. М. Соціальна орієнтація мотиваційного механізму суб'єктів аграрного бізнесу.

Метою статті є аналіз існуючих теоретичних підходів і практичного досвіду до питань формування мотиваційного механізму суб'єктів аграрного бізнесу, доведення доцільності вдосконалення його структури. Запропоновано у якості обов'язкової складової такого механізму ввести мотиваційний соціальний механізм, що розрахований на керівництво та формування мотивів до вирішення соціальних проблем на підприємстві. В умовах стрімких змін на вітчизняному ринку праці керівництво аграрних підприємств повинно приділяти увагу матеріальним і нематеріальним важелям стимулювання у комплексі із внутрішньою мотивацією працівників, що має для них практичне значення.

Ключові слова: *мотивація, суб'єкти аграрного бізнесу, мотиваційний механізм, соціальна орієнтація, стимулювання.*

Аннотация.

Левкина Р. В., Котко Я. Н. Социальная ориентация мотивационного механизма субъектов аграрного бизнеса.

Целью статьи является анализ существующих теоретических подходов и опыта к вопросам формирования мотивационного механизма субъектов аграрного бизнеса, доведение целесообразности совершенствования его структуры. Предложено в качестве обязательной составной такого механизма ввести мотивационный социальный механизм, рассчитанный на руководство и формирование мотивов к решению социальных проблем на предприятии. В условиях стремительных изменений на отечественном рынке труда руководство аграрных предприятий должно уделять внимание материальным и нематериальным рычагам стимулирования в комплексе с внутренней мотивацией работников, имеет для них практическое значение.

Ключевые слова: *мотивация, субъекты аграрного бизнеса, мотивационный механизм, социальная ориентация, стимулирование.*

Abstract.

Levkina R. V., Kotko Y. M. Social orientation of the motivational mechanism of subjects of agrarian business.

The purpose of the article is to analyze the existing theoretical approaches and practical experience to the questions of forming the motivational mechanism of subjects of agrarian business, prove the expediency of improving its structure. It is proposed to introduce as a compulsory component of such a mechanism a motivational social mechanism that is designed for leadership and formation of motives for solving social problems at the enterprise. In the conditions of rapid changes in the domestic labor market, the management of agrarian enterprises should pay attention to tangible and intangible levers of stimulation in combination with the internal motivation of employees, which has a practical value for them.

Key words: *motivation, subjects of agrarian business, motivational mechanism, social orientation, stimulation.*

УДК 658.15

ГЛОБАЛЬНІ ПРИНЦИПИ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

МАРЕНИЧ Т.Г., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ПОЛИВАНА Л.А., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах глобалізації економіки, посилення конкуренції, кардинальних змін у технологіях та системах управління прийняття ефективних управлінських рішень стає більш складним. Ситуація ускладнюється збільшенням обсягу інформації, яка не завжди є структурованою, якісною та актуальною. Щоб залишатися конкурентоспроможними,

підприємства часто приймають рішення інтуїтивно, що не дозволяє їм відповідно реагувати на наявні ризики і загрози. Задовольнити потреби підприємства в релевантній інформації задля досягнення короткострокових і довгострокових цілей дозволяє управлінський облік. Проте, результативність системи управлінського обліку суттєво залежить від його принципів, які сприяють більш ефективному прийняттю рішень. Розроблені Глобальні принципи управлінського обліку націлено на оптимізацію рішень та досягнення стратегічних цілей підприємства. Впровадження цих принципів забезпечить підвищення ефективності діяльності та сталий розвиток підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, практичні та методичні аспекти становлення та розвитку управлінського обліку знайшли своє відображення в наукових працях зарубіжних вчених Адамова Н.А. [1], Вахрушиної М.А. [2], Карпової Т.Г. [3], Чернишова В.Е. [4] та інших, а також вітчизняних науковців Бутинця Ф.Ф. [5], Добровського В.М. [6], Лишиленка О.В. [7], Нападовської Л.В. [8], Партин Г.О. [9] та інших дослідників-економістів. Проте, у більшості наукових праць недостатньо вивченими залишились питання сутності принципів управлінського обліку та необхідність їх стандартизації.

Формулювання цілей статті. Мета статті – охарактеризувати глобальні принципи управлінського обліку, визначити умови та перспективи їх застосування на вітчизняних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глобальні принципи управлінського обліку були розроблені під час громадських консультацій 2014-2015 років у CIMA (Присяжний інститут управлінських бухгалтерів) та AICPA (Американський інститут сертифікованих професійних бухгалтерів) за участі керівників компанії, фінансових директорів, науковців, регуляторів та ін. фахівців у 20 країнах на п'ятьох континентах. Метою Глобальних принципів управлінського обліку є надання підтримки генеральним і фінансовим директорам і членам рад директорів у проведенні порівняльного аналізу і вдосконаленні їхніх систем управлінського обліку [10, с. 7].

Глобальні принципи управлінського обліку описують основоположні цінності, якості, норми й поняття, що їх мають дотримуватися фахівці з управлінського обліку [10, с. 8]. Існує чотири принципи, які слід розглядати безперервно, а не послідовно:

– комунікація породжує інформацію, що має вплив;
– інформація є релевантною;
– аналізується вплив на вартість;
– розумне керування вибудовує довіру [10, с. 8].

Характеристику глобальних принципів управлінського обліку представлено в табл.

Таблиця 1

Характеристика глобальних принципів управлінського обліку*

Принципи управлінь-кого обліку	***Мета принципів***	***Складові принципів***	***Умови застосування принципів***
1	*2*	*3*	*4*
Комунікація породжує інформацію, що має вплив	Приймати ефективне рішення про стратегію та її реалізацію на всіх рівнях	1. Розробка і реалізація стратегії – це діалог. Реалізація стратегій повинна обговорюватися на всіх рівнях організації за участю всіх співробітників, щоб усунути розрізненість в діях і мисленні. 2. Комунікація є точковою. Рівень фінансової поінформованості аудиторії відомий, інформація має надаватися в доступній для розуміння формі. 3. Комунікація сприяє прийняттю ефективних рішень. Рекомендації, що ґрунтуються на трьох інших принципах, містять необхідні аргументи. Це дозволить дійти консенсусу щодо оптимального плану дій, а кінцеве рішення буде підкріплене надійними обґрунтуваннями.	Принцип передбачає комунікацію, організовану з урахуванням специфіки рішення, яке розглядається і осіб, відповідальних за його прийняття (чи інших суб'єктів), стилів чи процесів, які використовуються для його прийняття. Він вимагає усунення складності і забезпечення прозорості при формулюванні висновків. Можливість отримувати потрібну інформацію в потрібний час.
Інформація є релевантною	Надавати організаціям підтримку при плануванні й отриманні інформації, що необхідна для розробки стратегії й тактики її реалізації	1. Інформація є найкращою з наявної. Аби бути релевантною інформація повинна містити елемент прогнозування і враховувати питання, що здійснюють суттєвий вплив на майбутні результати. 2. Інформація є надійною і доступною. У процесі підготовки даних для аналізу, ці дані очищуються, групуються і фільтруються. Цінність інформації ґрунтується на її якості, точності, послідовності і своєчасності. Дані повинні бути захищеними, аби уникнути їхньої втрати чи фальсифікації. 3. Інформація є контекстуалізованою. Інформація повинна відповідати трьом ключовим характеристикам: прив'язаність до часу (використовується інформація за минулий, чи поточний періоди, прогностичні дані); необмеженість (збір інформації здійснюється як всередині організації, так і за її межами, у тому числі у фінансових і робочих системах, серед клієнтів, бізнес-партнерів, постачальників, на основі ринкових і макроекономічних даних); різноманітність (інформація може бути кількісною (як фінансова, так і не фінансова, включаючи екологічні і соціальні дані) та якісною.	Принцип передбачає виявлення, збір, оцінку, підготовку і зберігання інформації. Для його реалізації необхідно досягнути відповідного балансу між: - інформацією щодо минулих, наявних та очікуваних явищ; - зовнішньою та внутрішньою інформацією; - фінансовою та е фінансовою інформацією (включаючи екологічні та соціальні питання).

Продовження таблиці 1

1	*2*	*3*	*4*
Аналізується вплив на вартість (за допомогою сценаріїв та моделей)	Моделювати різні сценарії, що демонструють причинно-наслідкові зв'язки між чинниками виробництва і результатами	1.Моделі забезпечують розуміння варіантів. Аналіз сценаріїв забезпечує сувору оцінку рішень, які приймаються організацією. Моделі дозволяють організаціям розраховувати ймовірність успішного використання можливостей чи виникнення ризиків, а також вартість, що створюється чи знищується внаслідок цього. 2.Черговість дій визначається їхнім впливом на результат. Управлінський облік встановлює черговість дії на основі надійної логіки моделей сценаріїв, що здійснюється. Глибоке розуміння стратегічних цілей організації, потреб зацікавлених осіб і узгодження цілей дозволяє розподіляти дії, орієнтуючись на їхню значимість, аніж на супутні витрати.	Принцип вимагає глибокого розуміння бізнес-моделі і макроекономічно-го середовища загалом. Він передбачає аналіз інформації на всіх етапах створення вартості, оцінку можливостей, а також облік ризиків, витрат і потенціалу таких можливостей для створення вартості.
Розумне керування вибудовує довіру	Активно управляти відносинами та ресурсами задля захисту фінансових і нефінансових активів компанії, її репутації та вартості	1.Підзвітність і надійність. Спеціалісти з управлінського обліку несуть відповідальність перед своїми клієнтами та іншими зацікавленими сторонами за рішення, у прийнятті котрих вони беруть участь. 2.Сталий розвиток. Управлінський облік узгоджує заходи у сфері сталого розвитку зі стратегією, поєднуючи їх із рішеннями бізнесу і бізнес-моделлю. Здійснюється систематичне виявлення економічних, екологічних та соціальних ризиків. 3.Професійна добропорядність і етика. Посадові обов'язки повинні ретельно виконуватися з дотриманням взятих зобов'язань. Спеціалісти з управлінського обліку дотримуються нормативних вимог та положень кодексу професійної етики, які побудовані на таких принципах: доброчесність й об'єктивність; професійна компетентність і завбачливість; конфіденційність, професійна поведінка й дисципліна.	Спеціалісти з управлінського обліку компетентні, відповідальні особи, які поважають цінності організації, дотримуються професійної етики і нормативних вимог та усвідомлюють соціальну відповідальність. Принцип передбачає спроможність оперативно реагувати на потенційні конфлікти інтересів і не ставити особисті та короткострокові комерційні цілі понад довготривалі інтереси організації чи її зацікавлених осіб. Фахівці з управлінського обліку у своїй діяльності повинні поводитися чесно та об'єктивно (заохочуючи до цього і своїх колег), а також піддавати конструктивному сумніву будь-які рішення, що не відповідають корпоративним цінностям.

**Сформовано автором на основі [10].*

Як видно, кожний принцип має чітку мету, свої складові та умови застосування. Якщо умови застосування глобальних принципів управлінського обліку не будуть виконуватися, то говорити про ефективність системи управлінського обліку не прийдеться.

Як свідчить досвід вітчизняних підприємств, формування цілісної системи управлінського обліку знаходиться на стадії становлення. Проте, для деяких підприємств це питання на часі. Тому є нагода для спеціалістів з управлінського обліку оволодіти цими знаннями, щоб допомагати підприємствам створювати, реалізовувати та вдосконалювати їхні стратегії з урахуванням забезпечення економічної, соціальної та екологічної ефективності.

Висновки. Глобальні принципи управлінського обліку, розроблені Американським інститутом сертифікованих публічних бухгалтерів (AICPA) та Привілейованим інститутом управлінських бухгалтерів (CIMA), увібрали в себе кращі практики зарубіжних країн, а тому заслуговують на визнання.

Сформульовані в документі прозорі принципи є важливою складовою системи управлінського обліку та допомагають підприємствам досягти успіху в умовах сталого розвитку.

На даний момент Глобальні принципи управлінського обліку носять рекомендаційний характер, але обов'язковість їх застосування представляється актуальною.

Література.

1. ***Адамов Н. А.*** Основы управленческого учета / [***Н. А. Адамов, Т. М. Рогуленко, Г. А. Амучиева***]; под общ. ред. ***Н.А. Адамова***. – СПб. : Питер, 2005. – 112 с.

2. Вахрушина М. А. Бухгалтерский управленческий учет: [учебник] / ***М. А. Вахрушина***. – М. : Омега-Л, 2004. – 576 с.

3. ***Карпова Т. П.*** Основы управленческого учета: [учеб. пособие] / ***Т. П. Карпова***. – М. : Инфра-М, 1997. – 392 с.

4. ***Чернышев В. Е.*** Организация управленческого учета в строительстве / ***В. Е. Чернышев, Н. А. Адамов***. – СПб. : Питер, 2006. – 192 с.

5. ***Бутинець Ф. Ф.*** Бухгалтерський управлінський облік: [Навчальний посібник] / ***Ф. Ф. Бутинець, Л. В. Чижевська, Н. В. Герасимчук***. – Житомир : ЖІТІ, 2000. – 448 с.

6. ***Добровський В. М.*** Управлінський облік: [Навчальний посібник] / ***В. М. Добровський, Л. В. Гнилицька, Р. С. Коршикова***. – К. : КНЕУ, 2008. – 278 с.

7. ***Лишиленко О. В.*** Бухгалтерський управлінський облік: [Навчальний посібник] / ***О. В. Лишиленко***. – К. : Вид-во «Центр навчальної літератури», 2004. – 254 с.

8. ***Нападовська Л. В.*** Базові принципи управлінського обліку / ***Л. В. Нападовська*** // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 173-181.

9. ***Партин Г. О.*** Управлінський облік: [Навчальний посібник] / ***Г. О. Партин, А. Г. Загородній.***. – К. : Знання, 2007. – 303 с.

10. Глобальні принципи управлінського обліку. Ефективний управлінський облік: оптимізація рішень та створення успішних організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: zakon.help/files/article/7192/Глобальні%20принципи%20управлінського %20обліку%20.pdf.

References.

1. ***Adamov N. A., Rohulenko T. M., & Amuchyeva H. A.*** (2005). *Osnovy upravlencheskoho ucheta [Fundamentals of management accounting]*. Saint-Petersburg: Piter, p. 112 [in Russian].

2. ***Vakhrushyna M. A.*** (2004). *Bukhhalterskyi upravlencheskyi uchet [Accounting management accounting]*. Moscow: Omeha, p. 576 [in Russian].

3. Karpova T. P. (1997). *Osnovy upravlencheskoho ucheta [Fundamentals of management accounting]*. Moscow: Ynfra, p. 392 [in Russian].

4. ***Chernyshev V. E., & Adamov N. A.*** (2006). *Orhanyzatsyia upravlencheskoho ucheta v stroytelstve [Organization of management accounting in construction]*. Saint-Petersburg: Piter, p. 192 [in Russian].

5. ***Butynets F. F., Chyzhevska L. V., & Herasymchuk N. V.*** (2000). *Bukhhalterskyi upravlinskyi oblik [Accounting and management company]*. Zhytomyr: ZhITI, p. 448 [in Ukrainian].

6. ***Dobrovskyi V. M., Hnylytska L. V., Korshykova R. S.*** (2008). *Upravlinskyi oblik [Managerial Region]*. Kyiv: KNEU, p. 278 [in Ukrainian].

7. ***Lyshylenko O. V.*** (2004). *Bukhhalterskyi upravlinskyi oblik [Accounting and management company]*. Kyiv: Vyd-vo «Tsentr navchalnoi literatury», p. 254 [in Ukrainian].

8. ***Napadovska L. V.*** (2013). Bazovi pryntsypy upravlinskoho obliku [Basovi Principle of the Governorate]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of Economics,* No 1, pp. 173-181 [in Ukrainian].

9. ***Partyn H. O., & Zahorodnii A. H.*** (2007). *Upravlinskyi oblik [Managerial Region]*. Kyiv: Znannia, p. 303 [in Ukrainian].

10. Hlobalni pryntsypy upravlinskoho obliku. Efektyvnyi upravlinskyi oblik: optymizatsiia rishen ta stvorennia uspishnykh orhanizatsii [Globalno principle of the administrative region. Efektivnyy upravlenskiy region: Optimumizatsiya rishen ta strenennya uspishnih organizatsi]. *zakon.help*. Retrieved from zakon.help/files/article/7192/Hlobalni%20pryntsypy%20upravlinskoho %20obliku%20.pdf [in Ukrainian].

Анотація.

Маренич Т.Г., Поливана Л.А. Глобальні принципи управлінського обліку та перспективи їх застосування на вітчизняних підприємствах.

В статті розглянуто глобальні принципи управлінського обліку. Проаналізовано чотири принципи : комунікація породжує інформацію, що має вплив; інформація є релевантною; аналізується вплив на вартість; розумне керування вибудовує довіру. Визначено мету, складові та умови застосування глобальних принципів управлінського обліку. Зроблено висновок про те, що принципи управлінського обліку є важливою складовою ефективної системи управлінського обліку. При цьому відзначено, що глобальні принципи управлінського обліку є універсальними, а тому обов'язковість їх застосування представляється актуальною.

Ключові слова: *управлінський облік, ефективність системи управлінського обліку.*

Аннотация.

Маренич Т.Г., Полыванаая Л.А Глобальные принципы управленческого учета и перспективы их применения на отечественных предприятиях.

В статье рассмотрены глобальные принципы управленческого учета. Проанализированы четыре принципа: коммуникация порождает информацию, имеющую влияние; информация является релевантной; анализируется влияние на стоимость; разумное управление выстраивает доверие. Определены цели, составляющие и условия применения глобальных принципов управленческого учета. Сделан вывод о том, что принципы управленческого учета являются важной составляющей эффективной системы управленческого учета. При этом отмечено, что глобальные принципы управленческого учета являются универсальными, а поэтому обязательность их применения представляется актуальной.

Ключевые слова: *управленческий учет, эффективность системы управленческого учета.*

Abstract.

Marenych T.G., Polyvana L.A. Global principles of managerial accounting and prospects of their application at domestic enterprises.

The article considers the global principles of managerial accounting. Four principles are analyzed: communication generates information that has an impact; information is relevant; the impact on value is analyzed; intelligent management builds trust. The goals, constituent and conditions of application of the global principles of managerial accounting are determined. It is concluded that the principles of managerial accounting are an important component of an effective system of managerial accounting. It is noted that the global principles of management accounting are universal, and therefore the mandatory application of them seems relevant.

Key words: *managerial accounting, efficiency of management accounting system.*

УДК: 378.14-057.212

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ АГРАРНИХ МЕНЕДЖЕРІВ: ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

НАГАЄВ В.М., Д.ПЕД.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з особливостей професійної підготовки сучасних менеджерів аграрної сфери є необхідність формування їх дослідницької компетентності (ДК), адже в умовах сільськогосподарського виробництва вони мають бути джерелами наукових знань, носіями новацій, осередками наукових винаходів. При цьому аграрний менеджер має бути не лише професійним організатором виробничого процесу, але й вмілим дослідником, який на основі наукових підходів може знайти нестандартні рішення, обґрунтувати нові алгоритми вирішення проблеми, запропонувати інноваційну модель розвитку тощо. Така діяльність має базуватися на дослідницьких якостях, творчих здібностях, знаннях теорії та практики наукових досліджень, високому рівні емпіричної культури.

Дослідницька компетентність є важливим ресурсом ефективного управління інноваційними процесами аграрної галузі, універсальною регуляторною системою науково-практичних досліджень. Це положення доводить необхідність підвищення рівня дослідницької компетентності майбутніх аграрних менеджерів на основі формування досвіду дослідницької діяльності як освітнього результату. Незважаючи на значну кількість наукових робіт, проблема формування ДК майбутніх менеджерів аграрної сфери не отримала достатнього висвітлення у педагогічній науці, актуальним залишається виконання відповідного системного педагогічного дослідження. Ця особливість вимагає від професійної освіти удосконалення навчального процесу на основі розробки педагогічних технологій, дидактичних моделей, інноваційних методів, форм та засобів управління навчально-дослідною роботою студентів і, на цій основі - формування та розвитку дослідницької компетентності майбутніх аграрних менеджерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основою формування та розвитку дослідницької компетентності є дослідницька діяльність (ДД), яку слід розглядати як творчу діяльність, спрямовану на пізнання і розвиток індивідуальних внутрішніх можливостей, мобілізації інтелектуальних сил для розв'язання сучасних проблем і створення нових матеріальних і духовних цінностей, що мають науково-практичне значення. Наприклад, соціологічні дослідження Харківського наукового центру дидактики менеджмент-освіти на основі анкетування керівників і спеціалістів аграрних формувань, засвідчили, що лише 19-21 % фахівців у повному обсязі володіли методологією прийняття науково-обґрунтованих рішень; 14-16 % керівників аграрних формувань працюють на рівні творчого досвіду [9]. Тому, на наш погляд, однією з основних причин гальмування розвитку виробничих процесів в країні є неефективність процесу формування дослідницької компетентності фахівців-аграріїв, недосконалість дидактичних складників освітнього процесу підготовки управлінських кадрів і, зокрема, методології організації науково-дослідної роботи студентів.

Розгляд психологічного аспекту дослідницької компетентності на основі праць Л. Божович, Л. Виготського, О. Леонтьєва та інших учених допоміг виявити особливості перебігу науково-дослідної діяльності як творчої, охарактеризувати її поетапну організацію [1-6].

Дослідницька діяльність розглядається як система наукової та навчально-творчої діяльності (НТД) студентської молоді, яка включає всі елементи навчальної та наукової творчості відповідно до змісту професійної підготовки висококваліфікованих спеціалістів аграрної галузі. Мета організації наукової дослідницької діяльності студентів – поглибити та зміцнити знання студентської молоді з теорії, методики та методології наукових досліджень; заглибитися у зміст професійної підготовки спеціалістів-аграріїв; прищепити їм зацікавленість до творчості; розвинути вміння і навички самостійно вирішувати завдання науково-дослідного характеру; всебічно підготувати майбутніх фахівців-аграріїв до самостійної виробничої діяльності [2, с. 7].

Залучення студентів до дослідницької діяльності є одним із найперспективніших спрямувань освітнього процесу. О.І. Навроцький, підкреслюючи важливість технологічного впровадження наукової дослідницької діяльності студентів у навчальний процес, відмічає: «Найважливішим кроком на шляху формування творчої діяльності в колективі ВНЗ є злиття навчального

процесу і науково-дослідної праці в єдину синтетичну діяльність з наступним безпосереднім виходом у практику. Ця нова діяльність зможе, по-перше, виступити дієвим фактором колективоутворення, а по-друге, буде безпосередньо сприяти підвищенню якості підготовки фахівців. Утілення цього принципу у життя потребує як першочергових заходів підвищення інформованості студентів про діяльність наукових підрозділів ВНЗ, включення пізнавальної дослідницької діяльності до структури навчального процесу» [7, с. 218].

Враховуючи необхідність формування у майбутніх керівників і спеціалістів сільськогосподарського виробництва наукового мислення, здібностей до наукової творчості та креативного діяння у межах обраної професії, педагогічна система вищого навчального закладу повинна знайти місце новим методам організації дослідницької діяльності студентів на основі управлінських концепцій і компетентнісного підходу. Предметом такої діяльності має стати педагогічна система з елементами управління і самоуправління науковою творчістю. При цьому засобами дослідництва є наукові знання, педагогічний досвід організації наукової роботи, дидактичні прийоми активізації наукової творчості, методичні аспекти управління навчально-творчою діяльністю студентів [8].

Наведені вище положення доводять, що дослідницька компетентність має відповідати конкретним напрямам професійної діяльності людини і мати структурно-функціональну побудову у вигляді моделі компетентності фахівця. Одним із проблемних аспектів, що визначають можливість досягнення якісно нового рівня формування дослідницької компетентності майбутніх менеджерів аграрної сфери є запровадження моделі управління навчально-творчою діяльністю у процесі професійної підготовки.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні компонентів дослідницької компетентності сучасного фахівця-менеджера аграрної сфери як творчої особистості на основі розробки педагогічної технології управління навчально-творчою діяльністю за критерієм сформованості досвіду дослідницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для визначення компонентної структури дослідницької компетентності майбутніх аграрних менеджерів розглянемо інтегральну характеристику змісту освіти – професійну компетентність. Компетентність – це об'єктивна категорія, яка фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень тощо, які можна застосовувати в

широкій сфері діяльності людини. Професійна компетентність включає такі якості як: організаційно-управлінська культура, педагогічна культура, економічна культура, культура наукової діяльності, правова культура, досвід організації педагогічної діяльності та ін. Кожна з цих груп спирається на цілком конкретні за змістом первинні якості. О.А. Грішнова поєднує професійну компетентність з поняттям «кваліфікація працівника», яку визначає як сукупність загальної і спеціальної професійної освіти людини; необхідних знань, умінь, практичних навичок та соціального досвіду для виконання у даних організаційних умовах певних видів діяльності визначеної складності.

Враховуючи державні вимоги щодо професійної підготовки менеджерів сільськогосподарського виробництва, можна запропонувати такі функціональні складники їх дослідницької компетентності: 1) самостійно формувати цілі, методи та прийоми дослідницької діяльності у професійному розвитку; 2) планувати, організовувати і аналізувати науково-дослідну роботу на підприємстві; 3) ефективно проводити наукові дослідження за системним підходом; 4) формувати здатність до креативного мислення в процесі наукового пошуку; 5) використовувати сучасні досягнення науки і техніки у процесі наукових досліджень; 6) користуватися сучасними інформаційно-пошуковими системами, засобами оргтехніки, комп'ютерними програми для оптимізації параметрів досліджуваного процесу; 7) координувати наукові дослідження з науково-дослідними установами та організаціями; 8) обґрунтовувати результати наукових досліджень різноманітними методами економічного аналізу; 9) ефективно доводити наукові концепції у формі публічного захисту наукових проектів.

Отже, модель дослідницької компетентності аграрного менеджера розуміємо як інтегративну структуру, складниками якої є такі компоненти: емоційно-ціннісний (мотиваційні потреби, інтереси, цілі та цінності дослідницької діяльності); когнітивний (повнота, системність, гнучкість знань, їх науковий характер і пошукова спрямованість); комунікативно-діяльнісний (пізнавальна активність, творча діяльність, лідерські здібності, мистецтво управління); особистісно-розвивальний (здатність до саморозвитку, уміння і навички самоуправління та рефлексивної діяльності, творча спрямованість особистості).

Для реалізації даної моделі нами запропоновано дворівневу педагогічну технологію формування дослідницької компетентності

майбутніх аграрних менеджерів. Макрорівень пов'язаний зі специфікою набуття досвіду дослідницької діяльності як творчої. Він передбачає поступову реалізацію педагогічної технології на етапах: удосконалення навичок теоретичного пошуку наукової проблеми, практичних навичок наукового дослідження; формування вмінь організації експериментальної роботи; формування вмінь аналізу результатів наукових досліджень. Кожен з етапів макрорівня реалізується через педагогічну технологію на мікрорівні, яка розроблена на основі інваріантної моделі здійснення дослідницької діяльності та охоплює мотиваційно-цільовий, комунікативно-пізнавальний, комунікативно-перетворювальний і контрольно-рефлексивний етапи.

Оскільки дослідницька компетентність базується на сукупності вмінь (інтелектуально-логічних, творчих, методологічних, світоглядних, комунікативних), дидактичну основу цієї підготовки складає комплекс методів (інформаційних, операційних, пошукових, самостійного навчання). Наприклад, навчальний процес, побудований на основі кейс-технологій з використанням проблемних ситуацій, допомагає значно активізувати пізнавальну діяльність студентів, реалізувати творчі компоненти розвитку особистості. За цих умов здобувач виконує ролі організатора, виконавця, творця, знаходить умови для виявлення творчості, пізнавальної активності. Наприклад, з метою активізації пошукової дослідницької діяльності при підготовці аграрних менеджерів автором створено дослідницьку лабораторію дидактичних проектів - науковий центр дидактики менеджмент-освіти, як осередок наукової творчості, пізнавальної активності та дослідної роботи студентів у процесі формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців [9].

Педагогічний досвід автора свідчить про те, що ефективність науково-дослідної роботи студентів забезпечується переважно їх творчою діяльністю спільною з викладачем у ході навчального процесу. При цьому важливо трансформувати навчальний процес у навчально-творчий процес з високим рівнем керованості, що досягається відповідними організаційними, мотиваційними та соціально-психологічними факторами. За таких умов викладач стає помічником і коректором високопродуктивної навчально-творчої діяльності студента. Таким чином, педагогічний процес формування дослідницької компетентності в умовах управління навчально-творчою діяльністю студентів має визначатися наступними складниками (рис. 1):

1 змістовний блок (визначається компетентнісним підходом, цілями навчання та змістом освіти на основі формування системи знань, вмінь, навичок, досвіду дослідницької діяльності;

2 блок особистих якостей (визначається креативними, дослідницькими якостями та організаційними здібностями пошукового характеру);

3 блок практичної підготовки (визначається сукупністю умінь: методичних, пошукових, дослідницьких, інноваційних, комунікаційних);

4 управлінський блок (визначається функціями планування, організації, мотивації, контролю, рефлексії щодо активізації дослідницької діяльності студентів);

5 процесуальний блок (визначається технологічним підходом, методами, формами, засобами управління навчально-творчою діяльністю).

Рис. 1. Процес формування дослідницької компетентності за моделлю управління навчально-творчою діяльністю студентів

Вищенаведені компоненти повинні бути об'єднані цілями навчання і технологічним процесом управління навчально-творчою, дослідницькою діяльністю, що є педагогічною умовою формування дослідницької компетентності майбутнього аграрного менеджера. При цьому управління можна структурувати на елементи управління навчально-творчою діяльністю з боку викладача і елементи самоуправління з боку студента. Крім того, провідну роль в управлінні дослідницькою діяльністю відіграють наукові підрозділи – наукова частина, відділ інформаційного забезпечення, рада молодих вчених, студентське наукове товариство та ін., а також громадські організації на основі принципів студентського самоврядування – наукові спілки, об'єднання.

Розглядаючи управлінські відносини і зв'язки між компонентами такої педагогічної системи, слід визначити їх нелінійний характер, де передбачають специфічні взаємозв'язки у субординаційній єдності, що призводить до виникнення нових педагогічних критеріїв. Такими критеріальними показниками дослідницької діяльності можуть бути: творча ініціатива, пошукова активність, досвід діяльності, інноваційність мислення, рівень новизни запропонованих проектів та ін. [9, с. 13-14].

У запропонованій організаційній моделі об`єктом управління виступає навчально-творча діяльність з елементами наукового пошуку, яка перетворює наявний потенціал студента (здібності, мотиви, потреби, індивідуальні задатки, характер, темперамент, рівень підготовленості тощо) у якісний результат – дослідницьку компетентність. Навчально-творча діяльність знаходить своє змістовне відображення у різноманітних формах організації дослідницької діяльності. Наприклад, поряд з традиційними студентськими науковими гуртками нами були розроблені і апробовані різноманітні інноваційні моделі активізації наукового пошуку студентів: дебатні турніри, презентації наукових розробок, навчально-наукові конкурси творчих ідей, оцінно-ситуаційні моделі організації наукових досліджень та ін. Наприклад, при підготовці аграрних менеджерів запроваджено освітню студію «Школа молодого лідера», засідання якої проходять у різноманітних дидактичних формах з відпрацювання навичок творчої наукової роботи в умовах виробництва (участь у роботі наукових центрів; виконанні госпрозрахункової тематики кафедр; конкурсі наукових грантів; роботі студентського наукового товариства; запровадженні творчих наукових проектів тощо).

Розроблена педагогічна дворівнева педагогічна технологія

втілюються на рівні навчального матеріалу, зміст якого має науково-прикладний характер. Завдяки застосуванню системи дидактичних засобів управління навчально-творчою діяльністю на кожному з етапів технології забезпечується керованість педагогічного процесу, що виражається у поступовому просуванні від прямого управління через рівень співуправління до рівня самоуправління дослідницькою діяльністю. За результатами педагогічних експериментів, які були проведені автором, визначено позитивний вплив педагогічної моделі управління навчально-творчою діяльністю студентів як на пізнавальну активність, так і на рівень сформованості дослідницької компетентності майбутніх фахівців аграрної сфери.

Висновки. На підставі принципів наукової творчості, діяльнісного та компетентнісного підходів, а також аналізу психолого-педагогічної літератури обґрунтовано формування дослідницької компетентності майбутніх менеджерів аграрної сфери як цілісного педагогічного процесу поетапного засвоєння системи знань з організації наукового пошуку, та способів дослідницької діяльності, набуття дослідницьких умінь і навичок, а також розвитку особистісних якостей, необхідних для успішного здійснення творчої дослідницької діяльності в професійній сфері. Творча спрямованість і пошукові здібності є невід'ємними рисами дослідницької компетентності фахівців-менеджерів.

Процес формування дослідницької компетентності аграрних менеджерів передбачає організацію навчального процесу за моделлю управління (співуправління та самоуправління) навчально-творчою діяльністю студентів, під час якого майбутні фахівці набувають необхідний досвід дослідницької діяльності в професійній сфері. Наведені вище положення дають підстави для подальшого дослідження даного напряму на основі моделювання функціональних процесів ефективної дослідницької діяльності менеджерів в умовах компетентісного підходу.

Література.

1. ***Божович Л. И.*** Проблемы формирования личности: собр. псих. тр. / ***Л. И. Божович***. – М. : Ин-т практ. психологии, 1995. – 349 с.

2. ***Захаренко О. В.*** Організація навчально-дослідної роботи студентів / ***О. В. Захаренко, М. О. Горін, В. М. Нагаєв***. – Х. : ХНАУ, 2005. – 48 с.

3. ***Зимняя И. А.*** Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / ***И. А. Зимняя*** // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34-42.

4. ***Кремень В.*** Освіта і наука : інноваційний аспект / ***В. Кремень*** // Науковий вісник інституту професійно-технічної освіти НААН України. – 2011. – № 01. – С. 4-7.

5. ***Леонтьев А. Н.*** Избранные психологические произведения: в 2 т. / ***А. Н. Леонтьев.*** – М. : Педагогика, 1983. – Т. 1. – 392 с.

6. ***Лузан П. Г.*** Теорія професійної підготовки спеціалістів / ***П. Г. Лузан, П. М. Решетнік, Н. С. Журавська.*** – К. : Вид-во НАУ, 2003. – 130 с.

7. ***Навроцький О. І.*** Вища школа України в умовах трансформації суспільства: [Монографія] / ***О. І. Навроцький***. – Х. : Основа, 2000. – 316 с.

8. ***Мзнєв Г. Є.*** Деякі аспекти проблеми підготовки менеджерів // Ринкова трансформація економіки АПК / ***Г. Є. Мазнєв*** / Соціально-економічні проблеми розвитку села : кол. монографія у чотирьох частинах : Ч. 1. ; за ред. ***П. Т. Саблука, В. Я. Амбросова, Г. Є. Мазнєва***. – К. : ІАЕ, 2002. – С. 52-55.

9. ***Нагаєв В. М.*** Формування професійно-творчої компетентності фахівця аграрної сфери / ***В. М. Нагаєв*** // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 2 (5). Т. 1. – С. 184-189.

10. ***Пометун О. І.*** Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / ***О. І. Пометун*** // Рід. шк. – 2005. – № 1. – С. 65–69.

11. ***Свистун В. І.*** Управлінська компетентність фахівців-аграрників: сучасні тенденції та основні напрями формування / В. І. Свистун // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2005. – № 2. – С. 103-110.

12. ***Borman M.*** Management / ***G. Borman, L. Voronina, M. Federman***. – Hamburg, 1995. – 765 p.

References.

1. ***Bozhovich L. I.*** (1995). *Problemy formirovaniya lichnosti [Problems of forming of personality]*. Moscow : In-t prakt. psihologii, p. 349 [in Ukrainian].

2. ***Zaharenko O. V., Gorin M. O., & Nagaev V. M.*** (2005). *Organizaciya navchal'no-doslidnoi roboti studentiv [Organization of the educational-experienced work of students]*. Kharkov : HNAU, 2005. p. 48 [in Ukrainian].

3. ***Zimnyaya I. A.*** (2003). Klyuchevye kompetencii – novaya paradigma rezul'tata obrazovaniya [Key competenses are a new paradigm of result of education]. *Vysshee obrazovanie segodnya – Higher education today,* No 5, pp. 34-42 [in Ukrainian].

4. ***Kremen' V.*** (2011). Osvita i nauka : innovacijnij aspekt [Education and science : innovative aspect]. *Naukovij visnik institutu profesijno-tekhnichnoi osviti NAAN Ukrayni – Scientific Bulletin of Institute of vocational and technical education NAAS of Ukraine,* No 01, pp. 4-7 [in Ukrainian].

5. ***Leont'ev A. N.*** (1983). Izbrannye psihologicheskie proizvedeniya [Select psychological works]. (Vols. 1-2). Moscow: Pedagogika, Vol. 1, 1983, p. 392 [in Ukrainian].

6. ***Luzan P. G., Reshetnik P. M., & ZHuravs'ka N. S.*** (2003). *Teoriya of profesijnoï pidgotovki specialistiv [Theory of professional preparation of specialists]*. Kyiv: Vid-vo of NAU, p. 130 [in Ukrainian].

7. ***Navroc'kij O. I.*** (2000). *Vishcha shkola Ukraïni v umovah transformaciï suspil'stva [Higher school of Ukraine is in the conditions of transformation of society]*. Kharkov: Osnova, 2000. p. 316 [in Ukrainian].

8. ***Maznev G. E.*** (2002). Deyaki aspekti problemi pidgotovki menedzheriv [Some aspects of problem of preparation of managers]. *Social'no-ekonomichni problemi rozvitku sela – Socio-economic problems of rural development.* P. T. Sabluk, V.Y. Ambrosov, G.E. Mazneva (Eds.). Kyiv: IAE, Part 2, 2002, pp. 52-55 [in Ukrainian].

9. ***Nagaev V. M.*** (2012). Formuvannya profesijno-tvorchoï kompetentnosti fahivcya agrarnoï sferi [Forming of professionally-creative competence of specialist of agrarian sphere]. *Naukovi praci Poltavs'koï derzhavnoï agrarnoï akademiï – Scientific papers of Poltava state agrarian Academy,* No 2 (5), Vol. 1, pp. 184-189 [in Ukrainian].

10. ***Pometun O. I.*** (2005). Kompetentnisnij pidhid – najvazhlivishij orientir rozvitku suchasnoï osviti [Competenses approach is a major reference-point of development of modern education]. Rid. Shk, No 1, pp. 65–69 [in Ukrainian].

11. ***Svistun V. I.*** (2005). Upravlins'ka kompetentnist' fahivciv-agrarnykiv: suchasni tendencii' ta osnovni naprjamy formuvannja [Managerial competence professional agrarian specialists: current trends and main directions of formation]. *Teoriya i praktika upravlinnya social'nimi sistemami – Theory and practice of management of social systems,* No 2, pp. 103-110 [in Ukrainian].

12. ***Borman G.*** (1995). Menedzhment / ***G. Borman, L. Voronina, M. Federman***. Gamburg, p. 765 [in Germany].

Анотація.

Нагаев В.М. Формування дослідницької компетентності майбутніх аграрних менеджерів: дидактичний аспект.

Дослідницька компетентність є важливим ресурсом ефективного управління інноваційними процесами аграрної галузі, що доводить необхідність підвищення її рівня у майбутніх аграрних менеджерів на основі формування досвіду дослідницької діяльності як освітнього результату. Мета статті полягає в обґрунтуванні компонентів дослідницької компетентності сучасного фахівця-менеджера аграрної сфери як творчої особистості на основі розробки педагогічної технології управління навчально-творчою діяльністю. У статті обґрунтовано структурні компоненти дослідницької компетентності менеджера виробничої сфери: емоційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний, особистісно-розвивальний. З метою підвищення ефективності професійної підготовки аграрних менеджерів запропоновано дворівневу педагогічну технологію управління навчально-творчою діяльністю студентів як педагогічну умову формування дослідницької компетентності. Подальші дослідження даного напряму пропонуються на основі моделювання функціональних процесів продуктивної дослідницької діяльності менеджерів в умовах виробництва.

Ключові слова: *компетентність, дослідницька компетентність, структура дослідницької компетентності, модель формування дослідницької компетентності.*

Аннотация.

Нагаев В.М. Формирование исследовательской компетентности будущих аграрных менеджеров: дидактический аспект.

Исследовательская компетентность является важным ресурсом эффективного управления инновационными процессами аграрной отрасли, которая показывает необходимость повышения ее уровня у будущих аграрных менеджеров на основе формирования опыта исследовательской деятельности как образовательного результата. Цель статьи заключается в обосновании компонентов исследовательской компетентности современного специалиста-менеджера аграрной сферы как творческой личности на основе разработки педагогической технологии управления учебно-творческой деятельностью. В статье обоснованы структурные компоненты исследовательской компетентности менеджера производственной сферы: эмоционально-ценностный, когнитивный, деятельностный, личностно-развивающий. С целью повышения эффективности профессиональной подготовки аграрных менеджеров предложена двухуровневая педагогическая технология управления учебно-творческой деятельностью студентов как педагогическое условие формирования исследовательской компетентности. Дальнейшие исследования данного направления предлагаются на основе моделирования функциональных процессов производительной исследовательской деятельности менеджеров в условиях производства.

Ключевые слова: *компетентность, исследовательская компетентность, структура исследовательской компетентности, модель формирования исследовательской компетентности.*

Abstract.

Nagaev V.M. Forming of research competence of future agrarian managers: didactic aspect.

A research competence is the important resource of effective management the innovative processes of agrarian industry which shows the necessity of increase of her level for future agrarian managers on the basis of forming of experience of research activity as educational result. The purpose of the article consists in the ground of components of research competence of modern specialist-manager of agrarian sphere as creative personality on the basis of development of pedagogical technology of management educational-creative activity. The structural components of research competence of manager of productive sphere are reasonable in the article: emotionally-valued, cognitive, activity, personality-developing. With the purpose of increase of efficiency of professional preparation of agrarian managers two-level pedagogical technology of management educational-creative activity of students as pedagogical condition of forming of research competence is offered. Further researches of this direction are offered on the basis of design of functional processes of productive research activity of managers in the conditions of production.

Keywords: *competence, research competence, structure of research competence, model of forming of research competence.*

УДК 338.43.02

ДЕРЖАВНА АГРАРНА ПОЛІТИКА ТА ПІДТРИМКА ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ

Онегіна В.М., д.е.н., професор,
Кравченко О.М., к.е.н., доцент, Білецький О.С., к.е.н.,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Державна аграрна політика як процеси із визначення та реалізації стратегічних орієнтирів, цілей, завдань і заходів держави в сфері аграрного сектору покликана сприяти його сталому розвитку, гарантуванню продовольчої безпеки країни. Основу інституційної матриці аграрної політики має становити ієрархія науково обґрунтованої стратегії розвитку аграрного сектору та аграрної політики, базового комплексного закону з державного регулювання аграрного сектору, інших нормативно-правових актів.

Цілі та завдання аграрної політики, її заходи мають запропонувати суспільству шляхи вирішення проблем його сталого розвитку на певному етапі. На основі інституційної матриці, що забезпечує послідовність, прозорість, передбачуваність заходів держави, формується функціональне наповнення державної підтримки аграріїв відповідно до визначених пріоритетів. В умовах дефіциту державного бюджету визначення стратегічних пріоритетів має ключове значення для проведення дієвої та ефективної аграрної політики.

Але, Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [8] був прийнятий у 2005 році. Відповідно з цих часів відбулися суттєві зміни в розвитку країни, її геополітичному векторі, стані продуктивних сил, економічних відносинах та структурі сільського господарства. Нового базового закону стосовно засад аграрної політики прийнято не було.

Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [10] була схвалена ще у 2013 році, у 2015 році був розроблений проект Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. [1], та їх положення не знайшли відображення в законодавчому акті з основ аграрної політики.

Порядок державної підтримки аграріїв визначається щорічно в законах України «Про Державний бюджет України» та низкою підзаконних нормативних актів. Отже, постійно змінюються не стільки стратегічні пріоритети, скільки результати лобіювання інтересів зацікавлених груп у політичному процесі при формуванні та затвердженні державного бюджету. Дослідження сучасного стану державної підтримки аграріїв виступає основою для розробки заходів з її удосконалення, перетворення аграрної політики на дієвий чинник сталого розвитку аграрного сектору та гарантування продовольчої безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове узагальнення проблем державної аграрної політики, підтримки сільськогосподарських виробників в Україні знайшло відображення в працях Т. Зінчук [2], Т. Калашнікової [3], С. Кваші [4], О. Попової [6], Н. Шибаєвої [12; 13] та багатьох інших. Але зміни умов розвитку аграрного сектору, його державної підтримки, потребують наукових узагальнень, які б відобразили науково обґрунтовану оцінку сучасного стану та визначили основні вектори необхідної трансформації аграрної політики.

Формулювання цілей статті. Цілями цієї статті є визначення слабких сторін сучасної аграрної політики в Україні та в її складі державної підтримки тваринництва для уточнення основних складових їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державна підтримка сільського господарства в України є не лише нестабільною (обсяги видатків Державного бюджету по Міністерству аграрної політики у 2008-2018 рр. наводяться на рис. 1, але й є значно нижчою порівняно з країнами провідними експортерами сільськогосподарської продукції. За оцінками експертів ОЕСР підтримка сільськогосподарських виробників була навіть від'ємною. У 2015 р. за показником PSE вона становила – 2.23% від ВВП та – 9.5 % від сукупних доходів аграріїв. У країнах ОЕСР в середньому за рахунок підтримки фермери одержували у 2014-2016 рр. 16 % сукупних доходів.

У Державному бюджеті України на 2018 р. передбачено на фінансову підтримку сільськогосподарського виробництва 945 млн. грн. (табл. 1), що становить 27,8 млн. Євро, або 1,4 Євро на гектар сільськогосподарських угідь (для порівняння: в країнах ЄС така підтримка сягає 200-300 Євро на гектар). Також передбачено 1 млрд. грн. фінансової підтримки розвитку фермерських господарств та 4 млрд. грн. державної підтримки галузі тваринництва.

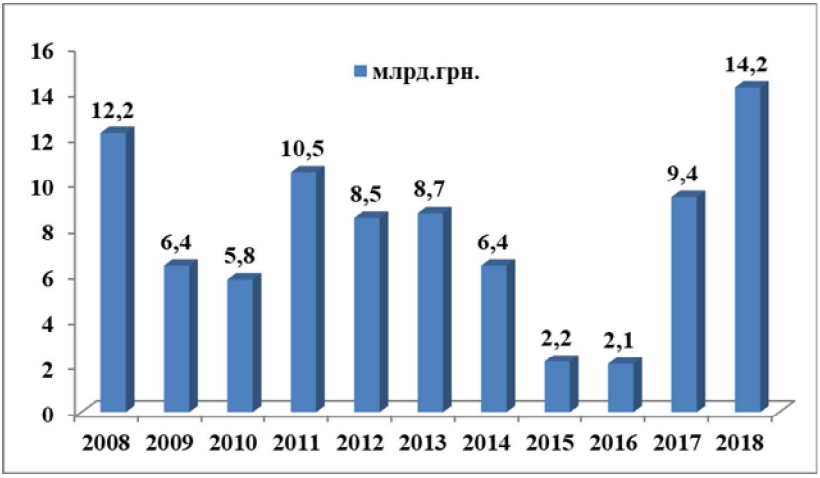

Рис. 1. Заплановані видатки Державного бюджету України по Мінагрополітики України, млрд. грн.

** Джерело: складено авторами на основі законів України «Про Державний бюджет України»*

У відповідь на це й з метою визначення справжнього стану в галузі Асоціація тваринників України (офіційний сайт https://usba.com.ua/) провела опитування 54 підприємств-виробників продукції тваринництва по всій Україні про суми коштів, що необхідні їм для реконструкції та розширення підприємств. Результати опитування показали, що лише зазначені 54 підприємства потребують державного фінансування на загальну суму понад 2048250000 грн.

Отже, сучасна державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників не є достатньою, послідовною, стабільною, передбачуваною, що значно знижує дієвість запроваджених заходів. В умовах гострого бюджетного дефіциту країни зрозумілими є її обмежені обсяги, та в таких умовах виключно важливого значення набуває вибір стратегічних пріоритетів державної підтримки.

Аналіз стану продовольчої безпеки в Україні показав, що в останні роки проблема достатності продовольства має саме структурний аспект, і якщо виробництво зернових на одну особу значно перевищує раціональні норми споживання хліба та хлібобулочних виробів, то виробництво і споживання тваринницької продукції, зокрема м'ясо-молочної, є недостатнім.

Таблиця 1

Розподіл видатків бюджету по Мінагрополітики України згідно програмної класифікації, затверджений Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік»

Видатки	***тис. грн.***
Міністерство аграрної політики та продовольства України, всього	**14 154 691,7**
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів	66 000,0
Дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки у сфері агропромислового комплексу	132 644,9
Підвищення кваліфікації фахівців агропромислового комплексу	21 594,1
Фінансова підтримка заходів в агропромисловому комплексі	5 000,0
Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	1 000 000,0
Витрати Аграрного фонду пов'язані з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та експортом об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду	52 200,0
Організація і регулювання діяльності установ в системі агропромислового комплексу та забезпечення діяльності Аграрного фонду	128 409,0
Державна підтримка розвитку хмелярства, закладення молодих садів, виноградників та ягідників і нагляд за ними	300 000,0
Державна підтримка галузі тваринництва	4 000 000,0
Фінансова підтримка сільгосптоваровиробників	945 000,0

** Джерело: складено за даними Закону України «Про Державний бюджет України на 2018 рік»*

Так, виробництво і споживання молока та молокопродуктів на одну особу протягом останніх 10 років не перевищує відповідно260 кг та 225 кг. У 2016 році вироблено молока 243,3 кг на одну особу, спожито лише 209,5 кг, або55,1 % раціональної норми споживання у 380 кг. По м'ясу всіх видів тварин та м'ясопродуктам статистики наступна: виробництво на одну особу за останні роки коливається від 45 кг до 55 кг, споживання – від 50 кг до 54 кг. У 2016 році вироблено м'яса 54,5 кг на 1 особу, спожито м'яса та м'ясопродуктів 51,4 кг, або лише 62 % раціональної науково обґрунтованої норми у 83 кг [15].

Крім недостатнього обсягу виробництва продукції тваринництва, особливістю галузі є структура товаровиробників. Левова частка м'ясо-молочної продукції виробляється господарствами населення,де утримується переважно до п'яти голів худоби. Питома вага господарств населення у виробництві, наприклад, молока становить майже 74 % (або 7,7млн.т продукції проти 2,7 млн. т молока виробленого сільськогосподарськими підприємствами) (рис. 2); м'яса виробляється господарствами населення 36 % (або 834 тис. т проти майже 1 490 тис. т) (рис.3), в тому числі м'яса яловичини 73,6 %, свинини 46,9 %.

В Україні таких господарства населення понад 4 млн., якісне мають державної реєстрації як юридичні особи або фізичні особи-підприємці, є дрібними, соціально незахищеними, не мають доступу до державної підтримки, в яких відсутні фінансові можливості здійснювати автоматизоване виробництво продукції сільського господарства, які також не мають можливості вийти на організований ринок та реалізувати свою продукцію споживачам в цивілізований спосіб.

Рис. 2. Виробництво молока в господарствах усіх категорій України, тис. тонн

** Джерело: дані Держкомстату України. У 2014-2016 рр. наведено дані без урахування тимчасово окупованої території, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя.*

Рис. 3. Виробництво м'яса в господарствах усіх категорій України, тис. тонн

Одночасно звертає увагу високе значення показника імпортозалежності України (39 %) по такій групі товарів, як олія рослинна. Цей факт пояснюється ввезенням тропічних олій, які не виробляються в Україні (пальмова, кокосова тощо). Таке високе значення дає підстави для припущення щодо зловживання використанням олій рослинного походження замість тваринного при виробництві продовольчих товарів вітчизняними підприємствами.

За такого стану забезпечення складових продовольчої безпеки зрозумілим є особлива увага у державній аграрній політиці проблемам тваринництва. На фінансову підтримку останнього у 2018 р. у Державному бюджеті виділено 4 млрд. грн. (див. табл.1). Крім того, у Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року [10] було передбачено, що «для забезпечення розвитку галузей аграрного сектору економіки надаватиметься пріоритетна підтримка тваринництва, зокрема м'ясного скотарства, свинарства, козівництва, вівчарства, кроликівництва, бджільництва, індиківництва, молочного скотарства в особистих селянських господарствах, кооперативах та середніх господарствах».

Така структура виробництва зумовлює значні розбіжності у якості молока. З першого січня 2018 р. (від терміновано до 1 липня 2018 року з перехідним терміном впровадження до 2022 року) Україна має відмовитись від отримання молока «від населення» згідно з прописаними в Угоді про асоціацію з ЄС положеннями про

санітарно-гігієнічні норми, які стосуються молочної сировини, оскільки воно не відповідає таким нормам [4]. Згідно з вимогами, все «небезпечне» молоко, яке на сьогодні становить 74 % усього виробленого в країні молока, має зникнути з українського ринку. Це означає, що приватні домогосподарства найбільш постраждають від нововведень, оскільки саме вони виробляють низькоякісну сировину.

За таких умов доцільно було б у державній підтримці передбачити саме заходи підтримки домогосподарств населення, які б змогли закупити необхідне обладнання, адаптуватися до якісних вимог, шляхом кооперації укрупнитися та трансформуватися у різні форми господарювання. Наприклад у кооперативи (виробничі, обслуговуючі), у фермерські господарства. Останні, на відміну від господарств населення, мають державну реєстрацію як юридична особа або фізична особа-підприємець. Оскільки аналіз порядку розподілу коштів за бюджетними програмами показав, що такої підтримки господарства населення, які виробляють тваринницьку продукції, не одержуватимуть.

Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва(затверджено постановою КМУ від 7.02.2018 р. №107) на суму 4 млрд. грн. [9], передбачає спрямування коштів за основними шести напрямами, за певними умовами.

1) Компенсація відсотків за банківськими кредитами у галузях: вівчарство, козівництво, бджільництво, звірівництво, кролівництво, шовківництво та аквакультура. Надається: юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми та форми власності;фізичним особам-підприємцям, що провадять діяльність у галузі тваринництва.

Головною умовою компенсації відсотків є компенсація залучених короткострокових кредити в національній валюті у банках (банках-резидентів України, що підписали з Мінагрополітики Меморандум про загальні засади співробітництва) для покриття виробничих витрат та середньострокові і довгострокові кредити для покриття витрат капітального (інвестиційного) характеру.

Обсяг кредиту не повинен перевищувати 100 млн. грн.; відсотки у розмірі 1,5 облікової ставки НБУ на дату нарахування відсотків, але не вище розміру, передбаченого кредитним договором, зменшеним на 3 відсоткових пункти.

Суб'єкт господарювання подає банку перелік передбачених Порядком документів. І суб'єкт, що отримав компенсацію відсотків, не

має права на одержання державної підтримки, передбаченої пунктами 2 (компенсація вартості об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів) та 6 (часткове відшкодування вартості об'єкта).

2) Компенсація вартості об'єктів, профінансованих за рахунок банківських кредитів. Надається юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми та форми власності та фізичним особам-підприємцям, що провадять діяльність у галузі тваринництва.

Компенсація сплачується суб'єктам господарювання, які залучили у банках кредити строком до п'яти років, обсягом до 500 млн. грн. на один об'єкт у національній валюті для здійснення будівництва та/або реконструкції тваринницьких ферм та комплексів для утримання ВРХ, свиней, птиці (в т.ч. водоплавної та індиків), доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції.

Компенсація вартості об'єктів здійснюється щомісяця у розмірі 25 % фактично понесених витрат на будівництво та/або реконструкцію об'єктів згідно з кредитним договором.

У разі використання у 2018 році на будівництво та/або реконструкцію об'єктів 30 % і більше загального обсягу кредиту суб'єкту господарювання виплачується 25 % залучених кредитних коштів на весь період кредитування за вирахуванням суми сплаченої компенсації.

Суб'єкт господарювання подає банку (банк-резидент України, що підписав з Мінагрополітики Меморандум про загальні засади співробітництва) такі самі документи, що і у пункті 1 (компенсація відсотків).

3) Спеціальна бюджетна дотація за утримання корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напряму продуктивності. Скористатись якою мають право тільки юридичні особи.

Дотація надається на безповоротній основі двічі на рік за кожну наявну станом на 1 січня та на 1 липня поточного року ідентифіковану та зареєстровану в установленому порядку корову в розмірі 750 гривень за одну голову.

Для отримання дотації за утримання корів суб'єкти господарювання (юридичні особи), подають до 1 квітня (станом на 1 січня) та до 1 жовтня (станом на 1 липня) до Мінагрополітики необхідні документи.

4) Спеціальна бюджетна дотація за вирощування молодняка ВРХ, який народився в господарствах фізичних осіб. Скористатись дотацією можуть тільки фізичні особи (господарства населення).

Надається господарствам населення за утримання ідентифікованого та зареєстрованого в установленому порядку молодняка ВРХ до тринадцяти місячного віку, який народився у господарствах фізичних осіб у поточному році.

Дотація за молодняк надається за кожні чотири місяці його утримання наростаючим підсумком з урахуванням віку молодняка. Загальний обсяг дотації за молодняк не може перевищувати 2 500 грн. із розрахунку на одну голову ВРХ.

Фізична особа подає за місцезнаходженням господарства до органів місцевого самоврядування копії необхідних документів.

5) Часткове відшкодування вартості племінних тварин, сперми та ембріонів. Надається тільки юридичним особам за закуплені в Україні племінні (генетичні) ресурси у період з 1 жовтня попереднього року до 30 вересня поточного року у розмірі до 50 % вартості (без ПДВ). Суб'єкти господарювання подають протягом року до 5 листопада поточного року комісії Мінагрополітики передбачені Порядком документи.

І ще одна умова. Суб'єкти господарювання подають щороку до 15 січня протягом двох років після одержання бюджетних коштів Мінагрополітики інформацію про наявне поголів'я тварин станом на 1 січня поточного року, в тому числі поголів'я тварин, вартість яких була частково відшкодована.

6) Часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції. Надається як юридичним особам незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, так і фізичним особам-підприємцям, що провадять діяльність у галузі тваринництва.

Розмір відшкодування – 30 % вартості об'єкта до 500 млн. грн. загальної вартості такого об'єкта (без ПДВ), завершених у поточному році етапів будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів для утримання ВРХ, свиней, птиці, доїльних залів, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції, у тому числі вартості обладнання згідно із проектно-кошторисною документацією, а для об'єктів із більшою вартістю – 30 % від 500 млн. грн.

Суб'єкти господарювання подають до комісії Мінагрополітики необхідні документи.

Мінагрополітики проводить засідання комісії відповідно до 15 липня, до 15 жовтня та до 15 грудня та на підставі поданих документів визначає розмір часткового відшкодування за кожним

суб'єктом господарювання і приймає рішення про включення їх до реєстру суб'єктів господарювання, яким нараховано часткове відшкодування вартості об'єктів.

Підсумовуючи порядок використання бюджетних коштів для підтримки галузі тваринництва зазначимо, що механізм розподілу бюджетних коштів майже унеможливлює для більшості бажаючих, особливо дрібнотоварних виробників, тим більше для господарств населення,отримання фактичної державної підтримки. Дві головні причини: по-перше, загальна сума у 4 млрд. грн. є незначною у порівнянні з кількістю суб'єктів господарювання галузі тваринництва, яких тільки підприємств 2 141 тис. одиниць; по-друге, збільшення претендентів на отримання державної підтримки автоматично зменшує обсяг бюджетних коштів на кожного суб'єкта господарювання, оскільки Мінагрополітики формує загальний реєстр суб'єктів, які набули право на державну підтримку, та зазначає в ньому суму коштів, що підлягає розподілу, «в межах відкритих бюджетних асигнувань пропорційно заявленим сумам».

Наступним етапом дослідження є оцінка слабких сторін сучасного Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств (затверджено постановою КМУ від 7.02.2018 р. № 106) [9].

Фінансова підтримка надається: фермерському господарству, у власності та/або користуванні якого перебуває не більше ніж 500 гектарів земель сільськогосподарського призначення, яке має чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік до 15 млн. грн.; сільськогосподарському обслуговуючому кооперативу, до складу якого входить не менше ніж 20 членів, серед яких повинні бути не менше ніж одне фермерське господарство, а інші – фізичні особи, у власності та користуванні кожної з яких перебуває не більше ніж 100 гектарів земель сільськогосподарського призначення (далі – одержувачі).

Таким чином, за даними Державної служби статистики на 1.01.2018 р. таким правом можуть скористатись з майже 45 тисяч фермерських господарств лише деякі (в обігу яких до 500 га та розмір отриманого річного доходу до 15 млн. грн.) та менша половина з 996 сільськогосподарських виробничих кооперативів.

Фінансова підтримка надається одержувачам за такими напрямами:

1) часткова компенсація вартості закупленого у суб'єктів насінництва насіння сільськогосподарських рослин вітчизняної

селекції (у розмірі 80 % вартості насіння, але не більше 30 тис. грн. на одне господарство);

2) часткова компенсація витрат, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами (у розмірі 90 % вартості, але не більше ніж 10 тис. грн.);

3) фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (надається у розмірі 70 % вартості придбаного обладнання, але не більше ніж3 млн. грн. на один кооператив);

4) часткова компенсація вартості придбаної сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва (надається фермерським господарствам у розмірі 40 % вартості придбаної техніки та обладнання, зазначеної в акті приймання-передачі та інших документах, що підтверджують оплату через державний банк);

5) здешевлення кредитів (надається одержувачам за нараховані і сплачені у поточному році відсотки за користування кредитами у розмірі 1,5 облікової ставки НБУ, що діє на дату нарахування відсотків, але не вище розміру, передбаченого кредитним договором, зменшеним на 1 відсотковий пункт).

Такий Порядок державної підтримки галузі тваринництва та розвитку фермерських господарств не забезпечує адаптації малих товаровиробників, зокрема господарств населення (питома вага яких у виробництві продукції тваринництва становить 54,4 %, в тому числі молока 74 %), до нових умов господарювання, зумовлених Євроінтеграції планами країни. Зазначені процеси загрожують існуванню малого тваринницького агробізнесу та навіть підривають джерела доходів сільських домогосподарств (господарств населення) і розвиток сільських територій в цілому.

Висновки. В сучасних умовах в Україні є не сформованою інституційна матриця аграрної політики. Розроблені стратегії розвитку аграрного сектору, законодавчий фундамент аграрної політики є застарілими та неузгодженими. Низка нормативно-правових актів, якими передбачається щорічно новий порядок розподілу бюджетних видатків на аграрний сектор, не є узгодженою із стратегічними пріоритетами розвитку аграрного сектору, та тому дієвість такої підтримки у вирішенні його актуальних проблем є низькою. Сучасна бюджетна підтримка аграріїв є негарантованою на кілька років, недостатньою, нестабільною, непослідовною, непередбачуваною, тому і неефективною. Забезпечення стабільної системи державної підтримки аграрного сектору шляхом запровадження середньострокового бюджетного планування, яке було передбачено

ще у Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, так і не відбулося.

Заходи державної підтримки тваринництва у 2018 році зорієнтовані на великих товаровиробників та не враховують необхідність адаптації господарств населення до умов Євроінтеграції, нових вимог до якості сільськогосподарської сировини.

Удосконалення державної аграрної політики потребує, насамперед, опрацювання та затвердження узгодженої системи програмних та законодавчо-нормативних документів, підпорядкування поточного бюджетного процесу базовим законам з аграрної політики, передбачення у державній підтримці тваринництва державних програм, які б враховували необхідність вирішення проблем розвитку всіх категорій виробників, зокрема господарств населення, їх адаптації до нових умов господарювання, пов'язаних з Євроінтеграційними планами України.

Література.

1. Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр. [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://minagro.gov.ua/node/16025

2. ***Зінчук Т. О.*** Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки України: [Монографія] / ***Т. О. Зінчук***. – Житомир : ДВНЗ. «Держ. агроекол. ун-т», 2008. – 384 с.

3. ***Калашнікова Т. В.*** Удосконалення державної підтримки аграрних підприємств України в умовах глобалізації : [Монографія] / ***Т. В. Калашнікова***. – Харків : «Влавке», 2014. – 280 с.

4. ***Кваша С. М.*** Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці/ ***С. М. Кваша*** // Економіка АПК. – 2013. – № 8. – С. 12–21.

5. ***Павленко А.*** Другосортний продукт: до чого призведе відмова від молока «від населення» [Електронний ресурс] / ***А. Павленко***. – Режим доступу: http://agravery.com/uk/posts/show/drugosortnij-produkt-do-cogo-prizvede-vidmova-vid-moloka-vid-naselenna

6. ***Попова О. Л.*** Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014-2020 роки: стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України / ***О. Л. Попова*** // Економіка АПК. – 2013. – № 12. – С. 89-96.

7. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2246-VIII [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2246-1

8. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18.10.2005 р. №2982- IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/2982-15

9. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств / Постанова КМУ від 7.02.2018 № 106; Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва / Постанова КМУ від 7.02.2018 № 107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua

10. Про схвалення стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року /Розпорядження КМУ від 17.10.2013 р. № 806 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80

11. Статистичний щорічник України «Сільське господарство України 2016» / Київ: Державна служба статистики України, 2017, 246 с.

12. ***Шибаєва Н. В.*** Формування та реалізація організаційно-економічного механізму регуляторної політики в аграрній сфері / ***Н. В. Шибаєва*** // Вісник ХНТУСГ«Економічні науки» – Харків: ХНТУСГ. – 2017. – Вип. 182. – С. 266-278.

13. ***Шибаєва Н. В.*** Теоретичні засади регуляторної політики / ***Н. В. Шибаєва*** // Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки». – Харків : ХНАУ, 2014. – № 3. – С. 248-254.

14. OECD (2017). Producer and consumer support estimate data. Retrieved from: http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/producerandconsumersupportestimatesdatabase.htm

15. ***Rodrik D.*** (2009). One Economics, Many Recipes: Globalizations, and Economic Growth. Princeton Unniversity Press, 2009, p. 280.

References

1. Iedyna kompleksna stratehiia rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytoriina 2015-2020 rr. [There is only complex strategy of development of agriculture and rural territories on 2015-2020]. *minagro.gov.ua.* Retrieved from: http://minagro.gov.ua/node/16025[inUkrainian].

2. ***Zinchuk T. O.*** (2008).*Yevropeiska intehratsiia: problemy adaptatsii ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy [European integration: problem soft heagricu lturalsector adaptation]*. Zhytomyr : DVNZ. "Derzh. ahroekol. un-t", p. 384 [inUkrainian].

3. ***Kalashnikova T. V.*** (2014). *Udoskonalennia derzhavnoi pidtrymky ahrarnykh pidpryiemstv Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Animprovement of states upport of agrarian enterprises of Ukraine is in thecon ditions of global ization]*. Kharkiv : «Vlavke», 2014, p. 280 [in Ukrainian].

4. ***Kvasha S.M.*** (2013). Metodolohichnyi bazys pryiniattia suspilnykh rishen v ahrarnii polititsi [A methodological base of acceptance of publicdecisions in agrarian politics]. *EkonomikaAPK – Ecomomy AIC,* No 8, pp. 12-21 [in Ukrainian].

5. ***Pavlenko A.*** (2017). Druhosortnyi produkt: do choho pryzvede vidmovavidmoloka «vidnaselennia». [Second-rate product: in what abandonment will result from milk «from a population»]. *agravery.com.* Retrieved from: http://agravery.com/uk/posts/show/drugosortnij-produkt-do-cogo-prizvede-vidmova-vid- moloka-vid-naselenna [in Ukrainian].

6. ***Popova O. L.*** (2013). Novi priorytety Spilnoi ahrarnoi polityky YeS na 2014-2020 roky: stratehichni oriientyry dlia rozvytku ahrosfery Ukrainy [New priorities of General agrarian politics of ЄС on 2014-2020: strategic reference-points for development of agrosphere of Ukraine]. *EkonomikaAPK. – EcomomyAIC,* No 12, pp. 89-96 [in Ukrainian].

7. Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2018 rik: Zakon Ukrainyvid 07 hrudnia 2017 r. № 2246-VIII [About the State budget of Ukraine on 2018: The law of Ukraine from 07.12.2017 No 2246-VIII]. (2017). *zakon2.rada.gov.ua.* Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2246-1 [in Ukrainian].

8. Pro osnovni zasady derzhavnoi ahrarnoi polityky na period do 2015 roku: Zakon Ukrainy vid 18.10.2005 r. №2982- IV. [On the Basic Principles of the State Agrarian Policyforthe Perioduntil 2015: *The law of Ukrainefrom 18.10.2005*No. 2982-IV.] Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/2982-15 [inUkrainian].

9. Poriadok vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadannia finansovo ipidtrymky rozvytku fermerskykh hospodarstv / Postanova KMU vid 7.02.2018 № 106 [The procedure for using fund sprovided forin the statebud get oprovide financial support for the development of farms. Resolutionof the Cabinetof Ministersof Ukrainefrom 02.07.2018 No 106]; Poriadok vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dli apidtrymky haluzi tvarynnytstva. Postanova KMUvid 7.02.2018 № 107 [The procedure for using the funds provided by the state budget to support the livestock sector. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 02.07.2018 No 106]. (2018). *www.kmu.gov.ua.* Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua [in Ukrainian].

10. Pro skhvalennia stratehii rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku. Rozporiadzhennia KMU vid 17.10.2013 r. № 806 [On approval of the strategy for the agrarian sector of the economy for the period up to 2020. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 17.10.2013, No 806]. *zakon5.rada.gov.ua.* Retrieved from: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80 [in Ukrainian].

11. *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy «Silske hospodarstvo Ukrainy 2016» [Statistical Yearbook of Ukraine «Agriculture of Ukraine 2016»]*. (2017). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, p. 246 [in Ukrainian].

12. ***Shybaieva N. V.*** (2017). Formuvannia ta realizatsii aorhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu rehuliatornoipolityky v ahrarniisferi [Formation and realization of the organizational an deconomicmechanism of the regulatory policy in the agrariansector]. *Visnyk HNTUSG «Ekonomichni nauky» – Bulletin of the KhNTUSG «Economic Sciences»*, Kharkiv: KhNTUSG, Issue 182, pp. 266-278 [in Ukrainian].

13. ***Shybaieva N. V.*** (2014). Teoretychni zasady rehuliatornoi polityky. [Theoretical foundation of regulatory policy]. *Visnyk HNTUSG «Ekonomichni nauky» – Bulletin of the KhNTUSG «Economic Sciences»,* Kharkiv: KhNUU, No 3, pp. 248-254 [in Ukrainian].

14. OECD (2017). Producer and consumer support estimate data. Retrieved from: http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/producerandconsumersupportestimatesdatabase.htm

15. ***Rodrik D.*** (2009). One Economics, Many Recipes: Globalizations, and Economic Growth. Princeton Unniversity Press, 2009, p. 280.

Анотація.

Онегіна В.М., Кравченко О.М., Білецький О.С. Державна аграрна політика та підтримка тваринництва в Україні.

Проаналізовано сучасний стан програмно-нормативного забезпечення аграрної політики, державної бюджетної підтримки тваринництва в Україні. Доведено, що сучасне програмно-нормативне забезпечення є застарілим, неузгодженим, порядок державної підтримки постійно змінюється, є непередбачуваним. Державна підтримка тваринництва зорієнтована на великих товаровиробників та не забезпечує умови адаптації господарств населення до нових умов господарювання, пов'язаних з Євроінтеграційними планами України. У дослідженні були використані такі методи, як порівняння, узагальнення, трендовий аналіз.

Ключові слова: *аграрна політика, державна підтримка, сільське господарство, тваринництво, бюджетні видатки.*

Аннотация.

Онегина В.М., Кравченко О.М., Билецкий А.С. Государственная аграрная политика и поддержка животноводства в Украине.

Проанализировано современное состояние программно-нормативного обеспечения аграрной политики, государственной бюджетной поддержки животноводства в Украине. Доказано, что современное программно-нормативное обеспечение является устаревшим, несогласованным, порядок государственной поддержки постоянно меняется и является непредсказуемым. Государственная поддержка животноводства ориентирована на крупных товаропроизводителей и не обеспечивает условия адаптации хозяйств населения к новым условиям хозяйствования, связанных с евро интеграционными планами Украины. В исследовании были использованы такие методы, как сравнение, обобщение, трендовый анализ.

Ключевые слова: *аграрная политика, государственная поддержка, сельское хозяйство, животноводство, бюджетные расходы.*

Abstract.

Onegina V.M., Kravchenko O.M., Bileckiy O.S. State Agrarian Policyand Support of Animal Production in Ukraine.

The current state of program and normative support of agrarian policy, state budgetary support of animal husbandry in Ukraine is analyzed. It is proved that modern software and regulatory support is outdated, inconsistent, the order of state support is constantly changing and unpredictable. State support for livestock is focused on large producers and does not provide conditions for the adaptation of households to the new economic conditions associated with the Euro integration plans of Ukraine. In the study were used such methods as comparison, generalization, and trend analysis.

Key words: *agrarian policy, state support, agriculture, animal husbandry, budget expenditures.*

УДК 339.13:368.9

МІСЦЕ РИНКУ ОСОБОВОГО СТРАХУВАННЯ В РИНКОВІЙ СИСТЕМІ І ЙОГО СЕГМЕНТАЦІЯ

ХУДОЛІЙ Л.М., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР., СОБКО І.В.,
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Визначення місця ринку особового страхування в системі ринків є досить важливим для ідентифікації його сутності і встановлення ролі у розвитку економіки держави, для розуміння глибини можливої сегментації. Класифікація є важливою не лише з позицій теоретичного дослідження, але і в методичному та практичному аспектах для визначення ємності ринку, формування пропозиції, коректного порівняння зі світовим та аналогічними національними ринками

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою визначення сутності ринків займалися вчені Базилевич В.Д., Базилевич К.С., Грішнова О.А., Єщенко П.С., Класифікації фінансових ринків присвячені роботи Опаріна В.М., Еш С.М., Буднік М.М., Марюшева Л.С.

Цілі статті. Визначити економічну сутність ринку особового страхування, його специфіку і його сегменти для подальшого аналізу і прогнозування кон'юнктури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна економіка є складним організмом, що складається з великої кількості різноманітних виробничих, комерційних, фінансових та інформаційних структур, що взаємодіють між собою продаючи і купуючи товари і послуги, створюючи ринкову систему.

«Ринок – це сукупність економічних відносин, що виникають між виробниками і споживачами у процесі вільного еквівалентного обміну виробленими благами (послугами), який організований за законами товарного виробництва і грошового обігу» [1].

Таким чином, ринок забезпечує зв'язок між виробництвом і споживанням, пропорційність процесу відтворення, збалансовує попит та пропозицію. В процесі свого функціонування ринок виконує регулювальну, стимуляційну, розподільчу, інтеграційну та ціноутворювальну функції [2].

На ринку проводиться купівля-продаж різноманітних товарів та послуг – об'єктів обміну, що спричинило поділ ринку на ринок засобів виробництва, праці, капіталу, споживчих товарів і послуг [3].

Фінансовий ринок – це сукупність обмінно-перерозподільних відносин, пов'язаних з процесами купівлі-продажу фінансових ресурсів, необхідних для здійснення виробничої та інвестиційної діяльності. Об'єктивною передумовою виникнення фінансового ринку є потреба у збалансуванні фінансових ресурсів із джерелами їх забезпечення [4].

Товаром на фінансовому ринку є: цінні папери, грошово-кредитні ресурси та фінансові послуги. Відповідно, за ознакою предмету продажу на агрегованому фінансовому ринку можуть бути виділені сегменти: ринку цінних паперів(фондовий ринок), грошово-кредитних ресурсів та фінансових послуг.

Фінансові послуги – операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [5].

Ринок фінансових послуг є також досить неоднорідним: об'єктом-купівлі продажу на ньому виступають страхові послуги, послуги довірчого управління активами, послуги з обміну валют, з фінансового лізингу, з переказу коштів, з емісії платіжних документів, платіжних карток та/або їх обслуговування, з кліринту та інших форм розрахунків.

Розглянемо сутність страхової послуги. Вона містить всі ознаки фінансової послуги: надається лише спеціалізованими організаціями; надання послуги оформлюється юридично; пов'язана лише з перерозподільними відносинами, здійснюється в інтересах третіх осіб. Також вона має свої особливості: наявність яскраво вираженого ризикового характеру; надання послуги в межах замкненого кола учасників; існування добровільної та обов'язкової форм страхування. Це спричинило виокремлення страхової послуги в окреме поняття.

Страхова послуга – це фінансова послуга у вигляді продажу юридично оформлених зобов'язань з надання страхового захисту, яку пропонують на ринку потенційним страхувальникам. Вона формує ринок страхових послуг

Отже ринок страхових послуг це складова ринку фінансових послуг, об'єктом купівлі-продажу на якому є специфічний товар - страхова послуга. З іншого боку, страховий ринок може розглядатися і як складова ринку споживчих послуг, а деякі його частини - як ринок капіталу.

Таблиця 1

Види ринків страхових послуг

Ринок страхових послуг								
Послуга майнового страхування			***Послуга страхування відповідальності***			***Послуга особового страхування***		
Майна юридичних осіб	Майна фізичних осіб	Фінансово-кредитних ризиків	Цивільно-правової	Професійної	Інших видів	Від нещасних випадків	Медичного	Життя
Ринок споживчих послуг								***Ринок капіталу***

Оскільки страхувати можливо різноманітні об'єкти, це призвело до поділу ринку страхових послуг на три субринки, кожен з яких має свої особливості та представлений конкретним видом страхових послуг .

Відповідно до класифікації ринку страхових послуг, він складається з субринків послуг майнового страхування, відповідальності та особового страхування.

Субинок послуг майнового страхування – це частина ринку страхових послуг, предметом якого є майнові інтереси, пов'язані з володінням, розпорядженням і користуванням майном. Особливості послуг страхування майна: об'єкт має вартісну оцінку; страхова сума не може перевищувати дійсної залишкової вартості майна; короткостроковість; підставою для відшкодування є наявність збитків, а не факт пошкодження, крадіжки, втрати чи знищення об'єкта страхування.

Субинок послуг страхування відповідальності - це частина ринку страхових послуг, предметом якого є майнові інтереси, пов'язані з відшкодуванням збитків, заподіяних застрахованою особою здоров'ю, життю фізичних осіб та/або майну юридичних, фізичних осіб. Ознаки послуг страхування відповідальності: бенефіціаром є третя особа; вартість об'єкта страхування наперед невідома; страхова сума встановлюється в страховому полісі як ліміт (межа) відповідальності, понад яку застрахована особа покриває збитки самостійно, короткостроковість.

Субринок послуг особового страхування - це частина ринку страхових послуг, предметом якого є майнові інтереси, пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковим доходом застрахованої особи. До характерних особливостей цього сегменту ринку страхових послуг відноситься те, що застрахованою особою може бути лише фізична особа, об'єкт страхування не має вартісної оцінки; страхова сума залежить від платоспроможності страхувальника.

В законі України «Про страхування», стаття 4 та в частині досліджуваної літератури вживається термін «особисте» страхування [6]. В частині наукової літератури поняття «особисте» та «особове» страхування ототожнюються або ж використовується лише поняття «особисте страхування» [7].

Розглянемо сутність понять особистість та особа.

Тлумачні словники наводять безліч визначень цих понять, які можна згрупувати в наступні визначення [8].

Особистість – конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру та поведінки. Дане поняття прирівнюють до поняття індивідуальність.

Особа – окрема людина індивід. ЇЇ ототожнюють з поняттям індивід, інколи розглядають як індивідуальність або особистість. Слід зазначити, що у поняття «особа» є ще ряд інших тлумачень, проте не одне з них не є актуальним в контексті даного дослідження.

На основі аналізу понять особа та особистість можемо зробити висновок, що поняття «особисте страхування» є не зовсім коректним і не відповідає змісту даної послуги, адже культура, особливості характеру та поведінки не є страховими об'єктами.

Оскільки субринки послуг майнового страхування та послуг страхування відповідальності отримали свої назви у відповідності до об'єктів страхування – майна та відповідальності відповідно, пропонується замінити існуюче поняття «особисте страхування» на «особове страхування», яке точніше розкриває сутність послуги та відповідає логіці найменування інших субринків та видів страхування.

Висновок. Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити,що ринок послуг з особового страхування це сегмент ринку страхових послуг, який в свою чергу є складовою ринку фінансових послуг, на якому об'єктом купівлі-продажу виступають різноманітні фінансові послуги. З іншого боку, ринок послуг з особового страхування виступає сегментом споживчого ринку, на якому реалізуються послуги для населення. Також варто зазначити, що один з видів послуг з

особового страхування – послуги зі страхування життя - можна віднести до ринку капіталів. Такою складною є природа цього ринку, яку слід враховувати при визначенні його сутності і розробці методики дослідження попиту і пропозиції на ньому.

Відтак визначити сутність його можна наступним чином. Субринок особового страхування – система економічних відносин щодо купівлі-продажу страхових послуг, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та доходом застрахованої особи.

Література.

1. Основи економічної теорії: [підручник] / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. ***Л. С. Шевченко***. – Х. : Право, 2008. – 448 с.

2. ***Дзюбик С. Д.*** Основи економічної теорії: [Навчальний посібник] / ***С. Д. Дзюбик, О. С. Ривак***. – [3-тє вид., переробл. і доповн.]. – К. : Знання, 2014. – 423 с.

3. Економічна теорія: Політекономія: [Підручник] / За ред. ***В.Д. Базилевича***. – [6 видання., перероб. і доп.] – К. : Знання-Прес, 2007. – 719 с.

4. ***Mishkin, Frederic S.*** The economics of money, banking and financial markets / ***Frederic S. Mishkin, Apostolos Serletis***. 4th Canadian ed., 2011.

5. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 2002. - № 1 // Відомості Верховної Ради України (ВВР) № 1. – 2002.

6. Закон України «Про страхування» від 1996. – № 18 // Відомості Верховної Ради України (ВВР) № 18. – 1996.

7. ***Внукова Н.М***. Страхування: теорія та практика: Навчально-методичний посібник / [***Внукова Н.М., Успаленко В.І., Временко Л.В.*** та ін.]; За загальною редакцією проф. ***Внукової Н.М.*** – Харків : Бурун Книга, 2004. – 376 с.

8. Словник української мови [Текст] / [***В. М. Білоноженко, А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк*** та ін.; відп. ред. ***В. В. Жайворонок***]. – Київ : Просвіта, 2012. – 1316 с.

Reference.

1. ***Shevchenko L. S.*** (Ed.). (2008) *Osnovy ekonomichnoi teorii: Pidruchnyk [Foundations of economic theory: textbook]*. Kharkiv: Pravo, p. 448 [in Ukrainian]

2. ***Dziubyk S. D., & Ryvak O. S.*** (2014). *Osnovy ekonomichnoi teorii [Foundations of economic theory]*. (3d ed.). Kyiv: Znannia, p. 423 [in Ukrainian].

3. ***Bazylevych V. D.*** (Ed.). (2007) *Ekonomichna teoriia: Politekonomiia [Economic theory: Political economy]*. (6d ed.). Kyiv: Znannia-Pres, p. 719 [in Ukrainian].

4. ***Mishkin, Frederic S.*** (2011). The economics of money, banking and financial markets. Frederic S. Mishkin, Apostolos Serletis. 4th Canadian ed. [in English].

5. Zakon Ukrainy «Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuvannia rynkiv finansovykh posluh» vid 2002. – № 1 [The law of Ukraine «On finance service and government regulation of financial services markets» from 2002 No 1]. (2002). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – The Supreme Council of Ukraine,* No 1 [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy «Pro strakhuvannia» vid 1996. – № 1 [The law of Ukraine «On insurance» from 1996 No 1.]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – The Supreme Council of Ukraine,* No 18 [in Ukrainian].

7. ***Vnukova N. M., Uspalenko V. I., & Vremenko L. V.*** et al. (2004). *Strakhuvannia: teoriia ta praktyka: Navchalno-metodychnyi posibnyk [Insurance: theory and practice: textbook]*. ***N.M. Vnukovova*** (Ed.) Kharkiv: Burun Knyha, p. 376 [in Ukrainian].

8. ***Bilonozhenko V. M., Buriachok A. A., Hnatiuk H. M.*** et al. (2012). *Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]*. V.V. Zhaivoronok (Ed.). Kyiv : Prosvita, p. 1316 [in Ukrainian].

Анотація.

Худолій Л.М., Собко І.В. Місце ринку особового страхування в ринковій системі і його сегментація.

В даній статті визначено сутність і місце ринку послуг з особового страхування в системі ринків страхових послуг, розглянуто особливості кожного з субринків, які спричинили його сегментацію. Встановлено, що ринок страхових послуг є водночас частиною ринку фінансових послуг і ринку споживчих послуг, а деякі з його сегментів можна віднести до ринку капіталу. Результати цього дослідження дають змогу провести подальше вивчення ринку та проаналізувати його кон'юнктуру, що дозволить ефективно регулювати даний ринок та висвітлить можливість отримання економічних вигід його суб'єктами.

При дослідженні були використані загальнонаукові методи: синтез – для побудови визначень та аналіз – для проведення класифікації ринку. В науковій роботі виявлено, що поняття "особисте страхування" не відповідає змісту послуги та було запропоновано нове - "особове страхування".

Ключові слова: *ринок фінансових послуг, страхова послуга, ринок страхових послуг, особа, особистість, субринок послуг з особового страхування.*

Аннотация.

Худолий Л.М., Собко И.В. Место рынка личного страхования в рыночной системе и его сегментация.

В этой статье определена сущность и место рынка услуг личного страхования в системе рынков страховых услуг, рассмотрено особенности каждого с субрынков, которые обусловили его сегментацию. Определено, что рынок страховых услуг является одновременно частью рынка финансовых услуг и рынка потребительских услуг, а некоторые его части возможно отнести к рынку капиталов. Результаты исследования дают возможность провести дальнейшее изучения рынка та проанализировать его конъюнктуру, что позволит эффективно регулировать данный рынок та покажет возможность получения экономических выгод его субъектам.

В исследовании были использование общенаучные методы: синтез – для построения определений и анализ – для проведения классификации рынка.

Ключевые слова: *рынок финансовых услуг, страховая услуга, рынок страховых услуг, субрынок услуг личного страхования.*

Abstract.

Khudoliy L., Sobko I. Place of market of personal insurance in the market system and its segmentation.

The article was considered with the essence of the individual insurance market. This paper shows the characteristics of each kind of insurance market, which caused its division into different types: individual, liability and property insurance market. It was noted that the individual insurance market is a part of the financial market and the consumer services market at the same time. Also some its segment – life insurance market – is a part of capital market. The research result gives opportunity to carry out further exploration and to conduct an analysis of market conditions.

There were used following methods: analysis to conduct a classification and synthesis to create definitions.

Key words: *market of financial services, insurance service, market of insurance services, person, individual.*

УДК 33.338.432

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА РАЙОНІВ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ШИЯН Д.В., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. С. КУЗНЕЦЯ,
БОГДАНОВИЧ О.А., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми в загальному вигляді. Основною метою спеціалізації сільського господарства є систематичне збільшення виробництва тієї продукції, для створення якої в даному районі є найбільш сприятливі природні і економічні умови, які дозволяють виробляти її з найменшими затратами.

Функціонування сільськогосподарських товаровиробників в умовах ринкової економіки та системних трансформаційних процесів

в останні роки поглиблює актуальність питань розміщення та спеціалізації, адже ці процеси (повинні гармонійно розвиватися у відповідності до ринкових умов та вимог. Слід зазначити, що напрям спеціалізації в сучасних аграрних підприємствах є умовно-постійним та змінюється під впливом ринкових чинників та заходів, що здійснюються в межах проведення аграрних трансформацій [1], [2]. За останні роки в галузевій і територіальній структурі сільськогосподарського виробництва України в цілому та в Харківській області зокрема відбулися суттєві зміни, що характеризуються зростанням одних і занепадом інших галузей.

Аграрні трансформації негативно вплинули на спеціалізацію сільськогосподарських підприємств, яка сьогодні здебільшого представлена рослинницьким напрямом із чітко вираженою зерновою та технічною спеціалізацією. Лише в останні роки дещо активізується розвиток галузі тваринництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні питання спеціалізації сільськогосподарських підприємств вивчались у працях В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, М.В. Зубця, П.К. Канінського, О.В. Крисального, І.І. Лукінова, М.Й. Маліка, Т.Г. Маренич, В.Я. Месель- Веселяка, П.Т. Саблука та інших.

Формування цілей статті. Метою роботи є наукове дослідження сільськогосподарського виробництва районів Харківської області для уточнення їх спеціалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В роботі [3] детально досліджена спеціалізація сільськогосподарського виробництва адміністративних районів Харківської області в 2009-2011 рр.

Для визначення спеціалізації сільського господарства районів Харківської області було застосовано методи середньозваженого рангу та середньогалузевого відсотка В основу розрахунків покладено середні обсяги реалізації 6 груп сільськогосподарської продукції та середні ціни її реалізації за 2009-2011 роки. Галузі спеціалізації визначалися на основі аналізу показників реалізації 6 груп сільськогосподарської продукції: 1) зернові культури; 2) олійні культури; 3) цукрові буряки; 4) м`ясо худоби та птиці; 5) молоко та молочні продукти; 6) яйця. На основі розрахунків виділено 7 груп районів за особливостями спеціалізації сільського господарства.

Нами проведене дослідження з метою виявлення змін в спеціалізації районів Харківської області в період 2014-2016 р.р. Для цього були використані статистичні дані сільськогосподарських підприємств, що відзвітувалися за формою 50-сг. Оскільки такі підприємства становлять більшість (за нашими даними близько 90 % всіх сільськогосподарських підприємств області), то за наявною інформацією можна відслідкувати загальні тенденції. В дослідженні не враховувалися дані господарств населення через відсутність відповідної статистики.

Для визначення галузей спеціалізації сільського господарства районів Харківської області були розраховані питомі ваги головних галузей спеціалізації і їх ранг, визначені коефіцієнти спеціалізації і галузі спеціалізації районів [4], [5], [6].

Методом середньозваженого рангу [7] визначено, що в сільському господарстві кожного району Харківської області можна виділити по 2 галузі спеціалізації. Для уточнення одержаних результатів галузі спеціалізації сільського господарства визначалися ще й методом середньогалузевого відсотка. Згідно з цим методом галузь є галуззю спеціалізації, якщо її частка перевищує середньогалузеву частку, яка визначається діленням 100% на число досліджуваних галузей. Було прийнято, що галузь є галуззю спеціалізації, якщо її питома вага перевищує 20 %. Для кожного району визначений за загальноприйнятою методикою коефіцієнт спеціалізації:

$$Кс = \frac{100}{\sum p(2i-1)},$$

де p – питома вага продукції кожної галузі в структурі продукції, %;

i – порядковий номер галузі за її питомою вагою, починаючи з найвищого (ранг галузі). Для кожного району розглядалися галузі, що мали суттєву питому вагу.

В таблиці 1 приведені результати розрахунків. Порівняно з періодом, що досліджувався в роботі [3] (2009-2011 рр.), суттєвих змін у спеціалізації районів Харківської області в 2014-2016 роках не сталося. Практично у всіх районах основними галузями сільськогосподарського виробництва є зернове господарство і вирощування олійних культур. В таблицях позначені галузі продукції: сон – соняшник, пшен (пш) – пшениця, ячм –ячмінь, кук – кукурудза, ц.б. – цукрові буряки, мс –м'ясо, мол – молоко, яйц –яйця, рпк – ріпак, крм – кормові культури, інр – інша продукція рослинництва.

Слід відзначити, що за останні роки в деяких районах суттєво збільшилося виробництво сої. Це пояснюється тим, що починаючи з 2000 року виробництво сої збільшилося в декілька раз (наприклад, площа засіяна соєю в області в 2015 році перевищує площу, засіяну в 2000 році, більше ніж в 30 разів), її урожайність підвищилася більше ніж в 2 рази, а рентабельність виробництва стабільно знаходиться в межах 40-50 %. Збільшилася кількість районів, де галуззю спеціалізації стала кукурудза.

В той же час в 2016 році галузь виробництва яєць не претендувала на галузь спеціалізації в районах, хоч серед галузей тваринництва в минулі роки вона мала найвищий рівень рентабельності. Важко пояснити цей феномен, можливо навіть це викликане недостатнім обліком в галузі, бо деякі підприємства, що практикують птахівництво часто ховають результати своєї діяльності за грифом «комерційна таємниця».

Зміну коефіцієнта спеціалізації можна пояснити шляхом аналізу зміни рівня рентабельності галузей продукції сільського господарства (табл. 2).

Повільно збільшується виробництво цукрових буряків, останні 5 років рівень його рентабельності залишається позитивним і навіть має дещо нестабільну тенденцію до поступового підвищення В декількох підприємствах Балаклійського, Великобурлуцького, Вовчанського і Краснокутського районів ця галузь навіть стала галуззю спеціалізації.

Із таблиць видно, що судячи по величині коефіцієнта $К_с$ відбувається зниження рівня спеціалізації. Очевидно в умовах нинішньої загальної економічної нестабільності господарства для виживання йдуть шляхом збільшення виробництва зернових і соняшника. Проте підвищений рівень спеціалізації на вирощуванні зернових і особливо соняшника негативно впливає на дотримання сівозмін, що призводить до погіршення родючості, поступової деградації сільськогосподарських земель [8].

Традиційно залишаються збитковими галузі тваринництва, перш за все виробництво м'яса великої рогатої худоби, птиці, овець і кіз . Останні роки свинарство має невеликий, але позитивний рівень рентабельності, однак помітного зростання обсягів виробництва свинини в області не спостерігається. Позитивний і дещо нестабільний рівень рентабельності має молочарство

Низькою інтенсивністю відрізняється виробництво картоплі, овочів, плодів і ягід.

Таблиця 1

Спеціалізація районів Харківської області за період з 2014 – 2016 рр.

Райони	Ранг галузі										Коеф. спеціалізації	Галузь спеціалізації району	
	I		II		III		IУ		У				
	1*	2*	1*	2*	1*	2*	1*	2*	1*	2*			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
2014 рік													
Богодухівський	сон	27	пшен	20,5	кук	16,5	соя	8	ячм	6,3	0,35	сон	пшен
Валківський	сон	32,4	пшен	28,1	кук	16,9	соя	4,7	ячм	3,7	0,37	сон	пшен
В.Бурлуцький	сон	26,3	пшен	17,8	кук	15,8	ц.б.	11,7	мол	8,6	0,31	сон	
Вовчанський	сон	24,9	пшен	18,1	мол	9,7	кук	7,3	іпр	5,5	0,44	сон	
Дворічанський	сон	30,4	пшен	20	кук	19,9	ячм	19,7	крм	3,6	0,28	сон	пшен
Дергачівський	сон	32,1	кук	17,6	пшен	16	ячм	6,2	ц.б.	6,1	0,55	сон	
Зміївський	сон	27,6	кук	21,4	овч	14,9	пш	14,7	ц.б.	3,8	0,33	сон	пшен
Золочівський	сон	24,9	пшен	20,3	кук	17,1	ячм	9,1	мол	5,1	0,36	сон	пшен
Краснокутський	сон	29,3	кук	23,2	пшен	18,6	ц.б.	6,3	ячм	3,5	0,37	сон	пшен
Коломацький	ц.б.	23,9	пшен	22,5	кук	14,4	ячм	9,1	соя	3,9	0,29	ц.бур	пшен
Куп'янський	сон	27,6	пшен	25,7	кук	13,6	мол	12,7	іпр	5,8	0,32	сон	пшен
Н.Водолазький	сон	28,3	пшен	23,8	ячм	13,6	яйц	13,2	кук	11,0	0,28	сон	пшен
Печенізький	сон	34,9	пшен	15,9	кук	12,2	мол	11,7	ячм	7,1	0,35	сон	пшен
Харківський	яйц	53,8	сон	10,8	пшен	10,1	кук	7,1	мол	5,2	0,43	яйця	
Чугуївський	мс	37	сон	18,1	пшен	11,9	кук	9,8	мол	7	0,35	м'ясо	
Шевченківський	сон	25,5	пшен	23,4	кук	12,3	яйц	10,8	ячм	10,3	0,31	сон	пшен
ЛІСОСТЕП	сон	23,2	пшен	18,5	кук	13,4	мс	7,2	яйц	9,1	0,36	сон	
Балаклійський	сон	31,7	пшен	27,9	кук	15,9	ячм	7	мол	5,5	0,34	сон	пшен
Барвінківський	сон	40,8	пшен	39	мс	3	ячм	1,1	рпк	1,1	0,53	сон	пшен
Близнюківський	сон	44	пшен	28,3	кук	11	ячм	5,2	мол	4,3	0,39	сон	пшен

Продовження таблиці 1

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*	*12*	*13*	*14*
Борівський	сон	38,9	пшен	34,3	кук	8,1	ячм	4,3	мол	4,3	0,39	сон	пшен
Зачепилівський	сон	38,1	пшен	23,3	кук	10,7	мол	5,4	ячм	3,2	0,43	сон	пшен
Ізюмський	сон	46,7	кук	22,9	пшен	22	ц.б.	1,0	ячм	0,6	0,43	сон	кук, пш
Кегичівський	іпр	31,6	сон	18,3	кук	13,3	мол	10,9	пш	10,8	0,31	ін. продук. росл.	
Красноградський	мол	21,2	кук	20,2	сон	19,5	пш	14,9	овч	7,4	0,40	мол	кук
Лозівський	сон	37,4	пшен	33	ячм	10,5	ц.б.	5,3	кук	3,6	0,39	сон	пшен
Первомайський	сон	40,9	пшен	19,4	кук	11	овч	9,7	ячм	6,7	0,35	сон	пшен
Сахновщинський	сон	32,2	пшен	27,2	мол	13,5	ячм	10,8	кук	5,1	0,28	сон	пшен
СТЕП	сон	33,5	пшен	24,1	кук	12,5	мол	7,1	ячм	4,8	0,41	сон	пшен
2015 рік													
Богодухівський	сон	31,3	пшен	24,9	кук	16,3	соя	7,6	мол	4,1	0,37	сон	пшен
Валківський	сон	32,5	пшен	31	кук	17,5	соя	4,1	ячм	2,8	0,37	сон	пшен
В.Бурлуцький	сон	36,4	пшен	20,6	кук	14,6	мол	6	ц.б.	5	0,41	сон	пшен
Вовчанський	сон	29,7	пшен	23,6	ц.б.	8,1	кук	7,2	мол	6,2	0,40	сон	пшен
Дворічанський	сон	39,1	пшен	22,2	мол	12,6	кук	9,1	рпк	4,6	0,36	сон	пшен
Дергачівський	сон	48,4	пшен	15,9	кук	14,9	соя	5,1	ц.б.	4,6	0,40	сон	
Зміївський	сон	28,4	пшен	20,9	овч	17,7	кук	14,0	ячм	4,8	0,31	сон	пшен
Золочівський	сон	26,6	пшен	18,1	кук	12,9	соя	6,4	мол	3,9	0,45	сон	
Краснокутський	кук	27	пшен	26,7	сон	19,3	ц.б.	4,7	соя	3,5	0,37	кук	пшен
Коломацький	пш	29	сон	23,3	кук	15,9	ц.б.	11,2	соя	6,3	0,32	пшен	сон
Куп'янський	сон	29,3	пшен	26,5	мол	10,6	мс	10,0	кук	6,4	0,34	сон	пшен
Н.Водолазький	пш	35,1	сон	31,6	яйц	15,4	кук	5,0	мс	3,7	0,36	пшен	сон
Печенізький	сон	54,6	пшен	16,7	кук	9,8	ячм	4	іпр	3,7	0,46	сон	
Харківський	сон	35,8	пшен	27,4	кук	10,8	мол	8,9	іпр	7,4	0,40	сон	пшен
Чугуївський	сон	47,5	пшен	18,6	кук	12,3	мол	7,4	ячм	2,9	0,49	сон	

Продовження таблиці 1

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*	*12*	*13*	*14*
Шевченківський	сон	33,4	пшен	24,4	кук	9,3	мол	8,4	яйц	8,1	0,35	сон	пшен
ЛІСОСТЕП	сон	33,2	пшен	24,1	кук	11,9	мол	5,7	ячм	3,2	0,43	сон	пшен
Балаклійський	сон	24,2	пшен	24,2	мс	20,1	кук	7	ц,б.	4,3	0,35	сон, мс	пшен
Барвінківський	сон	45,5	пшен	39,1	рпк	3,2	мс	3,2	кук	1,9	0,46	сон	пшен
Близнюківський	сон	42,8	пшен	21,7	кук	7,5	ячм	2,8	рпк	2,7	0,53	сон	пшен
Борівський	сон	55,7	пшен	28,1	кук	4,0	мол	3,2	ячм	2,1	0,49	сон	пшен
Зачепилівський	пш	37,4	сон	24,4	кук	11,8	ц,б.	6,5	мол	3,7	0,40	сон	пшен
Ізюмський	сон	48,9	пшен	31,3	кук	10,9	іпр	3,5	ячм	1,7	0,42	сон	пшен
Кегичівський	іпр	38,7	сон	23,5	пшен	13,0	мол	7,4	кук	7,1	0,34	іпр., сон	
Красноградський	пш	22,8	сон	21,9	кук	20,4	мол	15,5	овч	4,2	0,30	пш,сон	кук
Лозівський	сон	45,7	пшен	29,6	іпр	5,1	кук	3,8	ячм	2,4	0,47	сон	пшен
Первомайський	сон	43,8	пшен	32,5	кук	10,9	ячм	3,3	соя	0,6	0,45	сон	пшен
Сахновщинський	сон	39,7	пшен	27,7	мол	9,5	кук	7,3	іпр	3,5	0,40	сон	пшен
СТЕП	сон	33,9	пшен	25,4	кук	8,3	іпр	8	мс	6,0	0,38	сон	пшен
2016 рік													
Богодухівський	сон	30.1	пшен	16.0	соя	15,9	кук	5,8	ячм	4,9	0,40	сон	пшен
Валківський	сон	41,8	кук	19,4	пшен	16,9	соя	7,1	ц,б.	2,5	0,39	сон	кук
В.Бурлуцький	сон	29,4	пшен	19,5	кук	14,9	крм	9,5	ц,б.	8,7	0,33	сон	пшен
Вовчанський	сон	26,3	пшен	21,4	ц,б.	9,7	мол	6,6	кук	5,7	0,42	сон	пшен
Дворічанський	сон	31,9	пшен	21,8	крм	15,6	мол	12,8	кук	7,3	0,31	сон	пшен
Дергачівський	сон	45,7	кук	21	пшен	20,8	соя	3,9	ячм	2,1	0,39	сон	кук пш
Зміївський	сон	32	кук	26,3	пшен	21,6	ячм	3,6	соя	3,4	0,36	сон	кук пш
Золочівський	сон	31,4	кук	25,7	пшен	18,3	соя	67,6	мол	4,1	0,34	сон	кук
Краснокутський	сон	30,3	пшен	18,7	кук	13,7	ц,б.	13,7	соя	5,9	0,33	сон	пшен
Коломацький	сон	24,1	кук	18,6	соя	14,8	пш	9,6	ц,б.	9,4	0,33	сон	

Продовження таблиці 1

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*	*9*	*10*	*11*	*12*	*13*	*14*
Куп'янський	сон	31	пшен	24,8	мол	11	кук	10,6	мс	8,4	0,32	сон	пшен
Н.Водолазький	сон	47,6	пшен	17,3	кук	14,3	мс	4,7	ячм	2,6	0,44	сон	
Печенізький	сон	46,2	кук	12,7	мол	12	крм	3,8	ячм	3,3	0,40	сон	
Харківський	сон	30,5	пшен	24,7	кук	10,7	мол	8,5	іпр	7,4	0,35	сон	пшен
Чугуївський	сон	42,5	кук	22,0	пшен	11,9	мол	11,5	мс	2,9	0,34	сон	кук
Шевченківський	сон	30,5	пшен	25,6	кук	10	мол	9,9	яйц	4,4	0,38	сон	пшен
ЛІСОСТЕП	сон	33,8	пшен	19,5	кук	14,2	мол	6,1	ячм	3,4	0,45	сон., пшен., кук	
Балаклійський	сон	29,5	пшен	21,5	мс	20,1	кук	5,3	мол	3,4	0,32	сон, мс	пшен
Барвінківський	сон	45,1	пшен	40,3	мс	1,9	кук	1,0	ячм	0,6	0,53	сон	пшен
Близнюківський	соя	30,8	сон	30,7	пшен	25,8	кук	3,7	ячм	2,1	0,34	соя сон	пшен
Борівський	сон	58,5	пшен	27,8	кук	6,4	мол	1,4	ячм	1,4	0,51	сон	пшен
Зачепилівський	сон	45,7	пшен	18,7	кук	14,3	соя	4,6	ячм	1,9	0,45	сон	
Ізюмський	сон	31,9	пшен	30,5	мол	18,5	кук	6,3	мс	2,4	0,36	сон	пшен
Кегичівський	сон	36,9	іпр	16,1	кук	12,6	мол	8,7	ячм	6,6	0,37	сон	
Красноградський	кук	22,5	сон	19,8	мол	14,9	пш	9,8	овч	7,5	0,34	кук	сон
Лозівський	сон	47,9	пшен	25,1	ц,б.	6,6	кук	4,0	ячм	1,7	0,51	сон	пшен
Первомайський	сон	52,4	пшен	23,2	кук	5,8	овч	3,3	соя	0,6	0,45	сон	пшен
Сахновщинський	сон	49,0	пшен	19,0	мол	7,7	кук	7,2	ячм	3,6	0,44	сон	пшен
СТЕП	сон	33,4	пшен	18,7	кук	5,9	мс	5,2	мол	4,9	0,50	сон	пшен

Примітка: 1 - галузь продукції; 2* - питома вага галузі продукції в загальному обсязі валової продукції району*

Таблиця 2

Рівень рентабельності продукції в сільськогосподарських підприємствах Харківської області (у відсотках) за період з 1990-2016 рр.

Показники	*1990*	*1995*	*2000*	*2005*	*2010*	*2012*	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*
Продукція сільського господарства	**53,4**	**23,2**	**2,7**	**4,2**	**17,6**	**23**	**10,8**	**24,2**	**47,8**	**38,5**
Рослинництво	131	83,1	39,3	9,8	23,3	26,6	11,7	27,8	56,5	44,7
Тваринництво	27,1	-16,6	-35,9	-4,3	5,2	8,8	8	11,9	3,6	6,7
Основні види продукції с.г.: зерно	309	54	72,3	7,9	-4,1	9,4	-1,2	28,6	37,7	31,9
соняшник	255	222	74,7	26	61,1	60,8	35,3	29,9	87,3	71,3
цукрові буряки	48,1	83,5	39,6	-0,1	-27,5	16,1	2,3	26,5	9,6	28,5
овочі відкр. ґрунту	10,8	16,3	-12	-4,5	87,6	21,4	20	33,4	70,2	20,5
картопля	-16,1	35,2	8	-23,1	69,7	-59,9	-11,9	*	*	*
плоди	53	53	-25,4	-36,8	-37,8	-0,1	62,2	24,6	4	14,4
молоко	44,2	-20,7	-7,0	6,2	23,6	9,1	17,7	21,6	17,1	24,7
ВРХ на м'ясо	20,6	-29,2	-46,9	-36,6	-40,7	-46,6	-55,2	-45,5	-39,9	-44,9
свині на м'ясо	19,5	-0,7	-36,7	16	-15,1	-14,4	0	3,7	0,7	3,3
вівці та кози на м'ясо	-18,7	-43,1	-73,3	-47,3	-7,4	-62,3	-66,2	-67	-42,9	-25,4
птиця на м'ясо	21,3	-14,5	-57,3	-28,6	-38,7	-44,2	-36,6	-14,7	-11,1	-17,5
яйця	29,2	25,2	0	9,7	22,1	56,1	36,2	53,6	15,2	9,8
вовна	3,4	-48,2	-79,5	-84,3	-58,1	-74,6	-88,0	*	*	9

*Примітка: *- дані відсутні*

Висновок. Аналіз виробництва сільськогосподарської продукції в районах Харківської області показав, що як і раніше основними галузями їх спеціалізації залишається виробництво зерна і олійних культур. У більшості господарств не витримуються розроблені економічною наукою організаційно-технологічні принципи поєднання галузей та організації раціональних систем землеробства. Важливим завданням сьогодення є підвищення ролі тваринництва, яке в сучасних умовах можна раціонально поєднати з виробництвом зерна, цукрових буряків, овочів, поглиблення спеціалізації в напрямку розвитку молочного скотарства, овочівництва, картоплярства, садівництва і промислового птахівництва (виробництво яєць і м'яса).

Література.

1. ***Канінський П. К.*** Спеціалізація сільськогосподарських підприємств: [Монографія] / ***П. К. Канінський***. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 348 с.

2. ***Pardey P. G.*** The economics of innovation and technical change in agriculture / ***P. G. Pardey, J. M. Alston, V. W. Ruttan*** // Handbook of the economics of innovation. – 2010. – Т. 2. – С. 939-984.

3. ***Ліхван В.*** Визначення спеціалізації сільського господарства Харківської області / ***В. Ліхван, Н. Добровольська, Ю. Кандиба*** // Часопис соціально- економічної географії ХНУ ім.. В.Н. Каразіна. – 2013. – Вип. 14 (1). – С. 97-103.

4. ***Топчієв О.Г.*** Суспільно-геграфічні дослідження: методологія, методи, методики: [Навчальний посібник] / ***О.Г. Топчієв***. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.

5. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах Харківської області за 2014 рік. Статистичний бюлетень. Головне управління статистики у Харківській області. Відповід. за випуск К.П. Воловікова. – Харків, 2015. – 106 с.

6. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах Харківської області за 2015 рік. Статистичний бюлетень. Головне управління статистики у Харківській області. Відповід. за випуск О.А. Глухова. – Харків, 2016. – 104 с.

7. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах Харківської області за 2015 рік. Статистичний бюлетень. Головне управління статистики у Харківській області. Відповід. за випуск О.А. Глухова. – Харків, 2017. – 102 с.

8. ***Беженар І.М.*** Стан розвитку спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах / ***І.М. Беженар*** // Економіка та управління національним господарством / Миколаївський нац. ун-т імені В.О. Сухомлинського. – 2016. – Вип. 10. – С. 128-133.

References.

1. ***Kanins`ky`j P.K.*** (2005). *Specializaciya sil`s`kogospodars`kih pidpriyemstv [Specialization of agricultural enterprises]*. Kyiv: NNCz IAE, p. 348 [in Ukrainian].

2. ***Pardey P.G., Alston J.M., & Ruttan V.W.*** (2010). The economics of innovation and technical change in agriculture. Handbook of the economics of innovation, Vol. 2, pp. 939-984 [in English].

3. ***Lihvan V., Dobrovol`s`ka N., & Kanidiba Yu.*** (2013). Vy`znachennya specializaciyi sil`s`kogo gospodarstva Harkivs`koyi oblasti [Determination of the specialization of agriculture in the Kharkiv region]. *Chasopys social`no- ekonomichnoyi geografiyi HNU im. V.N. Karazina – The Social and Economic Geography Journal of the KhNU named after V.N. Karazin,* Issue. 14 (1), pp. 97-103 [in Ukrainian].

4. ***Topchiyev O.G.*** (2005). *Suspil`no-gegrafichni doslidzhennya: metodologiya, metodi, metodiki [Sociogeographical researches: methodology, methods, methods]*. Odesa : Astroprint, p. 632 [in Ukrainian].

5. Golovne upravlinnya statistiki u Harkivs`kij oblasti (2015). Osnovni ekonomichni pokazniki virobnicztva produkciyi sil`s`kogo gospodarstva v sil`s`kogospodars`kih pidpry`yemstvah Harkivs`koyi oblasti za 2014 rik Statistichny`j byuleten`. [The main economic indicators of agricultural production in agricultural enterprises of the Kharkiv region for 2014. Native bulletin]. Kharkiv, p. 106 [in Ukrainian].

6. Golovne upravlinnya statistiki u Harkivs`kij oblasti (2016).Osnovni ekonomichni pokazniki virobnicztva produkciyi sil`s`kogo gospodarstva v sil`s`kogospodars`kih pidpry`yemstvah Harkivs`koyi oblasti za 2015 rik Statistichny`j byuleten`. [The main economic indicators of agricultural production in agricultural enterprises of the Kharkiv region for 2014. Native bulletin]. Kharkiv, p. 104 [in Ukrainian].

7. Golovne upravlinnya statistiki u Harkivs`kij oblasti (2017).Osnovni ekonomichni pokazniki virobnicztva produkciyi sil`s`kogo gospodarstva v sil`s`kogospodars'kih pidpry`yemstvah Harkivs`koyi oblasti za 2015 rik Statistichny`j byuleten'. [The main economic indicators of agricultural production in agricultural enterprises of the Kharkiv region for 2015. Native bulletin]. Kharkiv, p. 102 [in Ukrainian].

8. ***Bezhenar I.M.*** (2016). Stan rozvytku specializacii' v agrarnyh pidpryjemnyc'kyh strukturah [Status of specialization in agrarian business structures]. *Ekonomika ta upravlinnja nacional'nym gospodarstvom - Economy and management of national economy.* Mykolai'v: Mykolai'vs'kyj nac. un-t imeni V.O. Suhomlyns'kogo, Issue 10, pp. 128-133 [in Ukraine].

Анотація.

Шиян Д.В., Богданович О.А. Спеціалізація сільськогосподарського виробництва районів Харківської області.

Аналіз сільськогосподарського виробництва районів Харківської області за 2014-2016 роки показав, що основними галузями їх спеціалізації залишаються зернове господарство і виробництво олійних культур. Тільки деякі райони мають додаткові

галузі спеціалізації. Показані причини занепаду окремих галузей сільськогосподарського виробництва області.

Ключові слова: *спеціалізація, сільськогосподарське виробництво, галузева структура, рівень рентабельності.*

Аннотация.

Шиян В.Д., Богданович А.А. Специализация сельскохозяйственного производства районов Харьковской области.

Анализ сельскохозяйственного производства районов Харьковской области за 2014-2016 годы показал, что основными отраслями их специализации остаются зерновое хозяйство и производство масличных культур. Только некоторые районы имеют дополнительные области специализации. Показаны причины упадка отдельных отраслей сельскохозяйственного производства области.

Ключевые слова: *специализация, сельскохозяйственное производство, отраслевая структура, уровень рентабельности.*

Abstract.

Shiyan V.D., Bogdanovich O.A. Specialization of agricultural production of Kharkiv region.

Analysis of agricultural production of Kharkiv region for 2014-2016 showed that the main sectors of specialization remain farming grain and oilseed production. Only certain areas have additional branches of specialization. The causes of decline of individual branches of agricultural production in the region.

Key words: *specialization, agricultural production, sectoral structure, the level of profitability.*

УДК 621.0:330.34.001.76

ЕНЕРГОЕФЕКТИВНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ДЕРЖАВИ

АНТОЩЕНКОВА В.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
АНТОЩЕНКОВ Р.В., К.Т.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність та необхідність забезпечення енергоефективності обумовлюється чималою кількістю чинників: глобальні зміни клімату, викиди парникових газів, забруднення довкілля, світові тенденції та вимоги;

довготривалість трансформації енергосистем, що супроводжується значними капітальними вкладеннями; економічні та фінансові чинники.

Світові тенденції, економічний та технологічний симбіоз економічних систем диктують, як кожному конкретному виробнику,так і державі в цілому вимоги в якнайшвидшому запровадженні енергоефективних інноваційних технологій. Мотивація очевидна – загальний соціально-економічний ефект та стійкий розвиток економіки. Нажаль, запровадження в Україні світових тенденцій та стандартів в енергоефективності є практично непомітним і більшість виробництв здійснюється за застарілими та енерговитратними технологіями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам теоретичного та практичного дослідження енергоефективності, приділено значну увагу в працях Л. Г. Мельника, О. В. Кубатка, С. Ф. Єрмілова, В. М. Геєця, В. М. Онегіної, В. В. Григоровського, В. Е. Ліра, С. П. Денисюка, О. В. Коцар, Ю. В. Чернецької. Однак, світові тенденції та вимоги потребують якнайшвидшої реакції.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження енергоефективність, як критерію інноваційного розвитку та конкурентоспроможності держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Взаємозалежність конкурентоспроможності та інноваційного розвитку є надто складним і одночасно теоретично та практично зрозумілим. Саме запровадження енергоефективності шляхом інноваційного розвитку економіки є беззаперечною основою конкурентоспроможності держави в довгостроковій перспективі. Енергоефективність, як критерій інноваційного розвитку представляє собою координаційний та фінансовий взаємозв'язок адміністративних, законодавчих, науково-технічних та продуктових інновацій, які в результаті забезпечують загальний соціально-економічний ефект.

Інновації, як правило формуються, як результат науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, хоча в час глобалізаційних змін, дане визначення трактується значно ширше, а точніше менш «точково». Так, М. Портер в роботах з концепції конкурентної боротьби відмічає, що чимала частина змін у виробництві має скоріше еволюційний ніж кардинальний характер. При цьому масштабний науково-технічний прорив може принести менше вигоди (в першу чергу економічної), ніж удосконалення чи зміна незначних умов, частин чи деталей [1].

Отже, енергоефективність – це характеристики, що відображають співвідношення корисного ефекту від використання енергетичних ресурсів до витрат енергетичних ресурсів, які вироблені з метою отримання такого ефекту, стосовно продукції та технологічного процесу, в результаті реалізації організаційних, правових, наукових, технічних, технологічних, економічних та інших заходів.

Енергоефективні продукція, технологія, обладнання – продукція або метод, засіб її виробництва, що забезпечують раціональне використання ПЕР порівняно з іншими варіантами використання або виробництва продукції однакового споживчого рівня або з аналогічними техніко-економічними показниками[2, с.12]. Енергоефективність – характеристика обладнання, технології, виробництва або системи загалом, що показує ступінь використання енергії на одиницю кінцевого продукту.

Підвищення енергоефективності пов'язане, по-перше, із використанням меншої кількості енергії для забезпечення виробництва одиниці продукції (соціально-економічного ефекту), наприклад, забезпечення певного теплового режиму будівель або випуску певної кількості виробів; по-друге, із збільшенням обсягу продукції у розрахунку на одиницю енергії, що витрачається при цьому [3, с. 245].

Загальне постачання первинної енергії в Україні за видами та джерелами (виробництво, експорт, імпорт, міжнародне бункерування та зміна запасів) за 2015 рік, представлена в табл. 1.

Варто зауважити, що підприємствами й організаціями протягом 2015 р. на виробничо-експлуатаційні та комунально-побутові потреби було використано 104,6 млн. т умовного палива, що на 10 % менше, ніж у 2014 р.(Варто зауважити, що натуральні одиниці виміру палива всього перераховувались в умовні (тони умовного палива) за калорійним еквівалентом (7000 ккал/кг)). Фактичне зниження питомих витрат палива у 2015 р. порівняно з витратами попереднього року склало 13 % (8,9 млн. т умовного палива), теплоенергії – 13 % (7,7 млн. Гкал) та електроенергії – 6 % (5 млн.кВт год.).

У 2015р. питомі витрати палива та енергії на окремі види продукції енергоємних видів економічної діяльності зросли. Так, при виробництві 38% видів продукції, що враховуються органами державної статистики, було збільшено фактичні витрати палива та енергії, що призвело до перевитрат палива та енергії на 1,5 млн. т в умовному обчисленні.

Таблиця 1

Загальне постачання первинної енергії в Україні за 2015 рік (тис. т.н.е*)

	Виробництво	***Імпорт***	***Експорт***	***Міжнародне бункерування***	***Зміна запасів***	***Загальне постачання первинної енергії***
Вугілля й торф	17423	9940	-487	-	469	27344
Сира нафта	2618	238	-22	-	17	2851
Нафтопродукти	-	7887	-90	-124	27	7700
Природний газ	14814	13288	-	-	-2047	26055
Атомна енергія	22985	-	-	-	-	22985
Гідроелектроенергія	464	-	-	-	-	464
Вітрова, сонячна енергія	134	-	-	-	-	134
Біопаливо та відходи	2606	30	-539	-	5	2102
Електроенергія	-	193	-309	-	-	-116
Теплоенергія	571	-	-	-	-	571
Всього	61614	31575	-1447	-124	-1529	90090

** Джерело: розраховано за даними Держслужби статистики України [4]*

Примітки: тис. т.н.е (ТНЕ) означає тисячу тон нафтового еквівалента. Це стандартизована ОЕСР та ІАЕ одиниця вимірювання енергії, що як правило, використовується для порівняння використання великої кількості енергії з різних джерел. 1 ТНЕ еквівалентна кількості енергії, що виділяється при спалюванні однієї тонни сирої нафти, близько 41.868[1] ГДж або 11.63 МВт*год. енергії.*

Найбільше підвищення фактичних витрат палива відбулося на підприємствах Донецької (21,8 % від обсягу перевитрат по Україні), Дніпропетровської (13,6 %), Запорізької (11,3%) та Луганської (11 %) областей; теплоенергії – на підприємствах Донецької (23 %), Одеської (22,3 %) та Запорізької (12,1 %) областей; електроенергії – на підприємствах Донецької (24 %), Дніпропетровської (20 %), Запорізької областей (16 %) та м. Києва (6 %). Із загального обсягу збільшення фактичних витрат палива найбільша частка припадала на підприємства промисловості (94 %). Основні витрати палива, теплоенергії та електроенергії припадали на промисловість – відповідно 94 %, 80 % і 78 % загального обсягу їх витрат; транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність – відповідно 3 %, 3 % і 9 %; сільське господарство, лісове та рибне господарство – відповідно 1 %, 5 % і 3 %.

У 2015 р. основними споживачами палива були промислові підприємства з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (46 %) та переробної промисловості (43 %), з них – металургійного виробництва (33%); основними споживачами теплоенергії – підприємства переробної промисловості (71 %), з них – металургійного виробництва (24 %), виробництва харчових продуктів (15 %); основними споживачами електроенергії – підприємства переробної промисловості (49 %), з них – металургійного виробництва (27 %).

На виробництво продукції, виконання робіт і послуг було використано 66,6 млн. т умовного палива, серед якого вугілля кам'яне складало – 37%, газ природний скраплений або в газоподібному стані – 30%, кокс та напівкокс з вугілля кам'яного, кокс газовий – 18 %. В якості сировини було використано 82 % газу природного, 9 % – коксу та напівкоксу з вугілля кам'яного та 3 % – вугілля кам'яного.

Одним із напрямів ефективного використання енергоресурсів є залучення до господарського обігу вторинних горючих і теплових ресурсів. У 2015 р. порівняно з попереднім роком їх використання зменшилось на 5 %. До господарського обігу залучено 6,4 млн. т вторинних енергетичних ресурсів у перерахунку на умовне паливо. Серед вторинних енергетичних ресурсів 5,3 млн. т умовного палива становили горючі, 6,2 млн. Гкал – теплові вторинні ресурси.

Таблиця 2

Енергоємність в Україні за 2010-2015 роки

	2010	***2011***	***2012.***	***2013***	***2014***	***2015***
ВВП у ПКС у постійних цінах 2011, млрд. міжн. дол.	358,9	378,5	379,4	379,3	354,5	319,5
Кінцеве енергоспоживання						
Кінцеве енергоспоживання, тис. т.н.е.	74004	75852	73107	69557	61460	50831
Енергоємність, т.н.е./ тис. міжн. дол.	0,206	0,2	0,192	0,183	0,173	0,159
Загальне постачання первинної енергії						
Загальне постачання первинної енергії, тис. т.н.е.	132308	126438	122488	115940	105683	90090
Енергоємність, т н.е. / тис. міжн. дол.	0,368	0,334	0,322	0,305	0,298	0,281

** Джерело: розраховано за даними Держслужби статистики України [4]*

На підприємствах переробної промисловості утворювалось 98 % горючих вторинних енергоресурсів України, з них 81 % – на підприємствах металургійного виробництва. Коефіцієнт використання вторинних горючих ресурсів проти 2014 р. збільшився на 5 в. п. і складав 86%.

Порівняно з 2015 р. втрати вторинних горючих ресурсів зменшились на 3% і становили 898 тис. т умовного палива (14 % до виходу), втрати теплових вторинних ресурсів збільшилися на 39 % і становили 1,5 млн. Гкал (15 % до виходу). Серед факторів, що негативно впливають на енергоефективність економіки України слід визначити: домінування в галузевій структурі енергоємних виробництв; зношеність основних фондів підприємств та відповідно великі зайві втрати енергоносіїв та енергії; недостатня оснащеність виробництва і невиробничої сфери (в першу чергу житлового фонду) сучасними приладами обліку; брак інвестицій; недостатнє нормативно-правове та інституційне забезпечення політики енергоефективності. Вказані вище чинники призводять до зниження конкурентоздатності вітчизняної продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках. Таке позитивне явище останніх років, як зменшення енергоємності ВВП, не може вважатися результатом виключно цілеспрямованої державної політики енергоефективності або ринкових факторів прояву цінової еластичності енергоспоживання. Значно більшою мірою мав вплив масштабу виробництва. Зменшення питомих витрат енергоресурсів на виробництво окремих видів товарів та послуг відбулося внаслідок впровадження, відносно, невеликої кількості енергозберігаючих проектів з модернізації виробництва. Розширене упровадження ресурсозберігаючих, енергоефективних технологій та заходів, наразі, стало необхідністю [5; 6, с. 74]. Світовий досвід доводить, що політика енергоефективності є базовим фактором економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності економіки, а досягнення стійкого економічного розвитку може бути забезпечене без істотного збільшення енергоспоживання. В той же час, питомі витрати енергоресурсів на виробництво товарів та послуг в Україні в декілька разів перевищує показники розвинутих країн, що значно обмежує конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світових ринках, стримує розвиток національної економіки, посилює залежність України від імпортованих енергоносіїв. Структурні та цінові диспропорції енергетичного балансу України посилюють ризики стабільного енергозабезпечення країни в умовах зростаючої

конкуренції між вітчизняними та іноземними енергетичними компаніями. Україна, наразі, не має альтернативи радикальним структурним реформам у всіх напрямках: енергозбереження та енергоефективність, лібералізація та інтеграція енергетичних ринків, реалізація програми збільшення в енергетичному балансі частки альтернативних джерел енергії, а також технологічні зміни на інноваційній основі в енергетиці, промисловій сфері та ЖКГ. На сьогодні основним фактором зниження енергоємності продукції (послуг) в усіх галузях економіки є посилення державної політики ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів та створення ефективно діючої системи державного управління у цій сфері.

Саме низька ефективність та результативність системи державного управління та реалізації державної політики, відсутність належного законодавчого забезпечення механізмів державного управління, непослідовність та нескоординованість дій органів виконавчої влади з реалізації політики, недостатня ефективність Комплексної державної програми енергозбереження України обумовлюють відсутність реальних зрушень у справі підвищення енергетичної ефективності економіки [7]. Низька ефективність використання ПЕР у технологічних процесах, перевага енергоємних галузей економіки у структурі економіки, подальше зростання проміжного споживання (матеріалів та сировини, у тому числі енергетичних ресурсів) зумовлює збереження високого рівня енергомісткості валового внутрішнього продукту України та є реальною загрозою економічній, енергетичній, екологічній та загалом національній безпеці України.

В умовах зростаючої конкуренції за світові ПЕР, енергоефективність економіки є практично єдиним інструментом отримання конкурентних переваг України на світовій арені та зростання добробуту населення країни завдяки зниженню витрат ПЕР на утворення ВВП. Особливої актуальності це питання набуває для України, враховуючи, що рівень енергоефективності її економіки залишається у 2–3 рази нижчим, ніж у країн-конкурентів. Збереження ринку продажу своєї продукції українські підприємства забезпечують за рахунок неприйнятних, для перспектив розвитку країни, інструментів (обмеження рівня заробітної плати працівників підприємств, уникнення довгострокових інвестицій на модернізацію виробничих потужностей, застосування схем уникнення оподаткування). Однак енергоємність ВВП не можна пояснити лише

низьким технологічним рівнем перетворення енергії, але й необхідністю враховувати інші фактори (структура економіки, модель економічних відносин, цінова політика на ресурси, відношення людини до використання енергоресурсів тощо), тому питання полягає у принципових змінах у підходах до реалізації державної політики енергоефективності. На сьогодні очевидною є необхідність розширення сфери політики енергоефективності, збільшення набору інструментів та механізмів державного управління у цій сфері. Сфера дії державної політики енергоефективності виходить за межі технічного регулювання процесів видобування, переробки, транспортування, зберігання, виробництва, розподілу та використання ПЕР і поширюється на принципи та моделі економічного розвитку, структуру економіки, податкову політику, цінову політику у сфері енергозабезпечення, соціально-культурні аспекти та способи енерговикористання. Державна політика енергоефективності направлена на забезпечення такого стану економічних відносин (умов господарювання), які дозволять задовольняти постійно зростаючі суспільні потреби (зростання ВВП) при мінімально можливих витратах енергоресурсів.

Для сектору промисловості, аграрного сектору, який на сьогодні не повною мірою використовує сучасні промислові технології, що призводить до завищення обсягів споживання палива на одиницю промислового виробництва, першочерговим завданням є модернізація виробничих процесів [9, с. 68; 8, с. 158].

Для сектору промисловості, який на сьогодні не повною мірою використовує сучасні промислові технології, що призводить до завищення обсягів споживання палива на одиницю промислового виробництва, першочерговим завданням є модернізація виробничих процесів. Виділимо загальні ключові проблеми промислових підприємств: використання неефективних технологій; морально і фізично застарілого обладнання; недостатній рівень менеджменту і маркетингу; відсутність стимулів до впровадження інновацій; нестача кваліфікованих робітничих та інженерних кадрів.

Пріоритетним напрямком в області енергозбереження і підвищення енергетичної ефективності в сфері промисловості є стимулювання промислових організацій і підприємств до застосування ресурсозберігаючого обладнання, впровадження інноваційних технологій.

В табл. 3 запропоновано заходи з підвищення енергоефективності в Україні.

Таблиця 3

Заходи з підвищення енергоефективності

Сектори споживачів	***Заходи***
Аграрний сектор	здійснення заходів з термомодернізації (зокрема із залученням національних та іноземних енергосервісних компаній); підвищення ефективності парку сільськогосподарської техніки (оптимізація їх потужності і зниження середньої витрати палива нових сільськогосподарських тракторів, що працюють на дизельному паливі, збільшення коефіцієнта оновлення парку сільськогосподарських тракторів); підвищення енергетичної ефективності тепличного господарства (поліпшення ізоляції теплиць, автоматизація систем управління джерелами тепла і мікрокліматом, впровадження ефективних систем підігріву води для поливу, акумуляторів тепла, впровадження нових технологій), тощо
Сектор промисловості	залучення енергосервісних компаній; енергетичне маркування та зазначення стандартної інформації про обсяг споживання енергії та інших ресурсів під час виробництва енергоємної продукції; впровадження схем енергоаудиту та енергоменеджменту; введення мінімальних стандартів на промислове устаткування; проведення спеціалізованих інформаційних кампаній з метою підвищення обізнаності промислових виробників для реалізації потенціалу енергозбереження в промисловості

Оскільки одним з найважливіших чинників сталого розвитку аграрного сектору України є підвищення його інвестиційної привабливості, пріоритетним напрямком в наданні бюджетної підтримки залишається модернізація і технічне переоснащення сільськогосподарських і переробних підприємств [10].

Інвестиційні ресурси спрямовуються на будівництво нових і модернізацію діючих виробничих об'єктів, формування генетичного потенціалу в тваринництві та рослинництві, придбання сільськогосподарських машин нового покоління.

Модернізація технічної і технологічної бази агропромислового комплексу є одним з основних факторів інтенсифікації виробництва і підвищення його конкурентоспроможності.

Висновки. Потрібно забезпечити сприятливі правові, політичні та економічні умови, які б стимулювали та формували засади економічної та енергетичної незалежності країни. Україна має всі необхідні для цього чинники, умови, фактори (родюча земля,

сприятливі природно-кліматичні умови, значний трудовий потенціал, підприємницький хист, вагомі науково-технологічні розробки, які звичайно потребують національних інвестицій в першу чергу). Нажаль, незацікавленість та небажання однієї людини (виробника) формує загальні настрої та становище в суспільстві (країні).

Література.

1. HORIZON 2020 Energy Efficiency Call 2016 Overview Vincent Berrutto // Head of Unit H2020 Energy – EASME The EU Framework Programme for Research and Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.obzor2020.hr/userfiles/ drustveni-izazovi/files/Energy%20Efficiency%20Call%202016%20 Overview.pdf.

2. Енергетична ефективність України. Кращі проектні ідеї [Електронне видання]: Проект «Професіоналізація та стабілізація енергетичного менеджменту в Україні» / ***С.П. Денисюк, О.В. Коцар, Ю.В. Чернецька***. – К. : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2016. – 79 с.

3. ***Мельник Л.Г.*** Економіка енергетики: підручник / За ред.. д.е.н. проф. ***Л.Г. Мельника***, д.е.н. проф. ***І.М. Сотник***. – Суми : Університетська книга, 2015. – 378 с.

4. Офіційний веб-сайт Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua.

5. Public Procurement of Innovative solutions for energy efficiency. Horizon 2020 Energy Efficiency Webinar 22 March 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/easme/sites/easme-site/files/ses1_h2020-ee19-2017-webinar.pdf

6. Енергоефективність як ресурс інноваційного розвитку: Національна доповідь про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності у 2008 році / ***С.Ф. Єрмілов, В.М. Геєць, Ю.П. Ященко, В.В. Григоровський, В. Е. Лір*** та ін. – К. : НАЕР, 2009. – 93 с.

7. ***Антощенкова В.В.*** Інноваційний маркетинг, як особливий вид інноваційної діяльності / ***В.В. Антощенкова, О.А. Богданович*** // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. Х.: ХНТУСГ, 2017. – Вип. 185. – С. 50-55.

8. ***Квятко Т.М.*** Співвідношення категорій «ефективність» та «конкурентоспроможність»: теоретичні засади досліджень, загальні риси та особливості / ***Т. М. Квятко*** // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Економічні науки. – 2014. – № 3. – С. 157-162.

9. ***Батюк Л.А.*** Соціально-економічні ризики сучасних глобалізаційних процесів / ***Л.А. Батюк, О.М. Кравченко*** // Актуальні проблеми інноваційної економіки. [Всеукраїнський науковий журнал] – Харків : ХНТУСГ, 2016. – № 1. – С. 65-68.

10. ***Онегіна В.М.*** Стратегії інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств: [Монографія] / В.М. Онегіна, В.А. Луньова – Харків : ТОВ «Смугаста типографія», 2016. – 255 с.

References.

1. HORIZON 2020 Energy Efficiency Call 2016 Overview Vincent Berrutto. (2016). [Head of Unit H2020 Energy - EASME The EU Framework Programme for Research and Innovation]. *www.obzor2020.hr*. Retrieved from http://www.obzor2020.hr/userfiles/drustveniizazovi/files/Energy%20 Efficiency%20Call%202016Overview.pdf. [in English].

2. ***Denysjuk S.P., Kocar O.V., & Chernec'ka Ju.V.*** (2016). *Energetychna efektyvnist' Ukrai'ny. Krashhi proektni idei' [Energy efficiency of Ukraine. Best project ideas]: Proekt «Profesionalizacija ta stabilizacija energetychnogo menedzhmentu v Ukrai'ni» [Project «Professionalization and Stabilization of Energy Management in Ukraine»]*. Kyiv: KPI im. Igorja Sikors'kogo, p. 79 [in Ukrainian].

3. ***Mel'nyk L.G., & Sotnyk I.M.*** (Ed). (2015). *Ekonomika energetyky [Energy Economics]*. Sumy : Universytets'ka knyga, p. 378 [in Ukrainian].

4. Oficijnyj veb sajt Derzhkomstatu Ukrai'ny [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua.

5. Public Procurement of Innovative solutions for energy efficiency (2017). [Horizon 2020 Energy Efficiency Webinar]. *ec.europa.eu*. Retrieved from https://ec.europa.eu/easme/sites/easme-site/files/ses1_h2020-ee19-2017-webinar.pdf. [in English].

6. ***Yermilov S. F., & Gayecz` V. M.*** et al. (2009). *Energoefektyvnist' jak resurs innovacijnogo rozvytku: Nacional'na dopovid' pro stan ta perspektyvy realizacii' derzhavnoi' polityky energoefektyvnosti u 2008 roci [Energy efficiency as a resource of innovative development: national report on the prospects for the implementation of state energy efficiency policy in 2008]*. Kyiv, NAER, p. 93 [In Ukrainian].

7. ***Antoshhenkova V. V., & Bogdanovich O.A.*** (2017). Innovacijnyj marketyng, jak osoblyvyj vyd innovacijnoi' dijal'nosti [Innovative marketing as a special kind of innovation activity] *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo tehnichnogo universytetu sil's'kogo gospodarstva. Ekonomichni nauky – Visnyk Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture. Economic science. Harkiv: HNTUSG,* Issue 185, pp. 50-55 [in Ukrainian].

8. ***Kvjatko T. M.*** (2014). Spivvidnoshennja kategorij «efektyvnist'» ta «konkurentospromozhnist'»: teoretychni zasady doslidzhen', zagal'ni rysy ta osoblyvosti [The correlation of categories «efficiency» and «competitiveness»: theoretical foundations of research, general features and features]. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo agrarnogo universytetu im. V.V. Dokuchajeva. Ekonomichni nauky – Visnyk Kharkiv National Agrarian University of V. Dokuchaev. Economic science.* Harkiv: HNAU, No 3, pp. 157-162 [in Ukrainian].

9. ***Batyuk L.A., & Kravchenko O.M.*** (2016). Social'no-ekonomichni ryzyky suchasnyh globalizacijnyh procesiv [Socio-economic risks of modern globalization processes]. *Aktual'ni problemy innovacijnoi' ekonomiky – Actual problems of innovative economy*. Harkiv: HNTUSG, No 1, pp. 65-68 [in Ukrainian].

10. ***Onegina V.M., Lun'ova V.A.*** (2016). *Strategii' innovacijnogo rozvytku sil's'kogospodars'kyh pidpryjemstv: [Strategies for innovative development of agricultural enterprises]*. Harkiv: TOV «Smugasta typografija», 2016. p. 255 [In Ukrainian].

Анотація.

Антощенкова В.В., Антощенков Р.В. Енергоефективність як критерій інноваційного розвитку та конкурентоспроможності держави.

В статті розглядається актуальність та необхідність забезпечення енергоефективності, як критерію інноваційного розвитку та конкурентоспроможності держави. Саме запровадження енергоефективності шляхом інноваційного розвитку економіки є беззаперечною основою конкурентоспроможності держави в довгостроковій перспективі. Енергоефективність, як критерій інноваційного розвитку представляє собою координаційний та фінансовий взаємозв'язок адміністративних, законодавчих, науково-технічних та продуктових інновацій, які в результаті забезпечують загальний соціально-економічний ефект. Потрібно забезпечити сприятливі правові, політичні та економічні умови, які б стимулювали та формували засади економічної та енергетичної незалежності країни. Україна має всі необхідні для цього чинники, умови, фактори (родюча земля, сприятливі природно-кліматичні умови, значний трудовий потенціал, підприємницький хист, вагомі науково-технологічні розробки, які звичайно потребують національних інвестицій в першу чергу).

Ключові слова: *енергоефективність, енергоємність, інновації, конкурентоспроможність, енергія.*

Аннотация.

Антощенкова В.В., Антощенков Р.В. Энергоэффективность как критерий инновационного развития и конкурентоспособности государства.

В статье рассматривается актуальность и необходимость обеспечения энергоэффективности, как критерия инновационного развития и конкурентоспособности государства. Именно развитие энергоэффективности путем инновационного развития экономики является бесспорной основой конкурентоспособности государства в долгосрочной перспективе. Энергоэффективность, как критерий инновационного развития представляет собой координационную и финансовую взаимосвязь административных, законодательных, научно-технических и продуктовых инноваций, которые в результате обеспечивают общий социально-экономический эффект. Нужно обеспечить благоприятные правовые, политические и экономические условия, которые бы стимулировали и формировали основы экономической и энергетической независимости страны. Украина имеет все необходимые для этого критерии, условия, факторы (плодородная земля, благоприятные природно-климатические условия, значительный трудовой потенциал, предпринимательский талант, весомые научно-технологические разработки, которые обычно требуют национальных инвестиций в первую очередь).

Ключевые слова: *энергоэффективность, энергоемкость, инновации, конкурентоспособность, энергия.*

Abstract.

Antoshchenkova V.V., Antoshchenkov R.V. Energy efficiency as a criterion for innovative development and competitiveness of the state.

The urgency and necessity of providing energy efficiency as a criterion of innovative development and competitiveness of the state are considered in the article. It is namely the development of energy efficiency through innovative development of the economy is the undisputed basis of the competitiveness of the state in the long run. Energy efficiency, as a criterion for innovative development, is the coordination and financial interconnection of administrative, legislative, scientific and technical and product innovations, which as a result provide a general socio-economic effect. It is necessary to provide favorable legal, political and economic conditions that would stimulate and form the basis of economic and energy independence of the country. Ukraine has all the necessary factors, conditions, factors (fertile land, favorable natural and climatic conditions, considerable labor potential, entrepreneurial talent, important scientific and technological developments, which usually require national investments in the first place).

Key words: *energy efficiency, energy intensity, innovation, competitiveness, energy.*

УДК 631.1.027:336.717.063

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕСУРСАМИ ПІДПРИЄМСТВ ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА

АРТЕМЕНКО О.О. К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ШАБІНСЬКИЙ О.В., Д.Е.Н., ПРОФЕСОР КАФЕДРИ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Удосконалення виробничих витрат на вирощуванні сільськогосподарських культур є загальновизнаним способом вдосконалення діяльності підприємства та ефективним інструментом управління його розвитком. Аграрні підприємства галузі в межах господарської діяльності несуть різні витрати, які умовно можна розподілити на дві групи: виробничі та невиробничі витрати підприємства. Причому з моменту переходу до ринкової економіки роль останньої групи витрат стрімко зростає, оскільки виробничі потужності та обсяги випуску продукції вже давно не являються об'єктивними показниками ефективності діяльності підприємства. Підприємство може постійно нарощувати виробничі потужності й при цьому працювати «на склад», не маючи припливу доходів від реалізації продукції. Розміри реальних доходів виробничого підприємства безпосередньо залежать від ефективності організації діяльності щодо реалізації виробленої продукції.

Таким чином, якщо оптимізація витрат аграрного підприємства є одним з двох ключових способів максимізації прибутку та підвищення ефективності діяльності підприємства, то оптимізація невиробничих витрат підприємства має особливу важливість для вдосконалення управління підприємством, оскільки підприємство одночасно мінімізує витрати й збільшує прибутки за рахунок підвищення обсягів збуту продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним з теорією та практикою формування витрат, підвищенням ефективності сільськогосподарського виробництва присвятили наукові праці провідні вітчизняні науковці: В.Г. Андрійчук, О.М. Варченко, М.Г. Грещак, С.І. Дем'яненко, М.Я. Дем'яненко, О.С. Коцюба, О.О. Краснорудський, Г.Є. Мазнєв, П.М. Макаренко, І.В. Охріменко, Б.Й. Пасхавер, О.М. Шпичак, О.Г. Шпикуляк, та інші.

Автори акцентують увагу на доцільності скорочення витрат підприємства за рахунок їх оптимізації на основі прийняття оптимальних рішень, що має базуватися на відповідній техніко-економічній та аналітичній інформації щодо діяльності підприємства.

Формулювання цілей статті. Провести оцінку ефективності витрат аграрних підприємств України, та запропонувати напрями щодо їх оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз структури витрат на виробництво продукції сільськогосподарськими підприємствами за останні роки свідчить, що прямі матеріальні витрати становили переважну їх частину (70-80 %). Тому виникає потреба оцінити ефективність витрат в цілому, а також з'ясувати місце витрат за окремими видами продукції взагалі. Але при цьому необхідно врахувати не тільки вид діяльності (тваринництво та рослинництво), а і номенклатуру продукції, що виробляє підприємство. Сільське господарство України є однією з найважливіших галузей економіки. Воно забезпечує 8,2 % валової доданої вартості, тут зайнято понад 3 млн. населення, використовується основних засобів вартістю понад 100 млрд. грн., функціонують майже 56,5 тисяч господарюючих суб'єктів, що використовують 21,6 млн. га сільськогосподарських угідь. Вироблена в сільському господарстві 1 гривня продукції дає змогу одержувати понад 12 гривень продукції в інших галузях.

Сільське господарство як галузь має низку особливостей, що значною мірою визначають результати діяльності аграрних підприємств. Водночас, як і в інших галузях народного господарства,

тут діють загальні економічні закони, хоча вони виявляються саме з урахуванням цих специфічних особливостей.

У сільському господарстві виробництво продукції пов'язане з використанням виробничих ресурсів галузі – трудових, земельних, водних, матеріальних, у процесі якого вони частково або повністю споживаються і переносяться на новостворену продукцію. Проблема управління витратами є однією з найактуальніших, найскладніших проблем кожного суб'єкта господарювання.

Для оцінки ефективності витрат на освоєння інновацій у сільському господарстві використовують систему показників у відповідності з критеріями і видами ефективності: технологічної (урожайність, продуктивність тварин, якість продукції, витрати ресурсів, продуктивність праці), економічної (валова продукція, ціна, собівартість, рентабельність, прибуток), соціальної (заробітна плата, зайнятість, зміна умов праці, підвищення кваліфікації) і екологічної (родючість ґрунтів, вміст токсичних і канцерогенних речовин у повітрі, у паливо-мастильних матеріалах, пестицидів і інших шкідливих речовин в продукції).

Витрати підприємства є основою у формуванні його прибутку, а в сучасних ринкових умовах саме функціонування аграрного підприємства неможливе без системи планування та контролю витрат.

Оскільки прибуток – мета господарської діяльності кожного підприємства, то в подальшому важливо зберегти його на тому ж рівні або навіть наростити його обсяг. Саме для цього постає необхідним знайти резерви зростання прибутку.

Важливим напрямом пошуку резервів зростання прибутку є зниження витрат на виробництво та реалізацію продукції, наприклад, насінневий матеріал, добрива, засоби захисту рослин, палива, енергії, амортизації основних фондів та інших витрат. Тому, постає завдання проаналізувати структуру витрат операційної діяльності підприємств за досліджуваний період, та виділити в їх складі ті статті витрат, які, виходячи із існуючих тенденцій діяльності підприємства, можуть бути скорочені, тобто оптимізовані до певного рівня.

Важливою складовою системи управління витратами на підприємстві є розробка заходів щодо зниження витрат виробництва, що при подальшому дослідженні буде показано на прикладі агрофірми ТОВ АФ «ОБРІЙ» LTD Талалаївського району Чернігівської області в галузі рослинництва в таблиці 1.

Таблиця 1

Структура виробничих витрат ТОВ АФ «ОБРІЙ» LTD

Стаття	***2015рік***	***2016рік***
Матеріальні витрати, тис. грн.	77847	107340
Витрати на оплату праці, тис. грн.	5939	3040
Відрахування на соціальні заходи, тис. грн.	1100	1860
Амортизаційні відрахування, тис. грн.	2500	3660
Інші операційні витрати, тис. грн.	24761	31910
Разом витрат, тис. грн.	112147	147810

З таблиці видно, що найбільшу вагу в структурі витрат складають операційні та матеріальні витрати. Розглянемо чинники їх зменшення на підприємствах галузі рослинництва

Для оптимізації обсягу операційних витрат доцільно зменшувати ті статті, які мають найбільшу питому вагу у загальній величині витрат.

Раціональним буде мінімізація перш за все собівартості реалізації та витрат на збут (при збереженні якості продукції рослинництва та процесу обслуговування покупців).

Для оптимізації операційних витрат, на аграрних підприємствах використовують:

– пошук надійних постачальників виробничих ресурсів;

– удосконалення сівозмін, та асортименту продукції, що виробляється;

– вдосконалення організації праці та збутової діяльності;

– підвищення продуктивності праці;

– максимальне залучення додаткових доходів від вільних активів (оренда земельних ділянок, які не використовуються в даний момент суб'єктом господарювання, що принесе додатковий дохід й, таким чином, зменшить затрати на утримання приміщень, енергетичних та сільськогосподарських машин чи обладнання);

– перманентний контроль за витратами підприємства;

– підвищення ефективності внутрішнього управління витратами на основі своєчасного та якісно проведеного аналізу.

Проблема оптимізації матеріальних витрат ґрунтується на:зменшенні техніко-технологічних витрат при проектуванні та розробці нових сортів продукції.

Резерви зростання прибутку – це кількісно вимірні можливості його збільшення за рахунок зростання обсягу реалізації продукції, зменшення витрат на її виробництво та реалізацію, недопущення реалізаційних збитків, вдосконалення структури вироблюваної продукції.

Важливим напрямом пошуку резервів зростання прибутку є зниження витрат на виробництво та реалізацію продукції, наприклад, посівний фонд, добрива, засоби захисту рослин, паливно-мастильних матеріалів, енергії, амортизації основних фондів та інших витрат.

Тому, постає завдання проаналізувати структуру витрат операційної діяльності підприємств за досліджуваний період, та виділити в їх складі ті статті витрат, які, виходячи із існуючих тенденцій діяльності підприємства, можуть бути скорочені, тобто оптимізовані до певного рівня.

Для того, щоб привести витрати за статтями до порівняльного вигляду, перерахуємо їх на 1 грн. реалізованої продукції (чистого доходу від реалізації), та знайдемо таким чином мінімальний рівень витрат періоду.

Таблиця 2

Розрахунок рівня витрат на 1 грн. чистого доходу
ТОВ АФ «ОБРІЙ» LTD

Стаття	***Рік***				***Мінімальний рівень витрат***
	2015		***2016***		
	тис. грн.	***рівень витрат на 1 грн. ЧД***	***тис. грн.***	***рівень витрат на 1 грн. ЧД***	
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	203451		312130		
Собівартість реалізованої продукції	138275	0,67	261440	0,837	0,67
Матеріальні витрати, тис. грн.	77847	038	107340	0,34	0,34
Витрати на оплату праці, тис. грн.	5939	0,029	3040	0,094	0,029
Відрахування на соціальні заходи, тис. грн.	1100	0,005	1860	0,006	0,006
Амортизаційні відрахування, тис. грн.	2500	0,123	3660	0,125	0,012
Інші операційні витрати, тис. грн.	24761	0,122	31910	0,129	0,096

Розрахований мінімальний рівень витрат має слугувати підприємству тією відправною точкою, в якій постає можливим зменшення рівня витрат на 1 грн. чистого доходу при плануванні витрат у 2018 році. Таким чином, по даним витратам операційної діяльності підприємства існують резерви їх зниження за рахунок зменшення адміністративних витрат, витрат на збут, інших операційних витрат. Тобто, ці статті витрат у розрахунку на 1 грн. чистого доходу у 2016 році значно перевищували рівень попереднього року, відповідно, можна говорити про їх перевитрачання.

Таблиця 3

Прогнозування витрат ТОВ АФ «ОБРІЙ» LTD на 2018 р.

Стаття	***2015 рік***	***2016 рік***	***Оптимальний 2016 р, тис. грн.***	***Прогноз на 2017 рік***
Матеріальні витрати, тис. грн.	77847	107340	143835	168523
Витрати на оплату праці, тис. грн.	5939	3040	3128	4772,8
Відрахування на соціальні заходи, тис. грн.	1100	1860	1871	2920
Амортизаційні відрахування, тис. грн.	2500	3660	3703	5490
Інші операційні витрати, тис. грн.	24761	31910	32216	32525
Разом витрат тис. грн.	112147	147810	232061	

Досягти оптимального рівня витрат ТОВ АФ «ОБРІЙ»LTD у 2016 році вдалося лише за статтею матеріальні витрати, за іншими статтями наявне перевитрачання ресурсів підприємства, тобто існує резерв зниження витрат, що в загальній сумі складає – 14,7 тис. грн.

За даними табл. 3 бачимо, що фактичні витрати 2016 року становлять – 147810 тис. грн. визначимо оптимальний рівень витрат на 2018 рік знаючи їх мінімальний рівень на 1 грн. чистого доходу та плановий рівень чистого доходу із врахуванням його середнього коефіцієнту зростання за останні роки, який складає 1,57 пунктів: 312130 * 1,57 = 490044тис. грн. Отже, очікуваний чистий дохід на 2018 рік збільшиться на 1779141 тис. грн. Таким чином, виходячи із планового чистого доходу, який зростає, має відбутися й зростання собівартості продукції на 15548 тис. грн. Прогнозний обсяг собівартості в загальній сумі дорівнюватиме 328329 тис. грн. Зауважимо, що у 2018 році за прогнозами має відбутися лише

зростання витрат за собівартістю реалізованої продукції, оскільки вони напряму пов'язані зі зміною виручки від реалізації, а в нашому випадку очікується збільшення виручки у 2018 році. Інші статті витрат на 2018 рік ми оптимізуємо за критерієм мінімального рівня витрат у чистому доході. Зокрема, у 2016 році збільшились інші операційні витрати на 7149 тис. грн., порівняно із 2015 роком а в 2018 році повинні становити 32525 тис. грн.

Висновки. У ринковій економіці управління витратами, як засіб досягнення високого економічного результату виробничо-господарської діяльності підприємства, орієнтується не тільки на їх зниження, а й спрямовується на зростання прибутку та забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Варто відмітити, що керівництву підприємства потрібно приділити особливу увагу статті інші операційні витрати, оскільки за останній рік їх сума значно зросла. Це може бути наслідком знецінення запасів, псування продукції, списання та уцінки активів, сума фінансових санкцій тощо.

В результаті проведених оптимізаційних заходів, призведе до підвищення фінансового результату від операційної діяльності ТОВ АФ «ОБРІЙ» LTD в плановому 2018 році порівняно з 2016 роком на 615 тис. грн.

Отже, як висновок, ТОВ АФ «ОБРІЙ» LTD буде доцільно на 2018 рік здійснити витрати на запланованому рів ні, що дасть змогу підприємству отримати їх економію, наростити обсяги діяльності та згенерувати додаткові фінансові ресурси, які потім можуть бути використані з більш ефективною віддачею.

Для формування ефективної економічної політики на підприємстві необхідно

Розраховувати ефективність витрат ще на стадії стратегічного планування. Наприклад, в агрофірмі ТОВ АФ «ОБРІЙ» LTD ця пропозиція достатньо успішно реалізована.

Для покращення збутової діяльності необхідне збільшення сегментів ринку за рахунок розширення радіуса доставки.

Для вирощування конкурентоздатної продукції необхідно використання якісного насіння, що адаптоване до існуючих кліматичних умов і здатне підвищити врожайність сільськогосподарських культур.

Пошук можливих резервів зниження витрат виробництва доводить, що резерви – це не тільки зниження збитків при використанні ресурсів, але й невикористані можливості зниження витрат. Тому, скорочення розриву між досягнутим рівнем

використання ресурсів та можливим рівнем, виходячи із оптимізації їх суми, сприятиме покращенню виробничого потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Таким чином, було виявлено те, що потрібно приділяти увагу механізму мінімізації витрат підприємства в загальній сумі чистого доходу, оскільки для ефективного використання виробничих ресурсів необхідні структурні зміни якісного характеру в сфері їх управління, як складової частини управління витратами в цілому.

Література.

1. ***Азьмук Л.*** Моделювання комбінаційних взаємозв'язків у системі «Витрати–Випуск»: проблеми та шляхи їх розв'язання [Текст] / ***Л. Азьмук*** // Стратегія економічного розвитку України. – 2006. – № 6. – С. 231-234.

2. ***Андрійчук В.Г.*** Ефективність діяльності аграрних підприємств:теорія, методика, аналіз: [Монографія] / В.Г. Андрійчук. – [Вид. 2-ге]. – К. : КНЕУ, 2006. – 292 с.

3. .***Бєсєдін М.О.*** Експертна оцінка розуміння та забезпечення дохідності підприємств:Матеріали 10 річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників «Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період» 10-11 квітня 2008 р./ ***М.О. Бєсєдін***. – К. : ННЦ «Інститут аграрної економіки». – С. 389-394.

4. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / ***О.М. Бородіна, С.В. Киризюк, О.Л. Попова*** та ін.; за ред. д-ра екон. наук О.М. Бородіної. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ, 2008. – 264 с.

5. ***Бедринець М.Д.*** Ефективність діяльності суб'єктів підприємництва в сучасних умовах господарювання / ***М.Д. Бедринець*** // Бізнес Інформ. – 2013. – № 4. – С. 183-190.

6. ***Волонцевич С.О.*** Розробка економічного механізму оптимізації структури граничних витрат на промислових підприємствах / ***С.О. Волонцевич*** // Вісник Харківського національного університету ім. Каразіна. – Харків : ХНУ. – 2015. – № 678. – С. 77-79.

7. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / [***Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдован*** та ін.]; за ред. акад. УААН ***Б.Й. Пасхавера***; НАН УкраїниІн-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 432 с.

8. ***Дієсперов В.С.*** Ефективність виробництва сільськогосподарських підприємств Київського регіону / ***В.С. Дієсперов.*** – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 72 с.

9. ***Деттяр А.О.*** Фінансовий лізинг як механізм інвестування аграрного виробництва: [Монографія] / ***А.О. Деттяр, М.А. Латинін.*** – Х. : ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 200 с.

10. Економічний часопис – XXI. – 2010. – № 11-12. – С. 68-73.

References.

1. ***Az'muk L.*** (2006). Modeljuvannja kombinacijnyh vzajemozv'jazkiv u systemi «Vytraty-Vypusk»: problemy ta shljahy i'h rozv'jazannja [Modeling of Combination Interrelations in the System «Expenditures-Issue»: Problems and Ways to Solve them]. *Strategija ekonomichnogo rozvytku Ukrai'ny – Strategy of Economic Development of Ukraine,* No 6. pp. 231-234 [in Ukrainian].

2. ***Andrijchuk V.G.*** (2006). *Efektyvnist' dijal'nosti agrarnyh pidpryjemstv:teorija, metodyka, analiz [Efficiency of agrarian enterprises activity: theory, methodology, analysis]*. (2d ed.). Kyiv: KNEU, p. 292 [in Ukrainian].

3. ***Bjesjedin M.O.*** (2008) Ekspertna ocinka rozuminnja ta zabezpechennja dohidnosti pidpryjemstv [Expert assessment of understanding and ensuring the profitability of enterprises]. Problems of Provision the profitability of agro-industrial production in Ukraine in the post-industrial period: Materialy 10 richnyh zboriv Vseukrai'ns'kogo kongresu vchenyh ekonomistiv-agrarnykiv 10-11 kvitnja 2008 r. - Materials of the 10th Annual Meeting of the All-Ukrainian Congress of Scientists of Economists-Agrarians (pp. 389 - 394). Kyiv: NNC «Instytut agrarnoi' ekonomiky» [in Ukranian].

4. ***Borodina O.M., Kyryzjuk S.V., & Popova O.L.*** et al. (2008). *Derzhavna pidtrymka agrosfery: evoljucija, problemy [State support of the agrosphere: evolution, problems]*. Kyiv: In-t ekon. ta prognozuv. NANU, p. 264 [in Ukrainian].

5. ***Bedrynec' M.D.*** (2013). Efektyvnist' dijal'nosti sub'jektiv pidpryjemnyctva v suchasnyh umovah gospodarjuvannja [Efficiency of activity of subjects of entrepreneurship in modern economic conditions]. *Biznes Inform – Business Inform,* No 4, pp. 183-190 [in Ukrainian].

6. ***Voloncevych S.O.*** (2015). Rozrobka ekonomichnogo mehanizmu optymizacii' struktury granychnyh vytrat na promyslovyh pidpryjemstvah [Development of an economic mechanism for optimizing the structure of marginal costs at industrial enterprises]. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo universytetu im. Karazina – Bulletin of Kharkiv National University. Karazin,* Kharkiv: HNU, No 678, pp. 77-79 [in Ukrainian].

7. ***Pashaver B.J., Shubravs'ka O.V., & Moldovan L.V.*** et al. (2009). *Vyklyky i shljahy agroprodovol'chogo rozvytku [Challenges and ways of agri-food development]*. Kyiv: NAN Ukrai'nyIn-t ekon. ta prognozuv, p. 432 [in Ukrainian].

8. ***Dijesperov V.S.*** (2012). Efektyvnist' vyrobnyctva sil's'kogospodars'kyh pidpryjemstv Kyi'vs'kogo regionu [Efficiency of production Agricultural enterprises of the Kiev region]. Kyiv : NNC IAE, p 72 [in Ukrainian].

9. ***Degtjar A.O.*** (2009). Finansovyj lizyng jak mehanizm investuvannja agrarnogo vyrobnyctva [Financial leasing as a mechanism for investing in agrarian production] Kharkiv: KharRI NADU «Magistr», p. 200 [in Ukrainian].

10. Ekonomichnyj chasopys – XXI [Economic magazine – XXI]. (2010). No 11-12. pp. 68-73 [in Ukrainian].

Анотація.

Артеменко О.О., Шабінський О.В. Удосконалення забезпечення ресурсами підприємств галузі рослинництва.

В статті розглянуті питання ефективного забезпечення виробничими ресурсами сільськогосподарських підприємств. Проведений аналіз виробничих витрат аграрних підприємств України, та запропонувати напрями щодо їх оптимізації. Встановлено, що управління витратами, як засіб досягнення високого економічного результату виробничо-господарської діяльності підприємства, орієнтується не тільки на їх зниження, а й спрямовується на зростання прибутку та забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: *ефективність, прибуток, виробничі витрати, управління виробництвом.*

Аннотация.

Артеменко А.А., Шабинский А.В. Совершенствование обеспечения ресурсами предприятий отрасли растениеводства.

В статье рассмотрены вопросы эффективного обеспечения производственными ресурсами сельскохозяйственных предприятий. Проведенный анализ производственных затрат аграрных предприятий Украины, и предложить направления по их оптимизации. Установлено, что управление затратами, как средство достижения высокого экономического результата производственно-хозяйственной деятельности предприятия, ориентируется не только на их снижение, но и направляется на рост прибыли и обеспечения конкурентоспособности предприятия.

Ключевые слова: *эффективность, прибыль, производственные затраты, управления производством.*

Abstract.

Artemenko O.O., Shabins'kyj O.V. Improvement of provision of resources of enterprises of the crop industry.

The article deals with the issues of effective provision of agricultural resources by agricultural enterprises. The analysis of production costs of agrarian enterprises of Ukraine is carried out, and to offer directions on their optimization. It has been established that cost management, as a means to achieve a high economic result of the enterprise's production and economic activity, is oriented not only to their reduction, but also aims at increasing profit and ensuring the competitiveness of the enterprise.

Key words: *efficiency, profit, production costs, production management.*

УДК 338.439:339.564

КОНКУРЕНТНІ ПЕРВАГИ УКРАЇНСЬКОГО ЗЕРНА ПРИ ФОРМУВАННІ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Бабан Т.О., к.е.н., ст. викладач,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зернова галузь відіграє одну з провідних ролей в аграрному секторі економіки України. Забезпечуючи не лише внутрішній попит, але й значний експортний потенціал. Так за останні десять років обсяги експорту українського зерна збільшились майже в 4,5 рази, а питома вага зернових в загальній структурі вітчизняного експорту збільшилась з 3,5% в 2006р. до 16,7% - в 2016р. Цьому сприяли вступ України до СОТ, перехід до міжнародних стандартів якості, лібералізація митних режимів та поступове розширення ринків збуту українського збіжжя.

Поступові структурні зміни в економіці України підвищили значимість аграрного сектору як каталізатора її розвитку, вагомого джерела валютних надходжень, напряму вкладення інвестицій.

Україна стає все більш конкурентоспроможною на світовому ринку сільськогосподарської продукції, і ринку зерна зокрема, розвиваючи свій експортний потенціал, займаючи передові позиції серед світових експортерів. Відповідно процес діагностики конкурентоспроможності продукції зернової галузі потребує постійної діагностики, визначення основних чинників її формування та розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування конкурентоспроможності зернової галузі та розвитку її експортного потенціалу досліджували такі вітчизняні економісти, як В. Андрійчук, В. Бойко, Н. Голомша, В. Губенко, С. Кваша, І. Кобута, П. Саблук, М. Сайкевич та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення взаємозв'язку між поняттями конкурентоспроможність та експортний потенціал та визначення конкурентних переваг вітчизняних зернових на світовому ринку та чинників, що їх формують.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «конкурентоспроможність» та «експортний потенціал» тісно пов'язані один з одним, адже перше є невід'ємною складовою другого.

Конкурентоспроможність вітчизняних зернових набуває особливого значення у зв'язку з нарощенням виробництва та експорту зерна, розширенням ринків збуту, інтеграційних процесів до ЄС.

Тісний взаємозв'язок між зазначеними поняттями прослідковується у наукових працях багатьох вітчизняних науковців, що займались дослідженням питань щодо формування та розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств. Так, Бойко С.М. визначає експортний потенціал АПК як можливість виробництва необхідного обсягу агропродукції, яка за показниками якості й конкурентоспроможності відповідає вимогам світового ринку, з метою експортної реалізації та максимальною користю для країни [4]. А Попов О.І. пропонує розглядати експортний потенціал підприємства АПК як визначену частину виробленої продукції (виробничого потенціалу), що відповідає параметрам конкурентоспроможності, користується попитом з урахуванням наявної пропозицію на цільовому ринку країни-імпортера [8].

Пирець Н.М., в свою чергу, при визначенні експортного потенціалу як окремі його складові виділяє «експорт» та «конкурентоспроможність», визначаючи його як здатність національної економіки виробляти конкурентоспроможні товари та реалізувати їх на міжнародних ринках за умови постійного зростання ефективності використання природних ресурсів, розвитку науково-технічного потенціалу, валютної і фінансово кредитної систем, а також сервісно-збутової інфраструктури, підтримки експорту, без нанесення збитків економіці при забезпеченні економічної безпеки країни в цілому [7].

Відповідно, експортний потенціал не просто тісно пов'язаний, а залежить від конкурентоспроможності продукції на світовому ринку. Важливе значення має врахування тенденцій попиту та пропозиції на цю продукцію на світовому ринку. А конкурентоспроможність продукції визначає сукупність факторів, серед яких насамперед, є ціна, якість.

Експортний потенціал має «двобічну природу», яка проявляється, по-перше, в його залежності від можливостей та умов національного або галузевого виробництва та його конкурентоспроможності, а по-друге, від можливостей та умов наявних та потенційних зовнішніх ринків збуту продукції. Отже, експортний потенціал формується під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників.

Прийнявши до уваги численні напрацювання, що існують при трактуваннях експортного потенціалу підприємства ми розглядаємо

його як сукупність ресурсів та факторів, ефективне поєднання яких зумовлює можливості підприємства виробляти та реалізовувати продукцію на зовнішні ринки при збереженні економічної та екологічної безпеки країни.

Збереження економічної безпеки є важливою умовою розвитку експортного потенціалу, адже при експорті будь-якої продукції повинен забезпечуватись перш за все внутрішній попит та гармонійний розвиток вітчизняних галузей економіки та захист національних інтересів. Якщо мова йдеться про сировинні товари, то необхідною умовою є забезпечення вітчизняної промисловості сировиною. Щодо сільськогосподарської продукції, то важливою складової економічної безпеки країни є її продовольча безпека, відповідно при здійсненні експорту такої продукції першочерговим завданням є забезпечення продовольчої безпеки країни. Відповідно до проекту Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 28.04.2011 р. №8370-1 продовольча безпека – це соціально-економічне та екологічне становище, за якого населення забезпечено безпечними й якісними основними продуктами харчування, що необхідні для раціонального харчування.

Складовими продовольчої безпеки є достатність продовольства та забезпечення його гарантованої пропозиції, фізична та економічна доступність, стабільність постачання, якість продовольства та збалансованість харчування [6]. Тому ідентифікація та оцінка експортного потенціалу має відбуватися виключно з урахуванням можливого впливу експорту на всі складові продовольчої безпеки. Так надмірний експорт може порушити достатність, доступність та стабільність у постачанні продовольства на внутрішньому ринку. Тому можливий експорт, який призводитиме до порушення цих складових, маємо не враховувати при оцінці експортного потенціалу.

Ще однією важливою умовою розвитку експортного потенціалу є збереження екологічної безпеки, яку пропонується розглядати як стан та умови навколишнього природного середовища, при якому забезпечується екологічна рівновага та гарантується захист навколишнього середовища видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей і виключаються віддалені негативні наслідки цього впливу для теперішнього і наступних поколінь.

На забезпечення екологічної безпеки безпосередньо впливає господарська діяльність в аграрному секторі. Виробництво та збут сільськогосподарської продукції повинні здійснюватись за

мінімального шкідливого впливу на навколишнє середовище та населення країни, при забезпеченні раціонального співвідношення вирощуваних культур для збереження природної родючості ґрунтів, використанні хімічних засобів з урахуванням вимог екологічної безпеки як при виробництві, так і при реалізації сільськогосподарської продукції, що в цілому повинно забезпечувати екологічну рівновагу в країні. Адже сучасні технологічні можливості (наприклад, використання ГМО, хімічних речовин) дозволяють значно підвищувати урожайність та стійкість сільськогосподарських культур, продуктивність тварин, але при цьому формувати загрози екологічній безпеці.

Експортний потенціал сільськогосподарських галузей має свої особливості, адже формується під впливом таких особливих умов, як природно-кліматичні, біологічні, які в Україні є сприятливими для сільськогосподарського виробництва.

За останні роки спостерігаються вагомі зміни в сільськогосподарському виробництві, яке все більше рухається в напрямку інтенсифікації та інноваційного розвитку. Сільськогосподарські підприємства поступово оновлюють технічний парк, закуповуючи більш продуктивну та енергозберігаючу техніку, застосовують сучасні засоби захисту рослин та різноманітні стимулятори росту, використовують більш продуктивні та стійкі до кліматичних умов сорти та гібриди сільськогосподарських культур.

Збільшення експортного потенціалу зерна також можливе за рахунок освоєння нових ринків збуту, що спостерігається останніми роками. Українські зернові завойовують все більше азійських та африканських ринків, з'являються нові перспективи на тлі більш жорстких вимог до якості продукції на європейському ринку.

Процес формування та розвитку експортного потенціалу зернової галузі, як однієї з важливих для України, потребує постійного моніторингу як з боку виробників, так і з боку держави. Необхідний комплексний підхід до оцінки ефективності його функціонування.

Актуальність питання, пов'язаного з розглядом експортного потенціалу зерна, також зумовлена постійними заявами про виробничі можливості українських аграріїв у 80 млн. т та навіть 100 млн. т валового збору.

Специфіка експортного потенціалу зернових культур полягає в тому, що значний вплив на його формування мають не лише використані ресурси, а й природно-кліматичні умови, а також те, що частина виробленої продукції використовується для внутрішніх

потреб продовольчого та непродовольчого характеру, для формування насіннєвого та резервного фонду, що у сукупності формує продовольчу безпеку країни.

Ідентифікація експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств з точки зору результативного підходу потребує уточнення з урахуванням організаційної структури українського експорту сільськогосподарської продукції, а саме з урахуванням того, що по-перше, лише невелика кількість сільськогосподарських підприємств здійснюють експортну діяльність, по-друге, сільськогосподарські підприємства в сучасних умовах реалізують не лише продукцію особисто вироблену, а й продукцію, яку закупили в господарствах населення, фермерських господарствах. Тому у вузькому розумінні, з точки зору результативного підходу, експортний потенціал формуватиме весь можливий обсяг виробленої та експортованої продукції сільськогосподарським підприємством. В цьому випадку формування та реалізація експортного потенціалу виглядає наступним чином «виробництво-експорт». У широкому ж розумінні, під експортним потенціалом сільськогосподарських підприємств за результативним підходом пропонуємо враховувати весь можливий обсяг реалізованої на експорт як особисто, так і через посередників, сільськогосподарським підприємством продукції, як виробленої особисто, так і закупленої у інших виробників.

Орієнтація українських підприємств та країни в цілому на співпрацю з міжнародною спільнотою, зокрема у вигляді здійснення експортної діяльності, робить актуальним розвиток інвестиційної привабливості національного господарства та окремих його складових. Вирішення даного питання лежить, на нашу думку, в площині визначення та аналізу їхнього експортного потенціалу, динаміки його розвитку. Значна увага повинна приділятись як визначенню, так і ефективному використанню експортного потенціалу.

Оцінювання експортного потенціалу країни є основою дослідження ступеня перспективності її функціонування у світовому господарстві та світогосподарських зв'язках, для окремих підприємств – перспективності їхнього функціонування як окремих суб'єктів ЗЕД та можливості завойовувати нові закордонні ринки збуту своєї продукції, що повинна відповідати світовим стандартам якості в умовах жорсткої конкуренції.

Спеціалізація країн на виробництві та торгівлі окремими товарами є результатом розвитку міжнародної кооперації та

міжнародного поділу праці. Найбільш загальні положення про закономірності міжнародного поділу праці та зовнішньої торгівлі, яка ґрунтується на ньому, в західній економічній науці зайшли відображення у класичній концепції «порівняльних переваг». Дана концепція має такі важливі сфери застосування: дає загальне пояснення моделі міжнародної спеціалізації країн у виробництві та торгівлі; окреслюючи загальний напрям державної політики стосовно розміщення національних ресурсів та регулювання торгівлі, відіграє важливу роль у практичній економіці.

Повертаючись до концепції порівняльних переваг можна шукати відповіді на питання «хто експортує, що та чому?» Відповідно, визначивши у виробництві та експорті яких товарів країна має порівняльні переваги, на цій основні можна говорити про наявність та розвиток експортного потенціалу даного товару.

Загалом, аналіз порівняльних переваг не нова ідея. Але не дивлячись на велику кількість досліджень за останні 50-60 років лише небагато з них, як на національному так і на закордонному науковому просторі, торкались конкретно торгівлі сільськогосподарською продукцією. Аналіз порівняльних переваг для сільськогосподарських товарів є важливим інструментом розуміння майбутнього сільського господарства.

У 1965 році Бела Баласса ввів поняття «виявлені порівняльні переваги» та запропонував відповідну методику їх виявлення за допомогою індексу виявлених порівняльних переваг. Зазначений індекс дає можливість оцінити відносну силу або навпаки слабкість експортерів сільськогосподарської продукції.

Західні науковці на основі концепції виявлених порівняльних переваг проводили аналіз основних світових експортерів вовни та тенденцій торгівлі даним видом сільськогосподарської продукції [2] взявши за основу модель Баласси, але трансформовану для сільськогосподарської продукції. Для розрахунків була використана наступна формула показника RCA (Revealed comparative advantage) відносних конкурентних переваг, запропонована Б. Екманом [1]:

$$RCA_{ijt} = \left(\frac{x_{ijt}}{x_{iwt}} \Big/ \frac{\sum x_{ajt}}{\sum x_{awt}} \right) \times 100$$

де x_{ijt} – експорт *i*- ї продукції сільськогосподарського виробництва *j*-ї країни в *t*-му році;

x_{iwt} – світовий експорт *i*- ї продукції сільськогосподарського виробництва в *t*-му році;

$\sum x_{ajt}$ – сумарний експорт продукції сільськогосподарського виробництва *j*-ї країни в *t*-му році;

$\sum x_{awt}$ - сумарний світовий експорт продукції сільськогосподарського виробництва в *t*-му році.

Зазначимо, що в окремих дослідженнях цей показник розраховується без множення на 100.

Фактично цей показник відображає відносні конкурентні переваги на світовому ринку окремого виду продукції порівняно з іншими видами продукції, що експортуються суб'єктом господарювання. Якщо цей показник менше 100, то господарюючий суб'єкт не має конкурентних переваг по окремому виду продукції на світовому ринку, якщо показник більше 100, то наявні конкурентні переваги.

Основними зерновими культурами, що вирощуються та експортуються вітчизняними підприємствами є кукурудза, пшениця та ячмінь. Кукурудза в структурі експорту зернових займає близько 50 %, пшениця 36 %, а ячмінь – близько 12-13 %. За допомогою вищезазначеного показника можна визначити конкурентні переваги даних видів сільськогосподарської продукції.

В процесі аналізу визначено, що зазначені зернові культури мають більші конкурентні переваги, в порівнянні з іншими зерновими, що вирощуються в Україні. Показники конкурентних переваг та їх динаміка представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Індекси відносних конкурентних переваг (RCA) на світовому ринку окремим видів зернових культур

Культура	***Роки***							
	2008	***2009***	***2010***	***2011***	***2012***	***2013***	***2014***	***2015***
Кукурудза	294,7	605,0	447,5	726,4	979,9	1072,7	1029,4	1097,7
Ячмінь	2157,1	1907,1	1955,6	932,4	785,7	651,1	1083,1	1014,0
Пшениця	430,3	669,3	360,8	282,6	426,4	374,7	483,6	597,9

** Розраховано за даними: http://unctadstat.unctad.org*

Аналізуючи отримані в таблиці 1 результати можемо зазначити, що протягом аналізованого періоду всі три культури мали конкурентні переваги на світовому ринку сільськогосподарської продукції, адже

індекси перевищували 100. Динаміка показників засвідчує, що в 2008-2011 рр. ячмінь мав найбільші конкурентні переваги, в порівнянні з пшеницею та кукурудзою, відповідно і більший експортний потенціал. Але з 2011 року показники по зерну ячменю погіршились, а конкурентні переваги кукурудзи поступово почали збільшуватись. Такі зміни були спричинені рядом внутрішніх причин (застосування тарифних та нетарифних методів регулювання експорту зерна), а також зовнішніх (більші темпи зростання світової торгівлі кукурудзою та пшеницею). За результатами розрахунків у 2015 році у зерна кукурудзи були найбільші конкурентні переваги серед трьох культур, ячмінь на другому місці, пшениця – на третьому.

Необхідно зазначити, що тенденції у кон'юнктурі світового ринку зерна суперечливі для розвитку експортного потенціалу вітчизняних виробників. В основу зміни кон'юнктури ринку покладено фактори, що впливають на ціни, обсяги виробництва, обсяги споживання та запасів, експорту та імпорту. Попит на зерно на світовому ринку поступово збільшується. Основними чинниками, що здійснюють найбільший вплив на попит на ринку зерна є обсяги споживання в основних країнах-імпортерах, обсяги валових зборів в країнах-виробниках, розміри перехідних запасів в країнах-споживачах.

Основними конкурентами для України на ринку зерна залишаються США, ЄС, Канада та Росія.

Однією з головних конкурентних переваг зерна ячменю українських сільськогосподарських підприємств залишається ціна. Середні експортні ціни за період 2010-2014 рр. на українську пшеницю збільшились на 16,5 %, ячмінь – на 30,6 %, по кукурудзі ціна майже не змінилась. В 2015 р. відбулось зниження цін відносно попереднього року: по пшениці на 23,4 %, ячменю – 17,8 %, кукурудзі – 18,7 %.

Сприятливі тенденції щодо підвищення світових цін на зерно протягом 2008-2012 рр. змінилися на протилежні, які призупинилися наприкінці 2016 р. Та світові ціни на зерно при нинішньому обмінному курсі української валюти залишаються значно вищими за внутрішні. Так, в 2015 р. співвідношення світової ціни зерна до внутрішньої склало 1,6-1,8, тобто світова ціна перевищувала внутрішні на 60-80 %. А співвідношення світової ціни до повної собівартості зерна склало близько 2.

Отже, сільськогосподарські підприємства в Україні в сучасних умовах ще майже не скористалися перевагами від вільної світової торгівлі та реалізації своєї продукції за світовими цінами.

Відповідно сільськогосподарські підприємства мають резерви щодо прибуткового експорту за рахунок фактичного рівня собівартості виробництва зерна. Тобто ще однією конкурентною перевагою вітчизняних сільськогосподарських виробників зерна на світовому ринку є більш низький рівень витрат на виробництво, що є сприятливим для розвитку їхнього експортного потенціалу.

Висновки. Україна входить до п'ятірки країн-експортерів зерна. Однією з основних конкурентних переваг українського зерна на світовому ринку зерна залишається порівняно низька ціна. Потенційні можливості прибуткового експорту сільськогосподарських підприємств зумовлює фактичний рівень собівартості виробництва зерна. Існують перспективи щодо збільшення експорту зерна як з боку попиту в країнах ЄС та деяких східних країнах, так і з боку конкурентних переваг за рахунок собівартості.

Література.

1. Birol Erkan Comparative Analysis of the Competitiveness in the Export of Science-Based Goods Regarding Turkey and the EU+13 Countries. International Journal of Business and Social Science. July 2014. Vol. 5, No. 8(1). [Electronic resource]. – Mode of access: http://ijbssnet.com›journals/Vol_5_ No…1_July_2014/13.pdf

2. ***David Leishman, Dale J. Menkhaus, Glen D.*** Whipple Revealed Comparative Advantage and the Measurement of International Competitiveness for Agricultural Commodities: An Empirical Analysis of Wool Exporters No 35691, 1999 Annual Meeting, July 11-14, 1999, Fargo, ND from Western Agricultural Economics Association. [Electronic resource]. – Mode of access: http://purl.umn.edu/35691

3. ***Бабан Т.О.*** Сутність поняття «експортний потенціал» у економічній науці / ***Т.О. Бабан*** // Збірник наукових праць ТДАТУ (Сер. «Екон. науки»). – Мелітополь; ТДАТУ, 2012. – № 2 (18). – Т 2. – С. 7-17.

4. ***Бойко С.М.*** Експортний потенціал ринку насіння соняшнику та продуктів його переробки в Україні: дис. на здобуття наукового ступеня к.е.н. за спеціальністю 08.02.03 / ***С.М. Бойко***; НАУ. Київ, 2005. – 232 с.

5. ***Максименко Я.А.*** Зовнішньоторговельні відносини України / ***Я.А. Максименко*** // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». – Харків: НТУ «ХПІ», 2015. – № 60 (1169). – С. 145-148.

6. ***Онегіна В.М.*** Сучасні загрози продовольчій безпеці в Україні та державне регулювання / ***В.М. Онегіна*** // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки – Харків: ХНТУСГ - 2014. – Вип. 149. – С. 47-56.

7. ***Пирець Н.М.*** Формування розвитку експортного потенціалу України / ***Н.М. Пирець*** // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект. – Донецьк: ДонНУ. – 2004. – С. 166-170.

8. ***Попов О.І.*** Підвищення ефективності формування і використання експортного потенціалу підприємств (На прикладі АПК Автономної республіки Крим): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. к.е.н. за спец. 08.06.01/ Кримський ДАУ. Сімферополь, 1998. – 20 с.

References.

1. ***Birol Erkan*** (2014). Comparative Analysis of the Competitiveness in the Export of Science-Based Goods Regarding Turkey and the EU+13 Countries. *International Journal of Business and Social Science.* Vol. 5, No. 8(1). Retrieved from: http://ijbssnet.com›journals/Vol_5_No1_July_204/13.pdf [in English].

2. ***David Leishman, Dale J. Menkhaus, & Glen D.*** (1999). Whipple Revealed Comparative Advantage and the Measurement of International Competitiveness for Agricultural Commodities: An Empirical Analysis of Wool Exporters No 35691, 1999 Annual Meeting, Fargo, ND from Western Agricultural Economics Association. Retrieved from: http://purl.umn.edu/35691 [in English].

3. ***Baban T.O.*** (2012). Sutnist poniattia «eksportnyi potentsial» u ekonomichnii nautsi [The essence of the concept of «export potential» in economic science]. Zbirnyk naukovykh prats TDATU (Ser. «Ekon. nauky»). – Bulletin of scientific works TDATU (Economic science), Issu. 2 (18). pp.7-17 [in Ukrainian].

4. ***Boiko S.M.*** (2005). Eksportnyi potentsial rynku nasinnia soniashnyku ta produktiv yoho pererobky v Ukraini [Export potential of the market for sunflower seeds and products of its processing in Ukraine]. *Dissertation of candidate of economic Scinces.* Kyiv, p. 232. [in Ukranian].

5. ***Maksymenko Ya. A.*** (2015). Zovnishnotorhovelni vidnosyny Ukrainy [Foreign Trade Relations of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI» – Bulletin of the National Technical University «KhPI»,* No 60 (1169), pp. 145-148 [in Ukrainian].

6. ***Onehina V.M.*** (2014). Suchasni zahrozy prodovolchii bezpetsi v Ukraini ta derzhavne rehuliuvannia [Modern threats to food security in Ukraine and state regulation]. *Visnyk KhNTUSH: Ekonomichni nauky - Bulletin of KhNTUSH: Economic science,* Issue. 149. pp. 47-56 [in Ukrainian].

7. ***Pyrets N.M.*** (2004). Formuvannia rozvytku eksportnoho potentsialu Ukrainy [Formation of development of export potential of Ukraine]. *Problemy rozvytku zovnishnoekonomichnykh zviazkiv ta zaluchennia inozemnykh investytsii: rehionalnyi aspekt - Problems of development of foreign economic relations and attraction of foreign investments: regional aspect.* Donetsk: DonNU. pp. 166-170. [in Ukrainian].

8. ***Popov O.I.*** (1998). Pidvyshchennia efektyvnosti formuvannia i vykorystannia eksportnoho potentsialu pidpryiemstv (Na prykladi APK Avtonomnoi respubliky Krym) [Increasing the efficiency of the formation and use of export potential of enterprises (As an example of the AIC of the Autonomous Republic of Crimea)]. Abstract of dissertation of candidate of economic Scinces. Simferopol, p. 20 [in Ukrainian].

Анотація.

Бабан Т.О. Конкурентні переваги українського зерна при формуванні експортного потенціалу.

На основі дослідження наукових напрацювань встановлено взаємозв'язок між поняттями «конкурентоспроможність» та «експортний потенціал». Запропоновано власне визначення поняття «експортний потенціал підприємства» на основі поєднання існуючих наукових підходів. Розглянуто особливості формування та розвитку експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств. За допомогою методики розрахунку індексу відносних конкурентних переваг, визначені конкурентні переваги основних зернових культур, що експортуються Україною. Визначені чинники, що формують конкурентні переваги вітчизняних зернових на світовому ринку в сучасних умовах.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, експортний потенціал, зернові, конкурентні переваги, світовий ринок, продовольча безпека.*

Аннотация.

Бабан Т.А. Конкурентные преимущества украинского зерна при формировании экспортного потенциала

На основе исследования научных наработок установлена взаимосвязь между понятиями «конкурентоспособность» и «экспортный потенциал». Предложено собственное определение понятия «экспортный потенциал предприятия» с учетом существующих научных подходов. Рассмотрены особенности формирования и развития экспортного потенциала сельскохозяйственных предприятий. С помощью методики расчета индекса относительных конкурентных преимуществ, определенные конкурентные преимущества основных зерновых культур, экспортируемых Украины. Определены факторы, формирующие конкурентные преимущества отечественных зерновых на мировом рынке в современных условиях.

Ключевые слова: *конкурентоспособность, экспортный потенциал, зерновые, конкурентные преимущества, мировой рынок, продовольственная безопасность.*

Abstract.

Baban T.O. Competitive advantages of Ukrainian grain in the formation of export potential.

On the basis of the study of scientific developments, the relationship between the concepts of «competitiveness» and «export potential» is established. The actual definition of "export potential of the enterprise" is proposed on the basis of a combination of existing scientific approaches. Features of formation and development of export potential of agricultural enterprises are considered. Using the method of calculating the index of relative competitive advantages, the competitive advantages of the main grain crops exported by Ukraine are determined. The factors that shape the competitive advantages of domestic grain in the world market are determined in modern conditions.

Keywords: *competitiveness, export potential, grain, competitive advantages, world market, food safety.*

УДК 658.78.011.1

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ МАТЕРИАЛЬНЫМИ ЗАПАСАМИ НА ПРЕДПРИЯТИИ НЕФТЕХИМИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА

БАНЗЕКУЛИВАХО М.Ж., К.Т.Н., ДОЦЕНТ,
ПОЛОЦКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

Постановка проблемы в общем виде. Уровень запасов и издержки на их хранение должны быть оптимальными и обеспечивать равномерную работу транспортной, производственной и складской систем предприятия. Политика управления материальными запасами на предприятии направлена на решение задач относительно того, что заказывать, когда и в каких объемах, где размещать запасы. Процесс принятия решения по управлению материальными запасами на предприятии включает последовательное решение таких проблем, как планирование потребности в запасах на определенный период (обычно за год), определение общих затрат на управление запасами за данный период, структуризация и контроль за запасами, их регулирование, определение оптимального размера заказа и интервала времени между заказами, выбор оптимальной системы управления запасами.

Анализ последних исследований и публикаций. Решению проблемы эффективного управления материальными запасами на основании усовершенствования стратегии управления посвящены труды Филонова Н.Г, Стерлиговой Н.А., Сактеевой А.А., Аникина Б.А., Дыбской В.В., Зайцева Е.И., Сергеева В.И., Широченко Н.В. и многих других. Однако еще не достаточно полно изучена проблема управления материальными запасами с точки зрения их влияния на объем производимой и реализуемой предприятием продукции.

Формулирование целей статьи. Разработка мероприятий по совершенствованию стратегии управления материальными запасами с учетом их влияния на конечный финансовый результат.

Изложение основного материала исследования. Совершенствование нормирования производственных запасов, улучшение показателей оборачиваемости, ускорение продвижения материальных ресурсов до мест потребления и уменьшение уровня их запасов во всех звеньях народного хозяйства способствует

увеличению объемов производства, повышению качества выпускаемой продукции и последовательному снижению материалоемкости национального дохода [1].

Основным методом регулирования запасов является их нормирование, т.е. установление норм запасов на определенный период (квартал, год). Проблема регулирования запасов связана с нарушениями нормального функционирования системы управления ими из-за изменения объема потребления, задержки или ускорения поставки, неполной поставки, поставки завышенного объема, ошибки в учете фактического объема запаса, приводящей к росту или занижению размера заказа. Эти возмущающие воздействия приводят либо к дефициту запасов, либо к дефициту складских площадей. В первом случае необходимо регулировать уровень гарантийного запаса, а во втором – уровень максимально желательного запаса. Для расчета данных параметров специалист должен знать величину или размер оптимального заказа [2; 3].

Целью создания материальных запасов на предприятии является обеспечение ритмичного функционирования производственного процесса. Расчет запасов на предприятии осуществляется путём сравнения основных показателей по их движению за предыдущие отчётные периоды, а также с учётом плана производства на предстоящий год. Таким образом, расчёт оптимального уровня запасов не осуществляется.

Говоря о подсистеме логистики, занимающейся запасами материальных ресурсов, необходимо увязать понятие запасов с предметом науки логистики, т.е. с движением материального потока, в рамках которого эти запасы создаются. Фиксация места нахождения запаса не ограничивает второго параметра движения – времени. Особенностью логистики является изучение запаса как постоянно меняющегося во времени объекта. Актуален и вопрос трансформации запасов из одного вида в другой, связанной с изменением их пространственного положения.

Таким образом, классификация запасов необходима для решения по крайней мере двух задач: конкретизации объекта изучения в рамках заданного материального потока и управления запасами в рамках заданной логистической системы. Критериями классификации могут стать два параметра, определяющих понятие движения – пространство и время. Параметр количества запаса неотделим от параметра времени. Параметр качества запаса связан с конкретной потребностью и не приводит к выделению видов запасов [4, с. 209].

Определение целевых показателей движения запаса (скорости обращения и времени оборота и др.), обеспечивающих заданные уровни обслуживания потребителей и рентабельности логистической системы, также основывается на данных о затратах. Для правильного учета всех аспектов работы с запасами, связанными с финансовыми результатами деятельности организации, необходимо знать состав соответствующих статей затрат [5, с. 609].

На предприятии существует отдел управления складскими запасами, в обязанности которого и входит мониторинг уровня материальных запасов для обеспечения непрерывного производственного процесса. Однако определенные стратегия и система управления запасами на предприятии на текущий момент не сформированы.

Изучив теоретические аспекты стратегии управления материальными запасами на предприятии можно выделить общие признаки стратегии дополнительного резерва, при которой гарантия потребностей обеспечивается за счет создания дополнительного резерва материальных ценностей. При этом на предприятии отсутствует конкретная методика расчета резервного количества единиц хранения на складах.

В свою очередь, стратегия управления материальными запасами должна базироваться на реализации конкретной системы управления ими и контроля за их состоянием. Контроль за состоянием материальных запасов и формирование заказа на предприятии осуществляется периодически по системе оперативного управления – через определенный промежуток времени принимается оперативное решение «заказывать» или «не заказывать». Если заказывать – какое количество единиц материальных ресурсов. Эта система хорошо работает в условиях, когда можно с достаточной степенью уверенности предугадать размер спроса на материальные ресурсы. В противном случае, неожиданно возросший спрос в период между заказами может увести логистическую систему предприятия в дефицитное состояние [6].

Отработку мероприятий по оптимизации стратегии управления материальными запасами на предприятии необходимо начинать с процедуры прогнозирования спроса на закупаемые материальные ресурсы. Затем на основании полученного прогнозного значения спроса произвести их дифференциацию на группы, используя методы АВС-анализ и XYZ-анализ. Для управления материальными запасами полученных групп ресурсов, необходимо выбрать эффективную

систему регулирования (контроля) уровня запасов последних на складах предприятия, рассчитать и выполнить анализ основных ее параметров.

Наконец, в зависимости от сложившихся условий на том или ином сегменте рынка, следует выбирать одну из вышеприведенных стратегий управления материальными запасами на предприятии, конечной целью которой является непрерывное обеспечение каким-либо видом материального ресурса. Реализация данной цели достигается решением таких первостепенных задач, как расчет размера заказа, определение интервала времени между заказами, расчет и учет текущего уровня материальными запасов на складах различных уровней, определение размера гарантийного (страхового) запаса, расчет максимальной (экстремальной) величины запаса, что характерно для стратегии дополнительного резерва [7].

Анализ системы управления материальными запасами в деятельности предприятия позволил выделить следующие две ее основные проблемы:

1) отсутствие единообразия в наименованиях материальных ценностей вследствие чего невозможно точно определить потребление определенного вида материальных ценностей за конкретный промежуток времени, а соответственно, и рассчитать соответствующие нормы запаса;

2) отсутствие единой оптимальной стратегии и, соответственно, системы управления материальными запасами на предприятии и правильного расчета ее параметров с учетом непредвиденных изменений на рынке.

В целях решения вышеуказанных проблем нами предлагается эффективная цепь действий по совершенствованию стратегии управления материальными запасами в деятельности предприятия, которая представлена в виде дерева целей.

Поэтому совершенствование стратегии управления материальными запасами на предприятия следует осуществлять в следующей последовательности:

1. Систематизация наименований запасов материальных ценностей:

– внедрение на предприятие бюро нормативно-справочной информации;

– создание экспертной группы для проведения анализа существующей номенклатуры материальных ценностей;

– разработка классификатора и справочника материальных ценностей;

2. Разработка эффективной стратегии управления запасами материальных ценностей:

– группировка материальных ценностей на основе составления совместной матрицы ABC- и XYZ-анализа;

– расчет норм запасов и прогнозирование спроса на материальные ценности;

– выбор системы управления запасами для каждой полученной группы материальных ценностей;

– определение методики расчета основных параметров для каждой из групп запасов материальных ценностей с учетом выбранной системы управления: расчёт норм запасов, годовой потребности в закупке, гарантийного запаса, порогового уровня запасов на складе, максимального желательного уровня запасов и размера заказа

3. Внедрение стратегии управления материальными запасами в деятельность предприятия.

Отработку мероприятий по совершенствованию стратегии управления материальными запасами на предприятии необходимо начинать с систематизации наименований запасов товарно-материальных ценностей, затем разрабатывается эффективная стратегия управления ими. В результате производится процесс внедрения разработанной стратегии управления материальными запасами в деятельность предприятия.

Следовательно, необходимо выбрать эффективную систему управления запасами по полученным группам материальных ресурсов на складах и производить анализ основных ее параметров.

В зависимости от сложившихся условий на том или ином сегменте рынка, следует учитывать ту стратегию управления запасами, конечная цель которой является непрерывным снабжением предприятия конкретными видами материальных ресурсов [8].

Анализ ограничений по достижению поставленных целей приводится в виде учета рисков, неопределённости и безопасности реализации предлагаемых мероприятий по совершенствованию стратегии управления материальными запасами на предприятии.

В качестве предмета рекомендаций рассмотрены материальные запасы в категории «манометры», управление которыми рекомендуется осуществлять на основе систем с установленной периодичностью пополнения запасов до установленного уровня и «минимум-максимум» в зависимости от конкретной группы манометров в соответствии с совместной матрицей ABC- и XYZ-анализа. Процесс использования выбранной системы управления материальными запасами включает

расчет максимальной величины запасов, что характерно для стратегии дополнительного резерва. Гарантия потребностей обеспечивается за счет создания дополнительного резерва материальных ресурсов. Величина дополнительного резерва в нашем случае соответствует размерам гарантийного (страхового) запаса, который удовлетворяет потребность предприятия в необходимых материальных ресурсах в случае предполагаемой задержки поставки.

Выводы. Предлагаемые мероприятия по совершенствованию стратегии управления материальными запасами с точки зрения их влияния на конечный финансовый результат позволят сократить логистические издержки, но не оказывают влияния на объем производимой и реализуемой предприятием продукции. Качественный характер реализации предлагаемых мероприятий включает в себя внесение изменений в организационную структуру управления предприятием, а также разработку классификатора и справочника материальных ценностей, ответственность за сопровождение которых будет возлагаться на бюро нормативно-справочной информации.

Литература.

1. ***Филонов Н.Г.*** Логистика : [Учебное пособие] / ***Н.Г. Филонов***. – Томск : Томский пед. ун-т, 2008. – 250 с.

2. ***Стерлигова А.Н.*** Управление запасами в цепях поставок : [Учебник] / ***А.Н. Стерлигова***. – М. : Инфра-М, 2013. – 577 с.

3. ***Сактаева А.А.*** Проблемы управления запасами на предприятии / ***А.А. Сактаева*** // Актуальные проблемы экономики, менеджмента и финансов в современных условиях: труды Международной научно-практической конференции (18-20 марта 2015 года). – Усть-Каменогорск : Восточно-Каз. гос. ун-т им. С. Аманжолова., 2015. – С. 213–217.

4. ***Аникин Б.А.*** Логистика : [Учебник] / ***Б.А. Аникин***. – [Изд. 3-е.]. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 368 с.

5. Логистика: [Учебник] / ***В.В. Дыбская, Е.И. Зайцев, В.И. Сергеев*** и др. ; под ред. ***В.И. Сергеева***. – М. : Эксмо, 2009. – 944 с.

6. ***Карпей Т.В.*** Экономика, организация и планирование промышленного производства : [Учебное пособие] / ***Т.В. Карпей***. – Минск : Дизайн ПРО, 2004. – 374 с.

7. Оптимизация стратегии управления запасами на промышленном предприятии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://logisticstime.com/upravlenie-zapasami/optimizaciya-strategiiupravleniyazapasami-na-promyshlennom-predpriyatii/.

8. ***Широченко Н.В.*** Инструментарий прогнозирования уровня запасов промышленного предприятия / ***Н.В. Широченко*** //

Логистические системы в глобальной экономике [Электронный ресурс] : материалы VI Международной научно-практической конференции (14–15 марта. 2016 г., Красноярск) : электрон. сб. Сиб. гос. аэрокосмич. ун-т. – Красноярск, 2016. – С. 388–390. – Режим доступа: http://www.sibsau.ru/images/document/2016/160413_logist_sistemy_2016.

References.

1. ***Filonov N.G.*** (2008). *Logistika [Logistics]*. Tomsk: Tom. ped. university, p. 250 [in Russian].

2. ***Sterligova A.N.*** (2013). *Upravleniye zapasami v tsepiyah postavok [Inventory management in supply chains]*. Moscow: Infra-M, p. 577 [in Russian].

3. ***Saktayeva A.A.*** (2015). Problemy upravleniya zapasami na predpriyatyi [Problems of inventory management in the enterprise]. Actual problems of economics, management and finance in modern conditions: *Trudy mejdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsyi (18-20 marta 2015 goda) – Works of the International Scientific and Practical Conference (March 18-20, 2015). (pp. 213-218).* Ust-Kamenogorsk : East Kaz. state. un-t them. S. Amanzholova [in Russian].

4. ***Anikin B.A.*** (2012). *Logistika [Logistics]*. Moscow: INFRA- Moscow, p. 368 [in Russian].

5. ***Dybskaya V.V., Zaitsev E.I., Sergeev V.I.*** et al. (2009). *Logistika [Logistics]*. ***V.I. Sergeev*** (Ed.). Moscow: Eksmo, p. 944 [in Russian].

6. ***Karpei T.V.*** (2004). *Ekonomika, organizatsiya i planirovaniye promyshlenovo predpriyatiya [Economics, organization and planning of industrial production]*. Minsk : Design PRO, p. 374 [in Russian].

7. Optimizatsiya strategy upravleniya zapasami promyshlenovo predpriyatiya [Optimization of the strategy of inventory management in an industrial enterprise] (n.d.). *logisticstime.com.* Retrieved from : http://logisticstime.com/upravlenie-zapasami/optimizaciya-strategiiupravleniyazapasami-na-promyshlennom-predpriyatii/ [in Russian].

8. ***Shirochenko N.V.*** (2016). Instrumentarii prognozirovaniya urovnya zapasov promyshlenovo predpriyatiya [Instrumentation of forecasting the level of industrial reserves]. Logistic systems in the global economy: *Materiyaly VI mejdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsyi (14-15 marta 2016 goda) – Materials VI Intern. scientific-practical. Conf. (March 14-15, 2016) (pp. 388-390).* Krasnoyarsk : Sib. state. aerospace. un-t. *sibsau.ru.* Retrieved from : http://www.sibsau.ru/images/document/2016/160413_logist_sistemy_2016.pdf [in Russian].

Анотація.

Банзекулівахо М.Ж. Удосконалення стратегії управління матеріальними запасами на підприємстві нафтохімічного комплексу.

Стратегія управління запасами базується, в основному, на реалізації відомих систем управління ними, серед яких виділяють систему з фіксованим розміром замовлення, систему з фіксованою періодичністю замовлення, систему з встановленою періодичністю поповнення запасів до встановленого рівня і систему «мінімум-максимум».

Проведено аналіз системи управління матеріальними запасами на складах промислового підприємства. Виявлено основні проблеми, що перешкоджають ефективному управлінню запасами матеріальних цінностей, на основі чого запропоновані рекомендації щодо вдосконалення стратегії управління ними. Визначено наукову новизну, яка полягає у використанні спільної матриці ABC- і XYZ-аналізу, яка пов'язує угруповання матеріальних цінностей за їх значимістю в виробничому процесі і виборі стратегії управління ними.

Ключові слова: *стратегія, управління запасами, матеріальні запаси, виробничий процес, ABC-аналіз, XYZ-аналіз.*

Аннотация.

Банзекуливахо М.Ж. Совершенствование стратегии управления материальными запасами на предприятии нефтехимического комплекса.

Стратегия управления запасами базируется, в основном, на реализации известных систем управления ими, среди которых выделяют систему с фиксированным размером заказа, систему с фиксированной периодичностью заказа, систему с установленной периодичностью пополнения запасов до установленного уровня и систему «минимум-максимум». Проведен анализ системы управления материальными запасами на складах промышленного предприятия. Выявлены основные проблемы, препятствующие эффективному управлению запасами материальных ценностей, на основе чего предложены рекомендации по совершенствованию стратегии управления ими. Определена научная новизна, заключающаяся в использовании совместной матрицы ABC- и XYZ-анализа, которая увязывает группировку материальных ценностей по их значимости в производственном процессе и выборе стратегии управления ими.

Ключевые слова: *стратегия, управление запасами, материальные запасы, производственный процесс, ABC-анализ, XYZ-анализ.*

Abstract.

Banzekulivaho M.Zh. Perfection of the strategy of inventory management at the petrochemical complex.

The strategy of inventory management is based mainly on the implementation of well-known management systems, among which allocate a system with a fixed order size, a system with a fixed order frequency, a system with a specified periodicity of replenishment of stocks to the established level and a "minimum-maximum" system. Analyzed the management system of material inventories in warehouses of an industrial enterprise. Are revealed the main problems that hamper effective management of inventories of material values, on the basis of which the proposed recommendations for improvement of their management strategy. Is determined the scientific novelty which consists in the use of a joint matrix of ABC- and XYZ-analysis, which links the grouping of material values to their importance in the production process and the selection of their management strategy.

Keywords: *strategy, inventory management, material inventories, production process, ABC-analysis, XYZ-analysis.*

УДК 339.9

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НОВИХ ІНДУСТРІАЛЬНИХ КРАЇН АЗІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Батюк Л.А., к.е.н., доцент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. У XX столітті ми могли спостерігати випадки такого бурхливого розвитку економіки деяких країн, що для них часто використовують термін – «економічне диво». Особливо пильну увагу привертають «азійські тигри» - Південна Корея, Сінгапур, Гонконг, Тайвань. Ці у минулому дуже бідні країни показали високі темпи розвитку, і за відносно невеликий термін стали новими індустріальними країнами, а за багатьма показниками – постіндустріальними. Сьогодні вони разом з США, Японією та Європейським Союзом змагаються за право лідерства, підтверджуючи свою конкурентоспроможність на світовому ринку.

Сьогодні відбуваються надзвичайні зміни економічної кон'юнктури, які сприяють формуванню нових факторів конкурентоспроможності національних економік. Зокрема, трансформаційні процеси останніх десятиліть в регіонах Східної та Південно-Східної Азії впливають, а в деяких випадках і докорінно переформатовують глобальний рівень відносин у всіх сферах, особливо, в економічній. Величезний досвід боротьби з бідністю, слаборозвиненістю, економічною стагнацією, який накопичили ці країни може бути корисним і для сучасної України.

Поширення процесів економічної глобалізації актуалізує питання забезпечення конкурентоспроможності національної економіки як запоруки сталого поступального розвитку. При цьому комплекс різновекторних чинників, які формують передумови та загрози конкурентоспроможності національних економік, обумовлений підвищенням ступеня інтегрованості країн з різними рівнями соціально-економічного розвитку та конкурентними можливостями.

Залучення України у світову економіку робить проблему пошуку шляхів і стратегій підвищення конкурентоспроможності національної економіки, питання про можливості та способи її формування при відкритості внутрішнього ринку досить актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конкуренції та конкурентоспроможності здавна привертали увагу вчених. Основоположниками теорії конкурентоспроможності вважаються А. Сміт і Д. Рікардо. Надалі їх ідеї отримали розвиток у працях Ф. Еджуорта, А. Маршалла, А. Курно, Е. Чемберліна, Дж. Робінсон, Й. Шумпетера, Дж. Гелбрейта. Величезний внесок у розробку теорії конкурентних переваг вніс М. Портер. Істотний внесок у розробку різних аспектів конкурентоспроможності національної економіки здійснили такі вчені: Л. Абалкін, О. Амоша, О. Білорус, А. Гальчинський, В. Геєць, У. Демінг, Я. Жаліло, М. Кірцнер, К. Кетелс, П. Кругман, Дж. Стігліц.

Питанням економічного розвитку нових індустріальних країн Азії присвячені наукові праці таких визнаних авторів, як А. Голікова, Ю. Грицака, А. Філіпенка, Р. Авакова, Б. Болотіна, В. Іохіна, В. Мельянцева, Г. Мюрдаля, Л. Рейснера, М. Чешкова, В. Шейніса, Г. Широкова, І. Ніколаєвої, Є. Авдокушина, В. Андріанова, М. Пісаревої, В. Козика, А. Єлецького та ін.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розгляд особливостей формування конкурентоспроможності національних економік в цілому та виділення специфічних факторів конкурентоспроможності нових індустріальних країн Азії, які можуть слугувати орієнтиром для України з точки зору використання досвіду формування конкурентних переваг національних економік.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможність є головним показником стану економіки країни і перспектив її розвитку. Її вивченням займаються багато аналітичних центрів світу. Серед них найбільш представницькими є дослідження, що проводяться швейцарськими інститутами – Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum) і Міжнародним інститутом розвитку менеджменту (International Institute for Management Development), які щорічно публікують доповіді про конкурентоспроможність країн і відповідні рейтинги.

Спостерігається велике різноманіття підходів до визначення національної конкурентоспроможності.

Ми розглядаємо конкурентоспроможність національної економіки як економічну категорію, що характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту на основі використання національних конкурентних переваг та покращення соціально-економічних параметрів розвитку Я. Базилюк [6, с. 6].

Згідно класифікації Світового банку до НІК Азії відносяться: Республіка Корея, Тайвань, Гонконг и Сінгапур (НІК першої хвилі), а також Таїланд, Малайзія, Філіппіни та Індонезія (НІК другої хвилі).

У міру поглиблення економічної глобалізації на конкурентоспроможність національних економік все менший вплив справляють такі фактори, як наявність природних ресурсів, сприятливий клімат, вигідне географічне положення країни, і навпаки, підвищується роль інфраструктури, наукового потенціалу та рівня освіти населення, все більшого значення набуває фактор знань.

Порівняльні переваги країн (відносна конкурентна позиція країни в групі країн, що знаходяться на одному етапі економічного розвитку) представлені М. Портером в моделі стадій економічного розвитку, згідно з якою оновлення національної економіки відбувається за допомогою руху в бік більш складних джерел конкурентних переваг і до відносної конкурентної позиції, характеризується більш високою продуктивністю.

М. Портер досліджував економіку, в тому числі, Південної Кореї і Сінгапуру. Він зробив вельми оптимістичні прогнози щодо майбутнього південнокорейської економіки і набагато менш оптимістичні - щодо економіки Сінгапуру. Однак, саме Сінгапур демонструє сьогодні вражаючі успіхи у досягненні і утриманні найвищих показників міжнародної конкурентоспроможності. Швидко просуваючись вгору по сходах рейтингу, ця країна в 2011р. поступилася тільки Швейцарії (за версією Всесвітнього економічного форуму) і пропустила вперед лише Гонконг і США (за версією Лозаннського центру з вивчення конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджмента) [5, 21].

Сьогодні вже можна стверджувати, що помилковість оцінки М. Портером міжнародної конкурентоспроможності Сінгапуру обумовлена обмеженістю його моделі, яка відображає вплив локальних конкурентних переваг, тоді як вплив глобальних конкурентних переваг в моделі практично не розглянуто. У нових економічних умовах, що визначаються розвитком глобалізації, виникла необхідність доповнення моделі новими детермінантами конкурентоспроможності, що відображають вплив поглиблення міжнародної економічної взаємозалежності.

Першим, хто запропонував розглядати діяльність багатонаціональних фірм у якості окремої детермінанти конкурентоспроможності, був Дж. Х. Даннінг [2]. Він підкреслював важливу роль ТНК які впливають за допомогою вхідних і вихідних інвестиційних потоків як на свою конкурентоспроможність, так і на конкурентоспроможність приймаючих країн. Він робить висновок, що

конфігурація національних конкурентних переваг групи країн з економікою, що розвивається відображає сильну залежність від зарубіжних ТНК і запозичених технологічних ресурсів [1].

Слід зазначити, що діяльність ТНК як ендогенного фактора конкурентоспроможності була включена на базі обліку так званих специфічних країнових переваг. Це дозволило, з одного боку, досліджувати можливості країни з підтримки сталого розвитку та отримання вигод з обох джерел конкурентоспроможності – прямих іноземних інвестицій (далі ПІІ), орієнтованих як всередину, так і зовні, а з іншого боку, перекинути міст між макроекономічними та мікроекономічних вимірами конкурентоспроможності. Країни можуть отримувати вигоди від вхідних ПІІ шляхом розширення доступу до іноземних передових технологій, знань і фінансового капіталу (що і відбувається в досліджуваних країнах), а вигоди від вихідних ПІІ – за допомогою забезпечення доступу до більш дешевої робочої сили, джерел сировини або сприятливого розташування.

Транснаціональний сектор сучасної світової економіки в даний час – це понад 100 тис. материнських (головних) компаній і близько 900 тис. підконтрольних їм зарубіжних афілійованих підприємств, розосереджених по всьому світу. Для порівняння: на початок 90-х рр. минулого століття в світі налічувалося близько 35 тис. ТНК і трохи більше 150 тис. залежних від них іноземних підприємств. Наведені дані свідчать про те, що останнім часом спостерігається істотне збільшення числа іноземних афілійованих підприємств у порівнянні з ростом кількості головних компаній. При цьому динаміка зростання філій ТНК помітно вище, ніж темпи зростання материнських компаній [7, с. 80-82].

Наведені дані яскраво свідчать про те, що дії великих ТНК за характером і формами прояву у світовій економіці багато в чому схожі з діяльністю національних держав. Саме участь у міжнародних ланцюжках створення доданої вартості сьогодні є одним з основних інструментів забезпечення конкурентних переваг нових індустріальних країнах Азії [7]. Але важливо враховувати, що ТНК істотно змінюють ринкові механізми ціноутворення, ставлячи в явно невигідне становище, щонайменше, малі національні економіки. Йдеться про те, що ТНК є «плануючими системами», які можуть формувати ціну в межах від прямого призначення до впливу на її динаміку.

Відмінна особливість східноазійських країн - провідна роль держави у всіх процесах соціально-економічного розвитку, хоча масштаби участі держави змінювалися в залежності від еволюції стратегії. Важливим механізмом розвитку країн Східної і Південно-Східної Азії є структурна політика - система державних заходів щодо цілеспрямованої

зміни пропорцій відтворення і забезпечення збалансованого розвитку.

У 1960-х рр. структурна політика у східно-азіатських країнах орієнтувалась на формування макропропорцій. У центрі уваги були проведення аграрних реформ і індустріалізація. В ході аграрних реформ, що проводилися в 1949-1953 рр. на Тайвані, в 1949-1952 рр. – в Республіці Корея, в 1972 р. – на Філіппінах, в 1975 р. - в Таїланді, були досягнуті наступні результати: змінені традиційні форми земельних відносин та удосконалено форми земельної власності; подолані монокультурність і диверсифікація сільськогосподарського виробництва.

У числі найскладніших завдань реалізації програм соціально-економічного розвитку було ресурсне забезпечення. За роки структурної перебудови східно-азіатським країнам не вдалося повністю самостійно фінансувати розвиток, тому залучення іноземного капіталу у формі позик, прямих і портфельних довгострокових і короткострокових інвестицій було неминучим. Потоки іноземного капіталу справили в цей період позитивний вплив на розвиток даної групи країн, оскільки направлялися в перспективні сектори економіки. Разом з тим успіхи цих років привели до формування твердого переконання, що приплив іноземного капіталу завжди сприяє модернізації. Міжнародні фінансові організації, перш за все МВФ і ОЕСР, рекомендували країнам, що розвиваються зняти всі обмеження на позики за кордоном і на вивезення капіталу. Це зумовило вільний рух короткострокового спекулятивного капіталу, що, в свою чергу, стало однією з причин азіатської кризи 1997 р.

Сьогодні Східна і Південно-Східна Азія – най динамічніший регіон світової економіки протягом останніх 25 років. Найбагатші його країни мають деякі більш високі показники, ніж країни ЄС або США. Наприклад, в 2015р. ВВП за ППЗ в розрахунку на одного жителя у Сінгапурі склав $ 85,3 тис. За даними МВФ, ВВП за ППЗ в розрахунку на одного жителя в Малайзії в 1990р. складав $6,8 тис., а в 2015 р. го досяг $26,3 тис. (для порівняння: в Польщі - $26,5 тис.); в Таїланді він дорівнював відповідно $4,3 тис. і $16,1 тис. (для порівняння: в Болгарії - $19,1 тис.); в Індонезії - менше $2,9 тис. і $11,1 тис .; на Філіппінах - $2,6 тис. і $7,25 тис. [4].

Динамічний поступальний розвиток протягом чверті століття забезпечив НІК Азії підвищення значущості в світовій економіці і можливість здійснення важливих структурних перетворень: зростання промислового виробництва і підвищення питомої ваги обробної промисловості у ВВП; скорочення питомої ваги сільського господарства у ВВП і його модернізація; утворення нових галузей обробної промисловості і підвищення питомої ваги високотехнологічних галузей; зростання питомої ваги науко-і капіталомістких виробництв; збільшення

питомої ваги технологій, що вимагають високої кваліфікації робочої сили; зростання значущості сфери послуг.

В результаті структурних перетворень і пріоритетного розвитку високотехнологічних галузей за питомою вагою продукції високотехнологічних секторів у ВВП світовим лідером стала Республіка Корея, яка залишила позаду традиційних лідерів - Швецію, Швейцарію, ФРН. Японію і США.

Особливістю структурної перебудови східноазійських країн є активна участь іноземного капіталу практично у всіх експортно-орієнтованих розвитку.

Здійснення програм індустріалізації поставило на порядок денний нову якість економічного розвитку східно-азіатських країн - формування в найбільш розвинених з них постіндустріального суспільства. В кінці 1990-х рр. в національні програми розвитку найбільш розвинених східноазійських країн було включено поняття інформаційного суспільства, а на початку 2000-х рр. - поняття економіки знань.

У числі перших країн, в яких стратегії розвитку сфери ІКТ та побудови на цій основі нової економіки і нового суспільства розроблялися ще у 1980-ті роки, був Сінгапур. Особливості географічного положення Сінгапуру перетворили це місто-острів на важливий світовий центр торгівлі і фінансів. Ця конкурентна перевага розташування, з одного боку, і побудова інформаційного суспільства - з іншого, використовується урядом для перетворення країни в регіональний інформаційно-комунікаційний центр, який постачає інформаційні послуги не тільки на регіональний, а й на глобальний ринок.

У рейтингу країн світу за досягненнями в сфері ІКТ, який складається ООН, Сінгапур увійшов до першої десятки світових лідерів в цій області, поряд з США, Японією, Республікою Корея, Канадою, Австралією і чотирма малими європейськими країнами.

Республіці Корея першою державною програмою в сфері ІКТ була «Базова національна інформаційна система». Програма була розроблена на початку 1980-х рр. і почала виконуватися в 1987 р. На початку 1990-х рр. програма була переглянута, і в квітні 1994 р. прийнятий проект «Національна Інформаційна супермагістраль», який отримав в 1995 р. назву «Корейська інформаційна інфраструктура». Здійснення цього довгострокового плану, за задумом корейського уряду, є ключовою ланкою в переході Республіки Корея від індустріальної економіки, що розвивається до економіки розвиненої держави. У квітні 1999 р. уряд Республіки Корея оголосив про Програму «Кібер Корея 21», націлену на створення суспільства, заснованого на творчих знаннях. У

2006 р. було прийнято програму «Електронна Корея: бачення 2006» та стратегії її реалізації. На даний час показники інформатизації країни можна порівняти з показниками інформатизації провідних світових економічних держав, включаючи США і Японію [8, с. 229].

У жовтні 1998 р. адміністрація Гонконгу оголосила про «інформаційно-технологічну стратегію» з метою перетворення Гонконгу на інформаційний центр з мультимедійною базою. Гонконг має намір стати провідним центром ІКТ, включаючи програмне забезпечення та електронну торгівлю.

У 2001р. на Тайвані було затверджено Програму розвитку економіки знань, яка передбачала, зокрема, збільшення витрат на дослідницькі роботи до 3% ВВП і обсягу виробництва наукомісткої продукції – до 60 % ВВП.

У 1967р. булу створена АСЕАН, до якої увійшли Сінгапур, Малайзія, Філіппіни, Індонезія, Таїланд. Пізніше утворена АСЕАН + 3. Передбачається також створення Азіатського валютного фонду – регіональної версії МВФ.

У другій половині 2008 р. східноазійські країни зіткнулися, по суті, з тими ж проблемами, які мали місце під час кризи 1997-1998рр. Однак умови вирішення цих проблем були вже іншими. На відміну від кризи 1990-х рр., коли східноазійські країни боролися за виживання поодинці, всіляко покладалися на фінансову допомогу МВФ і не проводили структурної модернізації, новою тенденцією в розвитку сучасної глобальної кризи є усвідомлення НІК Азії необхідності консолідації в пошуках колективного захисту своїх національних економік [8, с.230].

Національні інноваційні системи (НІС) східноазійських країн мають і відмінності, і спільні риси. Найхарактернішою з них є відсутність або слабке представництво деяких стадій знань, перш за все фундаментальних, а іноді і прикладних. Це відрізняє їх від країн з розвиненою традиційної НІС, яка сформована за лінійною моделлю: фундаментальні дослідження → прикладні дослідження → дослідні і конструкторські роботи → дослідне виробництво → масове виробництво.

У НІС найбільш розвинених східноазійських країн, орієнтованих на експорт високотехнологічної продукції, відсутня або слабо представлена стадія формування фундаментальних ідей. У НІС інших східноазіатських країн, переважно сільськогосподарських, відсутні або слабо представлені не тільки блок фундаментальної і прикладної науки, а й високотехнологічний компонент. В інноваційній політиці цих країн робиться наголос на підготовці висококваліфікованих кадрів у ряді найбільш затребуваних дисциплін, перш за все в сферах економіки, фінансів і менеджменту. Ще

однією характерною рисою НІС східноазійських країн є запозичення технологій з інших країн; опора на сильні інститути; врахування ступеня відповідності конкретних форм інститутів НІС завданням запозичення технологій.

У східноазіатських країнах реалізується модель розвитку інноваційних центрів на базі сформованих фінансово-промислових кластерів. Підприємства цих країн, включені в неформальну технологічну мережу японських корпорацій за принципом зграї «летячих гусей», розміщувалися територіально компактно, що призвело до створення виробничих та інфраструктурних анклавів, на основі яких сформувалися НІС.

Важливою проблемою на шляху формування НІС в східноазіатських країнах є наявність у держави можливості змінювати пріоритети інноваційної та технологічної політики. Це пояснює формування НІС шляхом відносної автономії інноваційних анклавів.

У Сінгапурі перехід до пріоритетного розвитку наукомістких галузей почався в кінці 1970-х рр. в рамках вирішення загального завдання перетворення міста-держави в регіональний центр інформаційних і наукоємних галузей. Особливу увагу було приділено біотехнології, електроніці, штучному інтелекту, робототехніці, технологіям в області інформатики і зв'язку. На початку 1980-х рр. був створений науково-виробничий парк, що включив п'ять державних науково-дослідних інститутів, Сінгапурський університет, промислові корпорації і став провідним інноваційним центром країни. Компаніям, які беруть участь в розвитку науково-промислових парків, надаються пільги, які раніше надавалися лише фірмам в експортно-орієнтованих галузях.

На Тайвані стратегія економічного розвитку, спрямована на впровадження технологій і створення ефективної НІС, реалізується з 1960-х рр. в рамках загальної задачі створення «технологічного острова» («зеленого силіконового острова»). У грудні 1966р. в Гаосюні, великому порті і промисловому центрі на південному заході Тайваню, був створений перший експортний технопарк. Ядром технопарку стали національні державні підприємства, але функціонувало і значне число малих і середніх компаній, включаючи сімейні підприємства. В результаті вже в 1960-х рр. на Тайвані виникла сучасна система науково-технічного розвитку. В середині 1970-х рр. в Гаосюні був побудований індустріальний парк Лінхай, що включив сталеливарний і суднобудівний заводи, нафтохімічний комплекс та підприємства інших галузей промисловості [8, с.238].

На північному заході Тайваню функціонує ВЕЗ – Хсінчу, яка вважається «кремнієвою (селіконовою) долиною» на Тайвані. У 1979 р. був

заснований і з 1980 р. функціонує перший із серії парків високотехнологічної промисловості Науковий Парк Хсінчу. Сконцентровані в науковому парку компанії - виробники високих технологій спеціалізуються в шести сферах: інтегральні мікросхеми, комп'ютери та периферія, телекомунікації, оптична електроніка, точне машинобудування і біотехнологія. До теперішнього часу завершена 3-тя стадія розширення основної інфраструктури парку, проте зростає потреба в 4-й стадії розширення. Для цієї стадії обрані прилеглі містечка Джунан і Тонглуо. У містечку Джунан функціонують компанії оптоелектронної та біотехнологічної промисловості, а Тонглуо був спеціально спроектований для спеціалізації на розробці систем високої продуктивності для системних блоків напівпровідникової промисловості Тайваню. Заплановані три нових парки на півночі Тайваню: парк Лонгтан, біомедичний науковий парк Хсінчу, який буде спеціалізуватися на дослідженні раку, і парк Йілан, який буде зосереджений на розробці систем комунікацій і штучного інтелекту.

У Республіці Корея перші програми інноваційного розвитку були запущені в 1999р. Модернізація була побудована на запозиченні зарубіжних технологій, головним чином, у формі створення спільних венчурних фірм з японськими партнерами. В даний час, незважаючи на світове лідерство країни за деякими високотехнологічними позиціями, Республіка Корея як і раніше, багато в чому залежить від імпортної техніки по причині недостатнього розвитку власних базових технологій.

У Малайзії в рамках національного стратегічного проекту «Мультимедійний Супер Коридор» (МСК) створено сучасну матеріальну інфраструктуру, яка включає наукові центри, вищі навчальні заклади, інкубатор для становлення молодих компаній, оптоволоконну магістральну лінію зв'язку, офісні і житлові приміщення, розгалужену систему сервісу. Базовими визначені напрямки розробки мультімедіа додатків (електронний уряд), багатоцільова електронна картка, школи на базі інформаційних технологій, електронна комерція і т.п. [8, с. 239].

Відмінною характеристикою формування НІС в Таїланді є власний шлях інноваційного розвитку, на відміну від Сінгапуру, Тайваню, Республіки Корея, Малайзії та Гонконгу, що спирається на японський досвід. Держава сприяє впровадженню екологічно чистих, енергетично ефективних передових технологій. Наголос робиться на виробництві продукції з використанням зарубіжних технологій, які напряму отримуються від виробників. У 2003 р. було створено Національне Агентство по розвитку науки і техніки, що спеціалізується на розробці стратегії інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національної економіки, здійснює підтримку державного і приватного

підприємництва в трьох основних національних центрах досліджень: біологічному; металів і матеріалів; електронних і комп'ютерних технологій. Під керівництвом NSTDA був створений перший науковий парк Таїланду. Держава надає підтримку центрам досліджень і інновацій за допомогою зниження податків, надання пільгових кредитів, грантів, надання допомоги в пошуку партнерів [8, с. 240].

В Індонезії державна науково-технічна інноваційна політика знаходиться в процесі формування. Переймається позитивний зарубіжний досвід створення технопарків, промислових парків, ВЕЗ з акцентом на розвиток високотехнологічних виробництв та науково-технічних розробок. Значні кошти виділяються на дослідження нанотехнологій, якими займаються понад 120 організацій, що знаходяться в системі Міністерства досліджень і технологій: Інститут природничих наук, Національне агентство з атомної енергії, Національне аерокосмічне агентство, Агентство по дослідженню та впровадженню технологій, Дослідницький центр при Міністерстві промисловості, ряд державних і приватних дослідницьких інститутів [8, с.241]. Основними перешкодами на шляху інноваційного розвитку країни є: нестача інформації та прикладних технологій; недостатнє фінансування і бюрократія; гостра нестача кваліфікованих фахівців.

Узагальнюючи основні характеристики інноваційних процесів в східно-азіатських країнах, можна відзначити специфіку процесу становлення НІС в східно-азіатських країнах: державну підтримку вільних економічних зон, стимулювання створення центрів кооперації і технопарків; автономність регіональних інноваційних анклавів у виборі дослідницьких пріоритетів, які не завжди узгоджуються з пріоритетами національної науково-технічної політикою.

Висновки. Азіатська модель державного регулювання економіки має свою специфіку, яка проявляється, зокрема, в тому, що між державою і бізнесом менше посередників, ніж на Заході, вони взаємодіють і співпрацюють у господарській сфері безпосередньо. Акцент перенесено на дотримання інтересів співтовариства, орієнтацію на кінцевий - економіче зростання. Вважається допустимим, щоб держава свідомо і послідовно втручалася в ціноутворення для стимулювання розвитку певних галузей. Виробництво розвивається і розширюється в кінцевому рахунку для того, щоб мати важіль впливу на інші країни і зміцнити власну національну безпеку і автономію. Інтегруючою силою виступають самі підприємці, об'єднані у регіональні ділові мережі.

Нові індустріальні країни Східної Азії, в першу чергу, здійснили стимулювання розвитку аграрної сфери. Потім кошти, отримані від експорту висококонкурентної сільськогосподарської продукції шляхом

інвестування у технологічне оновлення та підвищення якості власної робочої сили змогли підняти на високий рівень продуктивності праці і вітчизняну промисловість. І тільки після цього було лібералізовано фінансові ринки, які стали додатковим джерелом інвестицій у вітчизняну економіку.

Саме така послідовність державного регулювання змогла забезпечити захист національних виробників навіть в умовах надзвичайної конкуренції з боку транснаціональних компаній.

Для України подібний шлях реформ є єдино виправданим в умовах глобалізації з неодмінним входженням на світові ринки товарів і послуг.

Література.

1. ***Dunning J. H.*** The Competitive Advantage of Countries and the Activities of Transnational Corporations / ***J. H. Dunning*** // Transnational Corporations. – 1992. – 1 February. – № 1. – P. 135-168.

2. ***Dunning J. H.*** Think Again Professor Krugman: Competitiveness Does Matter / ***J. H. Dunning*** // The Interna- tional Executive. – 1995. – № 37(4). – P. 315-324.

3. IMD World Competitiveness Yearbook. The World Competitiveness Scoreboard 2011 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/ scoreboard.pdf

4. Report of the Secretary-General of UNCTAD to UNCTAD XIII. Development-led globalization: Towards sustainable and inclusive development paths. – N. Y.; Geneva: UN, 2011. – 136 p.

5. The World Economic Forum. The Global Competitiveness Report, 2011-2012 [Electronic resource]. – Mode of access: http://www3.weforum.org/docsAVEF_GCR_Report_2011-12.pdf

6. ***Базилюк Я.*** Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення / ***Я. Базилюк***. – К. : НІСД, 2002. – 132 с.

7. ***Кальченко Т.В.*** Глобальна економіка: методологія системних досліджень: [Монографія] / ***Т. В. Кальченко***. – К. : КНЕУ, 2006. – 248 с.

8. Мировая экономика. Экономика стран и регионов : учебник для академического бакалавриата / ***В. П. Колесов*** [и др.]; под ред. ***В.П. Колесова, М.Н. Осьмовой***. – М. : Издательство Юрайт, 2015. – 519 с.

References.

1. ***Dunning J. H.*** (1992). The Competitive Advantage of Countries and the Activities of Transnational Corporations. Transnational Corporations. 1 February. No 1, pp. 135-168 [in English].

2. ***Dunning J. H.*** (1995). Think Again Professor Krugman: Competitiveness Does Matter. The International Executive. No 37(4), pp. 315-324 [in English].

3. IMD World Competitiveness Yearbook. The World Competitiveness Scoreboard 2011 Retrieved from:

http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/scoreboard.pdf [in English].

4. Report of the Secretary-General of UNCTAD to UNCTAD XIII. Development-led globalization: Towards sustainable and inclusive development paths. – N. Y.; Geneva: UN, 2011. p. 136 [in English].

5. The World Economic Forum. The Global Competitiveness Report, 2011-2012 Retrieved from: http://www3.weforum.org/ docsAVEF_GCR_Report_2011-12.pdf

6. ***Bazyliuk Ya.*** (2002). *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: sutnist ta umovy zabezpechennia [Competitiveness of the national economy: the essence and conditions of providing]*. Kyyiv: NISD, p. 132 [in Ukranian].

7. ***Kalchenko T.V.*** (2006). *Hlobalna ekonomika: metodolohiia systemnykh doslidzhen [Global Economy: Methodology of System Research]*. Kyyiv: KNEU, p. 248 [in Ukranian].

8. ***Kolesov V.P.*** (2015). *Mirovaya ekonomika. Ekonomika stran i regionov : uchebnik dlya akademicheskogo bakalavriata [World economy. Economics of countries and regions: a textbook for academic baccalaureate]*. Moskva.: Izdatelstvo Yurayt, p. 519 [in Russian].

Анотація.

Батюк Л.А. Конкурентоспроможність нових індустріальних країн Азії: досвід для України.

Розглянуто економічну категорію «конкурентоспроможність». Визначені основні складові конкурентоспроможності економік нових індустріальних країн Азії. Виявлено взаємозв'язок економічної та політичної модернізації в нових індустріальних країнах Азії. Розглянуто національні інноваційні системи нових індустріальних країн як фактор конкурентоспроможності. Розкрито зміст державної економічної політики та структурних особливостей економік нових індустріальних країн Східної та Південно-Східної Азії в епоху глобалізації, уточнено роль національних інноваційних систем у процесі модернізації суспільств досліджуваних країн.

Ключові слова: *конкурентоспроможність, нові індустріальні країни, розвиток, національна економіка*

Аннотация.

Батюк Л.А. Конкурентоспособность новых индустриальных стран Азии: опыт для Украины.

Рассмотрена экономическая категория «конкурентоспособность». Определены основные составляющие конкурентоспособности экономик новых индустриальных стран Азии. Выявлена взаимосвязь экономической и политической модернизации в новых индустриальных странах Азии. Рассмотрены национальные инновационные системы новых индустриальных стран как фактор конкурентоспособности. Раскрыто содержание государственной экономической политики и структурных особенностей экономик новых индустриальных стран Восточной и Юго-Восточной Азии в эпоху глобализации, уточнена роль национальных инновационных систем в процессе модернизации обществ исследуемых стран.

Ключевые слова: *конкурентоспособность, новые индустриальные страны, развитие, национальные экономики*

Abstract.

Batyuk L.A. Competitiveness of the New Asian Industrialized Countries: Experience for Ukraine.

The economic category «competitiveness» is considered. The main components of the competitiveness of the economies of the new industrialized countries of Asia are determined. The relationship of economic and political modernization in the new industrialized countries of Asia has been revealed. The national innovation systems of the new industrialized countries as a factor of competitiveness are considered. The content of the state economic policy and structural peculiarities of the economies of the new industrialized countries of Eastern and Southeast Asia in the era of globalization is clarified, the role of national innovation systems in the process of modernization of the societies of the countries under study is specified.

Key words: *competitiveness, new industrialized countries, development, national economy*

УДК 338.48 (063)

РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ

БОБЛОВСЬКИЙ О.Ю., К.Ф.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА,
ТИТАРЕНКО В.М., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

Постановка проблеми у загальному вигляді. Діяльність людини у великих містах пов'язана із значними фізичними та психологічними навантаженнями. Міське середовище в якому перебуває весь час людина шкідливо впливає на її здоров'я внаслідок забруднення повітря, браку сонячного проміння, якості води. Напружений ритм життя міських мешканців приводить до виникнення стресових ситуацій, які можуть спричинити виникнення інсультів, інфарктів та інших серцево-судинних захворювань. Відновлення працездатності людей та задоволення різноманітних потреб, пов'язаних із оздоровленням й відпочинком є однією з найважливіших задач, яку мають вирішувати рекреаційні ресурси.

Ще з давніх часів відомо, що природні фактори сприятливо впливають на фізичне та психологічне здоров'я людини. Тому розвитку рекреаційного потенціалу, який є найважливішою складовою соціальної сфери, з кожним роком приділяється все більше уваги. Для Харківського регіону, центром якого є друге за величиною місто України, проблема розвитку рекреаційного потенціалу є актуальною

через значний попит на послуги з організації відпочинку та відновлення трудових ресурсів.

В складних умовах економічного розвитку України виникає необхідність пошуку нових перспективних напрямків розвитку рекреаційного потенціалу.

На сьогоднішній день рекреаційно-туристична сфера є однією з найбільших галузей економіки у світі, частка якої складає 12,5 % світового внутрішнього продукту [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування рекреаційної сфери висвітлені в публікаціях О.О. Бейдика, А.П. Голікова, М.С. Мироненка, О.О. Мінца, Л.І. Мухіної, М.М. Поколодної, С.І. Поповича, В.С. Преображенського, В.І. Стафійчука, А.В. Твердохлєбова, П.Т. Тронька, Н.В. Фоменко та ін.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є пошук шляхів розвитку рекреаційних ресурсів у Харківському регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. До Харківського регіону ми відносимо Харківську область, яка розташована на північному сході України, та найближчі райони сусідніх областей – Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Полтавської та Сумської. Загальна територія регіону складає близько 35 тис. км^2, або 6 % території України [2].

Регіон розташований в басейні річок Сіверський Донець, Мерла, Коломак, Орель, Ворскла, що додає йому привабливості та розширює його можливості для організації туризму. Загалом рельєф регіону можна оцінювати як сприятливий для розвитку рекреаційного потенціалу. Для організації відпочинку особливе значення мають кліматичні природні рекреаційні ресурси.

Найсприятливішим періодом рекреаційної діяльності в регіоні є початок травня – середина вересня, який триває в середньому 135 днів.

Клімат регіону помірно континентальний. Середньорічна температура повітря складає близько + 7^{0}С. Температура понад +10,0^{0}С тримається 160 днів, а найбільш сприятлива для розвитку туристичної діяльності температура + 15^{0}С – 120 днів на рік. Кількість опадів в регіоні відповідає зоні достатнього зволоження і складає в середньому 538 мм. Важливими для рекреаційної діяльності є водні ресурси – річки, водосховища, озера та ставки, адже більшість санаторно-курортних і туристичних установ розташовуються, як правило, на берегах водоймищ. Але порівняно з іншими регіонами України забезпеченість Харківського регіону водними ресурсами значно гірша – всього 1,8 % загальної кількості водних ресурсів.

Загальна довжина річок складає 6400 км, з них лише 156 мають довжину понад 10 км [3].

У Харківському регіоні створено 57 водосховищ, найбільшими з яких є Краснооскольське, Печенізьке, Краснопавлівське, Трав'янське, Рогозянське, Муромське, Великобурлуцьке, Берекське, Орільське та В'ялівське. На Печенізькому водосховищі розташовано найбільше зон рекреації, тому що його береги займає велика площа лісів [4].

Найбільшими озерами в регіоні є Лиман, Біле і Борове. Крім природних озер, в регіоні є понад 2500 ставків, які можуть бути цікаві для організації відпочинку.

Одним з найважливіших компонентів природних рекреаційних ресурсів є ліси. Вони використовуються для лікування та оздоровлення, а також задовольняють духовні потреби людини, сприяють розвитку спеціалізованих видів туризму. Для організації мисливства використовуються болота та лісові ресурси. Загальна площа мисливських угідь регіону складає близько 2,8 тис. га [3].

У Харківському регіоні є досить великі запаси підземних мінеральних вод гідрокарбонатного, кальцієвого, хлоридного, натрієвого складу різної мінералізації, які мають цілющі властивості та використовуються з лікувальною метою. Харківський регіон є одним з головних центрів бальнеолікування на Лівобережжі України. Найбагатші за запасами мінеральних вод – Березівські мінеральні води і Рай-Оленівка [5].

Термін рекреація включає поняття відпочинок, туризм, спорт (як форму активного відпочинку), іноді в самих загальних випадках і поняття курорт.

Так, Географічний енциклопедичний словник визначає рекреацію як відновлення витрачених у процесі праці фізичних і духовних сил та розвиток людини [6]. Більш повне уявлення про поняття «рекреація» наведено в роботі «Рекреаційна географія». Н.С. Мироненко та І.Т. Твердохлєбов вважають, що рекреація – це сукупність явищ і відносин, що виникають у процесі використання вільного часу для оздоровчої, пізнавальної, спортивної та культурно-розважальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, що знаходяться поза межами населеного пункту, який є місцем їх постійного проживання [7].

Рекреація виконує такі функції: медико-біологічну, яка полягає в санаторно-курортному лікуванні та оздоровленні; соціально-культурну; економічну та політичну. За своїм змістом тривала рекреація збігається з таким поняттям, як туризм.

Необхідною умовою розвитку рекреації є наявність рекреаційних ресурсів.

Географічна енциклопедія України визначає рекреаційні ресурси як об'єкти та явища природного й антропогенного походження, які використовуються для туризму, лікування та відпочинку й які впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їхню спеціалізацію та економічну ефективність.

Рекреаційні ресурси – це сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності й які при сучасній та перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях використовують для прямого і непрямого споживання та виробництва курортних та туристичних послуг [1].

Розрізняють рекреаційні ресурси природні та соціально-економічні (природні й культурно-історичні ресурси рекреаційної діяльності). До культурно-історичних ресурсів відносяться пам'ятки архітектури, історії, археології та ін.

Поняття рекреаційні ресурси ряд авторів розкривають як поєднання різних компонентів і чинників природного й антропогенного походження, що створюють сприятливі умови для рекреаційної діяльності [8].

Крім традиційних рекреаційних ресурсів, можна виділити аграрно-рекреаційні ресурси – екзотичні південні сільськогосподарські культури, збирання яких може виявитися привабливою для деякої частини рекреантів.

Деякі вчені розбивають рекреаційні ресурси на три види: курортологічні, оздоровчі, туристичні [8].

До курортологічних рекреаційних ресурсів відносяться джерела мінеральних і термальних вод, запаси лікувальної грязі, акваторії та території, які мають властивості, що обумовлюють можливість лікування будь-яких захворювань, фітонцидоносні ліси.

Туристські ресурси можна умовно розбити на п'ять класів:

1) пам'ятники культури і архітектури;

2) природні пам'ятки, сади, парки;

3) музеї (краєзнавчі, художні, літературно-меморіальні музеї-виставки);

4) пам'ятні історичні місця, місця поховання видатних людей, меморіальні військові кладовища та братські могили;

5) новостворювані ансамблі, площі, мікрорайони.

Вся сукупність природних, культурно-історичних і соціально-економічних передумов для організації рекреаційної діяльності

отримала назву рекреаційного потенціалу. Розглядаючи рекреаційний потенціал Харківської області, можна стверджувати, що область має достатню кількість рекреаційних ресурсів. На думку фахівців рекреаційний потенціал Харківщини займає третє місце по Україні (після Криму та Карпат).

Харківська область відрізняється різноманітністю природних ландшафтів, де вдало поєднуються кліматичні та бальнеологічні ресурси. Тут широко представлені різноманітні мінеральні води, що мають значну цінність для рекреаційних і лікувально-курортних цілей. Особливо багаті такими джерелами Балаклійський, Харківський, Краснокутський, Чугуївський та Ізюмський райони.

Природні території мають зручні для використання в рекреаційних цілях 68,5 тис. га лісових і 0,3 тис. га прибережних територій (р. Сіверський Донець, Печенізьке і Краснооскольське водосховища та ін.).

Є велика кількість мисливських видів птахів і тварин. Об'єктами полювання є 20 видів птахів й 16 видів тварин. Численні і рибні запаси.

Природно-заповідний фонд включає 166 територій та об'єктів.

Харківський регіон багатий культурними комплексами, архітектурними пам'ятками та історичними місцями. Інтерес представляють 15 музеїв (історичні, краєзнавчі та художні).

Є близько 20 археологічних пам'яток (курганні могильники, катакомби, городища і т. д.).

До пам'яток архітектури можна віднести понад 100 об'єктів, серед яких культові споруди, садиби, архітектурні комплекси. Серед пам'яток садово-паркового мистецтва виділяються парки в селах Шарівка, Наталівка та ін. В області унікально поєднуються неповторні ландшафти, історичні, етнографічні об'єкти, пам'ятки природи, культури, побуту населення, в яких відображені історичні особливості різних епох, етнічних груп. Тут особливу роль відіграють пам'ятки історії та культури як наочне відображення таланту українського народу, його багатовікової історії. Культура Харківщини є унікальною, оскільки в процесі свого розвитку зазнала впливу слобожанської культури, а також міжетнічних зв'язків народів, які протягом століть спільно проживають в області. В області збереглося багато історичних пам'яток і пам'яток народного мистецтва різних епох. Найбільш визначними є Держпром, Краснокутський дендропарк, палац і парковий комплекс у с. Шарівка, парковий комплекс у с. Сковородинівка.

Реальний інтерес для розвитку рекреації в регіоні представляють близько 200 об'єктів, з них дитячих оздоровчих таборів – 57,

санаторіїв-профілакторіїв – 45, баз відпочинку – 97 та ін. На думку фахівців на території області може відпочивати щороку близько одного мільйона осіб, а реально відпочиває всього 252,6 тис. чол. [9]. Отже, і надходження до бюджету набагато менше можливих. Однак реальне рекреаційне навантаження можна збільшити майже в 4 рази без загрози навколишньому природному середовищі області.

А. В. Гідбут і А. Р. Мезенцев вважають, що рекреаційні зони (ареали) виділяються найбільш яскравим природно-кліматичними ознаками. Вони мають кілька видів рекреаційної спеціалізації чи бувають вузькоспеціалізованими.

Рекреаційні зони включають окремі курорти або рекреаційні комплекси. Під територіально-рекреаційним комплексом слід розуміти територію, на якій розташовуються лікувальні та оздоровчі установи (санаторії, водо- і грязелікарні, пансіонати, будинки відпочинку, турбази, мотелі, кемпінги, дитячі оздоровчі табори), які обслуговують підприємства та супутні галузі (підприємства торгівлі й громадського харчування, побутові, спортивні та культурно-розважальні установи, екскурсійні об'єкти, дорожньо-транспортна мережа, сувенірне виробництво тощо) [10].

В результаті тривалого розвитку рекреаційної інфраструктури і просторової локалізації природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів в даний час намітилася просторова диференціація рекреаційної діяльності, що дозволило харківським вченим зробити рекреаційне зонування і виділити в регіоні вісім рекреаційних зон: Харківська, Печенізька, Чугуївська, Зміївська, Балаклійська, Ізюмська, Краснокутська, Червонооскільська. Кожна з них має різний рекреаційний потенціал, розвиненість туристської інфраструктури, кліматичні умови, стан навколишнього середовища та ін. Для розвитку цих зон потрібні значні інвестиції, які зараз дуже обмежені [11].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На першому етапі потрібно виділити найбільш привабливі з точки зору інвестування зони, а для цього необхідно провести ранжирування всіх наявних рекреаційних ресурсів.

В залежності від отриманих результатів можна виділити з вже запропонованих рекреаційних зон найбільш привабливу для інвесторів, а беручи до уваги потенційних рекреантів (діти, дорослі з дітьми, студенти, пенсіонери тощо), можна припустити, і потенційних інвесторів. Подібний підхід багато в чому полегшить і спростить як виділення найбільш інвестиційно-привабливих зон, так і пошук інвесторів.

Результатом такої діяльності має стати формування мережі економічно самодостатніх туристичних центрів і курортів як рекреаційної, так і лікувальної спеціалізації на базі колишніх санаторіїв та таборів відпочинку. Кількість працівників, що буде постійно зайнята у туристичній індустрії, збільшиться до 7-8 % від загальної кількості працюючого населення. Розширення обсягів внутрішнього та іноземного туризму дозволить приблизно у 2,5 рази збільшити як загальні суми доходів від туризму, так і обсяги бюджетних надходжень у цілому по галузі, стати одним з основних джерел валютних надходжень до бюджету країни [12].

Виконання вищезазначених завдань зумовить прискорений розвиток рекреаційно-туристичного та санаторно-курортного комплексів Харківського регіону, допоможе зробити їх конкурентоспроможними, життєздатними та самоокупними, створить сприятливий клімат для споживача та зацікавить інвесторів.

Література.

1. Географічна енциклопедія України в 3-х томах. – К.: Українська енциклопедія, 1993. – Т. 3. – С. 121.

2. Дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу Харківської області в контексті євроінтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg/2008_5/Yevtushenko.pdf

3. ***Волкова І.*** Рекреаційно-туристичні ресурси як чинник розвитку туристичної діяльності у Харківському регіоні / ***І. Волкова*** // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2013. – Випуск 43. – Ч. 1. – С. 17-23.

4. ***Воронова С.О.*** Перспективні напрямки підвищення екскурсійної привабливості Харківщини / ***С.О. Воронова*** // Актуальні проблеми туристичного бізнесу. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (17 лютого 2012 року). – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. – С. 27-29.

5. Харьковская область: Природа, население, хозяйство / ***А.П. Голиков, А.Л. Сидоренко*** и др.; под ред. ***А.П. Голикова, А.Л. Сидоренко***. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – Х. : Бізнес Информ, 1997. – 288 с.

6. Географический словарь. Понятия и термины. – М. ; Сов. энциклопедия, 1988. – С. 264

7. ***Мироненко Н.С.*** Рекреационная география / ***Н.С. Мироненко, И.Т. Твердохлебов***. – М. : Изд-во Московск. ун-та, 1981. – 208 с.

8. ***Лемешев М.Я.*** Оптимизация рекреационной деятельности / ***М.Я. Лемешев, О.А. Щербина.*** – М. : Экономика, 1985. – С. 51.

9. ***Гидбут А.В.*** Курортно-рекреационное хозяйство (региональный аспект) / ***А.В. Гидбут, А.Г. Мезенцев***. – М., Наука, Академия наук СССР, 1991. – 96 с.

10. ***Гавриленко В.О.*** Обґрунтування перспектив розвитку внутрішнього туризму в Харківській області / ***В.О. Гавриленко*** // Актуальні проблеми туристичного бізнесу. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (17 лютого 2012 року). – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. – С. 29-32.

11. Харьковская область / ***А.П. Голиков, А.Л. Сидоренко*** и др.; под ред. ***А.П. Голикова, А.Л. Сидоренко***. – Харьков : РВП «Оригінал», 1993. – 128 с.

12. ***Бейдик О.О.*** Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія і методика аналізу, термінологія, районування: [Монографія] / ***О.О. Бейдик***. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с.

References.

1. *Geograficheskaya enciklopediya Ukraini [Geographic Encyclopedia of Ukraine]*. (Vols. 1-3). Kyiv: Ukrainian Encyclopedia, Vol. 1, 1993, p. 121 [in Ukrainian].

2. Doslidgennyi recreacino-turistichnogo potencialu Harkivskoi oblasti v conteksti evrointegracii [Investigation of recreation and tourism potential of Kharkiv region in the context of European integration]. *www.nbuv.gov.ua*. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg /2008_5/Yevtushenko.pdf [in Ukrainian].

3. ***Volkova I.*** (2013). Recreaciyno-turistichni resursi yiak chinnik rozvitky turistschnoi diyialnosti u Harkivskomu regioni [Recreational and tourist resources as a factor in the development of tourism in the Kharkiv region]. *Visnik Lvivskogo universitetu. Seriya geograficha – Visnyk of Lviv University. The series is geographic,* Issue 43, pp. 17-23 [in Ukrainian].

4. ***Voronova S.O.*** (2012). Perspektivni napriamki pidvichennya ekskursiinoi privablivosti Harkivschini [Perspective directions of increasing excursion attractiveness of Kharkiv region]. *Aktualni problemi turistichnogo biznesu. Materiali VI mignarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii molodih vchenih 17.02.2012. – Topical issues of tourism business. Materials of the VI International Scientific and Practical Conference of Young Scientists 17.02.2012*. Kharkov, KHNU im. V.N. Karazina, p. 27-29 [in Ukrainian].

5. ***Golikov A.P., & Sidorenko A.L.*** (Eds.). (1997). *Kharkovskayi oblast: pryroda, naselenie, hozyaistvo [Kharkiv region: nature, population, economy]*. Kharkov Biznes-inform, p. 288 [in Russian]

6. *Geograficheski slovar. Ponyatiya i termini. [Geographical dictionary. Concepts and terms]*. (1988). Moscow: Sov. Enciklopedia, p. 264 [in Russian].

7. ***Mironenko N.S., & Tverdohlebov I.T.*** (1981). *Rekreacionnaya geografiya. [Recreational Geography]*. Moscow: Izd-vo Moskovsk. Un-ta, p. 208 [in Russian].

8. ***Lemeshev M.Y., & Scherbina O.A.*** (1985). *Optimizacia rekreacionnoi deiatelnosti. [Optimization of recreational activities]*. Moscow: Ekonomika, p. 51 [in Russian].

9. ***Gidbut A.V., & Mezencev A.G.*** (1991). *Kurortno-rekreacionnoe hozyastvo (regionalnyi aspect) [Resort and recreational facilities (regional aspect)]*. Moscow; Nauka, p. 96 [in Russian].

10. ***Gavrilenko V.O.*** (2012). Obgruntuvannya perspektiv rozvitku vnutrishnogo turizmu v Kharkivskiy oblasti [Substantiation of perspectives of development of domestic tourism in Kharkiv region]. *Aktualni problemi turistichnogo biznesu. Materiali VI mignarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii molodih vchenih 17.02.2012. – Topical issues of tourism business. Materials of the VI International Scientific and Practical Conference of Young Scientists 17.02.2012*. Kharkov: KHNU im. V.N. Karazina, p. 29-32 [in Ukrainian].

11. ***Golikov A.P., & Sidorenko A.L.*** (Eds.). (1993). *Kharkovskaya oblast [Kharkov region]*. Kharkov: RVP Original, p. 128 [in Russian].

12. ***Beydik O.O.*** (2001). *Rekreaciyno-turistski resursi Ukraini: Metodologiya I metodika analizu, terminologiya, rayonuvannya [Recreational and tourist resources of Ukraine: Methodology and methodology of analysis, terminology, district]*. Kyiv; Vydavnycho-poligrafichnyi centr Kiivskyi universitet, p. 395 [in Ukrainian].

Анотація.

Бобловський О.Ю., Титаренко В.М. Рекреаційний потенціал Харківського регіону.

В статті розглядається стан рекреаційної сфери Харківського регіону та показаю її вплив на здоров'я людини. Проведено виділення територій які відносяться до Харківського регіону. Дана характеристика складових рекреаційної сфери, розглянуто її розміри та визначено потенціал. Показано шляхи розвитку рекреаційної сфери в сучасних умовах.

Ключові слова: *рекреація, Харківський регіон, рекреаційна діяльність, рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал.*

Аннотация.

Бобловский А.Ю., Титаренко В.М. Рекреационный потенциал Харьковского региона.

В статье рассматривается состояние рекреационной сферы Харьковского региона и показано ее влияние на здоровье человека. Проведено выделение территорий относящихся к Харьковскому региону. Дана характеристика составляющих рекреационной сферы, рассмотрены ее размеры и определен потенциал. Показаны пути развития рекреационной сферы в современных условиях.

Ключевые слова: *рекреация, Харьковский регион, рекреационная деятельность, рекреационные ресурсы, рекреационный потенциал.*

Abstract.

Boblovskyi O.U., Tytarenko V.M. Recreational potential of Kharkiv region.

The article considers the state of the recreational sphere of the Kharkiv region and shows its influence on human health. The allocation of territories related to the Kharkiv region has been carried out. The characteristics of the components of the recreational sphere are described, its dimensions and potential are considered. The ways of development of recreation sphere in modern conditions are shown.

Key words: *recreation, Kharkiv region, recreational activity, recreational resources, recreational potential.*

УДК 35.08

ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПОСАДОВИХ ОСІБ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Богомолова К.С., к.е.н., доцент,
Подольська О.В., к.е.н., доцент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі розвитку держави головним завданням працівників органів публічного адміністрування є вирішення проблем інших людей, що потребують державних послуг, але при цьому інтереси держави є першочерговими. При цьому законність і моральна свідомість є головним інструментом досягнення поставленої мети та засобом регулювання і контролю у публічному адмініструванні [7].

Тому зрозуміло, що від компетентності та професіоналізму державних службовців, їх бажання ефективно працювати, а також рівня мотивації безпосередньо залежить якість прийняття управлінських рішень та реалізація загальнодержавних програм у всіх сферах суспільного розвитку [12].

Сучасні тенденції вказують на необхідність впровадження нових організаційних механізмів удосконалення мотивації державних службовців, орієнтованих на кінцеві результати, в основу яких покладені такі критерії як компетентність, вміти поводити себе тактовно у спілкуванні з людьми, повага до закону, повага до особистості, допомога громадянам у вирішенні проблем [7].

Світовий досвід навчає, що між мотивацією та кінцевими результатами діяльності однозначної залежності немає. Адже буває так, що добре мотивована людина демонструє невиконання своєї роботи, гірші результати, ніж людина менш мотивована, або навіть слабо мотивована. Це явище обумовлюють багато факторів – кваліфікація та здібності людини, правильне розуміння задачі, яку вона виконує та багато інших. Це породжує серйозну управлінську проблему: як оцінювати результати роботи окремого працівника і як його винагороджувати. Якщо винагороджувати лише за результати праці, то це може де мотивувати працівника, який старанно працював і більше витратив зусиль, але одержав більш низький результат. Якщо ж

винагороджувати людину лише в залежності від мотивації, без урахування реальних результатів її праці, то можна викликати погіршення результатів роботи менш мотивованих, але продуктивних працівників. Отже, рішення даної проблеми має носити ситуаційний характер. А керівники-менеджери повинні бути готові вирішувати цю проблему в залежності від ситуації, яка склалася, пам'ятаючи, що вона може виникнути, а її врегулювання не є легким [10-12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань проблематики мотивації у публічному адмініструванні, а також визначення стратегічних пріоритетів цього процесу та його розвитку займалися такі відомі науковці як, А.М. Колот [4], В.Б. Авер'янов [2], О.Ю. Амосов [9], В.М. Щегорцова, О.О. Олейнікова, А.М. Дробязко, В.Д. Бакуменко [3], О.Ю. Оболенський [3], Н.М. Мельтюхова [9], В.Я. Малиновський [5, 8], та ін. дослідники. Проте існуючі дослідження присвячені в основному, теоретичним і прикладним проблемам мотивації працівників органів публічного адміністрування, що потребує подальших наукових пошуків з цієї тематика. Безперечно, враховуючи їх наукові надбання, слід зазначити, що дослідження за цією тематикою продовжують залишатися актуальними.

Формулювання цілей статті. Головною метою і завданням дослідження є розкриття змісту мотивації державних службовців України, та розробка організаційних механізмів її удосконалення в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У відповідній літературі мотивація розглядається як сукупність зовнішніх та внутрішніх рушійних сил, які спонукають людину здійснювати діяльність, орієнтовану на досягнення певних цілей з витратою певних зусиль, демонструючи при цьому певний рівень старанності, сумлінності та наполегливості, направленості [5].

Старанність передбачає бажання працювати із повною віддачею, прагнути до підвищення кваліфікації, до удосконалення своїх здібностей до праці, намагання робити все якісно, тобто розуміти свою роль в організації і бути її частиною.

Сумлінність передбачає відповідальне ставлення до своїх обов'язків, та виконання завдань, згідно з усіма правилами та вимогами, використовуючи при цьому весь свій арсенал знань, здібностей і вмінь.

Наполегливість передбачає бажання продовжувати і розвивати розпочати справу. Це важлива характеристика діяльності, адже є люди,

які швидко втрачають інтерес до розпочатої справи. І якщо, навіть, вони мали добрі результати діяльності спочатку, то втрата інтересу та відсутність наполегливості може привести до того, що вони скоротять зусилля і будуть менш старанними, виконуючи свою роль на суттєво більш низькому рівні, порівняно з їх можливостями.

Направленість передбачає розуміння людини того, до чого вона прямує, здійснюючи певні дії. Можливі два випадки: людина виконує роботу, тому що вона приносить йому моральне або матеріальне задоволення, може і тому він прагне допомогти організації добитися її цілей.

Науці та практиці відомі «внутрішня» та «зовнішня» мотивації. «Внутрішньою» умовно можна назвати тоді, коли мотиви породжує сама людина, зіткнувшись із задачею. Вона виникає усередині людини. «Зовнішньою» можна назвати мотивацію тоді, коли мотиви діяльності викликаються із зовні (оплата праці, розпорядження, правила поведінки тощо).

Як зазначає В.Я. Малиновський, у публічному адмініструванні мотивація це орієнтація на взаємоузгодження та задоволення особистих, колективних і загальнодержавних інтересів; визначення матеріальних, соціальних і духовних потреб виконавців програм, планів, управлінських рішень тощо, моніторинг послідовного зростання потреб, вибір дієвих методів задоволення потреб, спрямованість мотиваційних регуляторів на досягнення більш ефективного виконання службових обов'язків, формування мотиваційних систем із застосуванням змістовних і процесуальних теорій мотивації.

Мотивація у публічному адмініструванні виконує ряд функцій, а саме [9]:

– додержання принципу справедливості;

– досягнення відповідності винагороди реально отриманим результатам діяльності;

– застосування конкретних мотиваційних важелів в залежності від ціннісної орієнтації працівників;

– поширення використання соціально-психологічних методів мотивації з одночасним обмеженням примусового впливу на поведінку людей;

– створення умов отримання посадовими особами та спеціалістами задоволення від своєї роботи;

– забезпечення можливостей максимальної реалізації працівниками власного творчого потенціалу;

– оцінка та врахування рівня вмотивованості державних службовців на підставі аналізу їх сподівань, сприйняття винагороди, відчуття вагомості власного внеску в загальні результати;

– забезпечення підвищення дієвості мотиваційного впливу за рахунок широкого оприлюднення досягнутих високих результатів роботи окремих працівників чи органів державного управління та отриманої винагороди.

Відповідно до ст. 50 Закону України «Про державну службу» держава забезпечує достатній рівень оплати праці державних службовців для професійного виконання посадових обов'язків, заохочує їх до результативної, ефективної, доброчесної та ініціативної роботи, а заробітна плата державних службовців має досить складну структуру і складається з посадових окладів, премій, доплат за ранги, надбавок за вислугу років на державній службі та інших надбавок [1].

Удосконалення організаційного механізму мотивації державних службовців передбачає перш за все забезпечення її конкурентоспроможності на ринку праці, це можливо лише за допомогою реформування системи оплати праці у цій сфері. Матеріальне заохочення значно підвищить якість та результативність роботи державних службовців, допоможе запобігти локальним проявам корупції.

Таких переваг можна досягти за допомогою удосконалення структури оплати праці, забезпечивши при цьому її справедливість і прозорість. Потрібно істотно збільшити частку посадового окладу в сукупній заробітній платі, значно піднести роль рангу державного службовця у матеріальному стимулюванні. Оплата праці повинна бути прямо пропорційною рівню відповідальності, та мати тенденцію до росту на початковому етапі.

Про те, матеріальне заохочення не єдиний шлях покращення мотивації, велика увага повинна приділятися підвищенню якості менеджменту всередині публічної організації. Цього можливо досягти за допомогою заходів з підвищення кваліфікації, та підготовки державних службовців, які відповідають сучасним вимогам мінливого середовища.

Вміння використовувати емпіричний методи, опанувавши при цьому теоретико-методологічні засади публічного адміністрування, дозволить використовувати не лише власний досвід, але й досвід провідних фахівців сфери публічного адміністрування. Це також є ефективним механізмом мотивації.

Висновки. Отже, як зовнішні так і внутрішні чинники мотивації є дієвими і взаємодоповнюючими.

Нами було виявлено, що основним і першочерговим мотивуючим фактором для державного службовця є матеріальне стимулювання, тобто задоволення його матеріальних потреб. Система матеріального стимулювання є недосконалою, бо вона тільки частково виконує відтворювальну та мотивуючи функції. Але разом з тим вона прямим чином впливає на моральний стан та відношення до праці держаного службовця [13-14].

А в якості організаційних механізмів удосконалення мотивації у сфері публічного адміністрування слід застосовувати ряд заходів, таких як, удосконалення матеріальної мотивації, удосконалення системи підвищення кваліфікації, удосконалення якості менеджменту та впровадження нових технологій управління.

Література.

1. Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19.

2. Державне управління : Європейські стандарти, досвід та адміністративне право / [***В.Б. Авер'янов, В.А. Дерець, А.М. Школик*** та ін.] ; за заг. ред. ***В.Б. Авер'янова***. – К. : Юстініан, 2007. – 288 с.

3. Державне управління : [навчальний посібник] / ***А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, А. Ю. Гордієнко*** ; [за ред. А.Ф. Мельник]. – К. : Знання-Прес, 2003. − 343 с.

4. ***Колот А.М.*** Мотивація персоналу / ***А.М. Колот*** // Київ: КНЕУ, 2002. – 337 с.

5. ***Малиновський В.Я.*** Функція мотивації управлінської праці / ***В.Я. Малиновський*** // Вісник УАДУ: зб. наук. пр. редкол.: ***В. І. Луговий*** (голов. ред.) та ін. – Київ : Вид-во УАДУ, 2003. – № 3. – С. 165-170.

6. ***Полюга З.*** Кадрова політика органів державної влади та місцевого самоврядування в контексті євроатлантичної інтеграції / ***З. Полюга*** // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. редкол.: ***А. О. Чемерис*** (голов. ред.) та ін. – Львів : Вид-во ЛРІДУ НАДУ, 2005. – Вип. 9. – С. 310-315.

7. ***Богомолова К.С.*** Правові основи формування іміджу державного службовця / ***К.С. Богомолова, А.Ф. Гацько*** // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. – Вип. 174. – Харків: ХНТУСГ, 2016 р. – С. 117-128.

8. ***Малиновський В.Я.*** Державне управління: [Навчальний посібник] / ***В.Я. Малиновський***. – [3-тє переробл. та доповн.]. – К. : Атіка, 2009. – 608 с.

9. ***Мельтюхова Н.М.*** Державне управління як єдність діяльності та відносин: [Монографія] / ***Н.М. Мельтюхова***. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2010. – 204 с.

10. ***Островерх О.В.*** Необхідність управління змінами в організації / ***О.В. Островерх, О.В. Родіонов*** // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. – Випуск 172 – Харків: ХНТУСГ. – 2016. – С. 62-68.

11. ***Островерх О.В.*** Регулювання соціально - економічного розвитку регіону, як важливий чинник державного управління / ***О.В. Островерх, О.В. Корнієцький, А.Ф. Гацько*** // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. – Випуск 174 – Харків : ХНТУСГ. – 2016. – С. 67-74.

12. ***Подольська О.В.*** Публічне адміністрування та процес прийняття управлінських рішень / ***О.В. Подольська, К.С. Богомолова, В.Г. Краля*** // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. – Випуск 188 – Харків: ХНТУСГ. – 2017. – С. 66-74.

13. ***Bozeman B., Straussman J.D.*** Public Management Strategies. San Francisco: Jossey-Bass, 2000.

14. ***Caiden G.*** The Dynamics of Public Administration. Hinsdale: Dryden Press, 2001.

References.

1. *Zakon Ukrai'ny «Pro derzhavnu sluzhbu» vid 10.12.2015 № 889-VIII [The law of Ukraine «On state service» dated 10.12.2015 No. 889-VIII*]. *zakon5.rada.gov.ua.* Retrieved from: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19 [in Ukrainian].

2. ***Aver''yanov V.B.*** (Eds.). (2007) *Derzhavne upravlinnya : Yevropeys'ki standarty, dosvid ta administratyvne pravo [Public administration: European standards, experience and administrative law]*. Kyiv: Yustinian p. 288 [in Ukrainian].

3. ***Mel'nyk A.F.*** (Eds.). (2003). *Derzhavne upravlinnya [Public administration]*. Kyiv: Znannya-Pres, p. 343 [in Ukrainian].

4. ***Kolot A.M.*** (2002) *Motyvatsiia personalu [Motivation of staff]*. Kyiv: KNEU, p. 337 [in Ukrainian].

5. ***Malynovskyi V.Ia.*** (Eds.). (2003). *Funktsiia motyvatsii upravlinskoi pratsi* [*Function of the motivation of management work*]. Kyiv: Vyd-vo UADU, pp. 165-170 [in Ukrainian].

6. ***Poliuha Z.*** (Eds.). (2005). *Kadrova polityka orhaniv derzhavnoi vlady ta mistsevoho samovriaduvannia v konteksti yevroatlantychnoi intehratsii [Personnel policy of state authorities and local self-government in the context of Euro-Atlantic integration]*. Lviv: Vyd-vo LRIDU NADU, pp. 310-315 [in Ukrainian].

7. ***Bohomolova K.S.*** (2016). Pravovi osnovy formuvannya imidzhu derzhavnoho sluzhbovtsya [Legal basis for forming the image of a civil servant]. *Visnyk KhNTUSH. Seriia : «Ekonomichni nauky» – Bulletin of Kharkov Petro Vasylenko national technical University: Economics,* Issue 174, pp. 117-128 [in Ukrainian].

8. ***Malynovs'kyy V.Ya.*** (2009). *Derzhavne upravlinnya: Navchal'nyy posibnyk. [Public Administration: Textbook]*. Kyiv: Atika, p. 608 [in Ukrainian].

9. ***Mel'tyukhova N.M.*** (2010). *Derzhavne upravlinnya yak yednist' diyal'nosti ta vidnosyn]* [*Public administration as a unity of activity and relations]*. Kharkov: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr», p. 204 [in Ukrainian].

10. ***Ostroverkh O.V.*** (2016). Neobkhidnist upravlinnia zminamy v orhanizatsii [The need for change management in organizations]. *Visnyk KhNTUSH. Seriia : «Ekonomichni nauky» – Bulletin of Kharkov Petro Vasylenko national technical University: Economics,* Issue 172, pp. 62-68 [in Ukrainian].

11. ***Ostroverkh O.V.*** (2016). Rehuliuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehionu, yak va-zhlyvyi chynnyk derzhavnoho upravlinnia [Regulation socio – economic development of the region as an important factor in public administration]. *Visnyk KhNTUSH. Seriia : «Ekonomichni nauky» – Bulletin of Kharkov Petro Vasylenko national technical University: Economics,* Issue 174, pp. 67-74 [in Ukrainian].

12. ***Podolska O.V.*** (2017). Publichne administruvannia ta protses pryiniattia upravlinskykh rishen [Public administration and management decision making process]. *Visnyk KhNTUSH. Seriia : «Ekonomichni nauky» – Bulletin of Kharkov Petro Vasylenko national technical University: Economics,* Issue 188, pp. 66-74 [in Ukrainian].

13. ***Bozeman B., Straussman J.D.*** Public Management Strategies. San Francisco: Jossey-Bass, 2000 [in English].

14. ***Caiden G.*** The Dynamics of Public Administration. Hinsdale: Dryden Press, 2001. [in English].

Анотація.

Богомолова К.С, Подольська О.В. Організаційні механізми удосконалення системи мотивації посадових осіб органів публічного адміністрування.

У статті наведені теоретичні узагальнення удосконалення організаційних механізмів системи мотивації посадових осіб органів публічного адміністрування шляхом розкриття змісту мотивації державних службовців у публічному адмініструванні, які відображають застосування сучасних підходів та інструментів за допомогою яких значною мірою можна підвищити якість та ефективність рішень, що приймаються публічними адміністраціями для українського суспільства. Висвітлено основні визначення поняття мотивації. Запропоновано шляхи удосконалення організаційних механізмів системи мотивації.

Ключові слова: *мотивація, потреба, публічне адміністрування, державне управління, суспільство, механізми.*

Аннотация.

Богомолова К.С, Подольская О.В. Организационные механизмы совершенствования системы мотивации должностных лиц органов публичного администрирования.

В статье приведены теоретические обобщения совершенствования организационных механизмов системы мотивации должностных лиц органов публичного

администрирования путем раскрытия содержания мотивации государственных служащих в публичном администрировании, отражающие применение современных подходов и инструментов при помощи которых в значительной мере можно повысить качество и эффективность принимаемых решений публичными администрациями для украинского общества. Освещены основные определения понятия мотивации. Предложены пути совершенствования организационных механизмов системы мотивации.

Ключевые слова: *мотивация, потребность, публичное администрирование, государственное управление, общество, механизмы.*

Abstract.

Bogomolova K.S., Podolska O.V. Organizational mechanisms for improving the system of motivation of officials of Public Administration.

The theoretical generalizations of improving the organizational mechanisms of the system of motivation of officials of public administration bodies are presented in the article by revealing the content of the motivation of civil servants in public administration reflecting the application of modern approaches and tools that can greatly improve the quality and efficiency of decisions taken by public administrations for the Ukrainian of society. The main definitions of the concept of motivation are highlighted. The ways of improvement of organizational mechanisms of the system of motivation are offered.

Key words: *motivation, needs, public administration, state administration, society, mechanisms.*

УДК 334.02:346.7

УПРАВЛІННЯ ТОВАРНОЮ СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ З УРАХУВАННЯМ ДІЇ ПРАВОВОГО ПОЛЯ

ГОЛОВАНОВА Г.Є., АСПІРАНТ*[*]*,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Поділ суспільного виробництва, який закладено в основу спеціалізації сільськогосподарського виробництва, зумовлює специфічні суб'єктивні взаємовідносини. Аграрне підприємство є учасником виробничого процесу, окремою одиницею в сукупності об'єктів правового регулювання.

[*] *Науковий керівник – Краснорyцький О.О., д.е.н., професор*

Управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств не може бути процесом поза юридичними обмеженнями. Тому поглиблене вивчення балансу між утворенням виробничого напряму підприємства та існуванням правового поля, а також подальше удосконалення цього питання, є одним з пріоритетних у галузі сільського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретично-прикладне відображення питання розвитку спеціалізації аграрних підприємств розкрите у працях Беженар І.М., Канінського П.К., Яворської Т.І., Андрійчука В.Г., Баланюка І.Ф., Бойка В.І., Маліка М.Й., Месель-Веселяка В.Я., Саблука П.Т., а правовий вплив на діяльність аграрних підприємств висвітлили Статівка А.М., Янчук В.З., Погрібний О.О. та ін. Існування процесу управління товарною спеціалізацією та правові аспекти у взаємозв'язку майже не зустрічаються у вітчизняній та зарубіжній літературі. Тому системне поєднання цих напрямків у єдиний об'єкт дослідження є актуальним.

Формулювання цілей статті. Для детального розкриття тематики дослідження необхідно:

- виділити основні методи правового впливу на формування товарної спеціалізації аграрних підприємств;
- розглянути нормативно-правові акти, які регулюють виробничо-господарську діяльність в різних галузях сільського господарства;
- визначити законодавчу базу, яка утворює правове поле для функціонування аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарське (аграрне) підприємство – це юридична особа, основним видом діяльності якої є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, виручка від реалізації якої становить не менше 50 відсотків загальної суми виручки [8]. Діяльність підприємств в Україні визначена законами «Про підприємства в Україні», «Про підприємництво», «Про селянське (фермерське) господарство», «Про господарські товариства», «Про сільськогосподарську кооперацію».

В ринкових умовах ефективність роботи сільськогосподарського підприємства є сумнівною без вибору виду діяльності, способів збуту продукції, самостійного ціноутворення тощо. Усі ці дії повинні регулюватись державними органами з урахуванням зовнішніх та внутрішніх факторів відносно підприємства.

Обираючи напрям своєї діяльності, підприємство автоматично потрапляє під дію правового поля. Правове регулювання спеціалізації сільськогосподарського виробництва здійснюється за допомогою правових норм як загальних, так і спеціальних законів та підзаконних актів [12]. Відповідно до статті 20 загального Закону «Про підприємства в Україні», статті 1 спеціального Закону «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» та статті 13 спеціального Закону «Про колективне сільськогосподарське підприємство» сільськогосподарські підприємства самостійно визначають напрями і структуру сільськогосподарського виробництва, а, отже, і його спеціалізацію та обсяги [12].

Необхідність системного правового впливу на управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств зумовлена наступними факторами:

– доцільне використання природних ресурсів;

– забезпечення уніфікації в характеристиках отриманої продукції зазначеного виду;

– дотримання принципів і вимог технологій;

– контроль якості продукції;

– взаємовідносини між елементами механізму управління товарною спеціалізацією агарних підприємств;

– підтримка цільової реалізації виробленої продукції та регулювання нормативно-договірних відносин у цьому контексті.

Опосередковано узагальнити перераховані фактори можна у зазначенні методів правового впливу на виробничо-господарську діяльність аграрних підприємств. Генеруючим елементом при такому узагальненні виступають державні органи, які через закони, підзаконні акти, постанови, вказівки або стандарти регулюють виробничо-господарську діяльність. Підприємства, враховуючи утворене правове поле, а також під впливом економічних та природно-кліматичних факторів, оцінюють свої можливості та визначають структуру валової продукції, отримують відповідний рівень спеціалізації і виробничий напрям.

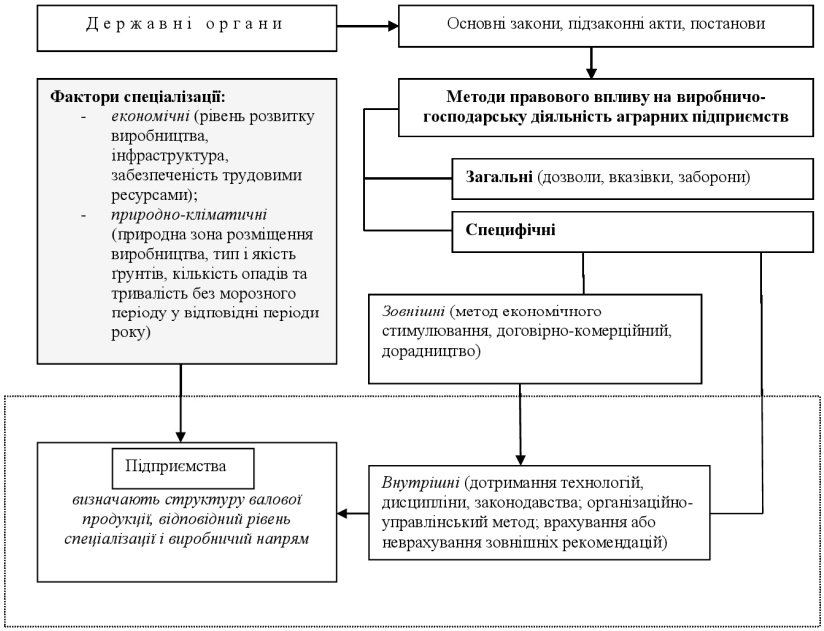

Рис. 1. Загальна схема формування процесу управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств з урахуванням методів правового впливу

** Джерело: складено автором з використанням матеріалів [3, 5, 12]*

У таблиці 1 розглянуті нормативно-правові акти, які впливають та складають підтримку на функціонування деяких галузей сільського господарства.

Здійснення виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств провадиться на засадах самоокупності, самофінансування і прибутковості. Прибутковість кожного з них досягається шляхом підприємництва.

Виробничо-господарська діяльність, додержання у повсякденній роботі засад підприємництва зумовлені такими першорядними суб'єктивними і об'єктивними факторами.

Таблиця 1

Нормативно-правова підтримка деяких галузей сільського господарства

№ з/п	Галузь	Нормативно-правові акти, які мають вплив на функціонування галузі
1.	***Зерновиробництво***	Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 4 липня 2002 р. ДСТУ 3768-2010 «Пшениця. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 31 березня 2010 р. № 108 ДСТУ 4964-2008 «Соя. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 26 березня 2008 р. № 101 ДСТУ 3769-1998 «Ячмінь. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 26 червня 1998 р. № 450 ДСТУ 4523-2006 «Горох. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 28 лютого 2006 р. № 54 ДСТУ 4524-2006 «Гречка. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 28 лютого 2006 р. № 54, ДСТУ 4522-2006 «Жито. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 28 лютого 2006 р. № 54, ДСТУ 4525-2006 «Кукурудза. Технічні умови», затверджені наказом Держспоживстандарту України від 28 лютого 2006 р. № 54 Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р. Закон України «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 р. Закон України «Про пестициди і агрохімікати» від 2 березня 1995 р. № 86/95-ВР ДСТУ 4138-2002 Насіння сільськогосподарських культур. Методи визначення якості: затв. наказом Держспоживстандарту України від 28 груд. 2002 р. № 31.
2.	***Овочівництво***	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану першочергових заходів з розвитку виробництва картоплі та овочів» від 18 травня 2011 р. № 475-р Закон України «Про карантин рослин» від 30 червня 1993 р. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 21 квітня 1993 р. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р Наказ Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України «Про затвердження Правил роздрібної торгівлі картоплею та плодоовочевою продукцією» від 8 липня 1997 р. № 344 ДСТУ 6009:2008 Редиска свіжа. Технічні умови: затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 22 черв. 2009 р. № 226 ДСТУ 6014:2008 Морква і буряк столовий. Технологія вирощування. Загальні вимоги: затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 22 черв. 2009 р. № 226 ДСТУ 6016:2008 Огірок, кабачок, патисон. Технологія вирощування. Загальні вимоги: затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 22 червня 2009 р. № 226 ДСТУ 7037:2009 Капуста білоголова свіжа. Технічні умови : затв. наказом Держспоживстандарту України від 22 грудня 2008 р. № 487 ДСТУ 6012:2008 Цибуля. Технологія вирощування. Загальні вимоги: затв. наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 22 червня 2009 р. № 226

3.	***Скотарство***	Закон України «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 р. № 1870–IV Про прийняття за основу проекту Закону України «Про м'ясо та м'ясні продукти»: постанова Верховної Ради України від 8 червня 2007 р. № 1164 Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р. № 771/97–ВР ДСТУ 6030:2008 «М'ясо. Яловичина та телятина в тушах, півтушах і четвертинах» ДСТУ 4589:2006 «Напівфабрикати м'ясні натуральні від комплексного ділення яловичини за кулінарним призначенням. Технічні умови»
4.	***Свинарство***	Закон України «Про племінну справу у тваринництві» від 23 грудня 1997 р. Про прийняття за основу проекту Закону України «Про м'ясо та м'ясні продукти»: постанова Верховної Ради України від 8 червня 2007 р. № 1164 Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р. № 771/97–ВР Закон України «Про племінну справу у тваринництві» від 23 грудня 1997 р. Закон України «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 р. Наказ Міністерства аграрної політики України «Про запровадження ідентифікації та реєстрації свиней» від 31 грудня 2004 р. № 497 Наказ Міністерства аграрної політики від 17 грудня 2002 р. № 396 «Про затвердження Інструкції з бонітування свиней, Інструкції з ведення племінного обліку у свинарстві та зразків форм племінного обліку у свинарстві» ДСТУ 7158:2010. М'ясо. Свинина в тушах і півтушах. Технічні умови: затв. наказом Держспоживстандарту України від 11 03 2010 р. № 85. ДСТУ ЕЭК ООН ECE/AGRI/135:2007 Свинина. Туші та відруби. Настанови щодо постачання і контролювання якості: затв. наказом Держспоживстандарту України від 24 грудня 2007 р. № 381. ДСТУ 4590-2006. Напівфабрикати м'ясні натуральні від комплексного ділення свинини за кулінарним призначенням: затв. наказом Держспоживстандарту України від 9 червня 2006 р. № 162
5.	***Птахівництво***	Наказ Міністерства аграрної політики України від 22 червня 2001 р. № 179 «Інструкції з ведення племінного обліку в птахівництві та зразків форм племінного обліку в птахівництві» Про затвердження ветеринарно-санітарних правил для суб'єктів господарювання (підприємств, цехів) з переробки птиці та виробництва яйце продуктів, правил ветеринарно-санітарної експертизи яєць свійської птиці: наказ Головного держаного інспектора ветеринарної медицини України від 7 вересня 2001 р. № 70
6.	***Бджільництво***	Закон України «Про бджільництво» від 22 лютого 2000 р. № 1492–III Закон України «Про племінну справу у тваринництві»: від 15 грудня 1993 р. № 3691–XII Закон України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р Наказ Мінприроди «Про затвердження Правил використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності» від 26 вересня 2011 р. № 337 ДСТУ 2154:2003 «Бджільництво. Терміни та визначення понять» ДСТУ 4497:2005 «Мед натуральний. Технічні умови» ДСТУ 7007:2009 «Мед штучний. Технічні умови» ДСТУ 4649:2006 «Мед з фітодобавками. Технічні умови» ДСТУ 4666:2006 «Молочко маточне бджолине. Технічні умови» ДСТУ 4662:2006 «Прополіс (бджолиний клей). Технічні умови»

** Джерело: узагальнено автором з використанням матеріалів [3, 4, 7-11]*

Серед них першорядне значення має фактор необхідного матеріально-технічного забезпечення господарства, раціональне використання всіх сільськогосподарських угідь, використання прогресивних технологій, залучення до керівництва виробництвом високо професіональних спеціалістів сільського господарства та активно-творчих керівників галузей, обкладання сільськогосподарського підприємства помірними податками (зокрема введення єдиного земельного податку), застосування зважених цін на пальне і мастильні матеріали, запасні частини до сільськогосподарської техніки, засновані на засадах ринково-економічних відносин умови і порядок реалізації виробленої сільськогосподарської продукції та ін. Нарівні з розвитком рослинництва і тваринництва сільськогосподарські підприємства мають право здійснювати промислову переробку своєї продукції - як самостійно, так і основі міжгосподарської кооперації як агропромислової інтеграції. Для більш повного й рівномірного використання трудових ресурсів і місцевих джерел сировини, підвищення своєї прибутковості вони можуть створювати і розвивати підсобні виробництва, а також різні промисли.

Сферою виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств є як внутрішньогосподарські, так і міжгосподарські відносини. Зазначена правомірність цих підприємств випливає зі змісту статті 13 Закону «Про колективне сільськогосподарське підприємство», згідно з якою таке підприємство має право кооперуватися з промисловими підприємствами та установами при переробці сільськогосподарської продукції, виготовленні промислових та інших товарів, розширенні сфери соціально-культурного, комунально-побутового обслуговування сільського населення, підготовці й перепідготовці кадрів. Як юридичні особи колективні сільськогосподарські підприємства, спілки селян, сільськогосподарські виробничі кооперативи, акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю можуть брати участь у міжгосподарській діяльності через створення спільних підприємств або на договірних засадах [2, 12]. Вони є учасниками різноманітних організаційно-майнових відносин, що формуються в процесі їхньої основної, статутної діяльності. Сюди входить і наступна їхня діяльність, пов'язана з реалізацією вироблених ними продуктів харчування рослинного і тваринного походження (в тому числі в переробленому вигляді), яка за своїм змістом належить до майнових відносин, що мають товарно-грошовий характер.

Впровадження зазначених засад у практику господарської діяльності сільськогосподарських підприємств забезпечує останнім оперативно-господарську самостійність і підприємницьку свободу дій.

Висновки. В ринкових умовах ефективність роботи сільськогосподарського підприємства є сумнівною без вибору виду діяльності, способів збуту продукції, самостійного ціноутворення тощо. Усі ці дії повинні регулюватись державними органами з урахуванням зовнішніх та внутрішніх факторів відносно підприємства

Управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств не може бути процесом поза юридичними обмеженнями. Тому поглиблене вивчення балансу між утворенням виробничого напряму підприємства та існуванням правового поля, а також подальше удосконалення цього питання, є одним з пріоритетних у галузі сільського господарства.

Література.

1. ***Андрійчук В. Г.*** Економіка аграрних підприємств: [Підручник] / ***В.Г. Андрійчук***. – [2-ге вид., доп. і перероблене]. – К. : КНЕУ, 2002. – 624 с.

2. ***Беженар І. М.*** Стан розвитку спеціалізації в аграрних підприємницьких структурах / ***І. М. Беженар*** // Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. – 2016 – Вип. 10. – С. 128-133.

3. ***Статівка А. М.*** Правове регулювання виробництва сільськогосподарської продукції: [Навчальний посібник] / За ред. А.М. Статівки. – Харків : Юрайт, 2015. – 272 с.

4. ***Статівка А. М.*** Співвідношення поняття «господарська діяльність» та «виробничо-господарська діяльність» сільськогосподарський підприємств. / ***А. М. Статівка*** // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2014. – Вип. 197. – Ч. 2.

5. ***Канінський П. К.*** Спеціалізація сільськогосподарських підприємств. [Монографія] / ***П.К. Канінський***. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 348 с.

6. Державний класифікатор продукції та послуг ДК 016-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dkpp.rv.ua

7. Довідник кодів товарів згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dtkt.com.ua/show/0sid081.html

8. ***Погрібний О. О.*** Аграрне право України [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу: http://textbooks.net.ua/content/category /5/4/12/

9. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 груд. 1997 р. № 771/97–ВР // Офіційний вісник України. – 1998. – № 3. – Ст. 75.

10. Про ветеринарну медицину: Закон України від 25 червня 1992 р. № 2498-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст. 531

11. ДСТУ 4138-2002 Насіння сільськогосподарських культур. Методи визначення якості: затв. наказом Держспоживстандарту України від 28 груд. 2002 р. № 31. – К., 2003. – 173 с.

12. Янчук В. З. Аграрне право України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uristinfo.net/agropravo/6-2010-12-17-08-43-10.html

References.

1. ***Andriichuk V. G.*** (2002). *Ekonomika agrarnyh pidpriemstv [The economy of agrarian enterprises]*. Kiyv: KNEU. p. 624 [in Ukrainian].

2. ***Bezhenar I. M.*** (2016). Stan rozvytku spetsialisatsii v agrarnih pidpriemnitskyh strukturah [Status of development of specialization in agrarian business structures]. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky. Mykolai'vs'kyj nacional'nyj universytet imeni V.O. Suhomlyns'kogo – Global and national problems of Economics. The Nikolaev national University of a name of Sukhomlinsky,* Issue 10, pp. 128-133 [in Ukrainian].

3. ***Stativka A. M.*** (2015). *Pravove reguluvannya vyrobnytstva silskogospodarskoi produktsii [Legal regulation of agricultural production]*. Kharkiv: Urait, p. 272 [in Ukrainian]

4. ***Stativka A. M.*** (2014). Spivvidnoshennya ponyattya «gospodarska diyalnist» ta «vyrobnycho-gospodarska diyalnist» silskogospodarskyh pidpriemstv [The ratio of the concept of «economic activity» and «production and economic activity» of agricultural enterprises]. *Naukovyj visnyk Nacional'nogo universytetu bioresursiv i prirodokorystuvannja Ukrai'ny – Scientific Bulletin of National University of life and environmental Sciences of Ukraine,* Issue 197, Part 2 [in Ukrainian].

5. ***Kaninskyi P. K.*** (2005). *Spetsialisatsiya silskogospodarskyh pidpriemstv [Specialization of agricultural enterprises]*. Kiyv: NNC IAE, p. 348 [in Ukrainian].

6. Derzhavniy klasifikator produktsii ta poslug DK 016-2010 [The State Classifier of Products and Services]. (n.d.). *dkpp.rv.ua.* Retrieved from http://dkpp.rv.ua [in Ukrainian].

7. Dovidnyk kodiv tovariv zghidno z Ukrainskoiu klasyfikatsiieiu tovariv zovnishnoekonomichnoi diialnosti (UKT ZED) [Directory of commodity codes according to the Ukrainian classification of goods of foreign economic activity (UKT FEA]. *dtkt.com.ua.* Retrieved from http://dtkt.com.ua/show/0sid081.html [in Ukrainian].

8. ***Pogribnii O.O.*** (2007). Ahrarne pravo Ukrainy [Agrarian Law of Ukraine]. *textbooks.net.ua.* Retrieved from http://textbooks.net.ua/content/category/5/4/12/ [in Ukrainian].

9. Pro osnovni pryncypy ta vymogy do bezpechnosti ta jakosti harchovyh produktiv: Zakon Ukrai'ny vid 23 grud. 1997 r. № 771/97–VR [About the basic principles and requirements for safety and quality of food: the Act of 23 Dec. 1997 No. 771/97–BP]. *Oficijnyj visnyk Ukrai'ny – Official Bulletin of Ukraine,* No 3, Art. 75 [in Ukrainian].

10. Pro veterynarnu medycynu: Zakon Ukrai'ny vid 25 chervnja 1992 r. № 2498-HII [About veterinary medicine: Law of Ukraine of June 25, 1992 n 2498-XII]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine,* No 36, Art. 531 [in Ukrainian].

11. DSTU 4138-2002 Nasinnia silskohospodarskykh kultur. Metody vyznachennia yakosti: zatv. nakazom Derzhspozhyvstandartu Ukrainy [Seeds of agricultural crops. Methods of quality determination] (2002, 28 December). Kiyv, No 31, p. 173 [in Ukrainian].

12. ***Ianchuk V.Z.*** (n.d.). Ahrarne pravo Ukrainy [Agrarian Law of Ukraine]. *uristinfo.net*. Retrieved from http://uristinfo.net/agropravo/6-2010-12-17-08-43-10.html [in Ukrainian]

Анотація.

Голованова Г.Є. Управління товарною спеціалізацією аграрних підприємств з урахуванням дії правового поля.

У статті виділено основні методи правового впливу на формування товарної спеціалізації аграрних підприємств; розглянуто нормативно-правові акти, які регулюють виробничо-господарську діяльність в різних галузях сільського господарства; визначено законодавчу базу, яка утворює правове поле для функціонування аграрних підприємств.

Ключові слова: *товарна спеціалізація, управління товарною спеціалізацією, аграрне підприємство*

Аннотация.

Голованова А.Е. Управление товарной специализацией аграрных предприятий с учетом действия правового поля.

В статье выделены основные методы правового воздействия на формирование товарной специализации аграрных предприятий; рассмотрены нормативно-правовые акты, регулирующие производственно-хозяйственную деятельность в различных отраслях сельского хозяйства; определены законодательную базу, которая образует правовое поле для функционирования аграрных предприятий.

Ключевые слова: *товарная специализация, управления товарной специализации, аграрное предприятие*

Abstract.

Golovanova G.E. Management of commodity specialization of agrarian enterprises taking into account the legal field.

The article highlights the main methods of legal influence on the formation of commodity specialization of agrarian enterprises; reviewed regulatory and legal acts regulating production and economic activity in various branches of agriculture; Legislative framework, which forms the legal framework for functioning of agrarian enterprises, is defined.

Key words: *commodity specialization, management of commodity specialization, agrarian enterprise.*

УДК 330.131.7

СУТНІСТЬ, МІСЦЕ ТА СУЧАСНЕ ЗНАЧЕННЯ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ПАРАДИГМІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Грідін О.В., ст. викладач
Дудник О.В., к.е.н.,
Руденко С.В., к.е.н.,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах багатоукладної ринкової економіки, на відміну від адміністративно-планової, функціонування суб'єктів господарювання більшою мірою визначається і обумовлюється певною невизначеністю середовища як внутрішнього, так і зовнішнього, а також процесів, що в ньому відбуваються, що є, по-суті, її невід'ємною характеристикою. У свою чергу проблема невизначеності лежить в площині якості інформаційного забезпечення, необхідного для прийняття відповідних управлінських рішень. При цьому інформація, як один з видів ресурсів, має відповідати цілій низці основних якісних характеристик, зокрема бути: своєчасною, повною, актуальною, зрозумілою, достовірною, релевантною тощо. Тобто невизначеністю є обмеженість або повна відсутність якісної інформації про систему, якою є підприємницьке утворення та середовище в якому воно функціонує, що в підсумку обумовлює складність процесу управління в цілому та забезпечення його ефективності. З огляду на вищезазначене саме невизначеність у абсолютній більшості випадків і є тією необхідною і достатньою умовою виникнення ризику, оскільки лише за умови багатоваріантності розвитку майбутнього та наявності елементів непередбачуваності можна вести мову про наявність ризику. Нажаль жодне з діючих і, навіть, надсучасні підприємства не можуть прорахувати усі можливі варіанти розвитку подій та, завдяки цьому, повністю убезпечити та захистити себе від виникнення та негативного прояву чинників, що спричиняють створення ситуацій ризику, проте створення дієвої системи управління ризиками для суб'єктів господарювання, на сьогоднішній, день є необхідною умовою успішного розвитку, а з огляду на це – особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий доробок із проблем управління ризиком значний і включає наукові праці відомих українських та зарубіжних вчених: Білан Ю. В., Васильєвої Т. А., Великоіваненка Г. І., Вербіцької І. І., Вітлінського В. В., Вяткина В. Н., Гамзи В. А., Головач Т. В., Гранатурова В. М., Грушевицької А. Б., Донець Л. І., Екатеринославского Ю. Ю., Кравченко В. А., Красноруцького О. О., Кривича Я. М., Кудрявцева А. А., Лєонова С. В., Мамчура Р. М., Мостенської Т. Г., Мостенської Т. Л., Наконечного С. І., Ніценка В. С., Рогова М. А., Руденка С. В., Скопенко Н. С., Старостіної А. О., Тэпмана Л. Н., Хохлова Н. В., Хэмптон Дж. Дж., Чернової Г. В., Шарапова О. Д., Швид В. В., Шумпетера Й., Ящишина І. Ю. Проведений аналіз результатів наукових досліджень зазначених учених доводить доцільність поглиблення вивчення поставленої проблеми, зокрема оцінки дієвості сучасних методів управління ризиками та вибір найбільш ефективних з них в рамках сформованої політики підприємства в області управління підприємницькими ризиками, виявлення переваг та загроз створеної на підприємстві системи ризик-менеджменту тощо.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні сутності, окреслені місця та встановлені сучасного значення ризик-менеджменту в управлінській парадигмі організації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично сформувались два теоретичних підходи з діаметрально протилежними поглядами на визначення сутності ризику. Перша, так звана «класична» теорія, сформульована Дж. Міллем та І.У. Сенсором, розглядає ризик як причину втрат або збитку, тобто очікуваних негативних наслідків від прийняття певних рішень. З метою врахування розміру негативного впливу пропонувалось плату за ризик закладати в структуру підприємницького доходу, тобто, по суті, перекладати ризик на споживача. Представники «неокласичної» теорії, а саме А. Маршал та А. Пігу дотримувались іншої точки зору, яка полягала у тому, що ризик розглядався через призму коливань розміру очікуваного ефекту, а на прийняття рішення здійснювала вплив величина граничної корисності [7, с. 14].

Зауважимо, що з ризиком пов'язані практично усі дії людини, а його наявність зумовлена ситуацією невизначеності очікуваного результату від прийняття певного рішення. Тобто ризик існує там, де неможливо стовідсотково передбачити результат.

На сьогодні немає однозначного трактування сутності категорії «ризик», що обумовлюється багатоаспектністю та складністю цього явища, що має безліч розбіжностей, а іноді протилежних реальних основ. Вважається, що термін «ризик» походить від грецьких слів *ridsikon, ridsa*, що у перекладі означає стрімчак, скеля. В італійській мові *risiko* – це небезпека, погроза; *risicare* – лавірувати поміж скель. У французькій *risdoe* – погроза, ризикувати (буквально об'їжджати стрімчак, скелю) [6, с. 6-7].

Досліджуючи відмінності у трактуванні категорії «ризик» у західній та вітчизняній літературі відзначимо, що вони майже відсутні. Так, у словнику Вебстера «An American Dictionary of the English Language» ризик визначається як «небезпека, можливість збитку чи втрати», у словнику Ожегова – як «можливість небезпеки», або як «дія навмання у надії на позитивний результат» [13]. Отже, в загальному розумінні поширене судження про ризик як про можливість небезпеки чи невдачу, тобто підхід сформульований представниками «класичної» школи.

Аналогічна ситуація і в економічній літературі. Наприклад, Йозеф Шумпетер трактує ризик як можливість виникнення несприятливих ситуацій в ході реалізації планів та виконання бюджетів підприємства [20, с. 8].

Ряд вчених дає наступне визначення: «Ризик – це можливість настання події, небажаної для певного суб'єкта, з безлічі варіацій результатів, які можуть відбутися протягом певного періоду часу, починаючи з певної вихідної ситуації» [17, с. 22].

Хохлов Н.В. дає наступне визначення «Ризик – це подія або група споріднених випадкових подій, що завдають шкоди об'єкту, що володіє даним ризиком» [18, с. 11].

Чернова Г. В. та Кудрявцев А.А. зазначають, що «під економічним ризиком розуміється певна можливість виникнення збитку, вимірюваного в грошовому вираженні» [19, с. 16].

Вербіцька І.І. зазначає, що поняття ризик доцільно тлумачити в аспектах небезпеки або загрози тобто розглядаються негативні події, що призводять до шкоди для людини і підприємства, а під ризиком розуміється можливість настання подій з негативними наслідками, тобто можливість реалізації передбачуваної небезпеки [1, с. 282-283].

В той же час ряд вчених притримується «неокрасичного» підходу у визначенні ризику. Так, Рогов М.А. вважає, що «ризик – це можливість ненастання будь-яких очікуваних подій, можливість відхилення будь-яких величин від деяких їх (очікуваних) значень» [14, с. 11].

Гранатуров В.М. у своєму навчальному посібнику «Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения» дає наступне визначення: «ризик – це діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності у ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість кількісно і якісно оцінити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети» [5, с. 7].

Отже, з метою зниження рівня непередбачуваності негативних подій та нівелювання ступеня їх прояву необхідно створити сучасну ефективну систему управління ризиками, яка б відповідала сьогоденним вимогам. Перш за все надамо змістовну характеристику поняття «управління ризиком» або «ризик-менеджмент» та окреслимо основні завдання, що стоять перед цією науковою дисципліною. Відзначимо, що єдиного трактування цієї категорії, як власне і категорії «ризик» немає. Це пояснюється все тими ж концептуальними розбіжностями, що сформувались на самому початку і які не усунені до сьогодні.

Так, за твердженням Хохлова Н.В. «Управління ризиком – синтетична наукова дисципліна, яка вивчає вплив на різні сфери діяльності людини випадкових подій, що завдають фізичний і матеріальний збиток. Точніше було б говорити про управління ризиком не як про науку, а як про методологію, яка має власний набір термінів, класифікацію, єдиний підхід до аналізу різних ризиків» [18, с. 5, 9].

В той же час Чернова Г. В. та Кудрявцев А.А. пропонують розділяти використання поняття «ризик-менеджмент» у широкому та вузькому сенсах. У широкому сенсі, за їх твердженням, управління ризиком – це мистецтво і наука про забезпечення умов успішного функціонування будь-якої виробничо-господарської одиниці в умовах ризику, а у вузькому – процес розробки та впровадження програми зменшення будь-яких випадково виникаючих збитків [19].

Гранатуров В.М. вважає, що «управління ризиком – це сукупність методів, прийомів і заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходів до виключення або зниження негативних наслідків настання таких подій» [5, с. 29].

Л.Н. Тепман зазначає: Ризик-менеджмент представляє систему оцінки ризику, управління ризиком і економічними (точніше, фінансовими) відносинами, що виникають в процесі цього управління, і включає стратегію і тактику управлінських дій» [16, с. 288].

В той же час Вітлінський В.В., Наконечний С.І. та Шарапов О.Д. притримуються сучасної точки зору, заснованої на «неокласичній» теорії, зазначаючи, що «управління ризиком покликане забезпечити оптимальне для підприємства співвідношення прибутку (приросту ринкової вартості) та ризику, його прийнятний (допустимий) рівень» [2, с. 119]. У своїй монографії «Ризикологія в економіці та підприємництві» В.В. Вітлінський та Г.І. Великоіваненко акцентують увагу на необхідності використовувати в управлінській діяльності різноманітних підходів, процесів, заходів, які дозволяють певною мірою (наскільки це можливо) прогнозувати можливість настання ризикових подій і домагатися зниження ступеня ризику до допустимих меж [3].

Донець Л.І. зазначає, що «ризик-менеджмент є специфічною галуззю менеджменту, яка потребує знань предметної діяльності фірми, страхової компанії, аналізу господарської діяльності підприємства, математичних методів оптимізації економічних завдань» [6].

Старостіна А.О. та Кравченко В.А. дають наступне визначення: «Ризик-менеджмент – це управління організацією в цілому або окремими її підрозділами з урахуванням факторів ризику (тобто випадкових подій, що впливають на організацію) на основі особливої процедури їх виявлення й оцінки, а також вибору і використання методів нейтралізації наслідків цих подій, обміну інформацією про ризики і контролю результатів застосування цих методів» [15, с. 10].

Отже, на нашу думку найбільш змістовним буде наступне узагальнене трактування категорії «ризик-менеджмент». Ризик-менеджмент – це комплекс управлінських дій, економічних відносин та заходів впливу на процеси та явища в умовах невизначеності та браку якісної інформації, що носять системний та комплексний характер, спрямованих на забезпечення найбільш сприятливих умов функціонування та отримання найкращого результату, шляхом своєчасного виявлення, оцінки та нейтралізації прояву негативних наслідків непередбачуваних подій.

Управління ризиками забезпечується наявністю дієвих методів, що найчастіше потребують комбінованого їх застосування. Так, можна виділити наступні найпоширеніші методи управління ризиками [19, с. 29-31]: уникнення ризиків або цілковита відмова від них; прийняття ризиків на себе; запобігання збиткам; зменшення розміру збитків; страхування; самострахування; передача ризиків. Розглянемо їх більш детально.

Метод уникнення ризиків або відмови від них. Використання зазначеного методу може наприклад передбачати цілковите припинення виду діяльності, у якому існує ймовірність виникнення такого ризику та переорієнтація на інший вид діяльності, де такий ризик не проявляється. Головною метою організації за цим методом є не отримання прибутку, а саме уникнення ризику.

Метод прийняття ризику на себе або утримування ризику. Цей метод передбачає покриття збитків, отриманих внаслідок настання ризикової ситуації, частіш за все невисоких і цілком прийнятних, за рахунок акумуляції власних фінансових ресурсів.

Метод запобігання збиткам. Вказаний метод управління ризиками передбачає проведення комплексу заходів, спрямованих на зниження ймовірності їх настання, при цьому розмір можливого збитку має бути незначним, в іншому випадку доцільно застосовувати метод уникнення ризику, мова про який йшла раніше.

Метод зменшення розміру збитків. У разі неможливості запобігти ризику та негативному прояву його дії доцільно застосовувати метод зменшення розміру збитків. Суть цього методу полягає у проведенні заходів, спрямованих на зниження розміру можливого збитку.

Страхування. Це один з найчастіше використовуваних методів управління ризиками. Його сутність полягає у зменшенні участі самої організації у відшкодуванні збитку за рахунок передачі нею страховій компанії відповідальності. При цьому обов'язково повинна виконуватись одна з двох умов. Або невисокою повинна бути ймовірність реалізації ризику тобто появи збитку, а розмір можливого збитку при цьому має бути значним, або навпаки.

Самострахування. Суть цього методу управління ризиками – створення власних страхових фондів, призначених для покриття збитків, на зразок фондів страхових і перестрахувальних компаній. Самострахування відрізняється від методу прийняття ризиків на себе тим, що компанія має справу з великою кількістю однорідних ризиків. Щоб точно спрогнозувати розмір збитку, метод самострахування передбачає можливість концентрації великої кількості однорідних ризиків. Однак на відміну від страхування страхові резерви створюють усередині одного господарського утворення, зазвичай це промислова чи промислово-фінансова група.

Методи передачі ризику – відмінні від страхування. До цієї групи входять хеджування, оренда, поручительство.

Відзначимо, що у сучасних умовах реалізація процесу управління ризиком (архітектури ризику) – це не стільки розробка заходів протидії факторам ризику, скільки зміна управлінської

парадигми організації, що виражається у тому, як підприємство [22, с. 10]: організовує власну систему управління; здійснює розподіл відповідальності за досягнення власних стратегічних цілей на всіх рівнях організації між усіма учасниками; спирається на ризик-менеджмент як основу конкурентної переваги.

Світова практика ризик-менеджменту свідчить про те, що в організації обов'язково має бути формалізована схема ризик-менеджменту з метою впровадження його в повсякденне життя. Її елементами можуть бути: політика ризик-менеджменту; встановлення відповідальності персоналу і призначення ресурсів для реалізації ризик-менеджменту; реалізація ризик-менеджменту, що передбачає формалізацію процесу виявлення факторів ризику, оцінки ризику з погляду його наслідків і їх імовірності та ключових аспектів процесу впливу на ризики; перевірка процедури ризик-менеджменту і звіт про нього.

Необхідно пам'ятати, що ініціатива створення, впровадження та забезпечення функціонування дієвої системи ризик-менеджменту повинна виходити саме від вищого керівництва організації, зацікавленість якого має бути найвищою. При цьому керівництво має вживати усіх необхідних заходів для зменшення рівнів ризику, якщо вони неприпустимі, чи для ліквідації обмежень, які заважають досягненню цілей. Адміністративний апарат має відреагувати для того, щоб поліпшити процес управління і скоротити розрив між профілем ризику компанії та наявною у керівництва схильності до ризику. Необхідно розподілити функціональні обов'язки та встановити персональну відповідальність за повне та своєчасне впровадження ризик-менеджменту в організації. Стратегія безперервного та комплексного впровадження змін у сфері управління ризиками має бути реалізована у повсякденній діяльності організації, а основна відповідальність за її реалізацію має бути покладена на лінійне керівництво. З метою доведення до кожного працівника напряму та поточного стану процесу змін необхідно створити та налагодити систему комунікацій щодо ризик-менеджменту, при цьому, надавши уявлення про те, що має робити конкретний працівник. Як вже зазначалось нами вище за організацію та реалізацію ризик-менеджменту у цілому на підприємстві несе безпосередню відповідальність керівництво всіх рівнів, проте кожен працівник має відчувати причетність до цього процесу і нести частину власної усвідомленої відповідальності. Керівництвом підприємства мають бути створені умови для безперервного навчання всього персоналу ризик-менеджменту, має забезпечуватись постійне поліпшення плану

управління ризиками. За допомогою системи управління кадрами необхідно створити необхідні умови для впровадження культури ризик-менеджменту, що потребуватиме відповідних змін у штаті організації, посадових інструкціях, системі оплати праці тощо.

Аналіз практики роботи організацій, що займають лідерські позиції у сфері впровадження ризик-менеджменту, показує потребу використання спеціального механізму, який стимулює зацікавленість працівників у дотриманні принципів управління ризиками. Для цього компанії-лідери застосовують різноманітні прийоми впровадження поінформованості працівників про ризики.

Обов'язковим елементом є забезпечення моніторингу процесу ризик-менеджменту, що передбачає цілеспрямоване спостереження за розвитком подій, з метою оперативного виявлення ризику та вжиття своєчасних адекватних заходів.

Політика підприємства в області управління підприємницькими ризиками та вибір ефективних методів боротьби в рамках цієї політики дозволяє підприємству:

– своєчасно визначати чинники та причини виникнення підприємницьких ризиків;

– коректно і ефективно планувати і застосовувати необхідні заходи для зниження ризику до безпечного рівня завчасно, ще до початку його реалізації;

– заздалегідь прораховувати можливі ситуації і їх передбачувані шляхи розвитку і результат, який може вплинути на досягнення поставлених цілей;

– оцінювати до моменту прийняття рішення потенційно можливий збиток для підприємства при реалізації підприємницького ризику;

– своєчасно визначати витрати, необхідні для проведення попередньої оцінки та управління ризиком [1, с. 283].

Система управління підприємницьким ризиком повинна будуватися на певній послідовності дій, спрямованих на виявлення, оцінку і запобігання ризику або ж його мінімізацію до прийнятного рівня. Для того щоб діяльність підприємства мала стабільну основу і була захищена від впливу непередбачених економічних чинників, у кожного підприємства повинна бути сформована методика виявлення та управління ризиками з урахуванням специфіки його діяльності та наявних для здійснення цієї методики можливостей. Незважаючи на те, що принципи побудови методики у більшості підприємств є досить схожими, в однакових ситуаціях інструменти її здійснення можуть значно відрізнятися, що не можна не враховувати при розгляді тієї чи іншої методики. Проте в цілому кожна методика повинна

включати в себе перелік основних етапів, які дозволять своєчасно розпізнавати ризики і визначати напрями щодо їх зниження, а також своєчасно вносити коректування в процес управління [1, с. 284].

Створення на підприємстві дієвої системи ризик-менеджменту дозволить отримати наступні суттєві переваги [15, с. 14].: забезпечити суттєве підвищення ефективності стратегічного планування; уникнути або звести до мінімуму виникнення не прогнозованих ситуацій; підвищити ефективність діяльності організації; оптимізувати використання ресурсного потенціалу; сприяти поліпшенню комунікації між працівниками та відкритості у роботі адміністрації тощо.

В умовах нестабільності економічної ситуації в країні проблема управління підприємницьким ризиком є постійною в діяльності будь-якого підприємства, здійснюючи прояв протягом усієї його діяльності, тому правильна оцінка ситуації і вибір методу управління, спрямовані на зниження ризику, є дуже важливими інструментами в досягненні економічних цілей і бажаного результату. Досвід розвитку більшості розвинених країн показує, що ігнорування або недооцінка підприємницького ризику при розробці економічної тактики і стратегії підприємства і прийняття конкретних рішень неминуче стримує розвиток всього суспільства, науково-технічного прогресу, забезпечує застій економічної системи. Тому важливим є вміння правильно і своєчасно виявляти виникаючі підприємницькі ризики і приймати відповідні рішення в рамках розробленої підприємством політики управління ризиками [1, с. 283].

Висновок. Підводячи підсумок зазначимо наступне. Ризик-менеджмент – це комплекс дій перш за все управлінського характеру, спрямованих на забезпечення найбільш сприятливих умов функціонування та отримання найкращого результату, шляхом своєчасного виявлення, оцінки та нейтралізації прояву негативних наслідків непередбачуваних подій, що виникають в умовах невизначеності та браку якісної інформації і носять системний та комплексний характер. Управління ризиком не може розглядатися як одномоментне рішення чи дія нехай навіть детально пророблена і обґрунтована. Природа функціонування будь-якої організації потребує впровадження в її повсякденне життя формалізованої схеми ризик-менеджменту, при цьому ініціатива створення, впровадження та забезпечення функціонування дієвої системи ризик-менеджменту повинна виходити від топ-менеджменту організації, а кожен рядовий працівник має відчувати власну причетність до цього процесу і нести частину особистої усвідомленої відповідальності.

Література.

1. ***Вербіцька І. І.*** Ризик-менеджмент як сучасна система управління ризиками підприємницьких структур [Електронний ресурс] / ***І. І. Вербіцька*** // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 5. – С. 282-291. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_5_37

2. ***Вітлінський В. В.*** Економічний ризик та методи його вимірювання: [Підручник] / ***В. В. Вітлінський, С. І. Наконечний, О. Д. Шарапов***. – К. : КНЕУ, 2000. – 354 с.

3. ***Вітлінський В. В.*** Ризикологія в економіці та підприємництві : [Монографія] / ***В. В. Вітлінський, Г. І. Великоіваненко***. – К. : КНЕУ, 2004. – 480 с.

4. ***Головач Т. В.*** Ризик-менеджмент: зміст і організація на підприємстві [Електронний ресурс] / ***Т. В. Головач, А. Б. Грушевицька, В. В. Швид*** // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 3. – Т. 1. – С. 157-163. – Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_3_1/pdf/157-163.pdf

5. ***Гранатуров В. М.*** Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: [Учебное пособие] / ***В. М. Гранатуров***. – М. : Изд-во «Дело и сервис», 1999. – 112 с.

6. ***Донець Л. І.*** Економічні ризики та методи їх вимірювання : [Навчальний посібник] / ***Л. І. Донець***. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.

7. Економічний ризик: методи оцінки та управління : навчальний посібник / [***Т. А. Васильєва, С. В. Леонов, Я. М. Кривич*** та ін.] ; під заг. ред. д-ра екон. наук, проф. ***Т. А. Васильєвої***, канд. екон. наук ***Я. М. Кривич.*** – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. – 208 с.

8. ***Краснорyцький О. О.*** Функціональні та інструментальні концепції в дослідженнях механізмів управління економічним потенціалом аграрних підприємств [Електронний ресурс] / ***О. О. Краснорyцький, С. В. Руденко*** // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2016. – № 2. – С. 5-10. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2016_2_3

9. ***Мамчур Р. М.*** Управління ризиками в сільському господарстві [Електронний ресурс] / ***Р. М. Мамчур*** // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – Вип. 181(5). – С. 125-129. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2013_181(5)__21

10. ***Мостенська Т. Л.*** Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства [Електронний ресурс] / ***Т. Л. Мостенська, Н. С. Скопенко*** // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 3. – С. 72-79. – Режим доступу: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/8856

11. ***Мостенська Т. Л.*** Ризик-менеджмент як чинник забезпечення економічної безпеки підприємств [Електронний ресурс] / ***Т. Л. Мостенська, Ю. В. Білан, Т. Г. Мостенська*** // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 8. – С. 193-203. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_8_26.

12. ***Ніценко В. С.*** Управління ризиками на підприємствах агропродовольчої сфери [Електронний ресурс] / ***В. С. Ніценко, С. В. Руденко*** // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 3. – С. 12-21. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2017_3_4

13. ***Ожегов С. И.*** Толковый словарь русского языка / ***С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова***. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Азъ, 1994. – 908 с.

14. ***Рогов М. А.*** Риск-менеджмент / ***М. А. Рогов***. – М. : Финансы и статистика, 2001. – 120 с.

15. ***Старостіна А. О.*** Ризик-менеджмент: теорія та практика : [Навчальний посібник] / ***А. О. Старостіна, В. А. Кравченко***. – К. : ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2004. – 200 с.

16. ***Тэпман Л. Н.*** Риски в экономике: Учебное пособие для студентов вузов / Под ред. ***В. А. Швандара***. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 379 с.

17. Управление риском в рыночной экономике / ***В. Н. Вяткин, В. А. Гамза, Ю. Ю. Екатеринославский, Дж. Дж. Хэмптон***. – М. : ЗАО «Изд-во «Экономика»», 2002. – 195 с.

18. ***Хохлов Н. В.*** Управление риском / ***Н. В. Хохлов***. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 239 с.

19. ***Чернова Г. В.*** Управление рисками: [Учебное пособие] / ***Г. В. Чернова, А. А. Кудрявцев***. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. – 160 с.

20. ***Шумпетер Й.*** Теория экономического развития / ***Й. Шумпетер***. – М. : Прогресс, 1982. – 370 с.

21. ***Яцишин І. Ю.*** Ризик-менеджмент: трансформація за новітніх умов економічного розвитку [Електронний ресурс] / ***І. Ю. Яцишин*** // Інноваційна економіка. – 2014. – № 5. – С. 145-149. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2014_5_30

22. Enhancing Shareholder Wealth by Better Managing Business Risk. International Federation of Accountants New York, USA 54 p.

References.

1. ***Verbic'ka I. I.*** (2013). Ryzyk-menedzhment jak suchasna systema upravlinnja ryzykamy pidpryjemnyc'kyh struktur [Risk management as a modern risk management system of entrepreneurial structures]. *Stalyj rozvytok ekonomiky – Sustainable economic development,* No 5, pp. 282-291. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_5_37 [in Ukrainian].

2. ***Vitlins'kyj V. V., Nakonechnyj S. I., & Sharapov O. D.*** (2000). *Ekonomichnyj ryzyk ta metody jogo vymirjuvannja [Economic risk and methods of measurement]*. Kyiv: KNEU, p. 354 [in Ukrainian].

3. ***Vitlins'kyj V. V., & Velykoivanenko G. I.*** (2004). *Ryzykologija v ekonomici ta pidpryjemnyctvi [Riskology in Economics and entrepreneurship]*. Kyiv: KNEU, p. 480 [in Ukrainian].

4. ***Golovach T. V., Grushevyc'ka A. B., & Shvyd V. V.*** (2009). Ryzyk-menedzhment: zmist i organizacija na pidpryjemstvi [Risk management: the content and organization of the enterprise]. *Visnyk Hmel'nyc'kogo nacional'nogo universytetu – Bulletin of Khmelnitsky national*

University, No 3, Vol. 1, pp 157-163. Retrieved from: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_3_1/pdf/157-163.pdf [in Ukrainian].

5. ***Granaturov V. M.*** (1999). *Jekonomicheskij risk: sushhnost', metody izmerenija, puti snizhenija [Economic risk: essence, measurement methods, ways of reducing]*. Moscow: Izd-vo «Delo i servis», p. 112 [in Russian].

6. ***Donec' L. I.*** (2006). *Ekonomichni ryzyky ta metody i'h vymirjuvannja [Economic risks and methods of measuring them]*. Kyiv: Centr navchal'noi' literatury, p. 312 [in Ukrainian].

7. ***Vasyl'jeva T. A., Ljeonov S. V., Kryvych Ja. M.*** et. al. (2015). *Ekonomichnyj ryzyk: metody ocinky ta upravlinnja [Economic risk: methods of valuation and management]*. T. A. Vasyl'jeva & Ja. M. Kryvych (Eds.). Sumy : DVNZ «UABS NBU», p. 208 [in Ukrainian].

8. ***Krasnoruckyy O. O., & Rudenko S.V.*** (2016). Funkcional'ni ta instrumental'ni koncepcii' v doslidzhennjah mehanizmiv upravlinnja ekonomichnym potencialom agrarnyh pidpryjemstv [Functional and instrumental concept in studies of the mechanisms of management of economic potential of agricultural enterprises]. *Aktual'ni problemy innovacijnoi' ekonomiky – Actual problems of innovative economy*, No 2, pp. 5-10. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2016_2_3 [in Ukrainian].

9. ***Mamchur R. M.*** (2013). Upravlinnja ryzykamy v sil's'komu gospodarstvi [Risk Management in Agriculture]. *Naukovyj visnyk Nacional'nogo universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannja Ukrai'ny. Ser.: Ekonomika, agrarnyj menedzhment, biznes – Scientific herald of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine. Series: Economics, Agrarian Management, Business,* Issue. 181(5), pp. 125-129. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2013_181(5)__21 [in Ukrainian].

10. ***Mostens'ka T. L., & Skopenko N. S.*** (2010). Ryzyk-menedzhment jak instrument upravlinnja gospodars'kym ryzykom pidpryjemstva [Risk management as a tool for managing the business risk of the enterprise]. *Visnyk Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Zaporizhzhya National University. Economic sciences,* No 3, pp. 72-79. Retrieved from http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/8856 [in Ukrainian].

11. ***Mostens'ka T. L., , Bilan Ju. V., & Mostens'ka T. G.*** (2015). Ryzyk-menedzhment jak chynnyk zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstv [Risk management as a factor in ensuring the economic security of enterprises]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy,* No 8, pp. 193-203. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_8_26 [in Ukrainian].

12. ***Nicenko V. S., & Rudenko S. V.*** (2017). Upravlinnja ryzykamy na pidpryjemstvah agroprodovol'choi' sfery [Risk management at agribusiness enterprises]. *Aktual'ni problemy innovacijnoi' ekonomiky – Actual problems of innovative economy,* No 3, pp. 12-21. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apie_2017_3_4 [in Ukrainian].

13. ***Ozhegov S. I., & N. Shvedova Ju.*** (1994). *Tolkovyj slovar' russkogo jazyka [Explanatory dictionary of the Russian language]*. (2 d ed.). Moscow: Az', p. 908 [in Russian].

14. ***Rogov M. A.*** (2001). *Risk-menedzhment [Risk Management]*. Moscow: Finansy i statistika, p. 120 [in Russian].

15. ***Starostina A. O., & Kravchenko V. A.*** (2004). *Ryzyk-menedzhment: teorija ta praktyka [Risk Management: Theory and Practice]*. Kyiv: IVC «Vydavnyctvo «Politehnika», p. 200 [in Ukrainian].

16. ***Tjepman L. N.*** (2002). *Riski v jekonomike: Uchebnoe posobie dlja studentov vuzov [Risk management in a market economy]*. ***V. A. Shvandar*** (Ed.). Moscow: JuNITI, p. 379 [in Russian].

17. ***Vjatkin V. N., Gamza V. A., Ekaterinoslavskij Ju. Ju., & Hjempton Dzh. Dzh.*** (2002). *Upravlenie riskom v rynochnoj jekonomike [Risk management in a market economy]*. Moscow: ZAO «Izd-vo «Jekonomika»», p. 195 [in Russian].

18. ***Hohlov N. V.*** (1999). *Upravlenie riskom [Risk management]*. Moscow: JuNITI-DANA, p. 239 [in Russian].

19. ***Chernova G. V., & Kudrjavcev A. A.*** (2003). *Upravlenie riskami [Risk management]*. Moscow: TK Velbi, Izd-vo Prospekt, p. 160 [in Russian].

20. ***Shumpeter J.*** (1982). *Teorija jekonomicheskogo razvitija [The Theory of Economic Development]*. Moscow: Progress, p. 370 [in Russian].

21. ***Jashhyshyn I. Ju.*** (2014). Ryzyk-menedzhment: transformacija za novitnih umov ekonomichnogo rozvytku [Risk management: transformation according to the latest conditions of economic development]. *Innovacijna ekonomika – Innovative economy,* No 5, pp. 145-149. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2014_5_30 [in Ukrainian].

22. Enhancing Shareholder Wealth by Better Managing Business Risk. International Federation of Accountants New York, USA 54 [in English].

Анотація.

Грідін О.В., Дудник О.В., Руденко С.В. Сутність, місце та сучасне значення ризик-менеджменту в управлінській парадигмі організації.

У статті розглянуті теоретичні підходи визначення сутності категорії «ризик». Встановлено, що її трактування обумовлюється багатоаспектністю та складністю цього явища, що має безліч розбіжностей, а іноді протилежних реальних основ. Обґрунтовано необхідність створення сучасної ефективної системи управління ризиками з метою зниження рівня непередбачуваності негативних подій та нівелювання ступеня їх прояву, яка б відповідала сьогоденним вимогам. Запропоноване узагальнене трактування категорії «ризик-менеджмент». Досліджені найпоширеніші методи управління ризиками. Встановлено, що архітектура ризику у сучасних умовах, направлена на зміну управлінської парадигми організації. Доведено, що управління ризиком не може розглядатися як одномоментне рішення чи дія. Природа функціонування будь-якої організації потребує впровадження в її повсякденне життя формалізованої схеми ризик-менеджменту, при цьому ініціатива створення, впровадження та забезпечення функціонування дієвої системи ризик-менеджменту повинна виходити від топ-менеджменту організації, при цьому кожен працівник має відчувати власну причетність до цього процесу і нести частину особистої усвідомленої відповідальності.

Ключові слова: *ризик, управління ризиками, ризик-менеджмент, архітектура ризику, система управління ризиками, методи управління ризиками, управлінська парадигма.*

Аннотация.

Гридин А.В., Дудник Е.В., Руденко С.В. Сущность, место и современное значение риск-менеджмента в управленческой парадигме организации.

В статье рассмотрены теоретические подходы к определению сущности категории «риск». Установлено, что ее трактовка обусловливается многоаспектностью и сложностью этого явления, имеющего множество разногласий, а иногда противоположных реальных основ. Обоснована необходимость создания современной эффективной системы управления рисками с целью снижения уровня непредсказуемости негативных событий и нивелирования степени их проявления, которая бы отвечала сегодняшним требованиям. Предложена обобщенная трактовка категории «риск-менеджмент». Исследованы наиболее распространенные методы управления рисками. Установлено, что архитектура риска в современных условиях, направлена на изменение управленческой парадигмы организации. Доказано, что управление риском не может рассматриваться как одномоментное решение или действие. Природа функционирования любой организации требует внедрения в ее повседневную жизнь формализованной схемы риск-менеджмента, при этом инициатива создания, внедрения и обеспечения функционирования действенной системы риск-менеджмента должна исходить от топ-менеджмента организации, при этом каждый работник должен чувствовать свою причастность к этому процессу и нести часть личной осознанной ответственности.

Ключевые слова: *риск, управление рисками, риск-менеджмент, архитектура риска, система управления рисками, методы управления рисками, управленческая парадигма.*

Abstract.

Gridin A.V., Dudnyk E.V., Rudenko S.V. Essence, place and the contemporary importance of risk management in the management paradigm of the organization.

In the article theoretical approaches to definition of essence of a category «risk». It is established that its interpretation is due to the multidimensional nature and complexity of this phenomenon, with many disagreements, and sometimes opposite to real fundamentals. The necessity of creating a modern effective risk management system with the aim of reducing the level of unpredictability of negative events and leveling of the degree of their manifestation that would meet today's requirements. Suggested General interpretation of the category «risk management». The most common methods of risk management. It is established that the architecture of risk in modern conditions, aimed at changing the management paradigm of the organization. It is proved that risk management cannot be viewed as a one-time decision or action. The nature of the functioning of any organization requires implementation in the everyday life of a formalized scheme of risk management, the initiative for the creation, implementation and maintenance of an effective system of risk management must come from the top management of an organization, every employee should feel involved in the process and to share the personal conscious responsibility.

Key words: *risk, risk management, risk management, risk architecture, risk management system, risk management, management paradigm.*

УДК 061.27:338.516.4:631.155

ІНСТИТУЦІЇ І МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

ДУДАР В.Т., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний динамічний розвиток ринку органічної продукції у світі і в Європейському Союзі зокрема, здебільшого зумовлений підвищенням попиту на органічні продукти харчування на світовому ринку, де місткість органічного сегмента щорічно зростає у п'ять разів швидше, ніж глобальний ринок загалом. Водночас, в Україні ринок органічної агропродовольчої продукції та продуктів харчування знаходиться на початковому етапі свого розвитку, де характерним є причинно-наслідковий зв'язок, а саме: обмежений попит, який не впливає на збільшення обсягів пропозиції органічної продукції; вузький асортимент і слабо розвинута дистрибуція на ринку; відсутність державної фінансової підтримки органічного агровиробництва. Такі несприятливі кон'юнктурні умови потребують утвердження інститутів і обов'язкового застосування стабілізаційних факторів на ринку органічної агропродовольчої продукції, формування інфраструктури в органічному секторі.

Практика економічно розвинутих країн засвідчує, що ринок органічної продукції як структурована за ринковими характеристиками економічних агентів система відносин, вимагає систематичного регулювання, для чого і створюються інституції, інститути та механізми, які констатують цей процес. Інституціональні перетворення, тобто переформатування інституцій та інститутів, здійснювані еволюційно або під впливом владного примусу є базисом для створення механізмів регулювання і визначають їх ефективність. Проте, вітчизняний парадокс в органічному секторі економіки полягає в тому, що інституції і механізми, як в частині організації ринкових взаємодій, так і щодо регулювання, протекціонізму з боку держави повністю не сформовані, а тому залишаються недієздатними з позицій результатів регуляторного впливу на ринок органічної агропродовольчої продукції.

Процеси глобалізації, розвиток міжнародної конкуренції на ринку органічної продукції вимагають наукових розробок щодо побудови ефективної, національно-прийнятної інституціональної моделі, як у частині організації ринкових взаємодій, так і в системі регулювання протекціонізму з боку держави.

У цьому контексті, загальна сутність проблеми, що підлягає вирішенню у дослідженні, зводиться до визначення методичних підходів щодо формування структури механізму взаємодії інститутів у регулюванні ринку органічної агропродовольчої продукції, виходячи із сучасних викликів глобалізаційних процесів для забезпечення повноцінного і безпечного харчування людей та охорони довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальні проблеми екологізації сільського господарства і застосування інноваційних методів господарювання, що не завдають шкоди навколишньому природному середовищу постійно перебували у полі зору багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених. У вирішенні наукових проблем щодо підвищення ефективності альтернативних методів господарювання, інституціонального забезпечення аграрного ринку вагомий внесок зробили такі вчені: У. Гамільтон [1], А. Гриценко [2], М. Кобець [4], Ю. Лопатинський [5], Є. Милованов [3], Д. Норт [6], О. Носова [7], Дж. Ходжсон [9], О. Шпикуляк [10], О. Шумейко [11], В. Якубенко [12] та ін.

Віддаючи належне науковим напрацюванням цих дослідників зауважимо, що в більшості їх наукових праць розглянуто головні аспекти цих багатогранних проблем, проте не повною мірою розкриті питання щодо формування інституцій та механізмів регулювання ринку органічної агропродовольчої продукції.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити сутність інституціоналізму, роль інститутів та інституцій у суспільно-економічних процесах, проаналізувати структурну модель механізму регулювання ринку органічної продукції і на основі позитивного досвіду країн ЄС та вітчизняних особливостей аграрного сектора запропонувати механізми інституціонального регулювання ринку органічної агропродовольчої продукції в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформаційні процеси в органічному секторі аграрної сфери передбачають утвердження інститутів і обов'язкове застосування стабілізаційних факторів розвитку ринку органічної агропродовольчої продукції. Серед сукупності компонентів ринкової перебудови одне із визначальних місць належить інституціям, інститутам та механізмам здійснення державної регуляторної політики.

Інституціоналізм – своєрідний напрям в економічній науці. Розглядаючи теоретичні постулати даного напряму науки, слід зазначити, що терміни «інституціоналізм», «інституціональна економічна теорія» вперше застосував В. Гамільтон [1], а інституціоналізм як економічна теорія займав домінуюче положення в США ще до початку 40-х років XX ст. [9].

Вітчизняний теоретик В.Д. Якубенко вважає, що «… в інституціоналізмі терміни «інститут» та «інституція» досить часто різняться. При цьому під інституцією розуміють певні звички та звичаї, заведений у суспільстві ментальний порядок, тобто писані правила, які формуються «знизу», від мікрорівня, а під «інститутом» – закріплення звичаїв на макрорівні у формі права та організації» [12, с. 416]. Відтак, прихильник нового наукового напряму інституціоналізму – інституціональна архітектоніка А.А. Гриценко стверджує, що: «Інституціональна архітектоніка – це структура інститутів, яку складають правила, норми, стереотипи, установи й інші соціальні утворення в їх співвідношеннях із суттю і загальним естетичним планом побудови цілісної соціальної системи» [2, с. 77].

Характерно, що серед науковців існує велика кількість підходів до розуміння сутності і ролі інституцій, проте все зводиться до визначення яке дуже влучно сформулював класик інституціоналізму Дуглас Норт, а саме: «Інституції – це правила гри в суспільстві або точніше придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне річище. І як наслідок вони структурують стимули в процесі людського обміну – політичного, соціального чи економічного» [6, с. 14].

З вищенаведених визначень вчених випливає, що інституції – це правила, норми, а інститути – організаційно оформленні структури і системи, які забезпечують дотримання цих правил.

З економічної точки зору, інститути та інституції впливають на суспільно-економічні процеси як традиції, суспільні, індивідуальні і державні норми, організації та структури. Вони структурують людську і організаційну взаємодію, здійснюючи координацію обміну.

Суспільство, формуючи економічний базис свого розвитку, історично визначило інституціональну структуру, яка забезпечує регулювання, в тому числі й органічного агропродовольчого ринку. Рівень упорядкованості суспільно-економічного життя ринкового механізму зокрема, опосередковано структурами або інститутами та інституціями у формі «правил гри», обмежень та стимулів. Усі вони відповідним чином упорядковують людські відносини, особливо це стосується ринку як системи, у якій присутній антагонізм сторін [10, с. 76].

Курс на інституціональне забезпечення в Україні здійснюється шляхом розбудови ефективного ринкового механізму функціонування економіки, тобто створюються правові й економічні інститути виключно ринкового спрямування як в частині організації ринкових взаємодій, так і регулювання, державного протекціонізму.

Інституціональна система є базисом регулювання ринку органічної агропродовольчої продукції, в якій серед компонентів ринкової трансформації одне з визначальних місць належить інституціям і механізмам регуляторної політики. Тому, при побудові структурної моделі щодо взаємодії інститутів у регулюванні ринку органічної агропродовольчої продукції ми погоджуємось з твердженням О.В. Носової, що «… під інституціями ринкової економіки слід розуміти сукупність норм, правил, інститутів (організацій), функціонування яких забезпечує досягнення оптимальної організації, координації економічних суб'єктів і призводить до скорочення трансакційних витрат; інститути забезпечують раціональність суб'єктів, збалансованість цінових сигналів ринку і дотримання контрактів при укладанні угод; виступають в якості обмежень, які спрямовують і координують поведінку індивідів» [7].

Ринок органічної агропродовольчої продукції як саморегулююча система функціонує на основі принципів, закладених історично, проте обов'язковим його атрибутом є регуляторні механізми, функції яких випливають з ринку як такого і з державної політики регулювання.

Регулювання економіки державою є невід'ємною складовою забезпечення ефективності ринку органічної продукції та продуктів харчування. Держава має забезпечити сприяння оптимізації вигод і втрат економічних суб'єктів органічного сектора, тобто створити інституційні стимули – "правила гри", які б заохочували виробника виробляти якісну і безпечну продукцію, гарантуючи здоров'я і добробут нації.

Оцінюючи інституціональне забезпечення в системі регулювання ринку органічної агропродовольчої продукції слід зауважити, що за роки ринкових трансформацій економіки сформовано стійкі стереотипи невизначеності у виробника органічної продукції і безсистемний характер державної галузевої політики. Нині українська аграрна сучасність в інституціональному забезпеченні органічного сектора наслідує цілий комплекс невідповідностей, неринкових інституцій, які зумовлюють неефективність ринку, зниження економічного інтересу органічних товаровиробників.

Вважаємо, що в умовах, які склалися, державі необхідно здійснювати цілеспрямоване регулювання ринку органічної продукції, взявши за мету стабілізувати цінові і кон'юнктурні умови, удосконалити його інфраструктуру та організаційно-економічний механізм функціонування в частині інституційно-правового забезпечення.

Зважаючи на те, що інституції і механізми регулювання ринку органічної продукції відіграють системоутворюючу роль у його розвитку, необхідність є обґрунтування моделі структури їх взаємодії (рис. 1).

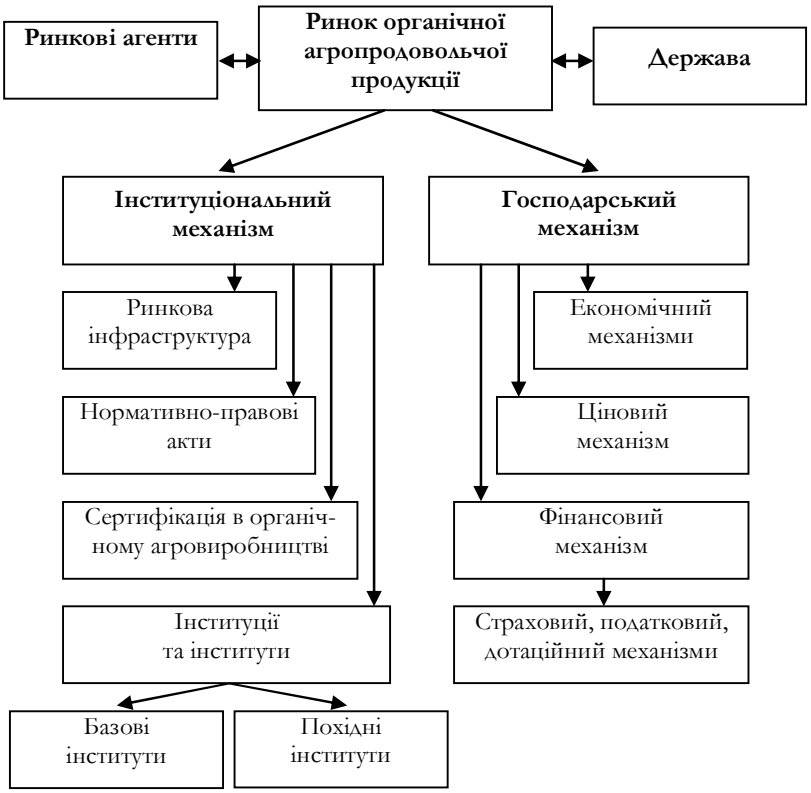

Рис. 1. Модель-схема структури механізму взаємодії інститутів у регулюванні ринку органічної агропродовольчої продукції

** Джерело: Систематизовано і доповнено автором на основі [10, с. 77].*

Регуляторні механізми ринку органічної агропродовольчої продукції будуть виконувати роль стабілізаторів розвитку інституціонального середовища, економічних агентів і економіки в цілому. В структурній моделі механізму регулювання ринку органічної продукції слід виділити економічний, господарський, ціновий і фінансовий механізми. Крім цього формується інституціональний механізм, в основі якого зосереджені інституції та інститути держави, органічного ринку і суспільного розвитку. Всі вони становлять цілісний ринковий механізм на загальноекономічному та агропродовольчому рівнях, який виступає складовою господарського механізму, і діє на мікро-, меза- і макрорівні.

Необхідним заходом, особливо для вітчизняних товаровиробників, які ведуть сертифіковане органічне агровиробництво, прагнучи при цьому, щоб їх продукція реалізовувалась на ринках країн ЄС, мають знати і дотримуватись нормативно-правових регуляторів та системи сертифікації в органічному агровиробництві (рис. 2).

Для забезпечення якості і безпеки харчування своїх громадян та врахування зростаючих вимог сучасності органічний сектор ЄС регулюється спільним законодавством, яке періодично модернізують і вдосконалюють.

Структурно система міжнародного регулювання органічного агровиробництва об'єднує чотири складові, а саме – фермерів і переробників, тобто тих, хто власне виробляє органічну продукцію, органи інспектування або відповідного оцінювання, які підтверджують, що виробники дотримуються певних правил; систему контролю за інспекторами, тобто систему їх акредитації (як правило, це урядовий або приватний акредитований орган або їх об'єднання, що засвідчують компетентність інспекторів і відповідність їх діяльності певним вимогам); підсистему маркування, яка є практичним результатом усього зазначеного вище і вказує покупцеві на те, що продукція вироблялася згідно з встановленим механізмом [13].

Отже, на внутрішньому ринку органічної продукції важливо відчувати реально сформовану нормативно-правову базу, а не постійно поновлювані обіцянки. Споживач купуючи продукт з написом «органічний», хоче бути впевненим у тому, що його не обдурюють. Саме тому, органічну продукцію маркують відповідними знаками, які підтверджують екологічний пріоритет продукції щодо вимог міжнародного стандарту ISO 14024.

Рис. 2. Схема формування нормативно-правової бази та системи сертифікації в органічному агровиробництві країн ЄС

** Джерело: За матеріалами [8, с. 12].*

Обмежений інституційний розвиток на національному та регіональному рівнях, а також повна відсутність функціонуючих інституцій для впровадження органічного законодавства (наприклад, ведення Всеукраїнських реєстрів органічних операторів, сертифікаційних органів відповідно до органічного законодавства як

України так і ЄС) потребують сформувати такі відповідні структури: а саме: Український центр акредитації; Інспекція торговельної якості агропродовольчих товарів; Сертифікаційні органи та ін.

Зокрема, головним координатором органічного виробництва агропродовольчої продукції має стати Міністерство аграрного політики та продовольства України. Основними функціональними обов'язками цього інституту держави буде формування консолідованої позиції органічного сектора, координація роботи в середині цього міністерства і між уповноваженими органами державної влади, які залучені до розробки підзаконних актів у сфері органічного агровиробництва і в подальшому повинні виконувати функції державного контролю та нагляду. Міністерство має також надавати повноваження сертифікаційним органам, а інспекція торговельної якості агропродовольчих товарів здійснювати державний нагляд як за сертифікуючими установами, так і за органічними господарствами, які пройшли акредитацію в Українському центрі акредитації.

Функціональні обов'язки цієї інспекції мають полягати у здійсненні державного нагляду за уповноваженими органами та проведенням контролю органічних продуктів, наданні дозволів на ввезення таких продуктів з інших країн. Крім цього, інспекція торговельної якості прийматиме заявки виробників, які хочуть розпочати виробництво органічної продукції. Усі урядові сертифікаційні органи, які попередньо одержать акредитаційні сертифікати в Українському центрі акредитації, матимуть право здійснювати контроль органічних господарств і підприємств з переробки органічної сировини, а при необхідності позбавляти сертифікатів на право продовження господарської діяльності.

Висновки. Таким чином, інституціональний підхід інтерпретує економічні проблеми ринку як правила і традиції, що спонукають людину до дій, формують мотивації економіко-соціального змісту. З точки зору інституціональної теорії механізм ринку органічної агропродовольчої продукції можна визначити як систему інституцій та інститутів, які опосередковують обмін, забезпечують укладання міжагентських контрактів, контролюють їх виконання сторонами. Обмежений інституціональний розвиток на національному та регіональному рівнях, а також повна відсутність функціонуючих інституцій, для впровадження органічного законодавства як України, так і ЄС вимагають використання позитивного досвіду нагромадженого в країнах ЄС, з метою формування інституціональних структур для активізації розвитку вітчизняного органічного сектора.

Впровадження національної системи контролю і сертифікації органічного агровиробництва сприятиме утвердженню ефективної моделі інституціонального забезпечення ринку органічної агропродовольчої продукції зорієнтованого на інноваційний шлях розвитку вітчизняного аграрного сектора, що буде предметом наших подальших наукових досліджень.

Література.

1. ***Гамильтон У.Х***. Институциональный подход к экономической теории [Электронный ресурс]. ***У.Х. Гамильтон*** // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2007. – Т. 5, № 2. – С. 110-117. Режим доступа: http://www.ecsocman.hse.ru/

2. ***Гриценко А.А.*** Институциональная архитектоника: предмет, основные законы, методология. [Электронный ресурс]. ***А.А. Гриценко*** // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2006. – Вып. 103-1. – С. 31-37. Режим доступа: http://ea.donntu.edu.ua/bitstream

3. Довідник стандартів ЄС щодо регулювання органічного виробництва та маркування органічних продуктів. Книга 1 / [Редкол. ***Є. Милованова*** та ін.] – Львів: ЛА «Піраміда», 2008. – 204 с.

4. ***Кобець М.І.*** Органічне землеробство в контексті сталого розвитку / ***М.І. Кобець*** // Проект "Аграрна політика для людського розвитку". Актуальні питання аграрної політики: збірник робіт 2003-2004. – № 11. – С. 106-132.

5. ***Лопатинський Ю.М.*** Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади / ***Ю.М. Лопатинський***. – Чернівці: Рута, 2006. – 344 с.

6. ***Норт Д.*** Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / ***Д. Норт***; пер. с англ. І. Дзюба. – К. : Основи, 2000. – 198 с.

7. ***Носова О.В.*** Проблемы формирования институциональной рыночной системы [Електронний ресурс]. ***О.В. Носова*** // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2007. – Вып. 31-1. – С. 46-50. Режим доступу: http://ea.donntu.edu.ua/bitstream

8. Проект в рамках програми БІСТРО-2003 Європейського Союзу. Досвід ведення органічного агровиробництва в Європейському Союзі: моделі розвитку в Україні. – К.: «Оранта», 2004. – 26 с.

9. ***Ходжсон Дж.*** Какова сущность институциональной экономической теории? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.institutional.boom.ru/history_ metod/Hodson

10. ***Шпикуляк О.Г.*** Інституції аграрного ринку: [Монографія] / ***О.Г. Шпикуляк***. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 480 с.

11. ***Шумейко О.Т.*** Органічне агровиробництво України: тенденції розвитку та виклики інституціонального забезпечення / ***О.Т. Шумейко***. – Вісник ТНЕУ, № 2. 2016. – С. 33-42.

12. ***Якубенко В.Д.*** Базисні інститути у трансформаційній економіці: Монографія / ***В.Д. Якубенко***. – К.: КНЕУ, 2004. – 252 с.

13. Strategy on Solution for Harmonizing International Regulation of Organic Agriculture. New York, Geneva, UN, 2006, p. 3.

References.

1. ***Gamilton U.H.*** (2007). Institutsionalnyiy podhod k ekonomicheskoy teorii (Institutional approach to economic theory) *Ekonomicheskiy vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo universiteta – Economic Bulletin of Rostov State University*, Vol. 5, No 2. – P. 110-117. Retrieved from http://www.ecsocman.hse.ru/ [in Ukrainian].

2. ***Gritsenko A.A.*** (2006). Institutsionalnaya arhitektonika: predmet, osnovnyie zakonyi, metodologiya (Institutional architectonics: subject, basic laws, methodology) *Nauchnyie trudyi DonNTU. Seriya: ekonomicheskaya – Scientific works of DonNTU. Series: economic*, Issue. 103-1, pp. 31-37. Retrieved from http://ea.donntu.edu.ua/bitstream [in Ukrainian].

3. ***Mylovanov Ye.*** (Ed.) (2008). *Dovidnyk standartiv YeS shchodo rehulyuvannya orhanichnoho vyrobnytstva ta markuvannya orhanichnykh produktiv [Guide for EU standards on organic production and labeling of organic products]*. Lviv: LA «Piramida», p. 204 [in Ukrainian].

4. ***Kobets' M.I.*** (2003-2004). *Orhanichne zemlerobstvo v konteksti staloho rozvytku [Organic farming in the context of sustainable development]*. Proekt «Ahrarna polityka dlya lyuds'koho rozvytku». Aktual'ni pytannya ahrarnoyi polityky: zbirnyk robit. No 11, pp. 106-132 [in Ukrainian].

5. ***Lopatyns'kyy Yu.M.*** (2006). *Transformatsiya ahrarnoho sektora: instytutsional'ni zasady [Transformation of the agrarian sector: institutional foundations]*. Chernivtsi: Ruta, p. 344 [in Ukrainian].

6. ***Nort D.*** (2000). *Instytutsiyi, instytutsiyna zmina ta funktsionuvannya ekonomiky [Institutions, institutional change and functioning of the economy]*. (I. Dzyuba, Trans). – Kyiv: Osnovy, p. 198 [in Ukrainian].

7. ***Nosova O.V.*** (2007). Problemyi formirovaniya institutsionalnoy ryinochnoy sistemyi [The problems of formation of the institutional market system]. *Nauchnyie trudyi DonNTU. Seriya: ekonomicheskaya – Scientific works of DonNTU. Series: economic*, Issue. 31-1, pp. 46-50. Retrieved from http://ea.donntu.edu.ua/bitstream [in Ukrainian].

8. Proekt v ramkakh prohramy BISTRO-2003 Yevropeys'koho Soyuzu. (2004) Dosvid vedennya orhanichnoho ahrovyrobnytstva v Yevropeys'komu Soyuzi: modeli rozvytku v Ukrayini [Experience in Organic Farming in the European Union: Models of Development in Ukraine] – Kyiv: «Oranta», p. 26 [in Ukrainian].

9. ***Hodzhson Dzh.*** (2009) Kakova suschnost institutsionalnoy ekonomicheskoy teorii? [What is the essence of institutional economic theory?]. *www.institutional.boom.ru.* Retrieved from http://www.institutional.boom.ru/history_metod/Hodson [in Russian].

10. ***Shpykulyak O.H.*** (2009) *Instytutsiyi ahrarnoho rynku [Agrarian Market Institutions]*. Kyiv: NNT IAE, p. 480 [in Ukrainian].

11. ***Shumeyko O.T.*** (2016) Orhanichne ahrovyrobnytstvo Ukrayiny: tendentsiyi rozvytku ta vyklyky instytutsional'noho zabezpechennya [Organic Farming in Ukraine: Development Trends and Challenges of Institutional Provision]. *Visnyk TNEU – Bulletin of TNEU,* No 2. p. 33-42 [in Ukrainian].

12. ***Yakubenko V.D.*** (2004) *Bazysni instytuty u transformatsiyniy ekonomitsi [Basic Institutions in the Transformation Economy]*. Kyiv: KNEU, p. 252 [in Ukrainian].

13. Strategy on Solution for Harmonizing International Regulation of Organic Agriculture. New York, Geneva, UN, 2006, p. 3 [in English].

Анотація.

Дудар В.Т. Інституції і механізми регулювання ринку органічної агропродовольчої продукції.

Ефективний розвиток органічного агровиробництва в Україні потребує інституціонального забезпечення розбудови ринку органічної агропродовольчої продукції, яке в усіх його проявах залежить від складових інституціонального змісту – ринкових, суспільних, державних.

Мета статті – дослідити сутність інституціоналізму, роль інститутів та інституцій у суспільно-економічних процесах, здійснити аналіз структурної моделі механізму регулювання ринку органічної агропродовольчої продукції, запропонувати методичний підхід щодо формування інституцій та механізмів регулювання ринку органічної агропродовольчої продукції в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети статті було використано такі методи: абстрактно-логічний; дедуктивний і синтезу; узагальнення; монографічний і системного аналізу.

Результати дослідження. Встановлено, що інституціональний розвиток на національному та регіональному рівнях, а також повна відсутність функціонуючих інституцій органічного сектора для впровадження органічного законодавства, розвитку сертифікаційних органів відповідно до органічного законодавства як України, так і ЄС, вимагають формування відповідних структур для активізації ринку органічної агропродовольчої продукції.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у поглибленні теоретико-методичного базису і розробці науково-практичних рекомендацій для формування інституцій і механізмів регулювання ринку органічної агропродовольчої продукції.

Практична значущість результатів. Значимість інституцій та інститутів на вітчизняному ринку органічної агропродовольчої продукції полягає у формуванні регуляторних механізмів, функції яких випливають з ринку як такого і з державної політики регулювання, серед яких виділено економічний, господарський, ціновий, фінансовий, а також інституціональний механізми.

Перспективи подальших досліджень. Обґрунтування національної системи контролю і сертифікації органічного агровиробництва сприятиме утвердженню ефективної моделі інституціонального забезпечення ринку органічної агропродовольчої продукції зорієнтованої на інноваційний шлях розвитку вітчизняного аграрного сектора.

Ключові слова: *інституції, інститути, органічна агропродовольча продукція, інституціональний механізм, економічний механізм, стандартизація, сертифікація.*

Аннотация.

Дударь В.Т. Институты и механизмы регулирования рынка органической агропродовольственной продукции.

Эффективное развитие органического агропроизводства в Украине требует институционального обеспечения развития рынка органической агропродовольственной продукции, которое во всех его проявлениях зависит от составляющих институционального содержания - рыночных, общественных, государственных.

Цель статьи - исследовать сущность институционализма, роль институтов и институций в общественно-экономических процессах, провести анализ структурной модели механизма регулирования рынка органической агропродовольственной продукции, предложить методический подход к формированию институтов и механизмов регулирования рынка органической агропродовольственной продукции в Украине.

Методы исследования. Для достижения поставленной цели статьи были использованы следующие методы: абстрактно-логический; дедуктивный и синтеза; обобщения; монографический и системного анализа.

Результаты исследования. Установлено, что институциональное развитие на национальном и региональном уровнях, а также полное отсутствие функционирующих институтов органического сектора для внедрения органического законодательства, развития сертификационных органов в соответствии с органическим законодательством как Украины, так и ЕС, требуют формирования соответствующих структур для активизации рынка органической агропродовольственной продукции.

Научная новизна полученных результатов заключается в развитии теоретико-методического базиса и разработке научно-практических рекомендаций для формирования институтов и механизмов регулирования рынка органической агропродовольственной продукции.

Практическая значимость результатов. Значимость институтов и институций на отечественном рынке органической агропродовольственной продукции заключается в формировании регуляторных механизмов, функции которых вытекают из рынка как такового и с государственной политики регулирования, среди которых выделены экономический, хозяйственный, ценовой, финансовой, а также институциональный механизмы.

Перспективы дальнейших исследований. Обоснование национальной системы контроля и сертификации органического агропроизводства будет способствовать утверждению эффективной модели институционального обеспечения рынка органической агропродовольственной продукции ориентированной на инновационный путь развития отечественного аграрного сектора.

Ключевые слова: *институты, университеты, органическая агропродовольственной продукции, институциональный механизм, экономический механизм, стандартизация, сертификация.*

Abstract.

Dudar V.T. Institutions and mechanisms for regulating the market for organic agri-food products.

Effective development of organic agroproduction in Ukraine requires institutional support for the development of the organic agri-food products market, which in all its manifestations depends on the components of the institutional content - market, public, and state.

The purpose of the paper is to investigate the essence of institutionalism, the role of institutes and institutions in socioeconomic processes, to analyze the structural model of the mechanism for regulating the market of organic agri-food products, to propose a methodological approach to the formation of institutions and mechanisms for regulating the market of organic agri-food products in Ukraine.

Research methods. To achieve the goal of the article, the following methods were used: abstract-logical; deduction and synthesis; generalization; monographic and system analysis.

Research results. It has been established that institutional development at the national and regional levels, as well as the complete lack of functioning organic sector institutions for the implementation of organic legislation, the development of certification bodies in accordance with organic legislation, both Ukraine and the EU, require the formation of appropriate structures for activating the market for organic agri-food products.

The scientific novelty of the results obtained is to deepen the theoretical and methodological basis and to develop scientific and practical recommendations for the formation of institutions and mechanisms for regulating the market of organic agri-food products.

The practical significance of the results. The significance of institutions and institutes in the domestic market of organic agri-food products are in the formation of regulatory mechanisms, where functions derive from the market as it is and from the state policy of regulation, where price, finance, as well as institutional mechanisms are allocated.

Prospects for further research. The substantiation of the national system of control and certification of organic farming will contribute to the establishment of an effective model of institutional provision of organic agricultural products market orientated on the innovative way of development of the domestic agrarian sector.

Key words: *institutions, institutes, organic agricultural products, institutional mechanism, economic mechanism, standardization, certification.*

УДК 657:336:004

ОБЛІК ГРОШОВИХ КОШТІВ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОБЛІКОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

ЄРМОЛАЄВА М.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ, ПРОФЕСОР КАФЕДРИ,
ЧЕРНЕНКО К.В., К.Е.Н., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ГАФІЯК А.М., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Грошові кошти відіграють значну роль у формуванні фінансової стабільності будь якого господарюючого суб'єкта. Суб'єкти підприємницької діяльності здійснюють значні обсяги розрахунків у готівковій та безготівковій формах. Слід зазначити, що згідно даних НБУ, Україна належить до країн з показником високого рівня готівки в економіці.

За даними досліджень, проведених Riksbank (Швеція), співвідношення готівки в обігу до ВВП у світі у 2014 році коливалося від 19,7 % у Білорусі до 1,9 % у Норвегії. Україна в цьому рейтингу займає друге місце з показником 18,1 % [1]. Вважається, що рівень готівки в економіці залежить від впливу багатьох акторів, зокрема:

–загального рівня розвитку держави та ступеня розвитку безготівкових розрахунків;

– обсягу «тіньових операцій»;

– рівня розвитку та розповсюдження мережи платіжних терміналів і загального рівня обізнаності громадян.

Одними з пріоритетних напрямків вдосконалення банківської системи в Україні є подальший розвиток безготівкових розрахунків, зокрема запровадження національної платіжної системи «Простір» та системи автоматичних платежів Direct Debit [2].

Зміни нормативної бази щодо обліку грошових коштів та ключові напрями розвитку безготівкових розрахунків в Україні потребують осмислення нових підходів до облікової політики підприємств та застосування облікових IT-технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням обліку готівкових і безготівкових грошових коштів, визначення їх сутності та функцій присвячені праці сучасних науковців та практиків, зокрема Дж. К. Ван Хорна, Т. Р. Карлена, Л. А. Бернстайна, О. Федорченко, Є. І. Скорини, В. В. Сьомченко, Л. В. Івченко та інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення сутності категорії «грошові кошти», дослідження нормативних змін, що відбулися в обліку грошових коштів, аналіз наявного програмного забезпечення, яке застосовується підприємствами України для автоматизованої обробки інформації про операції з грошовими коштами підприємства та визначення пріоритетних напрямків вдосконалення обліку готівкових і безготівкових розрахунків в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Даючи визначення сутності грошових коштів слід звернути увагу на те, що в економічній літературі виділяють поняття «гроші» як загальноекономічну категорію і «грошові кошти» як суто бухгалтерську категорію. К. Маркс визначає гроші як специфічний товарний вид, з натуральною формою якого суспільно зростається еквівалентна форма, стає грошовим товаром, або функціонує як гроші [3].

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 «Звіт про рух грошових коштів» визначає грошові кошти як кошти в касі та депозити до запитання [4]. НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначає грошові кошти як готівку, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання [5].

Сучасні науковці намагаються критично оцінити позиції НПСБО та нормативні документи НБУ щодо визначення бухгалтерської суті грошей. Так О. В. Костюник зазначає, що питання сутності грошових коштів на даному етапі розвитку економіки в Україні є досі дискусійним. Автор зазначає, що в умовах діяльності підприємства необхідна прив'язка розрахункових показників до діючої системи бухгалтерського обліку і статистичної звітності, а в них немає такого показника, як «гроші», а є – «грошові кошти». В бухгалтерському обліку «грошові кошти» враховуються дискретно, тобто на певну дату в системі фінансового обліку [6].

Л. В. Івченко розглядає сутність понять «грошові кошти» та «грошові потоки», досліджує основні тенденції їх розвитку. Автор зазначає, що до сьогоднішнього дня в економічній науці існує неоднозначне тлумачення цих категорій різними науковцями, оскільки кожна особа має власні наукові підходи до визначення цих категорій. Крім того відсутній єдиний науковий підхід до ознак і видів класифікації грошових потоків [7, с. 798]. Провівши дослідження, автор сформулював визначення грошових коштів як поняття бухгалтерського обліку, яке відображає найліквідніші активи підприємства та може бути у формі готівки, коштів на рахунках в банку, депозитів до запитання. Дане визначення узагальнює виділені

підходи до визначення грошових коштів та, на відміну від існуючих, воно включає в себе: сутність грошових коштів, напрями їх використання та кінцевий результат [7, с. 799].

Є. П. Гнатенко та А. О. Гикава зазначають, що проблеми обліку грошових коштів існують як в теоретичній так і в практичній площині. Зокрема в обліку грошових коштів автори виділяють наступні проблеми:

1) визнання та класифікацію грошових коштів;

2) правильне їх відображення у фінансовій звітності;

3) організацію контролю над процесом збереження та використання грошових коштів;

4) оптимізацію надходжень і виплат готівки та формування інформаційної бази даних для аналізу отриманих і втрачених вигод від проведених заходів;

5) повноту та своєчасність відображення в системі обліку рух грошових коштів [8, с. 423].

Головною зміною, що відбулася останнім часом в нормативній базі щодо обліку грошових коштів є запровадження з 5 січня 2018 року Положення про ведення касових операцій у національній валюті України № 148 від 29 грудня 2017 р. Слід зазначити, що за даними НБУ обсяги готівки в розрахунках поза банками у 2015 році становили 282,8 млрд. грн., що є найвищим показником за всю історію функціонування нашої держави. Це викликає необхідність посилення контролю НБУ за обігом готівки з одного боку та створення сприятливих умов максимального переводу економіки України на безготівкові розрахунки. За прогнозами НБУ у перспективному періоді до 2020 року планується зниження відношення готівки в обігу до рівня ВВП до 7,5 % та зростання рівня безготівкових розрахунків до 55% [2].

Діюче Положення № 148 регламентує обсяги готівкових розрахунків суб'єктів підприємницької діяльності між собою на рівні 10000 гривень, а з фізичними особами – 50000 гривень протягом одного дня за одним або декількома платіжними документами, решта сум проводиться шляхом банківських операцій [9].

Новацією в обліку готівкових операцій є можливість використання електронних платіжних засобів і видача за ними готівки. Крім того, згідно п. 12 Положення № 148, підприємство зобов'язано розробити та затвердити внутрішній регламентний документ - порядок оприбуткування готівки в касі і максимально врахувати в ньому особливості своєї діяльності, обсяги готівкових розрахунків,

режим роботи, порядок здавання виручки до каси банку. На думку авторів цей порядок може бути виділений в окремий розділ наказу про облікову політику підприємства або бути окремим додатком до наказу.

Діючим Положенням № 148 відрегульовано порядок встановлення ліміту залишку готівки в касі, порядок і терміни видачі готівки під звіт і терміни подання Звіту про використання коштів, порядок документального оформлення надходження і вибуття готівки в касу. Зокрема, при складанні Прибуткового касового ордеру печатка підприємства на сьогоднішній день не обов'язкова.

Слід зазначити, що згідно п. 23 Положення № 148 підприємство в разі наявності сертифіката відкритого/посиленого ключа застосовує електронний цифровий підпис юридичної особи під час надання послуг в електронній формі або під час здійснення інформаційного обміну з іншими суб'єктами електронної взаємодії. Касові документи можуть бути паперовими або електронними. Електронні касові документи повинні бути оформлені відповідно до вимог законодавства України у сфері електронного документообігу.

Пункт 41 Положення № 148 зазначає, що підприємства за умови забезпечення належного зберігання касових документів мають право вести касову книгу в електронній формі за допомогою комп'ютерних засобів. Програмне забезпечення, за допомогою якого ведеться касова книга, повинне забезпечувати візуальне відображення і роздрукування кожної з двох частин аркуша касової книги («Вкладний аркуш касової книги» та «Звіт касира»), які за формою і змістом повинні відтворювати форму та зміст касової книги в паперовому вигляді [9].

При цьому підприємства можуть застосовувати відповідні програмні продукти, за допомогою яких автоматизуються процеси документального оформлення руху готівки в касі. На сьогодні в Україні використовуються різні програмні продукти, пристосовані для потреб конкретних галузей та видів діяльності та універсальні , які при їх налаштуванні можуть врахувати особливості діяльності конкретного підприємства.

Найбільш поширеними програмними продуктами, що застосовуються підприємствами в Україні є «1С: Підприємство» та «Парус». Проведений порівняльний аналіз основних параметрів роботи щодо обліку грошових в зазначених програмних продуктах дає підставу зробити висновок про те, що вони не мають суттєвих відмінностей.

Так, при автоматизованій обробці операцій з обліку грошових коштів в обох програмних продуктах є можливість складання платіжних доручень з поданням їх в банк з використанням системи «Клієнт-Банк», отримання банківських виписок, складання первинних касових документів і Касової книги, ведення зведеного синтетичного обліку по рахунку 30 «Готівка» та 31 «Рахунки в банках» [10]. Однак, слід зазначити, що програмний продукт «1С: Підприємство» є більш гнучким відносно інших систем автоматизації обліку, тому займає 65 % ринку України [11].

Висновки. Отже, облік грошових коштів в Україні перебуває в стані постійного контролю з боку НБУ, ДФС, власників та адміністрації кожного підприємства як актив, який перебуває в стані руху та змін. Вдосконалення нормативної бази з методики обліку грошових коштів та організації їх збереження і руху потребує розробки нових програмних продуктів, які допоможуть обліковому персоналу підприємства з одного боку максимально зменшити обіг готівки, а з іншого боку – забезпечити надійне її збереження.

Література.

1. The central bank in an innovative and fast-paced world. [Electronic resource]. – Mode of access : http://archive.riksbank.se/Documents/Tal/Skingsley/2017/tal_skingsley_170531_eng.pdf.

2. ***Дикий В.*** Розвиток безготівкової економіки в Україні [Електронний ресурс] / ***В. Дикий***. – Режим доступу: http://management.fmm.kpi.ua/wpcontent/uploads/2017/12/Cashless-economy_05.12.2017.pdf

3. ***Маркс К.*** К критике политической экономии / ***К. Маркс;*** пер. с нем. М. Порша под ред. Е. Касяненко. – Харьков : Государственное издательство Украины, 1926. – 204 с.

4. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 7 «Звіт про рух грошових коштів» IAS 7. International accounting standards 1997: deutsche Fassung / International Accouting Standards Commitee. – Stuttgart: Schäfer-Poeschel, 1998. – S. 144-145.

5. Національне Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» № 73 від 7 лют. 2013 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_bills_stand_laws.

6. ***Костюник О.В.*** Грошові кошти та особливості їх функціонування у фінансово – господарській діяльності підприємства / ***О. В. Костюник*** // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.sb-keip.kpi.ua/article/download/36709/32835.

7. ***Івченко Л.В.*** Сутність грошових коштів: підходи до визначення / ***Л.В. Івченко*** // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. 10. – С. 798-803.

8. ***Гнатенко Є.П.*** Проблеми обліку грошових коштів на підприємстві / ***Є.П. Гнатенко, А.О. Гикава*** // Економіка суспільства. – 2016. – Вип. 5 – С. 421-424.

9. Положення про ведення касових операцій у національній валюті України № 148 від 29 груд. 2017 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws /show/v0148500-17

10. ***Кравченко О.О.*** Автоматизація виконання банківських операцій на підприємствах / ***О.О. Кравченко, В.В. Первєєв*** // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2009. – № 2 (6). – С. 61-65.

11. ***Юдина С.А.*** Переваги автоматизації бухгалтерского обліку на підприємстві на прикладі використання програми «1С:Бухгалтерія» / ***С.А. Юдина*** // Управління розвитком. – 2013. – № 9. – С. 56-58.

References.

1. The central bank in an innovative and fast-paced world. Retrieved from: http://archive.riksbank.se/Documents/Tal/Skingsley /2017/tal_skingsley_170531_eng.pdf [in English].

2. ***Dykyi V.*** (2017) Rozvytok bezghotivkovoi ekonomiky v Ukraini [The development of the non-cash economy in Ukraine]. *management.fmm.kpi.ua.* Retrieved from: http://management.fmm.kpi.ua/wpcontent/uploads /2017/12/Cashless-economy_05.12.2017.pdf [in Ukrainian].

3. ***Marks K.*** (1926) *Do krytyky politychnoi ekonomii /To critique of political economy].* Kharkiv : State Publishing House of Ukraine, p. 204 [in Russian].

4. Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 7 «Zvit pro rukh hroshovykh koshtiv» IAS 7 [International accounting standards 1997]. (1998). Deutsche Fassung. International Accouting Standards Commitee. Stuttgart: Schäfer-Poeschel, pp. 144-145 [in Ukrainian].

5. Natsionalne Polozhennia (Standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti» № 73 vid 7 liut. 2013 r. [National Accounting Standard (Standard) 1 «General Financial Reporting Requirements» No 73 of February 7. 2013]. (2013). *w1.c1.rada.gov.ua.* Retrieved from:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_bills_stand_laws [in Ukrainian].

6. ***Kostiunyk O.V.*** (n.d.). Hroshovi koshty ta osoblyvosti yikh funktsionuvannia u finansovo – hospodarskii diialnosti pidpryiemstva [Cash and peculiarities of their functioning in the financial and economic activity of the enterprise]. *www.sb-keip.kpi.ua.* Retrieved from: http://www.sb-keip.kpi.ua/article/download/36709/32835 [in Ukrainian].

7. ***Ivchenko L.V.*** (2016) Sutnist hroshovykh koshtiv: pidkhody do vyznachennia [Essence of money: approaches to definition]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy,* No 10, pp. 798-803 [in Ukrainian].

8. ***Hnatenko Ye. P., & Hykava A. O.*** (2016). Problemy obliku hroshovykh koshtiv na pidpryiemstvi [Problems of cash accounting at the enterprise]. *Ekonomika suspilstva – Economics of society,* No 5, pp.421-424 [in Ukrainian].

9. Polozhennia pro vedennia kasovykh operatsii u natsionalnii valiuti Ukrainy № 148 vid 29 hrud. 2017 r. [Regulation on cash operations in the national currency of Ukraine No. 148 of December 29. 2017]. (2017). *zakon2.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17 [in Ukrainian].

10. ***Kravchenko O.O., Pervieiev V.V***. (2009) Avtomatyzatsiia vykonannia bankivskykh operatsii na pidpryiemstvakh [Automation of banking operations at enterprises]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznes – Bulletin of the Berdyansk University of Management and Business,* No 2 (6), pp. 61-65 [in Ukrainian].

11. ***Yudyna S.A.*** (2013). Preymushchestva avtomatyzatsyy bukhhalterskoho uchëta na predpryiatyy na prymere yspol- zovanyia prohrammы «1S:Bukhhalteryia»[Advantages of automation of accounting in the enterprise on the example of using the program «1C: Accounting»]. *Upravlinnia rozvytkom – Development management,* No 9, pp. 56-58 [in Ukrainian].

Анотація.

Єрмолаєва М.В., Черненко К.В., Гафіяк А.М. Облік грошових коштів та застосування інформаційних технологій.

Метою статті є визначення сутності категорії «грошові кошти», дослідження нормативних змін, що відбулися в обліку грошових коштів, аналіз наявного програмного забезпечення, яке застосовується підприємствами України для автоматизованої обробки інформації про операції з грошовими коштами підприємства. В статті досліджена економічна та бухгалтерська сутність грошей, висвітлені зміни, що відбулися в нормативній базі, яка регламентує облік грошових коштів, дано оцінку окремих програмних продуктів, за допомогою яких автоматизується обліковий процес на підприємствах України.

Ключові слова: *грошові кошти, гроші, готівка, каса, рахунки в банку.*

Аннотация.

Ермолаева М.В., Черненко К.В., Гафияк А.М. Учет денежных средств и применение информационных технологий.

Целью статьи является определение сути категории «денежные средства», исследование нормативных изменений, которые произошли в учете денежных средств, анализ существующего программного обеспечения, используемого предприятиями Украины для автоматизированной обработки информации об операциях с денежными средствами предприятия. В статье исследована экономическая и бухгалтерская сущность денег как категории, показаны изменения в учете кассовых операций, дана оценка отдельных программных продуктов при помощи которых автоматизируется учетный процесс на предприятиях в Украине.

Ключевые слова: *денежные средства, деньги, наличные, касса, счета в банке.*

Abstract.

Ermolaeva M.V., Chernenko K.V., Gafiiak A.M. Accounting for cash and application of information technologies.

The purpose of the article is to determine the essence of the category «cash», the study of regulatory changes that occurred in the accounting of funds, the analysis of available software, which is used by enterprises of Ukraine for automated processing of information on transactions with cash assets of the enterprise. The article examines the economic and accounting nature of money, highlights the changes that took place in the normative framework that regulates the accounting of funds, an assessment of individual software products, which automates the accounting process at enterprises in Ukraine.

Keywords: *cash, money, cash, cash desk, bank accounts.*

УДК 658.330.837

МОТИВАЦІЯ ТА СТИМУЛЮВАННЯ ЯК ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

ЗАЇКА С.О., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах ринково орієнтованої економіки сільськогосподарським підприємствам необхідно працювати по-новому, враховуючи закони і вимоги ринку та застосовуючи нові типи економічної поведінки, адаптуючись до ситуації, яка постійно змінюється. У зв'язку з цим важливе значення має внесок кожного працівника в кінцеві результати роботи підприємства. Отже, одним з основних завдань для керівників підприємств різних форм власності є пошук ефективних методів управління працею, які б забезпечували активізацію людського фактора. Визначальним причинним чинником ефективності діяльності працівників є їх мотивація.

Мотивація та стимулювання є головними факторами в управлінні персоналом, оскільки вони є основною причиною його діяльності.

Орієнтація працівників на досягнення цілей підприємства є основною метою управління персоналом. Завдяки зміні сутності праці внаслідок підвищення рівня освіти і соціальних прагнень працівників значення мотивації та стимулювання в управлінні персоналом ще більше зростає, ускладнюючи їх зміст. Нині для забезпечення стійкого

економічного розвитку підприємству потрібні ініціативні працівники, які прагнуть до трудової самореалізації індивідуальності, мотивування яких лише традиційними формами матеріального стимулювання недостатнє. Адже лише тільки з тими працівниками, які усвідомлюють сутність своєї діяльності і прагнуть до ефективного функціонування підприємства, можна досягти стійкого економічного розвитку.

Таким чином, шлях до ефективного управління персоналом лежить через розуміння його мотивації і стимулювання. Адже розуміючи те, що спонукає людину до роботи, які мотиви лежать в основі її діяльності, можна застосовувати ефективну систему форм і методів управління персоналом.

Мотивація і стимулювання персоналу в значній мірі визначають як успіх діяльності будь-якого підприємства, так і розвиток економіки в країні, рівень добробуту людей, що зумовлює актуальність вивчення питань мотивації і стимулювання персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним основам проблем мотивації та стимулювання присвячено праці зарубіжних економістів: С. Адамса, В. Врума, Ф. Герцберга, Е. Лока, Е. Лоулера, А. Маслоу, У. Петті, Л. Портера, Д. Рікардо, А. Сміта, Ф. Тейлора та багатьох інших.

У вітчизняній економічній літературі дослідженню питань, пов'язаних з мотивацією і стимулюванням праці в умовах ринку, присвячені роботи О.О. Гетьмана, К.Д. Гурової, А.В. Колодійчука, А.М. Колота, О.В. Кушнерик, І.А. Маринич, В.М. Мілашенко, А.В. Музиченко-Козловського, В.В. Ярмоша та інших. Високо оцінюючи внесок вчених в розробку теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо організації мотивації та стимулювання праці в умовах ринкової економіки, необхідно відзначити, що окремі сторони зазначених питань розглянуті не в повному обсязі і потребують поглиблення подальших наукових розробок.

Формулювання цілей статті. Визначити значення мотивації та стимулювання для забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на широкий спектр досліджень проблем мотивації і стимулювання праці, розглянемо економічну сутність мотивації та стимулювання як чинників забезпечення стійкого економічного розвитку підприємств.

У сучасній економічній науці стимулювання праці розглядається в контексті механізму мотивації і не завжди виділяється окремо, внаслідок чого спостерігається термінологічна невизначеність в його формулюванні. Щоб зрозуміти сутність стимулювання праці

необхідно звернутися до таких ключових понять як «мотив праці» і «стимул праці», що спонукають людину до певної діяльності і координують її поведінку.

Мотив (фр. *Motif*, від лат. *Moveo* - рухаю) - спонукальна причина поведінки і дій людини, що виникає під впливом її потреб та інтересів і представляє собою образ бажаного людиною блага, яке задовольняє потреби за умови, якщо будуть виконані певні трудові дії [5]. Мотив не може виникнути без потреби, і для того щоб потреба перетворилася в мотив, існує ще один важливий елемент мотивації - зовнішня причина, під якою розуміється додатковий вплив на мотиваційний процес з боку зовнішніх по відношенню до людини об'єктів.

О.О. Гетьман вважає, що мотивація – це комплекс причин, які спонукають працівників до цілеспрямований дій і є рушійною силою людської діяльності та поведінки на основі особистої глибокої зацікавленості й залучення до її здійснення [2, с. 249]

На думку Е. Мерманн, мотивація – це творча сила, яка допомагає нам досягти поставлених цілей в роботі й у житті взагалі, вирішувати проблеми та долати перешкоди. [16, с. 12].

Моран Барбара зазначає, що мотивація – це сума процесів, що впливають на збудження, спрямування і зміст поведінки, що має відношення до роботи підприємства [1].

В.В. Ярмош визначає мотивацію як філософію, і одночасно ключову технологію сучасного управління, яка є найголовнішою умовою успішності, а також індикатором ефективності роботи підприємства [27].

Існує безліч понять визначення мотивація. У психологічній літературі мотивація розуміється як динамічний внутрішній процес, що спонукає і спрямовує трудову діяльність людини. В теорії управління розрізняють внутрішню і зовнішню мотивацію. Внутрішня мотивація характеризується вмістом і значимістю роботи для індивіда, для досягнення його цілей, а зовнішня визначається адміністративним примусом і матеріальними стимулами.

Ми вважаємо, що мотивація – це сукупність факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, які впливають на трудову поведінку людини для досягнення як власних цілей, так і цілей підприємства.

Стимул – поняття більш вузьке, ніж мотив. Стимул (від лат. *stimulus* – стрекало, батіг) означає спонукання до дії, спонукальну причину. Під стимулом розуміють зовнішні спонукання, які мають цільову спрямованість.

В свою чергу стимулювання – це процес використання конкретних стимулів на користь людині й підприємству.

На думку В.В. Іванченко та О.В. Кривди «головною метою стимулювання праці є не просто змушення працівника краще виконувати його роботу, а підвищити зацікавленість та заохотити його до продуктивної діяльності шляхом використання матеріальних та нематеріальних методів стимулювання праці» [7, с. 200].

О.В. Коваленко та А.В. Гоголенко вважають, що мета стимулювання полягає не тільки в тому, щоб спонукати людину працювати, а примусити її робити це краще, ніж передбачено трудовими відносинами, тобто ефективна система стимулювання повинна спиратися на результати трудової діяльності [9].

А.М. Колот зазначає, що під «стимулюванням праці звичайно розуміють вплив на трудове поводження працівника через створення особистісних значимих умов (трудової ситуації), що спонукають його діяти певним чином» [10, с.97].

В свою чергу М.В. Узун зважає, що «головна мета формування і функціонування системи стимулювання праці персоналу - забезпечення досягнення цілей організації за допомогою залучення і збереження професійно підготовленого персоналу і, перш за все, за допомогою ефективної, сильної і стійкої мотивації, що формується на основі комплексного стимулювання, що є предметом інтересу для всіх груп персоналу організації» [24, с. 109].

С.А. Агапцов, А.І. Мордвінцева, П.А. Фомін та Л.С. Шаховська визначають стимулювання як «комплекс зовнішніх умов, створених самими суб'єктами господарювання для більш успішної реалізації власних потреб» [18].

С.А. Шапіро характеризує стимулювання як процес впливу на людину за допомогою значимого для неї зовнішнього предмета, який спонукає людину до певних дій [26].

А.Л. Єськов зазначає, що «система стимулювання праці є найважливішим каталізатором підвищення трудової активності персоналу організації та покликана сприяти тому, щоб зробити працю кожного персонально вигідною і мотивувати зацікавленість працівників у підвищенні ефективності виробництва» [6].

Існує думка, що стимул - це винагорода, але це не зовсім так, оскільки в Стародавньому Римі «стимулами» (від лат. *stimulus*) називалися жердини, які використовувалися візниками для управління кіньми, і слово мало примусове значення.

Перш ніж запропонувати людині стимули до праці, треба усвідомити які мотиви лежать в основі її активності в трудовій сфері. Матеріальні і моральні стимули тільки в тому випадку призводять до підвищення продуктивності праці, коли вони відповідають основним мотивам, які лежать в основі діяльності і поведінки особистості.

Отже, мотив як внутрішнє спонукання, викликане потребами, а стимул як зовнішній засіб залучення індивіда до праці є ланками одного логічного ланцюга (потреби - мотиви - стимули), що характеризує трудову поведінку. Так, мотив не може виникнути без потреби і без стимулу, що розглядається як умова задоволення самої потреби.

Г.П. Самарина, С.Є. Дорошко та В.А. Чекирда вважають, що доцільно відносити стимули до зовнішньої, а мотиви до внутрішньої мотивації. Іншими словами, стимули і мотиви виступають зовнішніми і внутрішніми елементами одного і того ж процесу - мотивації [22].

Роботодавець зацікавлений в зростанні продуктивності праці, і від проведеної ним політики стимулювання праці залежить те, наскільки успішно узгоджуються інтереси найманого працівника і власника засобів виробництва (рис. 1).

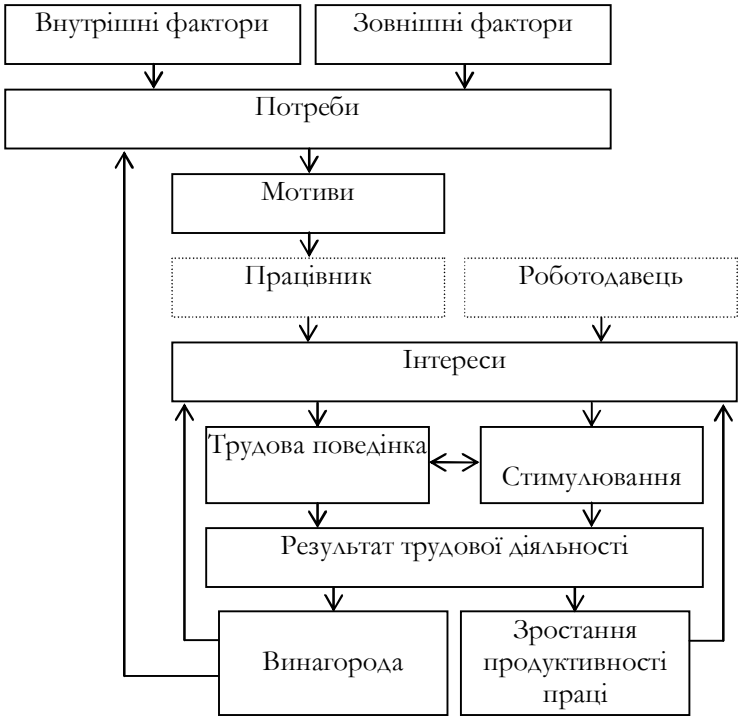

Рис. 1. Модель механізму мотивації праці [11, 25].

Даний механізм мотивації праці представляє послідовне чергування стадій:

1) виникнення потреб, викликаних впливом внутрішніх і зовнішніх чинників;

2) формування мотивів, обумовлених дією потреб і стимулів, що представляють певну зацікавленість в результатах праці;

3) формування певного типу трудової поведінки для отримання очікуваної винагороди і задоволення потреб.

В управлінні трудовою мотивацією стимулювання передбачає створення умов, при яких активна трудова діяльність, дає певні результати, стає необхідною і достатньою умовою задоволення значимих і соціально обумовлених потреб працівника, формування у нього мотивів праці.

Вивчення і узагальнення різних наукових підходів дозволило нам запропонувати власне визначення поняття «стимулювання праці» як систему впливу з боку роботодавця на мотивацію працівника з урахуванням його системи цінностей і інтересів, які спонукають до трудової діяльності, що відповідає цілям підприємства та сприяє зростанню його ефективності та конкурентоспроможності.

Становлення ринкового механізму господарювання і відповідної йому системи стимулювання праці визначають необхідність її теоретичного обґрунтування, що базується на вивченні зарубіжних теорій мотивації, методів управління трудовою поведінкою і розгляду можливості їх адаптації до українських реалій. Еволюція теорій мотивації характеризується переходом від найпростіших форм фізичного, силового примусу до праці в рабовласницькому та феодальному суспільстві до простих і прагматичних початкових теорій, а від них до сучасних теорій, заснованих на розумінні психології людини, її поведінки, процесному характері мотивації. У зв'язку з цим всі теорії мотивації поділяються на первинні, змістовні і процесуальні.

Найвідомішими з початкових теорій є: «розділяй і володарюй», метод «батога і пряника». Початкові теорії мотивації праці будувалися виключно на матеріальних інтересах працівників, виходячи з аналізу історичного досвіду поведінки людей і застосування простих стимулів примусу і винагороди. Найбільш відомими з них є класична теорія Ф. Тейлора, теорія X і Y Д. Маккгрегора, психотехнічна теорія Г. Мюнстерберга, теорія «людських відносин» Е. Мейо.

Змістовні теорії мотивації базуються на ієрархії потреб людини, які є рушійною силою трудової діяльності людей в процесі

суспільного виробництва. Основними теоріями мотивації цієї групи є: теорія потреб А. Маслоу, теорія існування, зв'язку і зростання К. Альдерфера, теорія набутих потреб Д. Макклелланда, двохфакторна теорія Ф. Герцберга та інші.

Процесуальні теорії мотивації покликані встановити сутність процесу розподілу людиною зусиль для досягнення конкретних цілей і вибору нею конкретного типу поведінки. Згідно з процесуальними теоріями поведінка особистості є функцією її сприйняття та очікувань, пов'язаних з даною ситуацією, і залежить від можливих наслідків вибраного нею типу поведінки [4]. Відомі чотири основні процесуальні теорії мотивації: теорія очікування В. Врума, теорія справедливості С. Адамса, комплексна теорія Л. Портера і Е. Лоулера, теорія постановки цілей Е. Лока.

Вивчення зазначених теорій мотивації дало можливість систематизувати елементи системи стимулювання праці (табл. 1) [3, 11, 17-20].

Для досягнення зазначеної мети та вирішення поставлених задач при формуванні системи стимулювання трудової діяльності необхідно виходити з застосовуваних в ринковій економіці принципів справедливості, комплексності, диференціації, консолідації, оперативності та відкритості. Ефективне управління стимулюванням праці передбачає виконання таких основних функцій: економічної, морально-психологічної та соціальної.

Вивчення літературних джерел за темою дослідження дозволило узагальнити матеріали за видами стимулювання праці і розкрити їх зміст. Перераховані в таблиці 1 види стимулювання праці можуть застосовуватись в будь-яких підприємствах, а вміле їх поєднання в рамках прийнятої моделі мотивації персоналу дозволить досягти об'єднання інтересів працівників і роботодавців в частині підвищення трудової активності індивідів та зростання продуктивності праці в контексті посилення уваги до поліпшення їх матеріального добробуту і духовного розвитку.

Реалізація стимулювання праці в підприємстві здійснюється за допомогою форм матеріальної винагороди і нематеріального впливу.

До матеріального стимулювання відносяться грошове, соціально-матеріальне стимулювання і дохід від власності; до нематеріального - моральне стимулювання праці. Основною формою матеріального стимулювання є заробітна плата, яка складається з постійної і змінної частин.

Таблиця 1

Основні елементи системи стимулювання праці

Мета	Встановлення балансу інтересів працівника щодо задоволення матеріальних, соціальних і духовних потреб та роботодавця в зростанні продуктивності праці і підвищенні ефективності роботи підприємства.
Задачі	1. Приведення у відповідність системи стимулювання праці системі мотивів, що лежать в основі формування трудової поведінки працівника. 2. Встановлення залежності розміру винагороди від кінцевих результатів діяльності підприємства в цілому і кожного окремого працівника. 3. Розкриття і розвиток здібностей працівника, підвищення його економічної і соціальної відповідальності.
Види	1. Організаційне - полягає в регламентації праці, вдосконаленні організації праці, регулюванні трудової дисципліни, розробці та застосуванні різних систем адміністративних покарань і заохочень. 2. Економічне - полягає в розробці та застосуванні систем матеріального стимулювання, спрямованих на відповідну винагороду за результатами праці. 3. Соціальне - враховує залучення людини в процесі праці в певний колектив, яка відчуває приналежність і причетність до нього та потребує визнання своєї праці і її результатів сім'єю, колективом, суспільством. 4. Психологічне - враховує різноманітні і неповторні індивідуальні риси особистості, її потреби, цінності, очікування тощо.
Форми	1. Матеріальне: - заробітна плата (тарифні ставки, посадові оклади); - компенсаційні виплати (за понаднормову роботу, за роботу у вихідні дні та свята); - стимулюючі виплати (за стаж, за кваліфікацію); - премії (за обсяг, за якість, за терміни, за економію витрат і т.п.); - соціальні виплати і пільги (пільгове харчування, медичне обслуговування, транспортні витрати, надбавки до пенсії тощо); - дивіденди, орендна плата. 2. Нематеріальне: - професійно-кваліфікаційне просування на посаді; - делегування повноважень; - оголошення подяки, присвоєння почесних звань тощо.
Принципи	1. Справедливості - припускає відповідність розміру винагороди вкладу і гарантує отримання очікуваного заробітку. 2. Комплексності - полягає в раціональному поєднанні матеріальних і моральних, колективних та індивідуальних, заохочувальних і негативних форм стимулювання. 3. Диференціації - враховує різне сприйняття працівниками тих чи інших стимулів, здатних чинити на них найкращий вплив. 4. Консолідації - забезпечує взаємозв'язок економічних інтересів кожного працівника зі стратегічними цілями і завданнями підприємства. 5. Оперативності - визначає необхідність матеріального стимулювання в міру витрати робочої сили, або стягнення відразу після порушення норм чи правил. 6. Відкритості - забезпечує інформованість працівників про оцінку їхньої праці та сприяє формуванню здорового психологічного клімату в колективі.
Функції	1. Економічна - полягає в підтримці зростання ефективності виробництва, заснованій на колективній та особистій зацікавленості працівників у результатах праці; передбачає формування сучасного економічного мислення в колективі і подолання утриманського підходу, який унеможливлює отримання незароблених коштів. 2. Морально-психологічна - сприяє розвитку позитивних особистісних якостей у працівника, зростанню його кваліфікації і реалізації творчого потенціалу. 3. Соціальна - сприяє досягненню працівником певного соціального стану в суспільстві, відповідного статусу і рівня трудових доходів.

Соціально-матеріальне стимулювання передбачає підвищення зацікавленості працівників шляхом надання їм різних соціальних пільг, надання соціальної допомоги. Дохід від власності дає важливий економічний і соціальний ефект, оскільки дозволяє подолати відчуження праці від власності, формує почуття причетності працівника до розвитку підприємства [12, 25].

Побудова ефективної системи стимулювання праці в аграрному секторі національної економіки передбачає використання як матеріальної, так і нематеріальної форм заохочення, основним напрямком якого є моральне стимулювання, орієнтоване на посилення почуття задоволеності від виконуваної роботи і її змісту, від просування і зростання в роботі (як професійного, так і посадового), від складності вирішуваних завдань, від досягнень в роботі тощо [14].

Система стимулювання праці в сільському господарстві формується під впливом цілої низки факторів прямого і непрямого впливу, що обумовлюють необхідність її перетворення. Так, фактори прямого впливу діляться на зовнішні, пов'язані з функціонуванням підприємства на ринку, і внутрішні, що визначають характер стимулювання в межах самого підприємства.

До зовнішніх факторів належать заходи державного регулювання податкової, фінансово-кредитної, інвестиційної та інноваційної політики, розвиток стійких форм інтеграції та кооперації з метою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, забезпечення розширеного відтворення і, в кінцевому рахунку, створення умов для зростання матеріального стимулювання праці. На внутрішньогосподарському рівні функціонування системи стимулювання праці визначається економічним станом підприємства, його спеціалізацією, особливостями організації праці і виробництва.

Крім факторів прямого призначення безпосередній вплив на стимулювання праці має сукупність непрямих факторів, під якими розуміють економічні стимули загального макроекономічного порядку, властиві ринковому механізму господарювання.

Висновки. Для створення ефективної моделі стимулювання праці в ринкових умовах необхідне суспільне переосмислення пріоритетів, властивих новій соціально-економічній формації. Адже в XXI столітті людина визнана не чинником виробництва, а раціональним економічним агентом, унікальним нематеріальним активом, здатним до саморегулювання і саморозвитку. Отже, стимулювання праці повинно бути спрямоване як на поліпшення матеріального добробуту, так і на духовний розвиток працівника. Щоб вирішити проблему раціональної трудової поведінки в підприємстві

топ-менеджменту слід пізнавати психологію, вивчати інтереси, встановлювати довірчі відносини з персоналом.

Таким чином, розвиток системи стимулювання в сільському господарстві має ґрунтуватися на єдності внутрішніх мотивів працівників і зовнішніх економічних та соціальних стимулів з метою підвищення економічної активності, що сприятиме зростанню продуктивності і якості праці, та забезпеченню стійкого економічного розвитку як окремих сільськогосподарських підприємств, так і аграрного сектору національної економіки в цілому.

Література.

1. ***Moran Barbara B.*** Library and Information Center Management / Barbara B. Moran. Santa Barbara, CA, 2013.

2. ***Гетьман О.О.*** Побудова ефективної системи управління персоналом на промисловому підприємстві / ***О.О. Гетьман*** // Фінансово-бюджетна політика в контексті соціально-економічного розвитку регіонів: тези Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. – Дніпропетровськ: ДДФА, 2011. – С. 249-252.

3. ***Гурова К.Д.*** Формування системи мотивації персоналу підприємства в умовах глобалізації / ***К.Д. Гурова*** // Бізнес-інформ. – 2010. – № 4. – С. 102-104.

4. ***Десслер Г.*** Управление персоналом / ***Г. Десслер***; пер. с англ.; [Под общ. ред. д.э.н., проф. ***Ю.В. Шленова***]. – М. : БИНОМ, 2007. – 432 с.

5. ***Егоршин А.П.*** Мотивация трудовой деятельности: Учеб. пособие. / А.П. Егоршин. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 464 с.

6. ***Еськов А.Л.*** Мотивационный механизм в системе производственного менеджмента: проблемы и решения: [Монография] / ***А.Л. Еськов***. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2005. – 390 с.

7. ***Іванченко В.В.*** основні методи стимулювання праці на прикладі МПП «Ерідон» / ***В.В. Іванченко, О.В. Кривда*** // Сучасні проблеми економіки і підприємництво. – 2016. – № 18. – С. 199-204.

8. ***Іляш О.І.*** Посилення мотивації праці в системі управління трудовим потенціалом підприємства / ***О.І. Іляш, М.В. Капериз*** // Економіка, планування і управління галузі: Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.2. – С. 167-171.

9. ***Коваленко О.В.*** Дослідження впливу стимулювання персоналу підприємства на продуктивність праці [Електронний ресурс] / ***О.В. Коваленко, А.В. Гоголенко***. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_7_048.pdf.

10. ***Колот А.М.*** Мотивація персоналу: [Підручник] / ***А.М. Колот***. – [Вид. 2-ге, без змін]. – К. : КНЕУ, 2011. – 340 с.

11. ***Колот А.М.*** Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу / ***А.М. Колот***. – К. : КНЕУ, 1998. – 224 с.

12. ***Кушнерик О.В.*** Зарубіжні моделі мотивації праці персоналу на підприємстві / ***О.В. Кушнерик*** // Вісник університету «Україна». – 2012. – № 15. – С. 98-103.

13. ***Мазнєв Г.Є.*** Сутнісна характеристика інтелектуального капіталу / ***Г.Є. Мазнєв, С.О. Заїка, О.В. Грідін*** // Науково-практичний журнал «Причорноморські економічні студії». – 2016. – Вип. 10. – С. 36-47.

14. ***Малік М.Й.*** Кадровий потенціал аграрних підприємств: Управлінський аспект: [Монографія] / ***М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк***. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2005. – 370 с.

15. ***Маринич І.А.*** Мотивація як фактор підвищення ефективності праці працівників / ***І.А. Маринич*** // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 15. – С. 376-380.

16. ***Мерманн Е.*** Мотивація персоналу / ***Е. Мерманн.*** – Харків : Гуманітарний центр, 2007. – 185 с.

17. ***Мілашенко В.М.*** Розвиток системи мотивації персоналу підприємства в умовах кризи / ***В.М. Мілашенко*** // Вісник Української академії банківської справи. – 2010. – № 1. – С. 149-155.

18. Мотивация труда как фактор повышения эффективности производственно-хозяйственной деятельности предприятия: [Монография] / ***С.А. Агапцов, А.И. Мордвинцев, П.А. Фомин, А.С. Шаховская***. – М. : Высшая школа, 2003. – 187 с.

19. ***Музиченко-Козловський А.В.*** Основні елементи механізму мотивування працівників / ***А.В. Музиченко-Козловський, А.В. Колодійчук*** // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.6. – С. 361-367.

20. ***Петрова Т.*** Професійний розвиток працівників: проблеми стимулювання персоналу та заінтересованості роботодавців / ***Т. Петрова*** // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 4. – С. 23-27.

21. ***Райтер Н.І.*** Аналіз конкурентних позицій сільськогосподарських підприємств як чинник підвищення їх ефективності / ***Н.І. Райтер*** // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 2. – С. 55-63.

22. ***Самарина Г.П.*** Ноосферная экономика: назад к истокам. Базисное значение труда и мотивации / ***Г.П. Самарина, С.Е. Дорошко, В.А. Чекирда***. – Санкт-Петербург: ПИФ.com, 2008. – 336 с.

23. ***Семикіна М.В.*** Нова парадигма мотивації праці в системі розвитку соціально-трудових відносин / ***М.В. Семикіна*** // Економіка і управління. - 2011. – № 3. – С. 111-117.

24. ***Узун М.В.*** Стратегії стимулювання праці персоналу підприємства / ***М.В. Узун*** // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2015. – Вип. 2 (12), Т. 3. – С. 107-112.

25. ***Харун О.А.*** Побудова структури мотиваційного механізму управління персоналом / ***О.А. Харун*** // Економічні науки. – Серія: Облік і фінанси. – Вип. 8(29), Ч. 4. – Луцьк, 2011. – С. 366-371.

26. ***Шапиро С.А.*** Мотивация и стимулирование персонала / ***С.А. Шапиро***. – М. : ГроссМедиа, 2005. – 224 с.

27. ***Ярмош В.В.*** Підходи до класифікації сучасних методів мотивації персоналу / ***В.В. Ярмош*** // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Том 15. – № 3. – С. 263-268.

References.

1. ***Moran Barbara B.*** (2013). Library and Information Center Management. Santa Barbara, CA [in English].

2. ***Getman O.O.*** (2011). Pobudova efektivnoyi sistemi upravlinnya personalom na promislovomu pidpriyemstvi [Construction of an effective personnel management system at an industrial enterprise]. *Finansovo-byudzhetna politika v konteksti socialno-ekonomichnogo rozvitku regioniv: tezi Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf - Financial and fiscal policy in the context of socio-economic development of regions: thesis International. science-practice internet conf.* (pp. 249-252). Dnipropetrovsk: DDFA [in Ukrainian].

3. ***Gurova K.D.*** (2010). Formuvannya sistemi motivaciyi personalu pidpriyemstva v umovah globalizaciyi [Formation of enterprise motivation system in the conditions of globalization]. *Biznes-inform – Business-inform*, No 4, pp. 102-104 [in Ukrainian].

4. ***Dessler G.*** (2007). *Upravlenie personalom [Personnel Management]*. (Yu. Shlenov, Trans.) Moscow: BINOM, p. 432 [in Russian].

5. ***Egorshin A.P.*** (2006). *Motivaciya trudovoj deyatelnosti [Motivation of labor activity]*. (3d ed.) Moscow: INFRA, p. 464 [in Russian].

6. ***Eskov A.L.*** (2005). *Motivacionnyj mehanizm v sisteme proizvodstvennogo menedzhmenta: problemy i resheniya [Motivational mechanism in the system of production management: problems and solutions]*. Donetsk: IEP of the National Academy of Sciences of Ukraine, p. 390 [in Russian].

7. ***Ivanchenko V.V.*** (2016). osnovni metodi stimulyuvannya praci na prikladi MPP «Eridon» [the main methods of stimulating labor on the example of MPP «Eridon»]. *Suchasni problemi ekonomiki i pidpriyemnictvo – Modern problems of economy and entrepreneurship,* No 18, pp. 199-204 [in Ukrainian].

8. ***Ilyash O.I.*** (2011). Posilennya motivaciyi praci v sistemi upravlinnya trudovim potencialom pidpriyemstva [Strengthening the motivation of labor in the system of management of labor potential of the enterprise]. *Ekonomika, planuvannya i upravlinnya galuzi Naukovij visnik NLTU Ukrayini – Scientific herald of NLTU of Ukraine,* Issue. 21.2, pp. 167-171 [in Ukrainian].

9. ***Kovalenko O.V.*** Doslidzhennya vplivu stimulyuvannya personalu pidpriyemstva na produktivnist praci [Investigation of the impact of stimulating the company's personnel on labor productivity]. (n.d.). *www.zgia.zp.ua* Retrieved from http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_7_048.pdf. [in Ukrainian].

10. ***Kolot A.M.*** (2011). *Motivaciya personalu [Motivation of the staff]*. Kiev: KNEU, p. 340 [in Ukranian].

11. ***Kolot A.M.*** (1998). *Motivaciya, stimulyuvannya j ocinka personalu [Motivation, incentives and staff assessment]*. Kiev: KNEU, p. 224 [in Ukrainian].

12. **Kushnerik O.V.** (2012). Zarubizhni modeli motivaciyi praci personalu na pidpriyemstvi [Foreign models of personnel motivation at the enterprise]. *Visnik universitetu «Ukrayina» – Bulletin of the University of Ukraine*, No 15, pp. 98-103 [in Ukrainian].

13. **Maznev G.E.** (2016). Sutnisna harakteristika intelektualnogo kapitalu [Essential Characteristics of Intellectual Capital]. *Naukovo-praktichnij zhurnal «Prichornomorski ekonomichni studiyi» – Scientific and Practical Magazine «Black Sea Economic Studies»,* Issue 10. pp. 36-47 [in Ukrainian].

14. **Malik M.J.** (2005). *Kadrovyj potencial agrarnyh pidpryjemstv: Upravlins'kyj aspekt [Personnel potential of agrarian enterprises: managerial aspect]*. Kyiv. NNC «IAE», p. 370 [in Ukrainian].

15. **Marynych I.A.** (2011). Motyvacija jak faktor pidvyshhennja efektyvnosti praci pracivnykiv [Motivation as a factor in improving the efficiency of work of workers]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrai'ny – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, No 15, pp. 376-380 [in Ukrainian].

16. **Mermann E.** (2007). *Motyvacija personalu [Motivation of staff]*. Kharkiv: Gumanitarnyj centr, p. 185 [in Ukrainian].

17. **Milashenko V.M.** (2010). Rozvytok systemy motyvacii' personalu pidpryjemstva v umovah kryzy [Development of enterprise motivation system in the conditions of crisis] *Visnyk Ukrai'ns'koi' akademii' bankivs'koi' spravy – Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking*, No 1, pp. 149-155 [in Ukrainian].

18. **Agapcov S.A., Mordvyncev A.Y., Fomyn P.A., & Shahovskaja L.S.** (2003). *Motyvacyja truda kak faktor povyshenyja jeffektyvnosty proyzvodstvenno-hozjajstvennoj dejatel'nosty predpryjatyja [Motivation of labor as a factor of increasing the efficiency of production and economic activity of the enterprise: a monograph]*. Moscow: Vysshaja shkola, p. 187 [in Russian].

19. **Muzychenko-Kozlovs'kyj A.V.** (2011). Osnovni elementy mehanizmu motyvuvannja pracivnykiv [The main elements of the mechanism of employee motivatio]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrai'ny – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, Issue 21.6., pp. 361-367 [in Ukrainian].

20. **Petrova T.** (2010). Profesiinyi rozvytok pratsivnykiv: problemy stymuliuvannia personalu ta zainteresovanosti robotodavtsiv [Professional development of employees: problems of staff incentives and employers' interest]. *Ukraina: aspekty pratsi – Ukraine: aspects of labor*, No 4, pp. 23-27 [in Ukrainian].

21. **Raiter N.I.** (2017). Analiz konkurentnykh pozytsii silskohospodarskykh pidpryiemstv yak chynnyk pidvyshchennia yikh efektyvnosti [Analysis of competitive positions of agricultural enterprises as a factor in improving their efficiency]. *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky – Actual problems of innovative economy*, No 2, pp. 55-63 [in Ukranian].

22. **Samarina G.P.** (2008). *Noosfernaja jekonomika: nazad k istokam. Bazisnoe znachenie truda i motivacii [Noosphere economy: back to the origins. The Basic Importance of Labor and Motivation]*. Saint-Petersburg: PIF.som, p. 336 [in Russian].

23. **Semykina M.V.** (2011). Nova paradyhma motyvatsii pratsi v systemi rozvytku sotsialno-trudovykh vidnosyn [New paradigm of labor motivation in the system of development of social and labor relations]. *Ekonomika i upravlinnia – Economics and Management*, No 3, pp. 111-117 [in Ukrainian].

24. ***Uzun M.V.*** (2015). Stratehii stymuliuvannia pratsi personalu pidpryiemstva [Strategies for stimulating labor of the personnel of the enterprise]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti – Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, Issue 2 (12), Vol. 3, pp. 107-112 [in Ukrainian].

25. ***Kharun O.A.*** (2011). Pobudova struktury motyvatsiinoho mekhanizmu upravlinnia personalom [Construction of the structure of the motivational mechanism of personnel management]. *Ekonomichni nauky – Economic sciences*, issue: Oblik i finansy, Issue 8(29), part 4, Lutsk, pp. 366-371 [in Ukrainian].

26. ***Shapiro S.A.*** (2005). *Motivacija i stimulirovanie personala [Motivation and stimulation of the personnel]*. Moscow: GrossMedia, p. 224 [in Russian].

27. ***Yarmosh V.V.*** (2014). Pidkhody do klasyfikatsii suchasnykh metodiv motyvatsii personalu [Approaches to the classification of modern methods of personnel motivation]. *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats Ternopilskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet – Economic analysis: Sb. sciences Works Ternopil National Economic University*. Ternopil: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu «Ekonomichna dumka», Vol. 15, No 3, pp. 263-268 [in Ukrainian].

Анотація.

Заїка С.О. Мотивація та стимулювання як чинники забезпечення стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств.

В період становлення ринкових відносин сільськогосподарським підприємствам було надано широкі повноваження щодо організації виробництва та оплати праці, що мало б стати передумовою формування ефективної системи стимулювання, яка б сприяла зацікавленню працівників в результатах своєї праці. Однак позитивних зрушень в організації стимулювання праці й досі не відбулося, що спричинило послаблення мотиваційного середовища в аграрній сфері національної економіки. Отже, формування механізму господарювання, адекватного ринковій економіці, потребує перегляду його принципів, функцій, методів і напрямків розвитку його елементів, одним з головних яких є система стимулювання праці.

В статті досліджено роль мотивації та стимулювання в забезпеченні стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств. Встановлено, що вирішальним фактором зацікавлення людини до праці є система стимулювання, що спонукає до трудової діяльності, яка відповідає цілям підприємства і сприяє зростанню його ефективності та конкурентоспроможності.

З'ясовано, що в сучасних умовах система стимулювання праці не обмежується заходами матеріальної винагороди, а розглядається як комплекс економічних і соціальних складових, що включають такі суспільно значимі фактори, як поліпшення трудових і житлово-побутових умов працівників, розвиток соціальної інфраструктури села тощо.

Ключові слова: *стимулювання праці, мотивація, персонал підприємства, теорії мотивації, стійкий розвиток.*

Аннотация.

Заика С.А. Мотивация и стимулирование как факторы обеспечения устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий.

В период создания рыночных отношений сельскохозяйственными предприятиям были предоставлены широкие возможности по организации производства и оплате труда, которые должны были стать предпосылкой формирования эффективной системы стимулирования, которая бы способствовала заинтересованности работников в результатах своего труда. Однако положительных результатов в организации стимулирования труда до сих пор не получено, что повлекло ослабление мотивационной среды в аграрной сфере национальной экономики. Таким образом, формирование механизма хозяйствования, отвечающего рыночной экономике, требует пересмотра его принципов, функций, методов и направлений развития, одним из главных элементов которых является система стимулирования труда.

В статье исследована роль мотивации и стимулирования в обеспечении устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий. Установлено, что решающим фактором заинтересованности человека к труду является система стимулирования, побуждающая к трудовой деятельности, соответствующая целям предприятия и способствующая росту его эффективности и конкурентоспособности.

Определено, что в современных условиях система стимулирования труда не ограничивается только материальными вознаграждениями, а рассматривается как комплекс экономических и социальных составляющих, включающих такие общественно значимые факторы, как улучшение трудовых и жилищно-бытовых условий работников, развитие социальной инфраструктуры сельских территорий и т.п.

Ключевые слова: *стимулирование труда, мотивация, персонал предприятия, теории мотивации, устойчивое развитие.*

Abstract.

Zaika S. Motivation and stimulation as factors of ensuring the sustainable development of agricultural enterprises.

In the period of the establishment of market relations, agricultural enterprises were given broad powers of organization of production and remuneration, which should become a prerequisite for the formation of an effective incentive system that would promote the interest of employees in the results of their work. However, there have been no positive changes in the organization of labor stimulation, which led to a decrease in the motivational environment in the agrarian sector of the national economy. Consequently, the formation of an economic mechanism that is adequate to a market economy requires a revision of its principles, functions, methods and directions for the development of its elements, one of which is the system of stimulation of labor.

The article explores the role of motivation and stimulation in ensuring sustainable development of agricultural enterprises. It has been established that the decisive factor of the person's interest in work is the incentive system, which induces to work, which corresponds to the goals of the enterprise and contributes to its efficiency and competitiveness. It has been found out that in modern conditions the system of labor stimulation is not limited to measures of material remuneration, but is considered as a complex of economic and social components that include such socially significant factors as improvement of labor and housing and living conditions of workers, development of social infrastructure of a village etc.

Key words: *labor stimulation, motivation, personnel of the enterprise, theory of motivation, sustainable development.*

УДК 351/354

ВПЛИВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА СУСПІЛЬНИЙ РОЗВИТОК

Колпаченко Н.М., старший викладач,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка,
Сайчук Ю.А., викладач,
Харківський індустріально-педагогічний технікум

Постановка проблеми у загальному вигляді. Утвердження нашої держави у Європейському союзі та світовій спільноті, а також досягнення гідного рівня життя громадян України є першочерговим завданням для подальшого сталого розвитку країни. Проведення та впровадження реформ, трансформаційні зміни, політичні кризи та інші деструктивні явища протягом тривалого періоду гальмували побудову правової демократичної держави.

Задля вирішення тяжких соціально-політичних завдань, Україні необхідна свідома генерація політико-управлінської еліти, спроможна компетентно, відповідально, цілеспрямовано вести державу до єдинства, соборності, проводити цивілізовану політику та утверджувати європейські демократичні цінності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливість професійної компетентності відповідно до викликів глобалізації, відображено у працях як сучасників, так і науковців минулого. Серед них В. Бакуменко, І. Белебаха, Г. Ващенко, Д. Донцов, О. Куц, С. Рудницький та інші. Проте дана проблема спонукає подальшого осмислення з огляду на проблеми суспільно-політичного розвитку та викликів глобалізації з урахуванням необхідності впровадження європейських стандартів та формування мотивованого демократичного суспільства.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз та фактори впливу публічного управління на сучасні процеси у розвитку суспільства, адекватного українським реаліям та загальносвітовим тенденціям.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше термін «публічне управління» ввів англійський учений Д. Кілінг у 1972 році. В [5, с. 605.]. В його інтерпретації публічне управління – це «пошук найкращих способів використання ресурсів задля досягнення цілей держави: публічне управління спрямоване на реалізацію прав, свобод та законних інтересів приватних осіб і передбачає якнайповніше застосування владою принципу публічності – відкритості та прозорості діяльності її апарату, право впливу громадян на діяльність органів влади, громадський контроль за діяльністю управлінського апарату тощо» (цит за [5, с. 605]). Також у енциклопедичному словнику з державного управління зазначено, що «до суб'єктів публічного управління належать органи державної влади, зокрема органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, а також інші суб'єкти в разі делегування їм публічних повноважень» [5, с. 605].

В літературі є інші визначення публічного адміністрування та публічного управління. Наприклад, у глосарії Програми розвитку ООН зазначено, що термін «публічне адміністрування» має два тісно пов'язаних значення: 1) цілісний державний апарат (політика, правила, процедури, системи, організаційні структури, персонал тощо), який фінансується за рахунок державного бюджету і відповідає за управління і координацію роботи виконавчої гілки влади та її взаємодію з іншими зацікавленими сторонами в державі, суспільстві та зовнішньому середовищі; 2) управління та реалізація різних урядових заходів, що пов'язані з виконанням законів, постанов та рішень уряду та управління, що пов'язане з наданням публічних послуг [4].

В Програмі розвитку ООН використане визначення, запропонованим американським ученим Джеєм М. Шавріцом у Міжнародній енциклопедії державної політики та адміністрування, за якого «Публічне управління – це галузь практики та теорії, яка є ключовою для публічного адміністрування та зосереджена на внутрішній діяльності державних установ, зокрема на вирішенні таких управлінських питань, як контроль, керівництво, планування, організаційне забезпечення, забезпечення інформаційними технологіями, управління персоналом, та оцінка ефективності» [3].

Органи публічного управління є управлінською ланкою суб'єктів управління: інституції, обрані шляхом прямих виборів та їх виконавчі структури; посадові та службові особи, обрані шляхом прямих виборів; посадові та службові особи, призначені інституціями та їх виконавчі структури.

Особливістю публічного управління є те, що одночасно суб'єктом і об'єктом управління є колектив людей, який, власне, сам обирає, затверджує, контролює та оцінює діяльність органів управління.

Диспропорції у перерозподілі матеріальних благ для сучасної України є нагальною проблемою, яка ускладнюється монополізацією політичного й економічного життя обмеженим колом незмінної еліти. Завдяки геополітичному та геоекономічному розташуванню, наша держава знаходиться в зоні впливу Європейського Союзу, Північноамериканського Союзу та СНД, що посилює конкурентну боротьбу держави між даними світовими економічними блоками, яка, в свою чергу, зумовлює необхідність зміцнювати безпеку України шляхом єднання народу через суспільні цінності та особисте життя.

Провадження реформ мають оновлювати державу, адже кризові ситуації нагально показують проблеми, об'єднують державу, висвітлюють шляхи вирішення проблем та актуалізує необхідність їх подолання.

Публічне управління потребує модернізації та реформування державного суспільного сектору, що передбачає впровадження основних складових ринкових механізмів, орієнтації на результат, аналітичного мислення та, зокрема, підвищення ефективності функціонування системи публічного управління, заснованих на використанні базових компетентностей лідерства. Лідер в публічному або державному управління в першу чергу має допомагати підлеглим у реалізації управлінських завдань, що є актуальними на теперішній момент.

Прикладами великих державників є Володимир Великий, Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Михайло Грушевський та інші, які свого часу були видатними політиками, що заслужили право та довіру і закарбувалися в історії, адже розуміли та застосовували правила суспільного розвитку як закономірність. Вони запам'ятались відповідальним та професійним керівництвом і одночасно служінням народові, який уповноважив їх.

Об'єктивні аналітики відзначають,що наразі в Україні достатньо громадян-інтелектуалів, спроможних генерувати та втілювати інноваційні ідеї та технології, приносити користь не лише державотворчим процесам, а й суспільству в цілому. Та політико-владна еліта проявляє більший інтерес до іноземних фахівців, що

висуваються на високі посади в нашій державі. Однак світова практика доводить, що основну увагу необхідно приділяти вихованню та підготовці молодих фахівців задля якісного управління внутрішньою та зовнішньою політикою. Першочерговим завданням для цього є створення перспектив гідного життя, що в свою чергу мотивуватиме до розв'язання ними проблем державотворчого характеру.

За для цього необхідно подолати ряд проблем, зокрема: підготовку конкурентоспроможних на ринку праці фахівців; підвищення професійного рівня науково-педагогічних кадрів, що готують фахівців відповідно до трансформаційних процесів у державі; застосування сучасних технологій, інформаційних та інноваційних ресурсів; впровадження заохочувальних заходів; формування творчого стилю мислення та багато іншого.

З одного боку, Україна має все необхідне для реалізації даних заходів, з іншого – відсутність політичної волі до конкретних змін породжує недовіру до влади й зневірення у можливі позитивні зміни. Але одним з гальмівних моментів, на який часто звертають увагу, є «радянська» ідеологія, яка наразі залишається у свідомості певної частини українських громадян, зокрема і політичної еліти. Відродження духовності української політичної нації, формування особо стисної та національної гідності є безумовним завданням сьогодення [7].

Світові експерти наголошують, що підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та світовому ринках сприятиме залучення до керівних ланок молодих, висококваліфікованих, професійно компетентних кадрів, діяльність яких базується на принципах моралі, творчості та інноваційності. Лише за умови системного аналізу, творчого мислення, активної громадської позиції, професійно компетентні керівники можуть стати рушіями суспільного прогресу [9].

Висновки. Продовження демократичних змін у суспільстві, закріплення правових засад і європейських цінностей є важливою умовою для подальшого стабільного розвитку України. За умови відкритості, усвідомлення незалежності нації та держави, захисту суспільних інтересів, вмотивованості до змін, українська політико-елітна влада має можливість впливати на розвиток суспільства.

Публічне управління має адекватно відповідати специфіці суспільних трансформацій з урахуваннях системних особливостей модернізації системи управління державою.

Література.

1. ***Белебаха І.О.*** Україна: шлях до воскресіння / ***І.О. Белебаха***. – Київ : МАУП, 2007. – 520 с.

2. ***Ващенко Г.*** Виховний ідеал / ***Г. Ващенко***. – Полтава : Ред. газ. «Полтав. вісн.», 1994. – 191 с.

3. Глосарій Програми розвитку ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministration Glossary/

4. ***Даль В.И.*** Толковый словарь живого великорусского язика : в 4 т. / ***В.И. Даль***. – М. : Рус. яз., 1999. – Т. 3: П. – 1999. – С. 535.

5. Енциклопедичний словник з державного управління / Уклад. ***Ю.П. Сурмин, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко*** та ін.; за ред. ***Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна***. – К. : Вид-во НАДУ, 2010. – 820 с.

6. ***Колос Б.*** Управління державою ІІІ тисячоліття, або Стратегія і тактика побудови Української національної держави / ***Б. Колос***. – Львів : Ініціатива, 2004. – 76 с.

7. ***Кресина І.О.*** Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: етнополітичний аналіз : [Монографія] / ***І. О. Кресина***. – Київ : Вища шк., 1998. – 392 с.

8. ***Куць О.М.*** Мовна політика в державотворчих процесах України : Навч. посіб. / ***О.М. Куць***. – Харків : ХНУ ім. Каразіна, 2004. – 275 с.

9. ***Пірен М.І.*** Елітологія : Підручник / ***М.І. Пірен***. – Київ : Талком, 2014. – 312 с.

10. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/documents/18688.html

11. ***Рудницький С.Л.*** Чому ми хочемо самостійної України? / ***С.Л. Рудницький*** ; упоряд., передмова ***О.І. Шаблія***. – Львів : Світ, 1994. – 416 с.

12. ***Черевко Г.В.*** Інтеграційні процеси в АПК: перспективи залучення до них підприємств споживчої кооперації / ***Г.В. Черевко*** // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна, 2015. – С. 24-29.

13. ***Peter F. Drucker.*** The Practice of Management, Butterworth-Heinemann, 1999. – 399 p.

References.

1. ***Belebakha I.O.*** (2007). *Ukraina: shliakh do voskresinnia [Ukraine: the way to resurrection]*. Kyiv: MAUP, p. 520 [in Ukrainian].

2. ***Vaschenko H.*** (1994). *Vykhovnyj ideal [Educational ideal]*. Poltava: «Poltavs'kyj visnyk», p. 191 [in Ukrainian].

3. Hlosarii Prohramy rozvytku OON [Glossary of the United Nations Development Program]. (n.d.). *www.unpan.org*. Retrieved from http://www.unpan.org/Directories/ UNPublic Administration Glossary/ [in Ukrainian].

4. ***Dal V.I.*** (1999). *Tolkovyiy slovar zhivogo velikorusskogo yazyika [Explanatory dictionary of the living Great Russian language]*. (Vols. 1-4). Moscow : Rus. yaz., Vol. 3, p. 535 [in Russian].

5. ***Surmyn Yu.P., Bakumenko V.D., Mykhnenko A.M.*** et al. (2010). Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic Dictionary of Public Administration]. ***Yu.V. Kovbasiuk, V.P. Troshchynskiy, Yu.P. Surmin*** (Eds). Kiev: Vyd-vo NADU, p. 820 [in Ukrainian].

6. ***Kolos B.*** (2004). *Upravlinnia derzhavoiu III tysiacholittia, abo Stratehiia i taktyka pobudovy Ukrains'koi natsional'noi derzhavy [State Management in Third Millennium, or the strategy and tactics of building a Ukrainian national state]*. Lviv: Initsiatyva, p. 76 [in Ukrainian].

7. ***Kresyna I.O.*** (1998). *Ukrains'ka natsional'na svidomist' i suchasni politychni protsesy: etnopolitychnyj analiz [Ukrainian national consciousness and modern political processes: ethnopolitical analysis]*. Kyiv: Vyscha shkola, p. 392 [in Ukrainian].

8. ***Kuts' O.M.*** (2004). *Movna polityka v derzhavotvorchykh protsesakh Ukrainy [Language policy in the state building process in Ukraine]*. Kharkiv : National University named by Karazin, p. 275 [in Ukrainian].

9. ***Piren M.I.*** (2014). *Elitolobiia [Elitology]*. Kyiv : Talkom, p. 312 [in Ukrainian].

10. Pro Strategiju stalogo rozvytku «Ukrai'na – 2020» Ukaz Prezydenta Ukrai'ny vid 12 sich. 2015 r. № 5/2015 [On the Strategy for sustainable development «Ukraine – 2020», the decree of the President of Ukraine dated 12 Jan. 2015 No. 5/2015]. (2015, 12 January). *www.president.gov.ua*. Retrieved from http://www.president.gov.ua/documents/18688.html [in Ukrainian].

11. ***Rudnyts'kyj S.L.*** (1994). *Chomu my khochemo samostijnoi Ukrainy? [Why do we want an independent Ukraine?]*. Lviv: Svit, p. 416 [in Ukrainian].

12. ***Cherevko G.V.*** (2015). Integracijni procesy v APK: perspektyvy zaluchennja do nyh pidpryjemstv spozhyvchoi' kooperacii' [Integration processes in agriculture: prospects for the involvement of enterprises of consumer cooperation]. *Visnyk L'vivs'koi' komercijnoi' akademii'. Serija ekonomichna – Bulletin of Lviv commercial Academy. A series of economic,* pp. 24-29 [in Ukrainian].

13. ***Peter F. Drucker*** (1999). The Practice of Management, Butterworth-Heinemann, p. 399 [in English].

Анотація.

Колпаченко Н.М., Сайчук Ю.А. Вплив публічного управління на суспільний розвиток.

В статті розглянуто ключові теоретичні положення ефективності впливу публічного управління на процеси суспільного розвитку із застосуванням синергетичної методології. Акцентовано увагу, що одним з аспектів мотивації до об'єднання політико-елітної влади є криза, яка поєднує зусилля на її подолання, консолідує народ, висвітлює шляхи вирішення проблем та актуалізує необхідність їх вирішення. Особливе місце відведено аналізу ролі якості освіти політико-елітної влади відповідно до професійних компетентностей, необхідності створення належних умов для провадження суспільно-політичних змін в Україні та утвердженні європейського вибору.

Ключові слова: публічне управління, суспільний розвиток, політико-елітна влада.

Аннотация.

Колпаченко Н.М., Сайчук Ю.А. Влияние публичного управления на общественное развитие.

В статье рассмотрены ключевые теоретические положения эффективности воздействия публичного управления на процессы общественного развития с применением синергетической методологии. Акцентировано внимание на то, что одним из аспектов мотивации к объединению политико-элитной власти является кризис, который объединяет усилия на ее преодоление, консолидирует народ, очерчивает пути решения проблем и актуализирует необходимость их решения. Особое место отведено анализу роли качества образования политико-элитной власти в соответствии с профессиональными компетентностями, необходимость создания надлежащих условий для осуществления общественно-политических изменений в Украине и утверждении европейского выбора.

Ключевые слова: *публичное управление, общественное развитие, политико-элитная власть.*

Abstract.

Kolpachenko N.M., Saychuk Yu.A. The influence of public administration on social development.

The article considers the key theoretical positions of the effectiveness of public administration impact on social development processes using the synergetic methodology. Attention is paid to the fact that one of the aspects of motivation to unite the politico-elite power is a crisis that unites efforts to overcome it, consolidates the people, outlines ways of solving problems and actualizes the need for their solution. A special place is given to the analysis of the role of the quality of education of the political elite in accordance with professional competencies, the need to create appropriate conditions for the implementation of socio-political changes in Ukraine and the approval of the European choice.

Key words: *public administration, social development, political and elite power.*

УДК 338.27

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА ФОРСАЙТ В ПРОГНОЗИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Корсак М.М., к.э.н., доцент,
Учреждение образования «Белорусский государственный аграрный технический университет»,
Сурдо А.П., аспірант*,
Учреждение образования «Белорусский государственный университет»

Постановка проблемы в общем виде. Генеральной стратегией Республики Беларусь является всесторонняя государственная поддержка процессов создания, освоения и использования инноваций, как основы инновационной политики, являющейся главной составляющей социально-экономической политики государства. Условием предстоящих масштабных преобразований становится выбор вектора развития отраслей народного хозяйства, народнохозяйственных комплексов и Республики Беларусь в целом. Причем, эффективность государственного регулирования основных параметров социально-экономического развития должна базироваться на комплексе разработанных экономических прогнозов.

Анализ последних исследований и публикаций. Несмотря на то, что в последние годы появилось большое количество работ, в которых в основном делаются попытки обобщить соответствующие теорию и практику прогнозирования народного хозяйства в целом наблюдается явное отставание в решении как теоретических, так и практических проблем учета процессов создания, освоения и использования инноваций при прогнозировании развития Республики Беларусь [1, 2, 4, 5, 6].

Считаем, что инновационная политика в Республике Беларусь должна строиться на основе принципов, утвердившихся в мировой практике.

Поэтому особое внимание следует обратить на использование в долгосрочном прогнозировании социально-экономического развития

* *Научный руководитель – Тихонов А.О., д.э.н., профессор*

Республики Беларусь нового инструмента – Форсайт, который уже достаточно успешно апробирован в ряде зарубежных стран [3, 7].

Формулирование целей статьи. Работа посвящена изучению сущности, отличительных принципов и методики проведения Форсайта, который предполагает повышение инновационной активности и конкурентоспособности предприятий Республики Беларусь

Изложение основного материала исследования. Форсайт представляет собой методику долгосрочного прогнозирования, основанную на использовании экспертной оценки стратегических направлений социально-экономического и инновационного развития; выявлении технологических прорывов, способных оказать воздействие на экономику и общество в долгосрочной перспективе. Методология Форсайт вобрала в себя десятки традиционных и достаточно новых экспертных методов. При этом происходит их постоянное совершенствование, отработка приёмов и процедур, что обеспечивает повышение обоснованности прогнозирования [8].

Сущность методологии Форсайт заключается в активном и целенаправленном использовании знаний значительного числа экспертов по определению возможных вариантов перспектив научно-технического и социально-экономического развития. Это обеспечивает системное прогнозирование, в котором учитываются наиболее значимые факторы, определяющие развитие в научной, образовательной, экономической и социальной сферах. Основные параметры Форсайта – зона охвата, временные рамки, количество участников и имеющиеся ресурсы. Обычно в каждом из форсайт-проектов применяется комбинация различных методов, в числе которых экспертные панели, метод Дельфи, SWOT-анализ, мозговой штурм, построение сценариев, технологические дорожные карты, деревья релевантности, анализ взаимного влияния [10].

В основе метода Дельфи (применяется в Японии, Германии, Великобритании) – опрос до 2-3 тысяч экспертов и организация так называемой обратной связи на основе проведения второго тура опроса. Результаты исследования включают сводные оценки научно-исследовательских достижений, аналитические обзоры по важнейшим направлениям науки и технологий.

Перечень критических технологий (успешно применяется в США, Франции, Чехии, России), способных обеспечить повышение конкурентоспособности экономики и решение важнейших социальных проблем.

Метод разработки сценариев предполагает создание сценариев развития различных технологических областей и наиболее эффективен как дополнение к исследованиям, выполненным с использованием других методов – SWOT анализа, мозговых штурмов.

Метод технологической дорожной карты используют для выработки долгосрочных стратегий развития технологий отрасли или крупной компании. «Дорожная карта» иллюстрирует этапы перехода от текущего состояния к фазам развития в долгосрочной перспективе за счет синхронного развития технологий, продуктов, услуг, бизнеса и рынка.

Метод экспертных панелей считается базовым и используется практически во всех Форсайт-проектах. При данном методе группам экспертов из 12-20 человек предлагается в течение нескольких месяцев обдумать возможные варианты будущего по заданной тематике, используя новейшие аналитические и информационные материалы и разработки. Основное преимущество метода состоит во взаимодействии экспертов, представителей различных научных дисциплин и областей деятельности во время всего процесса работы.

Наиболее распространенными методами, используемыми практически во всех проектах традиционного «Форсайта», являются: обзор литературы, «мозговой штурм», работа экспертных групп [9]. Во вторую группу методов, также популярную, входят: рабочие совещания по футуристическим оценкам, проведение опросов по методу Дельфи, определение ключевых технологий, SWOT-анализ, анализ ситуации и экстраполяция. В третью группу входят методы, только получающие в настоящее время распространение: «технологические карты», «картирование» основных игроков, совещания групп жителей, анализ частотности упоминания. Кроме перечисленных выше иногда используются такие методы, как написание эссе, игровой метод, анализ взаимного влияния, мегатренды, многокритериальный и библиометрический анализ.

Целью форсайта является определение новых стратегических научных направлений и технологических достижений, которые в долгосрочной перспективе смогут оказать серьезное воздействие на экономическое и социальное развитие. Форсайт ориентирован не только на определение возможных альтернатив, но и на выбор наиболее предпочтительных из них с использованием различных критериев. Так, например, при выборе критических технологий, может использоваться критерий достижения максимального экономического роста, а при построении технологической дорожной

карты для отрасли – выявление потенциальных рыночных ниш и выбор технологий, позволяющих максимально быстро разработать конкурентоспособные продукты для возникающих рынков.

Изначально основной целью Форсайтов считалось технологическое прогнозирование: экспертное сообщество обсуждало, чем могут удивить наука и технологии через 20-30 лет [5]. Подобными прогнозами еще в конце 50-х годов прошлого века занялась американская некоммерческая исследовательская организация RAND Corporation. В начале 1970-х долгосрочным прогнозированием научно-технологического развития заинтересовалась Япония, которая с тех пор использует мнения экспертов, каждую пятилетку составляя Форсайты на тридцатилетний период. На основании прогнозов японский Совет по науке и технологиям принимает решения о будущей государственной политике в научно-технологической области. Потрясающие успехи Японии в научно-техническом прогрессе – отчасти следствие такого подхода. В конце 1980-х годов Форсайт начали применять практически все страны Западной Европы, к которым в середине 1990-х присоединились многие страны Азии, Латинской Америки, в том числе государства с переходной экономикой.

Так, по результатам Форсайтов Нидерланды выявили, что лучше всего смогут воспринимать внедрение передовых биотехнологий не крупные аграрные корпорации, а фермерские хозяйства. В результате, малый сельскохозяйственный бизнес получил господдержку[6].

Необходимо отметить, что в Республике Беларусь накоплен некоторый опыт использования форсайта, как прогнозно-проектной, информационно-аналитической и оптимизационной методологии при разработке Институтом экономики Национальной академии наук Комплексного прогноза научно-технического прогресса [3]. В работе над долгосрочным прогнозом приняли участие около 200 ученых и специалистов основных отраслей народнохозяйственного комплекса Республики Беларусь. В результате двухлетнего труда экспертов проведена следующая работа: анализ мировых тенденций инновационного развития экономики; разработка механизмов стимулирования инновационной деятельности; организация технологических парков, защита интеллектуальной собственности; обоснование путей формирования новых форм кооперации НИОКР в условиях глобализации экономики; оценка состояния инновационного потенциала системообразующих отраслей

национальной экономики; разработка долгосрочного прогноза инновационного развития экономики; оценка инновационного потенциала регионов, определение задач и перспектив его повышения; прогноз развития всех направлений науки, промышленности, сельского хозяйства, социальной сферы и других секторов экономики; обоснование агрегированных данных, отражающих деятельность во всех сферах экономики Республики Беларусь.

В дальнейшем в Институте экономики Национальной академии наук Республики Беларусь проведены [7]:

– научные исследования по использованию методологии форсайтных исследований при разработке методики выбора приоритетных направлений научных исследований;

– комплексный анализ мирового опыта выбора приоритетных направлений развития науки, техники и технологий;

– подготовка методических рекомендаций по разработке Комплексного прогноза научно-технического прогресса Республики Беларусь с применением подходов форсайта;

– разработка и апробация алгоритма и инструментария проведения форсайт-исследований (метода Дельфи, экспертных панелей, сценарного метода) по формированию и ранжированию перечней приоритетных направлений научно-технической деятельности в Республике Беларусь.

Форсайт дает возможность собрать необходимую для принятия решений информацию о состоянии и направлениях финансируемых государством НИОКР; создать новую культуру взаимодействия между учеными и бизнесом; определить ресурсы, необходимые для достижения поставленных задач.

Форсайт должен проводиться с использованием комплексного подхода и на основе следующих отличительных принципов:

1. Оценка возможных перспектив инновационного развития, связанных с прогрессом науки и технологий, определение возможных технологических горизонтов, которые могут быть достигнуты при вложении определённых средств.

2. Определение научно-технических направлений развития, многовариантность сценариев, непрерывность этапов программы «Форсайт» по времени.

3. Организация форсайт-проектов как систематического процесса, который должен быть тщательно спланирован и организован. Как правило, Форсайт-проекты осуществляются достаточно регулярно,

иногда по повторяющейся схеме или проводятся как последовательность взаимосвязанных проектов, нацеленных на решение комплекса задач и формирование согласованного представления о долгосрочных перспективах развития технологий, инноваций и общества.

4. Временной горизонт предвидения в форсайте должен превышать горизонт делового планирования.

5. Обязательное участие в форсайт-проектах многих экспертов, обладающих самой высокой квалификацией в соответствующих областях знаний.

6. Проведение в ряде Форсайт-проектов опроса представителей различных слоев общества или формирование горизонтальных сетей и площадок, в рамках которых представители власти, бизнеса, широких научных кругов и общественности систематически обсуждают общие проблемы и создают единое представление о решении проблем.

7. Обоснование приоритетов с точки зрения их влияния на социально-экономическое развитие отраслей, отраслевых комплексов или народного хозяйства в целом.

8. Разработка в результате форсайта практических мер по реализации выбранных стратегических ориентиров и формирование государственной политики в области науки и технологий.

Использование форсайта в прогнозировании социально-экономического развития Республики Беларусь позволяет определить перспективные технологии и рынки на ближайшие 10-20 лет, направления сотрудничества «бизнес—государство» в деле создания конкурентоспособных инноваций. В результате предприниматели смогут более осмысленно развивать свой бизнес, располагая четкими данными, какие приоритеты выбрало правительство в долгосрочной перспективе.

Использование форсайта требует значительных ресурсов. Финансирование конкретных проектов может осуществляться из бюджетных и внебюджетных источников. После того как экспертные группы определяют непротиворечивое видение набора возможных трендов развития, наступает этап выбора оптимальной долгосрочной стратегии. К этому этапу экспертного анализа целесообразно подключать другую группу экспертов – представителей сложившихся в обществе групп интересов. Следует отметить, что долгосрочные стратегии могут реализовываться только при условии согласия между заинтересованными сторонами в отношении поставленных целей и предлагаемых мер по их достижению.

При внедрении Форсайта в систему долгосрочного прогнозирования социально-экономического развития Республики Беларусь особое внимание следует уделить формированию широкого круга экспертов по различным тематическим направлениям, а также созданию и использованию структурной системы методов предвидения. Все это обеспечит высокую креативность, активное взаимодействие экспертов, максимальную ориентацию на предметность и эффективность результатов инновационной деятельности.

Знание возможностей, а также важнейших проблем, с которыми Беларусь может столкнуться в перспективе позволяет обосновать основные направления инновационного развития и осуществить выбор согласованного варианта, оптимального с точки зрения получения максимального интегрального эффекта: для государства, общества, экономики в целом. Решающую роль при этом играет использование такого сочетания методов прогнозирования, которое обеспечивает максимально эффективное использование потенциала привлекаемых экспертов.

Широкое внедрение Форсайта в долгосрочное прогнозирование социально-экономического развития Республики Беларусь должно сопровождаться насыщением действующих в настоящее время подходов, основанных на общесистемных принципах (объективность и адекватность; системность и комплексность; альтернативность и непротиворечивость; непрерывность) специфическими присущими Фарсайту методиками (особенно: метод Дельфи и критических технологий).

В Форсайте нет единственно правильного метода, так как его необходимо каждый раз адаптировать к определенным условиям, в контексте которых он выполняется. Мировой опыт свидетельствует о прямой зависимости успешности Форсайт-проекта от комплексности применения различных методов прогнозирования, причем сама система комбинирования их использования постоянно усложняется.

В современных условиях реализации в Республике Беларусь инновационной политики возникает необходимость внедрения Форсайта в прогнозирование социально-экономического развития для обоснования ключевых направлений развития:

– выявление роли науки и технологий в достижении системы целей социально-экономического развития;

– определение приоритетных направлений экономического развития, производственно-научной специализации, выделение

перспективных групп товаров и услуг, производство которых национальные предприятия смогут обеспечить с максимальной конкурентоспособностью;

– определение долгосрочных технологических приоритетов, реализация которых позволит обеспечить конкурентоспособность отечественных предприятий;

– формирование системы мер научно-технической и инновационной политики, обеспечивающих радикальное повышение эффективности деятельности предприятий.

Выводы. Широкое использование Форсайта в долгосрочном прогнозировании социально-экономического развития Республики Беларусь послужит средством выявления наиболее острых проблем долгосрочного характера, оценки перспектив и возможных вариантов социально-экономического развития, обеспечит обоснование экспертами (учеными, бизнесменами, руководителями предприятий, чиновниками) оптимальных траекторий развития Республики Беларусь и разработку эффективных мероприятий по реализации оптимальных прогнозных показателей развития. Все это будет способствовать повышению инновационной активности и конкурентоспособности национальных производителей.

Литература.

1. ***Арзуманян Р.*** Стратегический анализ и инструменты стратегии / ***Р. Арзуманян***. – Ереван : НОФ «Нораванк», 2016. –328 с.

2. ***Абрамс Р.*** Бизнес-план на 100 %: Стратегия и тактика эффективного бизнеса / ***Ронда Абрамс*** ; пер. с англ. – [2-е изд.]. – Москва, Альпина Паблишер, 2016. – 486 с.

3. ***Войтов И.В.*** Мировые тенденции анализа и оценок состояния и развития технологического прогнозирования и достижений промышленных производств / [***И.В. Войтов*** и др.]; под ред. ***И.В. Войтова***. – Минск: БГУ, 2013. – 478 с.

4. ***Грант Р.М.*** Современный экономический анализ / ***Р.М. Грант***; пер. с англ. — [7-е изд.]. – СПб. : Питер, 2016 – 511 с.

5. ***Кеннет Ли.*** Оценка компаний: Анализ и прогнозирование с использованием отчетности по МСФО / ***Ли Кеннет, Ник Антилл***. – Москва, Альпина Паблишер, 2017. – 440 с.

6. ***Личко К.П.*** Прогнозирование и планирование развития агропромышленного комплекса / ***К.П. Личко***. – [3-е изд.]. – М. : Экономика, 2013. – 412 с.

7. Научный прогноз экономического развития Республики Беларусь до 2030 года / [***В. Г. Гусаков*** и др.]; под общ. ред. ***В. Г. Гусакова;*** Национальная академия наук Беларуси, Институт экономики, Центр системного анализа и стратегических исследований – Минск, 2015. – 243 с.

8. ***Пирс Дж.*** Стратегический менеджмент / ***Дж. Пирс, Р. Робинсон.*** – [12-е изд.]. – СПб. : Питер, 2013. – 560 с.

9. ***Паньков А.М.*** Лабиринты стратегии. 8 К / ***А.М. Паньков, Д.А. Хохлов.*** – М. : ООО «Манн, Иванов и Фербер», 2016. – 142 с.

10. Современный стратегический анализ / [***Е.Ю. Кузнецов*** и др.]; под ред. проф., д-ра экон. наук ***Е.Ю. Кузнецова.***— Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2016. – 131 с.

References.

1. ***Arzumanyan R.*** (2016). *Strategicheskiy analiz i instrumentyi strategii [Strategic analysis and instruments of strategy]*. Erevan : NOF «Noravank», p. 328 [in Armenia].

2. ***Abrams R.*** (2016). *Biznes-plan na 100 %: Strategiya i taktika effektivnogo biznesa [Business plan for 100%: Strategy and tactics of effective business]*. (Trans). (2d ed.). Moskva, Alpina Pablisher, p. 486 [in Russian].

3. ***Voytov I.V.*** (2013). *Mirovyie tendentsii analiza i otsenok sostoyaniya i razvitiya tehnologicheskogo prognozirovaniya i dostizheniy promyishlennyih proizvodstv [Global trends in the analysis and estimates of a state and development of technological forecasting and achievements of industrial productions]*. ***I.V. Voytov*** (Ed.). Minsk: BGU, p. 478 [in Belarus].

4. ***Grant R.M.*** (2016). *Sovremennyiy ekonomicheskiy analiz [Modern economic analysis]*. (Trans). (7d ed.). St. Petersburg: Piter, p. 511 [in Russian].

5. ***Kennet Li, & Antill Nik*** (2017). *Otsenka kompaniy: Analiz i prognozirovanie s ispolzovaniem otchetnosti po MSFO [Assessment of the companies: The analysis and forecasting with use of the reporting under IFRS]*. Moscow, Alpina Pablisher, p. 440 [in Russian].

6. ***Lichko K.P.*** (2013). *Prognozirovanie i planirovanie razvitiya agropromyishlennogo kompleksa [Forecasting and planning of development of agro-industrial comple]*. (3d ed.). Moscow: Ekonomika, p. 412 [in Russian].

7. ***Gusakov V.G.*** et al. (2015). *Nauchnyiy prognoz ekonomicheskogo razvitiya Respubliki Belarus do 2030 goda [The scientific forecast of economic development of Republic of Belarus till 2030]*. ***V.G. Gusakov*** (Ed.). Natsionalnaya akademiya nauk Belarusi, Institut ekonomiki, Tsentr sistemnogo analiza i strategicheskih issledovaniy. Minsk, p. 243 [in Belarus].

8. ***Pirs Dzh., & Robinson R.*** (2013). *Strategicheskiy menedzhment [Strategic management]*. (12 ed.). St. Petersburg: Piter, p. 560 [in Russian].

9. ***Pankov A.M., & Hohlo D.A.*** (2016). *Labirintyi strategii. 8K [Strategy labyrinths. 8 K]*. Moscow: OOO «Mann, Ivanov i Ferber», p. 142 [in Russian].

10. ***Kuznetsov E.Yu.*** et al. (2016*). Sovremennyiy strategicheskiy analiz [Modern strategic analysis]*. E.Yu. Kuznetsov (Ed.). Ekaterinburg : Izd-vo Ural. un-ta, p. 131 [in Russian].

Анотація.

Корсак М.М., Сурдо А.П. Застосування методу форсайт в прогнозуванні соціально-економічного розвитку.

Робота присвячена вивченню сутності, відмінних принципів і методики проведення Форсайта, який передбачає підвищення інноваційної активності та конкурентоспроможності підприємств Республіки Білорусь

Досягнення зазначеної мети здійснювалося на основі системного підходу з використанням комплексу методів дослідження (абстрактно-логічного, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, порівняння, обґрунтування, узагальнення, оцінювання).

Розроблено методологію Форсайт, яка включає в себе десятки традиційних і досить нових експертних методів, в числі яких метод Дельфі, SWOT-аналіз, мозковий штурм, побудова сценаріїв, технологічні дорожні карти, формування експертних панелей і дерева релевантності. Встановлена пряма залежність успішності Форсайт-проекту від комплексності застосування згаданих методів прогнозування. Досліджено можливості застосування форсайта, що забезпечує ефективне обговорення експертами (вченими, бізнесменами, керівниками підприємств, чиновниками) прийнятних траєкторій соціально-економічного розвитку та вироблення заходів щодо руху в обраному, прийнятному для всіх сторін напрямку.

Використання Форсайта дозволяє врахувати інноваційні процеси, виявити найбільш гострі проблеми довгострокового характеру, оцінити довгострокові перспективи та можливі варіанти соціально-економічного розвитку.

Результати дослідження можуть використовуватися при довгостроковому прогнозуванні в цілому по республіці, по народногосподарським комплексам, галузям економіки і підприємствам Республіки Білорусь.

Розробка універсальної схеми структурного подання змісту організаційно-економічного механізму проведення форсайта, що полегшить використання даного методу в практиці довгострокового прогнозування.

Ключові слова: *соціально-економічний розвиток, довгострокове прогнозування, методологія прогнозування, методи прогнозування, інновації, конкурентоспроможність, Форсайт, експертні методи.*

Аннотация.

Корсак М.М., Сурдо А.П. Применение метода форсайт в прогнозировании социально-экономического развития.

Работа посвящена изучению сущности, отличительных принципов и методики проведения Форсайта, который предполагает повышение инновационной активности и конкурентоспособности предприятий Республики Беларусь

Достижение указанной цели осуществлялось на основе системного подхода с использованием комплекса методов исследования (абстрактно-логического, анализа и синтеза, индукции и дедукции, сравнения, обоснования, обобщения, оценивания).

Разработана методология Форсайт, которая включает в себя десятки традиционных и достаточно новых экспертных методов, в числе которых метод Дельфи, SWOT-анализ, мозговой штурм, построение сценариев, технологические дорожные карты, формирование экспертных панелей и деревья релевантности. Установлена прямая зависимость успешности Форсайт-проекта от комплексности применения упомянутых методов прогнозирования. Исследованы возможности применения форсайта, обеспечивающего эффективное обсуждение экспертами (учеными, бизнесменами, руководителями предприятий, чиновниками) приемлемых траекторий социально-экономического развития и выработку мер по движению в выбранном, приемлемом для всех сторон направлении.

Использование Форсайта позволяет учесть инновационные процессы, выявить наиболее острые проблемы долгосрочного характера, оценить долгосрочные перспективы и возможные варианты социально-экономического развития.

Результаты исследования могут использоваться при долгосрочном прогнозировании в целом по республике, по народнохозяйственным комплексам, отраслям экономики и предприятиям Республики Беларусь.

Разработка универсальной схемы структурного представления содержания организационно-экономического механизма проведения форсайта, что облегчит использование данного метода в практике долгосрочного прогнозирования.

Ключевые слова: *социально-экономическое развитие, долгосрочное прогнозирование, методология прогнозирования, методы прогнозирования, инновации, конкурентоспособность, форсайт, экспертные методы.*

Abstract.

Korsak M.M., Surdo A.P. Application of the forsight method in forecasting social and economic development.

The work is devoted to the study of the essence, distinctive principles and methods of conducting foresight, which involves an increase in innovative activity and competitiveness of enterprises of the Republic of Belarus

This goal was achieved on the basis of a systematic approach using a set of research methods (abstract-logical, analysis and synthesis, induction and deduction, comparison, justification, generalization, evaluation).

The foresight methodology, which includes dozens of traditional and fairly new expert methods, including delphi method, SWOT analysis, brainstorming, scenario building, technological road maps, expert panel formation and relevance trees was developed. A direct dependence of the success of the foresight project on the complexity of the application of the mentioned prediction methods was established. The feasibility of applying foresight, ensuring effective discussion by experts (scientists, businessmen, business leaders, officials) of acceptable trajectories of socio-economic development and the development of measures for movement in a chosen, acceptable for all parties, are explored.

Using foresight allows you to take into account innovative processes, identify the most acute problems of a long-term nature, assess long-term prospects and possible options for socio-economic development.

The results of the research can be used for long-term forecasting in the whole country, for national economic complexes, industries and enterprises of the Republic of Belarus.

Development of a universal scheme for the structural presentation of the content of the organizational and economic mechanism for conducting foresight, which will facilitate the use of this method in the practice of long-range forecasting.

Key words: *socio-economic development, long-term forecasting, forecasting methodology, prediction methods, innovations, competitiveness, foresight, expert methods.*

УДК 334.788

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

Крутько М.А. к.е.н.,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сьогоднішній день процес реорганізації об'єктів агропромислової сфери в Україні сприятиме збільшенню обсягу різних видів послуг, розширенню робочих місць, створенню сприятливих передумов для функціонування різних форм господарювання на селі, підвищенню ефективності підприємницької діяльності ринку послуг, становленню реального власника в галузях виробничої інфраструктури через сільськогосподарську обслуговуючу кооперацію. Важливим залишається той факт, що головним напрямом активізації розвитку інтеграційних процесів має стати збільшення участі сільськогосподарських підприємств та інших категорій товаровиробників в кооперативних утвореннях на основі створення економічних стимулів до найбільш повного розкриття їх економічного потенціалу та отримання синергічних ефектів. Потребують детального вивчення та уточнення теоретичні і практичні питання шляхів посилення розвитку агропромислової інтеграції, через призму євроінтеграційного вектору нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції розвитку інтеграційних процесів знайшли своє відображення в працях відомих західних вчених-економістів: О. Вільямсона, М. Бредлі, Р. Коуза та ін. Значний внесок у вивчення проблем розвитку інтеграції зробили видатні українські вчені В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, В.М. Жук, П.І. Гайдуцький, А.С. Даниленко, С.М. Кваша, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, та ін. Результати їх досліджень по даному питанню є основою розвитку теорії і практики інтеграційної аграрної економіки. Узагальнений вагомий теоретичний і методичний матеріал в області посилення інтеграційних процесів є фундаментальною базою і може слугувати основою для проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є вивчення та наукове обґрунтування теоретичних засад, встановлення напрямів активізації розвитку інтеграційних процесів

сільськогосподарських підприємств для підвищення економічної ефективності їх діяльності. Досягнення мети зумовлює планомірне виконання взаємопов'язаних завдань, таких як розкриття сутності інтеграційних процесів в агробізнесі та напрямів стимуляції їх посилення та розвитку; визначення умов та особливостей необхідних для посилення інтеграційних процесів в Україні; виявлення гальмівних факторів та обрання шляхів їх усунення. Методологічною основою дослідження є вчення про сутність та фундаментальні принципи інтеграції в ринковій економічній системі та демократичному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах сьогодення та євроінтеграційних зрушень, які мають місце в нашій країні, виникають умови для подальшої активізації інтеграційних процесів в економіці країни та сфері агробізнесу безпосередньо. На думку В.Я. Амбросов «кооперацію та інтеграцію слід розглядати як соціально-економічну категорію, яка має потребу в усесторонньому науковому аналізі причинно-наслідкових зв'язків базових факторів розвитку явищ і процесів на основі діалектичних методів, які дають можливість не тільки пізнати процес у зародженні та його розвитку в загальних рисах, але і конкретних формах його прояву у всій різноманітності та складності відносин суб'єктів інтеграції» [1, с. 115-116]. Що дасть значний поштовх для активізації інтеграційних процесів агробізнесу і виступить основою для подальшого нарощення масиву теоретичних, методологічних знань і вчень, які значно стимулюватимуть і удосконалюватимуть механізм агропромислової інтеграції.

Досвід функціонування інтегрованих структур переконує, що одним із найважливіших чинників, які визначають умови розвитку інтеграції, безумовно, є інституціональні зміни. Існує тісний взаємозв'язок наявних інститутів з характером взаємодії суб'єктів господарювання. Зміни в інституціональному середовищі (приватизація і створення інституту приватної власності, у тому числі на землю; розширення сфери контрактних відносин; трансформація мислення, стереотипів поведінки та ін.) зумовили істотні зміни в інституціональній структурі АПК (розвиток багатоукладної економіки; формування інституту приватних посередників; розширення транзакційного сектору). Перетворення інституціонального середовища і структури АПК спричинило зміну самої суті традиційних форм міжгалузевих зв'язків, перетворивши їх на взаємовідносини власників; розширило різноманітність форм інтеграції; сприяло появі, разом з технологічними, великої кількості

фінансово-економічних зв'язків [2, с. 54].

Проявився взаємозв'язок інтеграції та можливості вільного розпорядження ресурсами: придбання активів, основних засобів, акцій інших компаній; злиття і поглинання. Інтеграційні процеси характеризуються іншою якістю і здійснюються активніше в умовах, коли економічні суб'єкти мають господарську самостійність, право вільного укладання угод аж до відособлення і приєднання підприємств. Стан інституціонального середовища є найважливішою макроекономічною умовою, яка впливає на можливість реалізації інтеграційних процесів [3, с. 385]. Н. Гладун визначає агропромислову інтеграцію як «розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями й підприємствами агропромислового комплексу, пов'язаних технологічно та орієнтованих на виробництво кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини» [4, с. 55].

У перспективі розвиток інтеграційних процесів в аграрній сфері економіки здійснюватиметься під впливом вказаних чинників. Вони суттєво відрізняються за природою, силою і характером впливу. Проте їх дії властиві причинно-наслідковий зв'язок і синергія, цілеспрямоване управління ними може забезпечити підвищення ефективності реалізації інтеграційних відносин. Сукупний вплив цих чинників стосується виробничої, економічних і фінансової діяльності інтегрованого формування. Їх аналіз повинен проводитися не послідовно, а системно, завдяки чому забезпечується синергетичний ефект стійкого підвищення ефективності інтеграції [5, с. 85].

Однією з основних особливостей агропромислової інтеграції є її методологічні основи формування і функціонування, які зводяться до трьох ключових тез: це форма об'єднання або системний стан тих чи інших учасників агропромислового виробництва; процес зміцнення виробничих зв'язків і економічних відносин, об'єднання окремих учасників виробництва, в тому числі агропромислового в єдине ціле; це механізми чи методи, з допомогою яких відбувається об'єднання учасників агропромислового виробництва в єдиний виробничо-господарський механізм [6, с. 101].

О. Шаріпова зазначає, що «…вертикальні інтеграційні об'єднання передбачають охоплення сільськогосподарських і промислових підприємств, а також сфер допоміжної діяльності, однією ієрархічною системою, що забезпечує безперервність виробничого циклу і якомога краще використання господарських ресурсів. Вертикальна інтеграція здійснюється у двох напрямах – встановлення вертикальних зв'язків на засадах договірних відносин між формально незалежними партнерами і прямого включення

раніше самостійних підприємств до складу торгового чи промислового об'єднання, яке таким чином стає агропромисловим» [7, с. 109].

Агропромислова інтеграція є важливим організаційно-господарським важелем, використання якого великою мірою визначає ефективність функціонування агропродовольчого комплексу. З метою подальшого розвитку інтеграційних процесів слід звернути увагу на: формування ефективної системи економічних відносин між учасниками інтеграційних формувань; удосконалення форм агропромислової інтеграції, земельних відносин та відносин власності; покращення інвестиційної привабливості й активізацію інвестиційної діяльності з метою розвитку виробництва і формування необхідного розміру оборотного капіталу, що забезпечує нормальне ведення виробничо-фінансової діяльності суб'єктів АПК – учасників інтеграційної взаємодії [8, с. 28].

Агробізнес в Україні – одна з вагомих ланок економіки, діяльність якої базується на безумовно безцінному ресурсі нашої країни – землі. Для більшої ефективності використання цього ресурсу і, в деякій мірі, нарощення його потенціалу, варто посилювати інтеграційні процеси, виконувати внутрішньогалузеві процеси з ювелірною точність та повною взаємодією, що і забезпечує інтеграція в повному її розумінні.

Висновки. Отже, можна зробити висновок про те, що суб'єкти інтеграційних перетворень є своєрідною еволюційно-організаційною формою співпраці людей, самобутня форма господарювання, діяльність якої ґрунтується на специфічних соціально-економічних та організаційно-суспільних принципах, що й надає рис самобутності і відрізняє від інших форм господарської діяльності. Одним з головних завдань у проведенні аграрних перетворень є використання наукових, практичних, управлінських надбань та міжнародного і досвіду України попередніх періодів для уникнення помилок при проведенні сучасних кардинальних змін.

Література.

Изложение основного материала исследования. Одним из важнейших условий устойчивого развития страны и основная задача трансформационной экономики — это превращение социального фактора в важнейшее условие стабильного экономического роста и общественного развития.

Взаимосвязь, а вероятнее всего, единство экономического и социального направлений характерно для большинства стран с рыночной экономикой. Опыт их развития показал, что, чем выше достигнутая ими ступень экономического развития, тем выше требования к знаниям работников, их квалификации и навыкам, здоровью, культуре, физическому и нравственному развитию. В свою очередь, совершенствование условий труда, создание благоприятных возможностей для получения образования и повышения квалификации, улучшение режима труда и отдыха, другие социальные факторы не только оказывают все большее влияние на экономическую эффективность производства, но и способствуют формированию работника нового типа, соответствующего требованиям рыночного механизма. В свою очередь, это требует дальнейшего развития социальной сферы, которая позволяет быстро и эффективно воздействовать на экономическую активность людей, развивать такие их качества как инновационность, умение работать в команде, стремление к достижению максимальных результатов своей деятельности. Их развитость резко снижает частоту проявлений отклоняющегося поведения, случаев нарушения трудовой дисциплины, недобросовестного отношения к труду, делает излишним контроль над работниками.

Очевидно, что социальный аспект в экономическом развитии выражается, прежде всего, в социально-экономическом сознании и социально-экономической активности человеческих ресурсов. Именно сознание и активность людей является основным источником изменений в обществе, в частности, в экономике. Уровень и характер активности, демонстрируемый работником, становится основой, источником совершенствования производства. И если социально-экономическая активность в дефиците, то изменений происходит мало. Эти сформировавшиеся качества определяют характер активности работника в сфере экономики. Так, например, если сформировался пассивный работник с низкой адаптацией и низкой социальной активностью, ориентированный на экономию своих усилий, то он не будет стремиться к труду с высокой интенсивностью, даже если это приведет к снижению его дохода, к самореализации его вне сферы экономики (досуг, развлечения и т. д.).

В систему экономических отношений приходит, как правило, уже сформировавшийся работник, со своими интересами, потребностями, ценностями. Очевидно, что в сфере экономики действуют работники, экономическое поведение которых определяется уровнем развития и состоянием множества других подсистем общества, где они играют другие, но уже не экономические роли и где во многом формируются их социальные качества. Так, работники современного предприятия – это одновременно носители той или иной культуры, члены семей, политические субъекты, жители определенных регионов и т. д. Отсюда ясно, что характер экономической активности людей в сфере экономики зависит от их социальных качеств, которые формируются в других сферах общественной жизни. Таким образом, изучение социального аспекта функционирования человеческих ресурсов крайне важно для практики, поскольку здесь заключены большие и пока недоиспользуемые резервы экономики.

Однако в Беларуси, по нашему мнению, не наблюдается значительной взаимосвязи между социальными и экономическими условиями национального развития.

Одной из угрожающих проблем в республике становится растущий разрыв в доходах работников не только между различными отраслями экономики, а также между социальными группами населения внутри государства в целом и его регионов. Наибольший уровень зарплаты по-прежнему наблюдается в сфере информации и связи, а также в финансово-кредитной сфере. Наиболее низкий уровень – в сельском, лесном хозяйстве, сфере образования и здравоохранения. Так, например, в 2017 году начисленная номинальная среднемесячная заработная плата работников, занятых в сфере информации и связи более чем в 4,2 раза превышала ее в сфере образования и в 2 раза – в сфере научных исследований и разработок.

Низкий уровень заработной платы в сфере научно-образовательного комплекса вызывает дефицит высококвалифицированных, креативно мыслящих и инновационно активных работников, способных вести самостоятельные научные исследования, разрабатывать высокие технологии, открывать мир знаний и культурных ценностей. А так как экономическая и социальная сферы экономики взаимосвязаны, то, в дальнейшем, это может привести к деградации не только в сфере технологий, но и в социальной сфере, что заставит искать новые способы общественной регуляции.

Другой проблемой в республике является низкий уровень доходов большинства населения, а также дифференциация доходов домохозяйств. По данным выборочного обследования домашних хозяйств по уровню жизни в 2016 году доходы каждого десятого белоруса (10,3 %) ниже прожиточного минимума. Известно, что официальный «прожиточный минимум» не обеспечивает даже поддержания нормальной жизнедеятельности человека, не говоря уже о воспроизводстве квалифицированной рабочей силы. Когда имеют место финансовые ограничения, то наблюдается замедление процесса формирования человеческого капитала, так как семьи с малыми доходами не имеют достаточно средств для инвестирования в себя и своих детей.

В последние десятилетия мы видим отчетливую тенденцию к концентрации богатства, знания, информационных и коммуникативных технологий, человеческого капитала на весьма небольших территориях республики, среди незначительных по численности групп населения, которые составляют незначительную долю общего населения. Однако, их численность ограничена и, вероятнее всего, они не обеспечат устойчивый экономический рост и достойное развитие нации.

Как следствие, в результате нарушения объективно обусловленных пропорций социального воспроизводства возникает проблема малообеспеченности значительной части населения, во многом определяющая структуру рабочего и свободного времени.

По данным национального статистического комитета Беларуси в 2017 г. в суточном фонде времени белоруса в возрасте 10 лет и старше (в среднем за день недели; в расчете на человека в сутки) доля рабочего времени и времени, связанного с работой, составляет в среднем 15,7 %; доля времени на удовлетворение физиологических потребностей – 46,1 %; доля времени, затрачиваемая на различные домашние дела, – 15,3 %; на обучение уходит 2,0 %, доля свободного времени – 19,2 % [1].

Гендерные различия в суточном бюджете времени населения Беларуси в возрасте 10 лет и старше существенны. Неоплачиваемый труд доминирует в рабочем времени женщины. Так, на ведение домашнего хозяйства, включая уход за детьми, у женщин уходит 19,2 % суточного фонда времени, сокращая рабочее время и время, связанное с работой до 13.3 % и свободное время до 17,7 %, у мужчин на ведение домашнего хозяйства уходит 9,5 %, рабочее время составляет 19,3 % и свободное – 21,2 % [1].

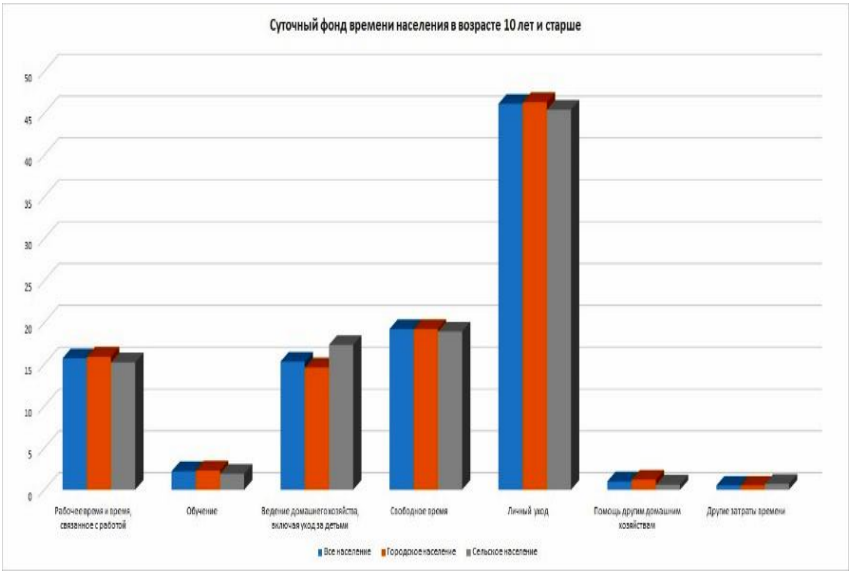

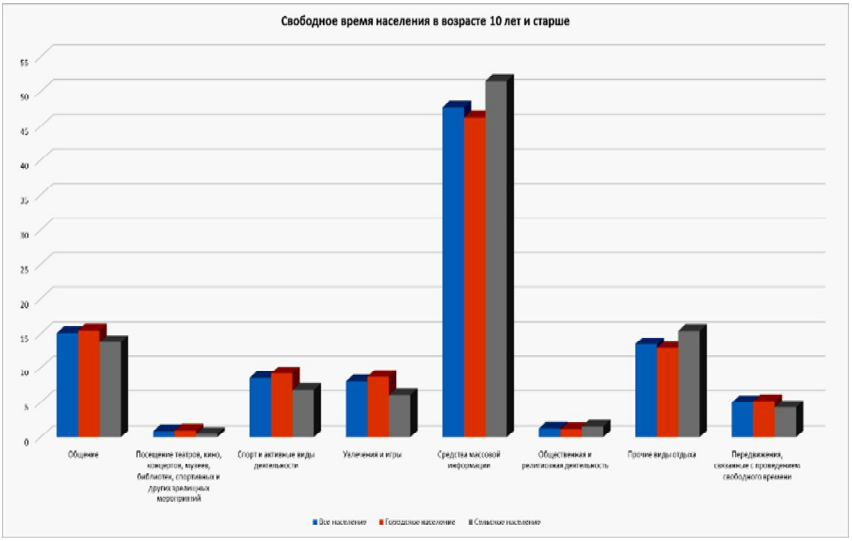

Городские и сельские различия в использовании суточного фонда времени состоят в том, что на ведение домашнего хозяйства сельские жители затрачивают 17,3 % бюджета времени, а городские —

14,3 %, при этом в сельской местности незначительно сокращается свободное время (18,9 %) и время на личный уход (45,4 %).

Снижение уровня доходов у значительной части населения ухудшило качество проведения свободного времени, которое, как известно, имеет прямое отношение к формированию личности. В 2016 г. население Беларуси в возрасте 10 лет и старше только 2,2 % свободного времени тратили на обучение, 0,9 % – на посещение театров, кино, концертов, музеев, библиотек, спортивных и других зрелищных мероприятий. Вместо активных форм отдыха и интеллектуальных занятий в свободное время основное место занял просмотр телепередач, фильмов по видео и другим средствам массовой информации, на что тратится 47,7 % свободного времени, а также велика доля тех, кто проводит время без определенного занятия (13,5 %).

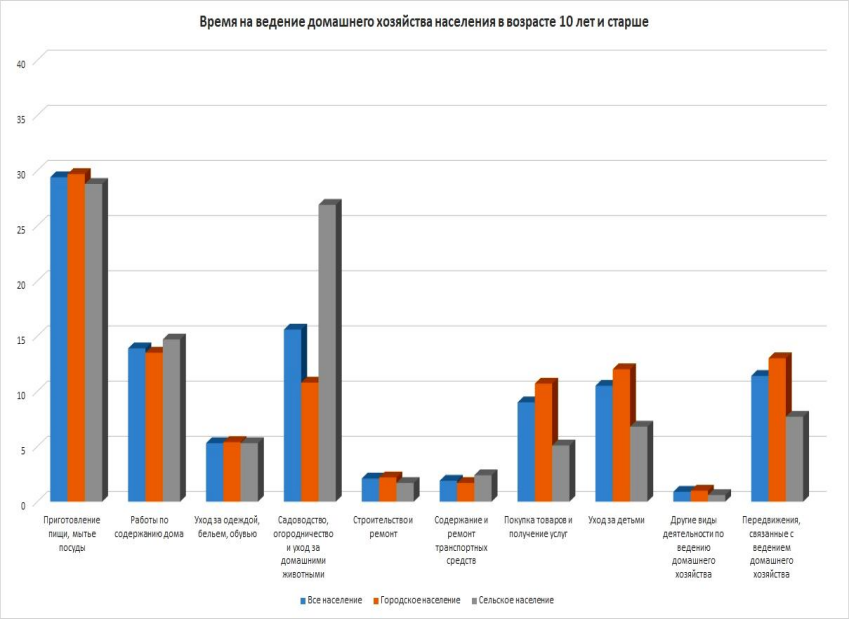

Очевидно, что при возрастании технических возможностей, способных расширить культурные горизонты в использовании свободного времени и способствовать духовному развитию личности, происходит индифферентное потребление зачастую низкосортной видеопродукции, не содержащей в себе этических, эстетических, нравственных и общекультурных ценностей.

Таким образом, можно констатировать, что население Беларуси в возрасте 10 лет и старше в свободное время предпочитает пассивный отдых. Здесь уместно отметить, что свободное время является основным «пространством» развития индивида, мерой социального развитии, мерилом богатства общества. Бездеятельный отдых – форма реализации социально неоправданных затрат времени отдыха, которая зачастую способствует распространению таких негативных социальных явлений как алкоголизм, наркомания, малокультурные развлечения, правонарушения, после которых заметно снижается экономическая активность населения. В результате «низменные» потребности в проведении досуга становятся пассивными факторами экономического развития общества, асоциальными установками в своей социально-экономической деятельности.

Главную роль в определении жизненного поведения населения, направленности их трудовой и общественной активности играют ценностные ориентации, которые также закладываются в семье. Так, проведенные исследования показали, что доминирующими мотивами жизненных ценностей являются те из них, которые связаны с условиями, характером и содержанием выполняемого труда. Это и понятно, так как глубокие преобразования в сфере труда, происходящие в настоящее время затрагивают интересы как социального, так и экономического развития коллектива.

Проведенные нами исследования среди работников сельского хозяйства Минской области Беларуси показали, что с повышением стажа работы сужается круг интересов работников и повышается доля работников, предпочитающих пассивный отдых. Так, если среди работников со стажем работы до трех лет предпочитают пассивный отдых 1,9 % опрошенных, то со стажем работы свыше 25 лет — их удельный вес составил 21,2 %.

Исследования показали, что уровень образования не оказывает существенного влияния на содержание досуга. В этой связи следует подчеркнуть неоправданно узкий круг интересов работников со средним специальным и высшим образованием. 21,3 % респондентов с высшим и 15,8 % со средним специальным образованием проводят свободное время без определенного занятия.

Функциональные зависимости жизненных ценностей работников сельского хозяйства от стажа работы указывают на наличие линейной зависимости между факторными и результативными признаками. С повышением стажа работы на 1 год

численность работников, для которых хорошая и интересная работа выступает основным мотивом жизненных ценностей, увеличивается на 0,28 %. Значение других мотивов с повышением стажа работы снижается. Например, значение таких мотивов как дружная семья и хороший заработок сокращается на 0,13 % за год, уважение людей – на 0,16 %, хорошие жилищные условия – на 0,12 %.

Обобщая вышеизложенное, следует подчеркнуть, что формирование и развитие трудовой активности — это сложный и многогранный процесс. Он детерминируется многими объективными и субъективными факторами, благоприятное взаимодействие которых обеспечивает повышение трудовой активности.

Однако, несмотря на это, в Беларуси не уделяется достаточного внимания экономике домохозяйств, что вызывает ряд проблем, связанных с формированием и воспроизводством человеческих ресурсов, особенно в аграрном секторе экономики.

Учитывая вышеизложенное, следует подчеркнуть, что все отмеченные выше тенденции оказывают деструктивное воздействие на социальную структуру белорусского общества, в которой только незначительная по численности группа населения будет обладать правом доступа к информации, коммуникативным технологиям, культурным и духовным ценностям.

Одна из проблем – создание материальной базы домохозяйств, необходимой для нормального воспроизводства рабочей силы. В условиях трансформационной экономики государство перенесло основную часть расходов на образование, обеспечение здоровья, приобретение жилья на домохозяйства, вследствие чего резко возросла самостоятельность домохозяйств в жизнеобеспечении индивидов.

Негативным проявлением снижения реальных доходов населения в Беларуси является то, что численность граждан, которым предоставляется государственная адресная социальная помощь, из года в год увеличивается. В 2017 г. адресную социальную помощь получили 310,2 тыс. человек, что на 19,8 тыс. человек больше, чем в 2016 г. и на 267,6 тыс. человек больше, чем в 2003 г. Размер пособий государства ежегодно растет. Средний размер ежемесячного пособия составил в 2017 г. 40,4 тыс. руб., что на 1,6 тыс. рублей больше, чем в 2016 г.

И хотя размер пособий значительно меньше даже бюджета прожиточного минимума, увеличение их количества и размера, по нашему мнению, способствует росту социального иждивенчества.

Поэтому вместо того, чтобы постоянно ставить данную проблему во главу угла, следует на более высокий уровень поднять уровень образования, найти дополнительные источники его финансирования. Это подтверждают исследования, проведенные Э. Денисоном. Проанализировав источники экономического роста в США за период с 1929-1982 гг. Э. Денисон пришел к выводу, что образование является определяющим фактором роста объема выпуска на одного работающего. Э. Денисон рассчитал значения каждого фактора в американской экономике. Если весь прирост производства принять за 100 %, то удельный вес роста за счет увеличения трудозатрат составляет 32 %, а 68 % приходится на рост за счет увеличения производительности труда. В том числе технический прогресс обеспечивает экономический рост на 28 %, затраты капитала – на 19 %, рост образования и профессиональной подготовки – на 14 %, рост, обусловленный масштабами производства – 9 %, рост за счет улучшения распределения ресурсов – на 8 %, законодательные факторы (такие, как обязательные мероприятия по охране окружающей среды) – на 9 % [4].

Следовательно, в республике следует пересмотреть принципы и конкретные механизмы социальной политики, суть которых должна сводиться, в основном, к сокращению социальных обязательств государства, ужесточению критериев поддержки и помощи, применению более гибких и эффективных форм и механизмов финансирования программ занятости.

Выводы. На основании вышеизложенного, можно сделать вывод, что изучение и учет социального аспекта функционирования человеческих ресурсов крайне важно для практики, поскольку здесь заключены большие и пока недоиспользуемые резервы повышения эффективности использования труда.

Инновационный путь развития экономики невозможен без учета социального фактора, что требует создания условий для эффективного и всестороннего развития всех его основных составляющих роста доходов, повышения уровня образования, укрепления здоровья, повышения комфортности условий жизни, создания материальной базы и системы стимулирования творческого развития работника и его высокопроизводительного труда.

Следовательно, формирование и развитие трудовой активности – это сложный и многогранный процесс. Он детерминируется многими объективными и субъективными факторами, благоприятное взаимодействие которых обеспечивает повышение трудовой активности.

Поэтому, по нашему мнению, главной особенностью проводимой государством социальной политики должно стать нахождение в каждый данный период оптимального соотношения экономической эффективности и социальной справедливости, что должно означать не выравнивание в потреблении благ, а создание условий для формирования человеческого капитала, обеспечение равных возможностей реализации потенциала личности.

Выполнение данных условий приведет к усилению значения социального фактора как интегрированного показателя уровня развития современного белорусского общества, следовательно, его экономики.

Литература.

1. Статистическая информация [Электронный ресурс] / Нац. стат. ком. – Минск, 2017. – Режим доступа: www.belstat.gov.by. – Дата доступа: 02.03.2018.

2. Проблемы научного обеспечения современного развития АПК: вопросы теории и методологии/ Институт системный исследований в АПК НАН Беларуси / Под ред. ***В. Г. Гусакова*** [и др.] – Минск : Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2015. – 153 с.

3. Формирование и использование трудовых ресурсов в сельском хозяйстве Беларуси / ***М. Н. Антоненко*** [и др.]; под ред. ***В. Г. Гусакова***. – Минск : Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2012. – 60 с.

4. ***Денисон Э.*** Анализ замедленного экономического роста США в 70-е гг. (Accounting for Slower Economic Growth: The United States in the 1970's), 1979.

5. ***Самуэльсон П.*** Экономика / ***П. Самуэльсон, В. Нордхаус***. – М. : «Вильямс», 2014. – 1360 с.

6. ***Липницкая В.В.*** Анализ и оценка условий формирования человеческого капитала в аграрном секторе Беларуси / ***В.В. Липницкая*** // «Формирование организационно-экономических условий эффективного функционирования АПК»: Сборник статей IX Международной научно-практической конференции. – Минск. – 2017.

7. ***Липницкая В.В.*** Социально-экономические аспекты формирования рынка труда в АПК Беларуси / ***В.В. Липницкая, З.Г. Близнюк*** // Исследования, результаты. – Алматы, 2013. – № 3 – С. 237-244.

8. ***Липницкая В.В.*** Мотивация труда работников сельского хозяйства в условиях формирования рыночной экономики / ***В.В. Липницкая, З.Г. Близнюк*** // Исследования, результаты. – Алматы, 2014. – № 1 – С. 268-274

9. ***Липницкая В.В.*** Социально-экономическая оценка условий

формирования человеческого капитала в аграрном секторе Беларуси / ***В.В. Липницкая, З.Г. Близнюк, В.Б. Григорьева*** // «Актуальные проблемы формирования кадрового потенциала для инновационного развития АПК»: Материалы 4-й Международной научно-практической конференции. – Минск, 2017. – С. 389-394.

References.

1. Statistisheskaya informaciya [Statistical information]. *www.belstat.gov.by* Retrieved from www.belstat.gov.by [in Russian].

2. ***Gusakov V.G.*** (Eds.). (2015) *Problemi nauchnogo obespesheniya sovremennogo razvitiya APK: voprosi teorii I metodoogii [Problems of scientific provision of modern development of the agroindustrial complex: questions of theory and methodology]*. Minsk: Institut sistemnich issledovanii v APK NAN Belarusi, p. 153 [in Russian].

3. ***Antonenko M.N.*** (2012) *Formirovanie i ispolsovanie trudovih resursov v selskom hosyajstve Belarusi [Formation and use of labor resources in agriculture in Belarus]*. ***V.G. Gusakov*** (Ed.). Minsk: Institut sistemnich issledovanii v APK NAN Belarusi, p. 60 [in Russian].

4. ***Denison E.*** (1979) *Analiz zamedlennogo ekonomicheskogo rosta SSHA v 70-e gg. [Accounting for Slower Economic Growth: The United States in the 1970's]* [in Russian].

5. ***Samuelson P., & Nordhaus V.*** (2014). *Ekonomika [Economy]*. Moscow: Viliyams, p. 1360 [in Russian].

6. ***Lipnickaya V.V.*** *(*2017) Analiz i ocenka uslovij formirovaniya chelovecheskogo kapitala v agrarnom sektore Belarusi [Analysis and assessment of the conditions for the formation of human capital in the agricultural sector of Belarus]. Formation of organizational and economic conditions for the effective functioning of the agroindustrial complex: S*bornik statei IX Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferencii – Collection of articles of the IX International Scientific and Practical Conference (2017).* Minsk: BGATU [in Russian].

7. ***Lipnickaya V.V., & Bliznyuk Z.G.*** (2013). Socialno-ekonomicheskie aspekty formirovaniya rynka tryda v APK Belarusi [Socio-economic aspects of labor market formation in the agro-industrial complex of Belarus]. *Issledovaniya, rezultaty – Research, results*, No 3, pp. 237-244 [in Russian].

8. ***Lipnickaya V.V., & Bliznyuk Z.G.*** (2014). Motivaciya truda rabotnikov selskogo hosyaistva v usloviyah formirovaniya rynochnoi ekonomiki [Motivation of labor of agricultural workers in the conditions of formation of market economy]. *Issledovaniya, rezultaty – Research, results*, No 1, pp. 268-274 [in Russian].

9. ***Lipnickaya V.V., Bliznyuk Z.G., & Grigoryeva V.B.*** (2017). Socialno-ekonomicheskaya ocenka uslovii formirovaniya chelovecheskogo kapitala v agrarnom sektore Belarusi [Socio-economic assessment of the conditions for the formation of human capital in the agricultural sector of Belarus]. Actual problems of formation of personnel potential for innovative development of agroindustrial complex: *Materialy IV Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferencii (2017) – Materials of the 4th International Scientific and Practical Conference (2017).* (pp. 389-394). Minsk: BGATU [in Russian].

Анотація.

Липницька В.В., Близнюк З.Г., Григор'єва В.Б. Роль соціального чинника в економічному розвитку країн з перехідною економікою.

В даній статті проведено аналіз взаємозв'язку економічного і соціального напрямків в економічному розвитку країни, розкриті чинники, що визначають соціально-економічну активність і соціально-економічна свідомість працівників, представлені результати соціологічного опитування працівників сільськогосподарських підприємств Мінської області Білорусі. На статистичному матеріалі показано взаємозв'язок між рівнем доходів населення республіки і структурою використання ними вільного часу, яке, в даний час, виступає основним «простором» розвитку індивіда і мірилом багатства суспільства.

Ключові слова: *соціальний фактор, соціально-економічна свідомість, соціально-економічна активність, єдність економічного і соціального, доходи населення, вільний час.*

Аннотация.

Липницкая В.В., Близнюк З.Г., Григорьева В.Б. Роль социального фактора в экономическом развитии стран с переходной экономикой.

В данной статье проведен анализ взаимосвязи экономического и социального направлений в экономическом развитии страны, раскрыты факторы, определяющие социально-экономическую активность и социально-экономическое сознание работников, представлены результаты социологического опроса работников сельскохозяйственных предприятий Минской области Беларуси. На статистическом материале показана взаимосвязь между уровнем доходов населения республики и структурой использования ими свободного времени, которое, в настоящее время, выступает основным «пространством» развития индивида и мерилом богатства общества.

Ключевые слова: *социальный фактор, социально-экономическое сознание, социально-экономическая активность, единство экономического и социального, доходы населения, свободное время.*

Abstract.

Lipnitskaya V.V., Bliznyuk Z.G., Grigoryeva V.B. The role of the social factor in the economic development of countries with economies in transition.

This article analyzes the interrelation of economic and social trends in the economic development of the country, reveals the factors that determine socio-economic activity and socio-economic consciousness of workers, presents the results of a sociological survey of workers of agricultural enterprises of the Minsk region of Belarus. The statistical material shows the relationship between the level of incomes of the population of the republic and the structure of their use of free time, which, at present, is the main "space" for the development of the individual and the measure of the wealth of society.

Key words: *social factor, socio-economic consciousness, social and economic activity, economic and social unity, income of the population, free time.*

УДК 368.02.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ АГРАРНОГО СТРАХУВАННЯ

Луценко О.А., к.е.н., доцент,
Поливана Л.А. к.е.н., доцент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аграрне виробництво у всьому світі вважається однією із найважливіших і найризикованіших галузей національної економіки, оскільки його розвиток залежить не тільки від ринкового середовища, фінансово-економічної ситуації та низки інших факторів, а й суттєвим чином від погодно-кліматичних умов. Збитки, яких зазнає сільськогосподарське виробництво від зазначених причин, значно знижують його стійкість і негативно впливають на розвиток у цілому. Враховуючи високу залежність агробізнесу від природних та погодних факторів, яких господарства не в змозі уникнути, але наслідки яких можна мінімізувати одним із важливих шляхів мінімізації сільськогосподарських ризиків і основним інструментом управління ризиками є агрострахування. Проте, в Україні спостерігається досить низький рівень зацікавленості сільськогосподарських товаровиробників до аграрного страхування, незважаючи на впровадження механізму його державної підтримки. В сільському господарстві застраховано лише близько 3% ризиків, хоча у розвинених країнах цей показник досягає 90-95%. Кількість страхових компаній, яка реально працює із сільгоспвиробниками не перевищує 10 [1]. Тому вивчення процесів, які відбуваються у сегменті страхування сільськогосподарських культур на страховому ринку України, набуває важливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядом проблем розвитку страхового ринку України присвячено праці Калашникова О.М., Абакумової Ю., Гудзя О., Дем'яненка М. та ін. Розробками оцінювання агарних ризиків займалися такі вчені: Смоленюк С.П., Кульбіда М., Сус Т.Й. Питання страхування ринку з держпітримкою розглядали Луценко О.А., Литвинов А.І. та ін. Проте, не зважаючи на значну кількість досліджень сьогодні недостатньо розкритими залишаються питання страхування ризиків в аграрній

сфері які б комплексно враховували ефективність надання державної підтримки для прибутковості аграрної сфери.

Формулювання цілей статі. Метою публікації є оцінка роботи сучасного стану ринку страхування сільськогосподарської продукції в Україні та дослідження основних напрямів державного регулювання як визначальної умови подальшого розвитку ринку агрострахування і підвищення ефективності його роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агрострахування у всьому світі є одним із найбільш надійних і ефективних інструментів управління ризиками, механізм використання якого неможливий без активної участі держави, що підтверджується досвідом країн СНД і закордонних країн й добре висвітлений у роботах вітчизняних і закордонних науковців [2, 3]. У європейському союзі 20 % ВВП направляється на держпідтримку сільського господарства, а в Україні – 1 % [4].

В Україні створення системи законодавства по регулюванню страхування сільськогосподарських ризиків характеризується короткостроковою динамікою і розпочалося с прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку с.-г. на період 2001-2004 рр.» [5]. Так, ст. 15 було зазначено, що частково страхові платежі з обов'язкового страхування врожаю с.-г. культур і багаторічних насаджень, яке здійснюється державними с.-г. підприємствами, а також врожай зернових культур і цукрових буряків с.-г. підприємств усіх форм власності, компенсується за рахунок держбюджету України в розмірі не менше 50% витрат, понесених цими підприємствами. У Постанові КМУ «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхуванню врожаю с.-г. культур і багаторічних насаджень державними с.-г підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків с.-г. підприємствами усіх форм власності» [6] було зазначено, що с.-г. виробники, під час страхування врожаю с.-г. культур та цукрових буряків від встановленого переліку ризиків, отримають з бюджету компенсацію 50 % страхових платежів. Але програма так і не запрацювала.

І з метою стимулювання розвитку с.-г. виробництва в 2004 р. було прийнято Закон України «Про державну підтримку сільського господарства» [7], у якому у р. III узагальнено основні принципи та усі види держпідтримки с.-г. виробників, а в Постанові КМУ «Порядок використання коштів держбюджету, що спрямовуються для фінансової підтримки виробництва продукції тваринництва і рослинництва» прописано механізм використання коштів для надання

страхових субсидій виробникам с.-г. продукції [8]. Прийнятий у 2009 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку с.-г. продукції» [9] вніс зміни і доповнення про те, що страхування ризиків загибелі (втрати) с.-г. продукції (її частини) та капітальних активів проводиться в добровільній формі та здійснюється на основі договору та відмінив обов'язкову форму страхування врожаю с.-г. культур с.-г. підприємствами всіх форм власності .

Основним законодавчим документом, який на сьогодні визначає модель організації системи страхування с.-г. продукції з держпідтримкою, та в якому прописано механізм надання субсидій через здешевлення страхових премій є Закон України «Про особливості страхування с.-г. продукції з державною підтримкою» [10]. А порядок та умови надання державної підтримки шляхом здешевлення страхових премій затверджуються КМУ за поданням Мінагрополітики і продовольства. Відповідно до даного документа, у 2013 р. було створено Аграрний Страховий Пул (АСП) для координації агрострахування за програмами держпідтримки.

З метою ефективного розвитку агрострахування в Україні в 2014 р. була розроблена та обговорена Концепція розвитку системи страхування с.-г. продукції [11]. У процесі реалізації якої, держава мала забезпечити формування необхідної інституційної структури та встановити оптимальний розподіл функцій між державним регулюванням та саморегулюванням, що сприятиме оптимальному перетворенню існуючих реалій на ефективно функціонуючу систему страхування с.-г. продукції за державної підтримки з урахуванням найкращого позитивного міжнародного досвіду.

Поряд з цим також була розроблена та прийнята до реалізації Дорожня карта реформування добровільного страхування с.-г. продукції на 2014-2015 рр. [12], яка дозволить зменшити навантаження на держбюджет в частині відшкодування збитків виробникам с.-г. продукції та забезпечить єдині умови роботи на ринку агрострахування всім його учасникам.

Протягом 2016-2017 рр. при Міністерстві аграрної політики та продовольства працювала робоча група з питань удосконалення законодавства системи агрострахування. На відміну від існуючого Закону України та наведеного в ньому порядку та умов надання агровиробникам держпітримки шляхом здешевлення страхових платежів, у новому проекті змінено механізм сплати страхових премій, 50% яких має сплатити товаровиробник. А програма вважається

реалізованою лише за умови перерахування державою певної суми на спеціальні рахунки страховиків, які зобов'язані створювати спеціальні резерви під ризики страхування продукції сільського господарства.

Дані по ринку аграрного страхування за період впровадження механізму держпідтримки представлено в табл. 1.

Дані табл. 1 свідчать, що страховий ринок України в 2005-2008 рр. після введення держсубсидій характеризується позитивною динамікою розвитку усіх реальних показників ринку: збільшуються обсяг державної компенсації в 4р., не зважаючи на мізерну питому вагу видатків МінАПК (0,3-1,3 %), кількість компаній на 75%, кількість укладених договорів на 80 %., страхова сума у 8,5р.,застрахована площа в 3 р. питома вага якої збільшується у 6 р. Тарифи становлять в середньому 3,8 %. Проте, незначна обізнаність агровиробників, їх недовіра до сфери страхування, недостатність фінансових ресурсів, невідповідність субсидованих страхових продуктів потребам суб'єктів господарювання зумовили низький рівень страхування і в 2009 р. програму страхування із державною підтримкою було згорнуто, що призвело до обвалу ринку страхування сільськогосподарських ризиків.

Пряму залежність підтверджує і коефіцієнт кореляції, значення якого становить r = 0,99. І вже 2009-2012 рр. характеризуються адаптацією ринку до роботи в умовах відсутності субсидій. В цей період страхування було формальним, тобто відбувалося страхування заставного майна (урожаю) для отримання кредитів та фінансових ресурсів за програмою заставних закупівель [13]. В 2012 р. механізм надання субсидій було відновлено. В 2013р. ринок набуває чіткої сегментації завдяки системній роботі по державних програмах форвардних закупівель, які складали 84% ринку і забезпечується компаніями-членами АСП – «Домінанта», «Брокбізнес», «Страхові гарантії» і «УАСК»; и розвиток добровільного страхування «ІНГО Україна», «ПЗУ Україна», «Аска», «Провідна» і «Оранта-Січ».

У 2014-2017рр. не зважаючи на відсутність державної підтримки ринок агрострахування продовжує повільно функціонувати: страхування с.-г. ризиків здійснює приблизна п'ята частина від усіх компаній; ринок використовує невеликий набір продуктів; домінує страхування озимих відповідної загибелі на період перезимівлі; відсутнє повноцінне мультиризикове страхування на весняно-літній період, не покривається ризик від посухи; майже не використовується страхування врожаю на весь цикл вирощування; зменшується середня ставка премії через те, що не використовуються страхові продукти, які покривають невеликий перелік малоймовірних ризиків.

Таблиця 1

Зведені дані по агрострахуванню в Україні в 2005-2017 рр.

Показники	***2005***	***2006***	***2007***	***2008***	***2009***	***2010***	***2011***	***2012***	***2013***	***2014***	***2015***	***2016***	***2017***	***2017 до 2005***
Кількість компаній, од.	33	36	62	58	16	13	14	14	8	11	12	11	13	39,4
Кількість договорів страхування, од.	910	1330	4397	1637	1980	1217	2710	1936	1722	1392	1062	793	957	105,2
Застрахована площа с.-г. культур, тис. га	390	670	2360	1171	510	553	786	727	869	732	689	700	657	168,5
Страхова сума, млн. грн.	375	620	2189	3153	1300	2455	3640	3463	4395	3055	3969	6240	5913	16р.
Сума сплачених страхових премій, млн. грн.	13	28	117	155	42	72	136	130	135	73	78	157	205	16р.
Сума сплачених страхових премій на 1га застрахованої площі, грн.	33	43	49	133	82	130	173	179	156	99	113	231	311	9,5р.
Середня ставка премії, %	3,7	н/д	4,5	4,9	3,2	3,8	3,7	3,8	3,1	2,4	2,0	2,5	3,5	94,6
Ліміт суми держ. компенсації, виділеної на субсидії страхових платежів, млн. грн.	54,0	10,0	50,0	200,0	**-	-	-	70,0	-	-	-	-		-
Одержано держ.компенсації, млн. грн. (факт)	5,8	10,0	47,8	60,0	-	-	-	0,08	-	-	-	-	-	-
Рівень виплат, %	-	-	-	-	36,4	50,9	28,0	41,0	9,7	7,6	12,9	44,2	3,7	10,8

** Складено авторами за даними сайту: http.: /www.agroinsurance.com*

У 2017 р. андерайтинговому році здійснювалося страхування 16-ти видів сільськогосподарських культур. Кількість застрахованих культур залишася сталою у порівнянні з попередніми роками, але відбулися незначні зміни в структурі застрахованих культур.

У цьому ж році скорочення обсягу відповідальності страховика пояснюється зростанням середньої ставки премії та збільшенням бази порівняння 2016-го року через уточнення повних річних даних.

У 2017 р. андерайтинговому році було укладено 23 договори на страхування тварин (13 – ВРХ, 9 – страхування свиней та 1 – страхування свійської птиці). Загальна страхова сума склала 316 млн. грн., а сплачена страхова премія – 2,4 млн. грн. Середня ставка страхової премії за укладеними договорами – 0,8 %, що вказує на те, що ці договори не покривають основних ризиків виробництва тваринницької продукції.

Страхування, пов'язане з програмами фінансування сільгоспвиробників, складає приблизно третину від усіх укладених на ринку договорів та усіх застрахованих площ. Умови страхування за цими договорами дещо відрізняються від тих, які в середньому застосовуються на ринку. Зокрема, середня ставка премії за цими договорами складає 4,3%. Відповідно, частка договорів, які укладаються через Аграрний Фонд та ДПЗКУ, у загальному обсязі зібраних страхових премій складає 66%. Ліцензію на провадження страхової діяльності у формі добровільного страхування сільськогосподарської продукції мають 58 компаній

Використання страхових продуктів у 2017р. передбачає такі програми: «мультиризикове» (страхування майбутнього урожаю)-37,8%, «повна загибель+весняні заморозки-32,2%»; «поіменовані ризики-14,8%»; «повна загибель-10,4%»; «часткова та повна загибель +весняні заморозки для озимих культур-2,0%»; ««продукт МФК» Тотал-1,9%»; «мультиризикове(страхування посівів до збирання»-0,9%; «багаторічні насадження» – 0,1 % [13].

Одним із факторів розвитку ринку є ініціатива створення єдиної служби польового андеррайтингу для програм Аграрного Страхового Пулу (АСФ). Концентрація зусиль удосконалення методик по проведенню оглядів посівів с.- г. культур і регулюванню збитків в аграрному секторі, дозволила за незначний період побудувати діючу систему логістики експертів, уніфікувати їх роботу, значно скоротити витрати на проведення оглядів і зменшити адміністративне навантаження на ведення страхової справи. Дані зміни нададуть можливість розширити ринок клієнтів у середньостроковій

перспективі та збільшити прибуток страхових компаній за рахунок залучення нових клієнтів з числа середніх і дрібних господарств.

Сьогодні ринок агрострахування активно розвивається. Однак, не зважаючи на зусилля держави назустріч сільськогосподарським товаровиробникам і страховим компаніям стан розвитку агрострахування сьогодні не дозволяє використовувати цей інструмент як системний інститут розвитку агропромислової галузі, з тим спектром можливостей, які широко задіяні у міжнародній практиці. Сільськогосподарське страхування з державною підтримкою незначно в масштабах країни і галузі у цілому. Низьке охоплення сільгосптоваровиробників свідчить про фактичну відсутність системи комплексного страхового захисту сільгосптоваровиробників в рамках усієї галузі сільського господарства і на території усієї країни, що пов'язано з цілим комплексом причин. По-перше, на сьогоднішній день, сільгоспстрахування поширено в галузях рослинництва і фактично не охоплює тваринницькі господарства, виробників аквакультури, не поширюється на майно сільгосптоваробників, що складають основні засоби виробництва, що не забезпечує комплексний галузевий захист від можливих ризиків в сільгоспвиробництві. По-друге, прямі і непрямі витрати сільгоспвиробників на страхування, навіть з врахуванням державної підтримки з'являються непідйомними для багатьох товаровиробників. Слід зауважити, що використання такого механізму субсидування прямо витікає із неефективності і високої вартості діючого механізму страхування, який, в свою чергу, характеризується нереалізованістю багатьох механізмів забезпечення конкуренції на ринку страхування. По-третє, широко проявляється проблема надто низької доступності страхового захисту для сільгосптоваровиробників та тривалими строками відшкодування збитків.

Одним із ключових аспектів забезпечення довгострокової фінансової стабільності системи сільськогосподарського страхування з державною підтримкою є створення ефективної системи перестрахування. Сьогодні лише незначна кількість національних страхових і перестрахових організацій спроможна прийняти на перестрахування ризики. При цьому в основному перестраховиками є ті ж самі страхові організації, які здійснюють операції за прямим страхуванням, що в багатьох випадках сприяє територіальній кумуляції ризиків. Стосовно закордонних страховиків, то вони, як правило, не готові приймати ризики вітчизняних страхових організацій за договорами страхування урожаю, тим більше на умовах «від усіх

застрахованих ризиків». Основна причина полягає в недосконалості вітчизняної системи страхування, а також в значних відмінностях у практиці і технологіях здійснення страхових операцій за окремим видом страхування у нашій країні у порівнянні з досвідом, який використовується за кордоном.

Удосконалення існуючої нормативно-правової бази дозволить аграріям та страховим компаніям бути впевненими в реальності отримання субсидій, допоможе усунути колізії різних норм права, а інститут аграрного страхування буде мати єдиний цілісний закон, для регулювання відносин.

Висновки. За останні роки державою зроблено чимало зусиль з метою впровадження ефективної системи страхування продукції з державною підтримкою та розвитку ринку агрострахування. Однак, не зважаючи на позитивну динаміку розвитку ринку є певні проблеми які заважають запрацювати механізму страхування с.-г. продукції з державною підтримкою: потребує удосконалення існуюча нормативно-правова база в частині надання державної фінансової підтримки страхування тваринництва, виноградарства, садівництва, аквакультури і відповідні проекти КМУ з метою стимулювання розвитку цих видів с.-г. діяльності.

Передбачити в рамках державної програми розвитку сільського господарства вільний обсяг коштів «як резерв для управління сезонними ризиками». Розробити довгостроковий план сільськогосподарського страхування з державною фінансовою підтримкою як інструмент політики держави по удосконаленню сільськогосподарської діяльності. Для підвищення зацікавленості сільгосптоваровиробників, створення ефективної і затребуваної системи страхування створити на основі АСП Державну перестрахову корпорацію, яка отримуватиме бюджетні кошти у вигляді перестрахової премії по договорам страхування, регулюватиме потоки грошових коштів і перерозподілятиме їх між регіонами. Перевести сільгоспстрахування урожаю в обов'язкову форму страхування, яка дуже добре лягає в правове поле СОТ, тим більше, що підтримка страхування відноситься до зеленої скриньки і не обмежена. Поновити державну програму субсидування страхових премій і збільшити її обсяг до 10 %.

Література.

1. Портал про сільськогосподарське страхування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http:// www.agroinsurance. com.

2. ***Якубович В.*** Система страхования аграрных рисков в Испании: выводы для Украины [Электронный ресурс] / ***В. Якубович***. – Режим доступа: http://forinsurer.com/public /06/11/30/2719. – Название с экрана.

3. Сравнение программ страхования урожая в США [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.agroinsurance.com/files//publications/CropInsPlanCompar%20-20rus_1.doc. Название с экрана.

4. ***Шолойко А.*** Світовий досвід державної підтримки сільського господарства через програми страхування / ***А. Шолойко*** // Економіка АПК. – 2013. – № 135. – С. 41-43.

5. Закон України «Про стимулювання розвитку с.-г. на період 2001-2004 рр.» від 18.01.2001 № 2238-III: закон України від 18.01.2001 № 2238-III [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua\laws\show\2238-14.

6. Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхуванню врожаю с.- г. культур і багаторічних насаджень державними с.-г підприємствами, врожаю зернових культур і цукрових буряків с.-г. підприємствами усіх форм власності: постанова КМУ від 11.07.2002 р. № 1000 [Електронний ресурс] / Кабінет міністрів України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua\laws\show\1000-2002-%DO%BF.

7. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004р. № 1877-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http:// zakon0.rada.gov.ua\laws\show\1877-15.

8. Питання використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу: постанова КМУ від 06.05.2005 р. № 325 [Електронний ресурс] / Кабінет міністрів України. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua\laws\show\325-2005-%DO%BF.

9. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку с.-г. продукції» від 04.06.2009 р. № 1447 – VI [Електронний ресурс]/Верховна Рада України. – Режим доступу: http:// zakon3.rada.gov.ua\laws\show\1447-17.

10. Про особливості страхування с.-г. продукції з державною підтримкою: закон України від 09.02.2012 р. № 4391-17 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/

11. Про схвалення Концепції розвитку системи страхування с.-г. продукції в Україні [Електронний ресурс]: проект розпорядження / Кабінет міністрів України. – Режим доступу: http: //uaip.com.ua/?attachment_id=2144.

12. Дорожня карта реформування добровільного страхування с.-г. продукції на 2014-2015рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forunsurer.com.file00532.pdf.

13. Ринок агрострахування України в 2017 р. андерайтинговому році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forinsurer.com./news/16/10/19/34429/

References.

1. Portal pro silskohospodarske strakhuvannia [Site of agroinsurance] *www.agroinsurance. com.* Retrieved from http://www.agroinsurance.Com [in Ukrainian].

2. ***Jakubovich V.*** (n.d.). Sistema strahovanija agrarnyh riskov v Ispanii: vyvody dlja Ukrainy [The system of insurance of agricultural risks in Spain: conclusions for Ukraine]. *forinsurer.com.* Retrieved from http://forinsurer.com/public /06/11/30/2719. – Nazvanie s jekrana [in Russian].

3. Sravnenie programm strahovanija urozhaja v SShA [Comparison of crop insurance programs in the USA]. (n.d.). *www.agroinsurance.com.* / Retrieved from http://www.agroinsurance.com/files//publications/CropInsPlanCompar%20-20rus_1.doc. Nazvanie s jekrana [in Russian].

4. ***Sholoiko A.*** (2013) Svitovyi dosvid derzhavnoi pidtrymky silskoho hospodarstva cherez prohramy strakhuvannia [Workd experience of agriculture state support in insurance program]. *Ekonomika APK. – Economy AIC*, No 3. pp. 41-43. Retrived from http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2013_3_12 [in Ukrainian].

5. ZakonUkrainy «Pro stymuliuvannia rozvytku s.-h. na period 2001-2004rr.» vid 18.01.2001 № 2238-III: [The law of Ukraine about agriculture development stimulation for 2001-2004] (n.d.) *zakon4.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua\laws\show\2238-14. [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Poriadku i pravyl provedennia obov'iazkovoho strakhuvanniu vrozhaiu s.-h. kultur i bahatorichnykh nasadzhen derzhavnymy s.-h pidpryiemstvamy, vrozhaiu zernovykh kultur i tsukrovykh buriakiv s.-h. pidpryiemstvamy usikh form vlasnosti: postanova KMU vid 11.07.2002 r. № 1000 [Resolution of the Cabinet of Ministers about the order and rules of compulsory insurance] (n.d.) *zakon3.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua\laws\show\1000-2002-%DO%BF.

7. Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 24.06.2004r.№ 1877-IV [The law of Ukraine «On agriculture state support»] (n.d.) *zakon0.rada.gov.ua.* http:// zakon0.rada.gov.ua\laws\show\1877-15 [in Ukrainian].

8. Pytannia vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia finansovoi pidtrymky pidpryiemstv ahropromyslovoho kompleksu: postanova KMU vid 06.05.2005r. № 325 [Resolution of the Cabinet of Ministers about questions of the use of fund, which is provided in the state budget for financial support of agricultural enterprises] (n.d.) *zakon0.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon0.rada.gov.ua\laws\show\325-2005-%DO%BF. [in Ukrainian].

9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vdoskonalennia mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuvannia rynku s.-h. produktsii» vid 04.06.2009r. № 1447 – VI [The law of Ukraine about making changet to the law of Ukraine about improvement of the mechanism of state support to the agricultural market regulation]. (n.d.) *zakon3.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua\laws\show\1447-17. [in Ukrainian].

10. Pro osoblyvosti strakhuvannia s.-h. produktsii z derzhavnoiu pidtrymkoiu: zakon Ukrainy vid 09.02.2012r. № 4391-17 [The law of Ukraine about features insurance of agricultural productions]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from http://zakon.rada.gov.ua/ [in Ukrainian].

11. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku systemy strakhuvannia s.-h. produktsii v Ukraini [Approval of the insurance system development concept of agricultural products in Ukraine] *uaip.com.ua.* Retrieved from http: //uaip.com.ua/?attachment_id=2144. [in Ukrainian].

12. Dorozhnia karta reformuvannia dobrovilnoho strakhuvannia s.-h. produktsii na 2014-2015rr. [Roadmap for reforming of voluntary insurance of agricultural producta on 2014-2015yy.] *forunsurer.com.* Retrieved from http://www.*forunsurer.com.file00532.pdf*[in Ukrainian].

13. Rynok ahrostrakhuvannia Ukrainy v 2017r. anderaitynhovomu rotsi [Agroinsurance market in Ukraine]. *forinsurer.com.* Retrieved from http://www.forinsurer.com./ news/16/10/19/34429/

Анотація.

Луценко О.А., Поливана Л.А. Сучасний стан та перспективи розвитку ринку аграрного страхування.

Метою статті є оцінка роботи сучасного стану ринку страхування сільськогосподарської продукції в Україні та дослідження основних напрямків державного регулювання як визначальної умови подальшого розвитку ринку та підвищення ефективності його роботи.

Методологічною основою дослідження явились такі методи: абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення і формулювання висновків, порівняння і зіставлення - з метою оцінки фактичних даних за окремі періоди і роки, табличний – для наочного відображення зміни в часі показників дослідженого аспекту проблеми.

У статті проаналізовано основні нормативно-правові документи щодо регулювання страхування сільськогосподарських ризиків. Досліджено сучасний стан ринку аграрного страхування, визначено основні напрями його подальшого розвитку як передумови стабільного розвитку аграрного сектору України.

Як елемент наукової новизни позиціоновано концептуальні напрями розвитку аграрного ринку, які визначені на основі діючого законодавства з підтримки сільськогосподарської продукції.

На основі аналізу динаміки зведених показників ринку агрострахування встановлено, що вітчизняний ринок має значний потенціал розвитку, особливо за умов удосконалення діючої нормативно-правової бази і механізму надання держпідтримки.

Подальшим напрямом досліджень з цієї проблеми є визначення перспектив розвитку ринку аграрного страхування щодо механізму надання держпідтримки та опрацювання чинного законодавства для підвищення ефективності його роботи та гармонізації з європейським і світовим досвідом.

Ключові слова: *аграрне страхування, державна підтримка, страховий ринок*

Аннотация.

Луценко Е.А., Полыванная Л.А. Современное состояние и перспективы развития рынка аграрного страхования.

Целью статьи есть оценка работы современного состояния рынка страхования сельскохозяйственной продукции в Украине и исследование основных направлений его государственного регулирования как определяющего условия дальнейшего развития ринка и повышения эффективности его работы.

Методологической основой исследования были такие методы: абстрактно-логический – для теоретического обобщения и формулирования выводов, сравнения и сопоставления – для оценки фактических данных за отдельные периоды и годы; табличный – для наглядного изображения изменения во времени показателей исследованного аспекта проблемы.

В статье проанализированы основные нормативно-правовые документы, которые касаются регулирования страхования сельскохозяйственных рисков. Исследовано современное состояние рынка аграрного страхования, определены основные направления его дальнейшего развития как основы стабильного развития аграрного сектора Украины.

Как элемент научной новизны позиционировано концептуальные направления развития аграрного рынка, которые определены на основе действующего законодательства и при условии усовершенствования механизма государственной поддержки.

Дальнейшим направлением исследований этой проблемы есть определение перспектив развития рынка аграрного страхования, совершенствование действующего законодательства для повышения эффективности его работы и гармонизация с европейским и мировым опытом.

Ключевые слова: *аграрное страхование, государственная поддержка, страховой рынок*

Abstract.

Lutsenko O.A., Poluvana L.A. Modern statement and market development prospects of agrarian insurance.

The aim of the article are an estimation of work of modern market of insurance of agricultural products in Ukraine and research of basic directions of government control as an determination factor of futher agroinsurance market development and increasing of effectiveness its work.

The methodological bases of research were such methods: abstractly-logical - for theoretical generalization and formulation of conclusions, comparison and confront – for estimation of fact data for separate periods and years; tabular - for the evident changes image in time of aspect problem indexes.

Basic normatively-legal documents as for regulation of agricultural insurance risks has been analyzed. A modern market of agrarian insurance has been investigated. The main directions of further insurance market development as a base of stability of agrarian sector in Ukraine have been determinate.

As an element of scientific novelty, conceptual directions of development agrarian market has been positioned, which determinate on a base of current legislation and improving mechanism of state support.

Further research direction of this problem is determination of insurance market development prospects, improving of current legislation for effectiveness of market work and its harmonization with European experience.

Key words: *agrarian insurance, state support, insurance market*

УДК: 631.16:658.14.02

АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Малій О.Г., к.е.н., доцент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Агропромисловий комплекс є провідним сектором української економіки, який відіграє вагому роль у формуванні ВВП, експортного потенціалу, продовольчій безпеці країни, зайнятості населення. Сільськогосподарське виробництво, як ключова ланка АПК має великий потенціал щодо зростання, що стимулюватиме динамічний розвиток усіх пов'язаних із ним галузей народного господарства. Протягом останнього десятиріччя, включно з роками кризових періодів галузь демонструє позитивний фінансовий результат, чому сприяє конкурентоспроможність вітчизняної продукції на зовнішніх ринках, родюча земля в сприятливих кліматичних умовах, наявність висококваліфікованої робочої сили, розвиненої транспортної інфраструктури та ін. Однак дослідження фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, свідчить про те, що вони в основному працюють за рахунок власних ресурсів, які нині за питомою вагою є значними, проте недостатніми для самофінансування. Обмеженість власних коштів змушує аграрні підприємства сподіватися на підтримку з боку держави та зумовлює необхідність розвивати відносини з комерційними банками й іншими учасниками фінансового ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам фінансово-кредитного забезпечення аграрної сфери приділяється постійна увага як науковців, так і спеціалістів-практиків. Значний вклад у вирішення фінансових проблем підприємств внесли відомі вітчизняні вчені В. Амбросов [1], В. Аранчій [2], О. Гудзь [3], М. Дем'яненко [4], Г. Мазнєв [6], П. Саблук [14], П. Стецюк [15] та багато інших дослідників. Поряд з тим, питання забезпеченості виробничої та інвестиційної діяльності підприємств фінансовими ресурсами залишаються актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз сучасної системи кредитного забезпечення, оцінка впливу аграрної політики на фінансове становище сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом **с**ільське господарство перетворилося у пріоритетну доходоутворюючу галузь національного господарства і всупереч фінансовим кризам впевнено демонструє зростаючу динаміку фінансових результатів [6]. При катастрофічних збитках в цілому по економіці України у 2014 і 2015 роках, тільки єдина галузь сільського господарства забезпечила прибуток 21 млрд. і 103 млрд. гривень, а рівень рентабельності у сільському господарстві у 2015 році сягнув понад 40 % [6].

За даними USDA(міністерство сільського господарства США) Україна посідає 6 місце в світі за обсягами експорту пшениці, 4 – кукурудзи. Фактично Україна формує 9 % всього світового експорту [11].

Вітчизняне сільськогосподарське виробництво характеризується великою кількістю виробників при високому рівні концентрації виробничих потужностей в агрохолдингів, різноманітністю форм організації, а також складною системою володіння і користування землею. На початок 2017 року в Україні функціонувало 47,7 тис. сільськогосподарських підприємств, з яких 33,7 – фермерські господарства, 4,1 млн. особистих селянських господарств[11]. Однак загальний рівень фондоозброєності у сільському господарстві залишається на низькому рівні, так за даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН валове накопичення основного капіталу на 1 га сільськогосподарських угідь в країні більш ніж у 4 рази менше, ніж в середньому по 162 країнах з бази організації (106 ренкінгова позиція). За рівнем державної підтримки аграріїв Україна за даними організації посідає 58 ренкінгове місце з 66 країн з обсягом витрат у 23,36 дол. США на 1 га, що у 5 разів менше за середньосвітовий рівень [16].

Сільське господарство є кредитомісткою галуззю і її нормальне функціонування без кредитних ресурсів практично неможливе. Це зумовлено специфікою сільського господарства; нестачею вільних фінансових коштів; високою капіталомісткістю і порівняно низькою фондовіддачею; сезонністю виробництва та значною тривалістю виробничого циклу; залежністю від природно-кліматичних умов; порівняно малими розмірами підприємств аграрного сектору, що робить їх менш конкурентоспроможними на ринку коротко- і довгострокових кредитів.

Дані НБУ та Світового банку свідчать, що в Україні банки формують понад ¾ всього ринку кредитування приватного сектора. Станом на 01.10.2017 року в Україні було зареєстровано 87 банків, у т.ч. 38 з іноземним капіталом [13]. За підсумками 9 місяців 2017 року чисті активи банківської системи становили 1,281 млрд. грн., у тому числі клієнтський кредитний портфель 992 млрд. грн. Лідерами у кредитуванні аграрного виробництва були такі надвеликі банки, як Приватбанк, Ощадбанк, Укрексімбанк, Промінвестбанк, Райффайзен Банк Аваль, Креді Агріколь Банк, УкрСиббанк, ПУМБ, UniCreditBank в основному завдяки розгалуженій мережі відділень цих банків.

Аналіз кредитного забезпечення у 2005-2016 роках, показує, що кредитування підприємств агропромислового комплексу мало циклічний характер (рис. 1). З 2005 по 2008 рік обсяги наданих кредитів зросли удвічі (з 10,4 до 20,1 млрд. грн.), потім з 2009 по 2011 рік, кредитування згорнулось, але мало позитивну динаміку (з 6,8 до 14,9 млрд. грн.), і з 2012 по 2016 рік обсяги кредитування агровиробників скоротились (з 13,5 до 11,7 млрд. грн.) і наблизились до рівня 2005 та 2010 років. Проте у 2016 році намітився приріст по галузі, який склав 25 % [12].

Успішно функціонуючі сільськогосподарські підприємства при формуванні фінансових ресурсів користуються не лише власними джерелами. Значну питому вагу в джерелах формування фінансових ресурсів повинні займати залучені фінансові ресурси, а серед них – кредити та кредиторська заборгованість. Залучення кредитів для сільськогосподарських товаровиробників є не вимушеним заходом, а об'єктивною необхідністю ефективної господарської діяльності. Питома вага залучених кредитів у виробничих витратах повинна становити 50-60 %.

Розмір банківського портфеля агрокредитів (станом на 01.10.2017р.) становив 8 % загального портфелю кредитів, виданих нефінансовим корпораціям [13], а це значно менше внеску галузі у формування валової доданої вартості в країні (частка сільського господарства у ВВП у 2016 році становила 12 %) [11]. На сьогодні обсяги кредитів, спрямованих у сільське господарство є недостатніми.

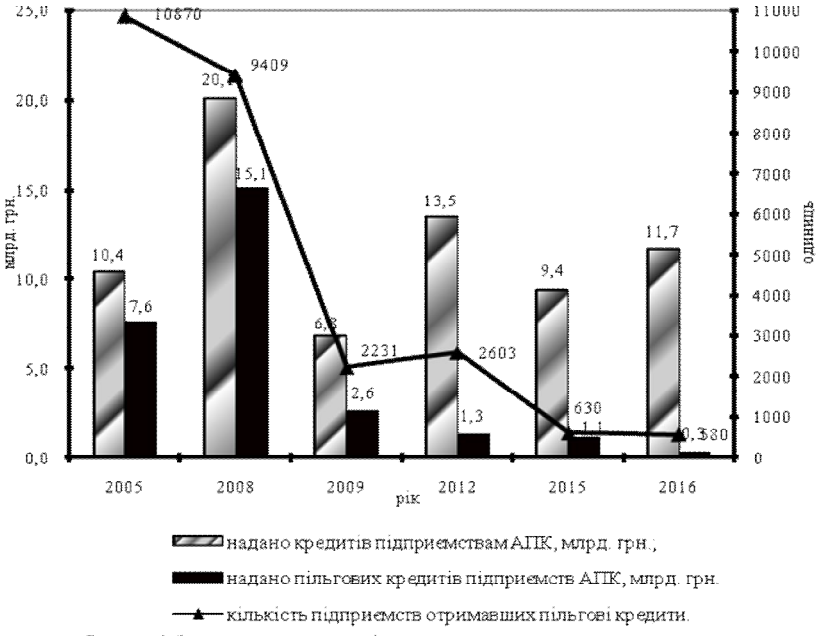

Рис. 1. Обсяг кредитування підприємств агропромислового комплексу

**Джерело: складено за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України [11]*

Питома вага пільгових кредитів(рис.1)поступово скорочувалась, так у 2005-2008 році вона складала від 75 до 54% загального обсягу отриманих кредитів, у 2009-2011 році – від 61 до 28 %, у 2012-2017 роках - від 10 до 2,5% загального обсягу використаних кредитів. Кількість підприємств, які скористалися програмами, зменшилась з 10870 у 2005 році до 630 підприємств у 2015 році [11]. У 2017 році за програмою здешевлення кредитів агропідприємствам було спрямовано 294,9 млн. грн. Проектом бюджету на 2018 рік на таку підтримку передбачено лише 66 млн. грн.

При кредитуванні суттєве значення має розмір процентної ставки [6]. Середні процентні ставки по кредитах, наданих сільськогосподарським підприємствам (рис. 2) варіювали від 15,9 % у 2010-му,до 24-26% у 2015-му ,та 17-22% у 2017-му році [12].

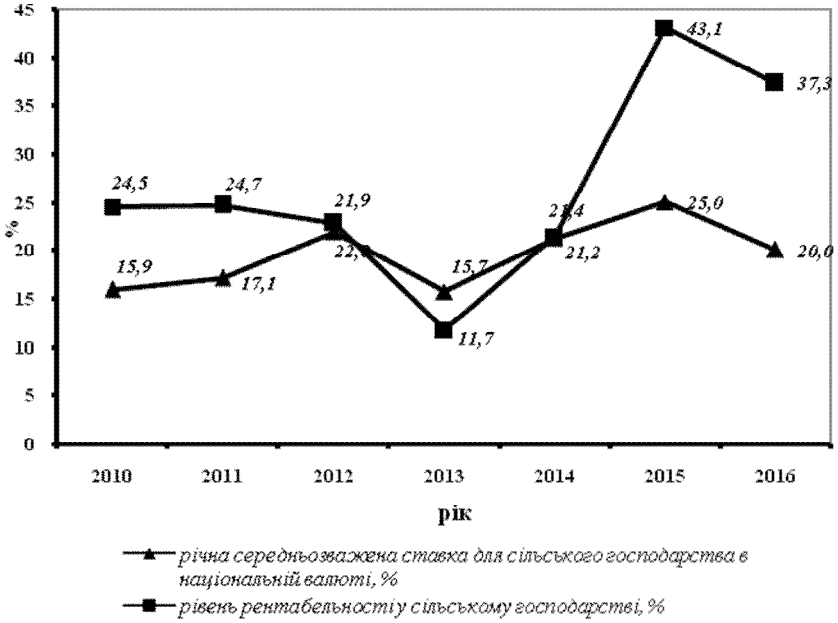

Рис. 2. Процентні ставки за кредитами, наданими сільськогосподарським підприємствам

**Джерело: складено за даними НБУ [12]*

Кредитні ставки наразі знизились і стали нижчими за рентабельність у сільському господарстві (рис.2), однак, для багатьох підприємств кредитування залишається непосильно дорогим інструментом залучення зовнішніх коштів.

Агропідприємства залучали кредити на поповнення оборотних коштів, з тим щоб профінансувати польові роботи, збір врожаю, закупівлю посадкового матеріалу, засобів захисту рослин, мінеральних добрив. Такі кредити надаються банками у вигляді відновлювальних або не відновлювальних кредитних ліній на 1-3 роки. Відсоткові ставки за кредитами на поповнення оборотних коштів у 2017 році знизились на 1,5-2,5 в.п. у порівнянні з попереднім роком і складали 17-22 % річних. При формуванні можливої суми кредиту банк враховує специфіку діяльності підприємства, її обороти за останні декілька років, кредитну історію, а також здійснює оцінку заставного майна. Заставою може бути агротехніка підприємства, нерухомість та депозитні рахунки. Також має значення строк діяльності підприємства

на ринку. Враховується також репутація позичальника, розмір земельного банку, структура та обсяг витрат з розрахунку на гектар з ув'язкою з урожайністю культур.

Банки також пропонували агрокомпаніям короткострокові кредити – овердрафти. Відсоткові ставки по таким кредитам – 16-24 % річних. Проте, враховуючи специфіку більшості сільгоспвиробників, які комбінують рослинництво з тваринництвом, стикаються з сезонністю виробництва, овердрафти з необхідністю щомісячного погашення заборгованості не є зручним видом фінансування для агробізнесу.

Сума овердрафту залежить від обороту агропідприємства. Як правило до уваги береться середньомісячний оборот за осанні 3-6 місяців, сума кредиту 40-70 % цього обороту. Однак, якщо овердрафт забезпечений, то до уваги береться ще й оціночна вартість застави.

Восени 2017 року банки та лізингові компанії пропонували аграріям програми фінансування купівлі нової сільгосптехніки – тракторів, комбайнів, причепів, сіялок, вантажних автомобілів. Ставки по кредитах на сільгосптехніку на сьогодні становлять від 19 до 21 % річних [5]. Розмір мінімального власного внеску, зазвичай встановлюється в розмірі 20-30 % вартості техніки.

Більш вигідними на сьогодні умовами кредиту на купівлю агротехніки є спеціальні партнерські програми з імпортерами та виробниками. Купити по особливим умовам можна техніку John Deere, TitanMachinery, «Агро-Союз» та іншу. У Райфайзен Банку Аваль є кредити вартістю 10 % річних на техніку «Амако», на строк 12 місяців, але при цьомунеобхідно внести 50 % власних коштів. Якщо строк – п'ять років, а власнийвнесок – 20 %, тоді ставка – на рівні 15,1 %річних.

Укрексімбанк пропонує спеціальну кредитну програму на купівлю зрошувального обладнання WesternIrrigation. Строк кредиту 1 рік, власний внесок – 50 % ставка - лише 1 % річних. При кредитуванні на п'ять років з внеском 15 %, ставка – 14,1 %річних. Свої партнерські програми є у лізингових компаній. Фінансують купівлю аграріями сільгосптехніки компанії ОТП Лізинг, Альфа-Лізинг, ПриватБанк.

Більш вигідним, ніж банківський кредит для фермерів є лізинг агротехніки, як по базовим умовам, так і по партнерським програмам. Процентна ставка становить 8-17 % в гривні для стандартних програм і від 10-16 % для партнерських програм. Як і по кредитах, перший внесок становить 15-30 %.

Вимоги лізингодавців до клієнтів практично такі ж, як і у банків. Господарства повинні існувати не менше двох років, працювати прибутково.

Отримати кредит можна також за допомогою авалювання векселів. Такі боргові папери випускаються банком під контракт аграрія з постачальником, наприклад мінеральних добрив. Постачальник отримує від банка всю суму відразу, аграрій розраховується з банком через визначений термін, це може бути 3, 6, 9 або 12 місяців. В основному банки беруть 0,7-1% від суми векселів у квартал. Тобто векселі, авальовані банком, коштують у декілька разів дешевше кредиту та дозволяють розрахуватись з дистриб'юторами насіння ти засобів захисту рослин. Заставою по векселях приймається нерухомість, сільгосптехніка, обладнання, товари на складі, права на депозит.

Таким чином потенційні можливості доступу агровиробників до банківських кредитів визначаються наступними чинниками – вартістю кредитних ресурсів комерційних банків,наявністю надійного забезпечення,спроможністю позичальника повернути основну суму боргу і відсотки, а також виконати умови кредитного договору.

Вартість кредитних ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників сьогодні становить в середньому 17-22 %, це більше ніж для суб'єктів інших видів діяльності – 14-20 % [12]. Як свідчать результати опитування про умови кредитування, за даними Асоціації незалежних банків України, хоча відсоткові ставки за кредитами у 2017 році знизились, і це, навіть призвело до збільшення заявок на отримання кредитів, банки підвищили вимоги до застави та посилили обмеження, що їх установлюють для позичальників в кредитних угодах [10].

Відомо, що у загальній вартості майна сільськогосподарських підприємств, яке може бути використане як застава за кредитом, понад 76 % припадає на необоротні активи, переважну частину яких становлять основні засоби, які є неліквідними через високий рівень (70-80 %) зносу та моральну застарілість [8]. Відсутність ліквідної застави обмежує доступ підприємств галузі до банківських кредитів.

Підвищена ризикованість одержання стабільних фінансових результатів від господарської діяльності, низька кредитоспроможність підприємств галузі також перешкоджають розвитку кредитних відносин, адже банки бажають бачити в позичальниках лише прибуткових клієнтів [9].

Державна підтримка сільськогосподарського виробництва у більшості країн світу є пріоритетним напрямом їх аграрної політики.

Вона є одним із міцних зовнішніх джерел формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств [15].

Проведений аналіз свідчить про нестабільний характер державної підтримки, відповідно до програми часткової компенсації ставок за кредитами комерційних банків, та недостатній її обсяг [7]. Так, якщо у 2005-2008 роках частка пільгових кредитів становила 73-75 % у їх загальному обсязі, то починаючи з 2009 року вона поступово зменшувалась і склала у 2015 році лише 2,7 %. Кількість підприємств, отримавши пільгові кредити за період з 2005 по 2017 рік скоротилась у півтора десятки разів.

Як зазначає академік М.Я. Дем'яненко, запровадження здешевлення кредитів, що надходили в аграрний сектор за рахунок бюджетного фінансування, було економічно обґрунтованим. Але у процесі подальшої оцінки такого механізму виявлено недостатньо ринковий його характер [4].

Таким чином, діюча в Україні система компенсації частини кредитної ставки комерційних банків з державного бюджету вказаних проблем не розв'язує, і передусім, через відсутність ефективних важелів впливу на досить автономну банківську систему.

Висновки. Сільське господарство виробляє понад 10 % ВВП та забезпечує понад 40 % валютної виручки України, демонструє позитивний фінансовий результат, при цьому обсяги фінансування галузі лишають на вкрай низькому рівні. Основним джерелом фінансування є власні кошти, які за питомою вагою є значними, проте недостатніми для самофінансування. Частка кредитів, спрямованих в аграрний сектор протягом останніх років значно менша внеску галузі у формування валової доданої вартості в країні.

Основним донором ресурсів для сільськогосподарських підприємств в Україні виступають комерційні банки. Однак, для багатьох підприємств кредитування залишається непосильно дорогим інструментом залучення зовнішніх коштів.

Висока вартість кредитних ресурсів, відсутність відповідного забезпечення та недостатня кредитоспроможність більшості господарств перешкоджають розвитку ефективних відносин між комерційними банками та сільськогосподарськими товаровиробниками. Відтак, основними напрямами стабілізації механізму кредитування сільськогосподарських підприємств мають стати розробка комплексу заходів з боку держави і банківської системи, спрямованих на розвиток системи взаємодії з аграрним сектором економіки: збільшення бюджетних асигнувань, раціональне використання бюджетних коштів, зниження процентних ставок для сільськогосподарської галузі.

Література.

1. ***Амбросов В.Я.*** Теорія та методологія механізмів регулювання в агроформуваннях: [Монографія] / ***В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич***. – Х. : «Міськдрук», 2013. – 166 с.

2. ***Аранчій В.І.*** Кредит у системі фінансового забезпечення інвестиційного розвитку аграрних підприємств / ***В.І. Аранчій, О.П. Зоря, І.І. Петренко*** // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2011. – № 4. – С. 120-124.

3. ***Гудзь О.Є.*** Модернізація банківської кредитної політики при обслуговуванні агроформувань / ***О.Є. Гудзь*** // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. – 2012. – Вип. 126. – С. 10-18.

4. ***Дем'яненко М.Я.*** Кредитний фактор сталого розвитку аграрного сектору України / ***М.Я. Дем'яненко*** // Економіка АПК. – 2014. – № 11. – С. 5

5. Деньги. Газета № 19 (357). – 12-25 октября 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dengi.ua.

6. ***Мазнєв Г.Є.*** Управління інноваційним розвитком аграрних підприємств / ***Г.Є. Мазнєв*** // Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2017. – № 2. – С. 32-41.

7. ***Малій О.Г.*** Кредит як джерело фінансування агробізнесу / ***О.Г. Малій*** // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. – 2016 – Вип. 172. – С. 132-141.

8. ***Малій О.Г.*** Лізингове кредитування: стан та перспективи для аграрної сфери/ ***О.Г.Малій*** // Облік і фінанси АПК. – 2006. – № 7. – С. 94-103.

9. ***Малій О.Г.*** Фінансово-кредитні відносини в АПК: [Монографія] / ***О.Г. Малій***. – Харків : ХНТУСГ, 2008. – 210 с.

10. Матеріали офіційного сайту Асоціації незалежних банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://nabu.ua/ru.html

11. Матеріали офіційного сайту Міністерства агрополітики і продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minagro.gov.ua.

12. Матеріали офіційного сайту Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua.

13. Матеріали офіційного сайту Національного рейтингового агентства «Рюрік» Аналітичний огляд банківської системи України за 9 місяців 2017р. – Режим доступу: http://www.rurik.com.ua.

14. ***Саблук П.Т.*** Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних прграм в аграрно-промисловому виробництві / ***П.Т. Саблук, М.Ю. Коденська.*** – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 46 с.

15. ***Стецюк П.А.*** Стратегія і тактика управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: [Монографія] / ***П.А. Стецюк***. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 370 с.

16. ***Сьомченков О.А.*** Фондовий ринок у фінансовому забезпеченні агропромислового виробництва / ***О.А.Сьомченков***; Автореф. дис. на здобуття наукового ступеню доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Київ, 2017. –39 с.

17. Cottfried Lischka 2004. Farm Management Challenges in Ukrainian Agriculture/In Stephan von Cramon-Taubadel, Serhiy Demyanenko, Arnim Kbhn«Ukrainian Agriculture: Crisis and Recovery». 2004 Shaker Verlag, Aachen. P. 125-136.

References.

1. ***Ambrosov V.Ya., & Marenych T.G.*** (2013). *Teoriya ta metodolohiya mekhanizmiv rehulyuvannya v ahroformuvannyakh [Theory and methodology of regulation mechanismsin agroformations]*. Kharkov: «Mis'kdruk», p. 166 [in Ukrainian].

2. ***Aranchii V.I., Zoria O.P., & Petrenko I.I.*** (2011). Kredyt u systemi finansovoho zabezpechennia investytsiinoho rozvytku ahrarnykh pidpryiemstv [Credit in the system of financial provision of investment development of agrarianenterprises]. *Visnyk Poltavs'koi' derzhavnoi' agrarnoi' akademii' – Newsletter of the Poltava State Agrarian Academy,* No 4, p. 120-124 [in Ukrainian].

3. ***Hudz O.Ye.*** (2012). Modernizatsiia bankivskoi kredytnoi polityky pry obsluhovuvanni ahroformuvan [Modernization of bank credit policy while servicing agroformations]. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo tehnichnogo universytetu sil's'kogo gospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of Kharkov national technical University of agriculture named Peter Vasilenko: Economics,* Issue. 126, pp. 10-18 [in Ukrainian].

4. ***Dem'ianenko M.Ya.*** (2014). Kredytnyi faktor staloho rozvytku ahrarnoho sektoru Ukrainy [Credit factor of sustainable development of the agrariansector of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy AIC,* No 11, p. 5 [in Ukrainian].

5. *Denhy Hazeta [Money]*. (12-25.10.2017). No 19 (357), Retrieved from: http://www.dengi.ua [inUkrainian].

6. ***Maznev G.E.*** (2017). Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom ahrarnykh pidpryiemstv [Management of innovative development of agrarianenterprises]. *Aktualni problemy innovatsiinoli ekonomiky – Actual problems of innovative economy,* No 2, pp. 32-41 [in Ukrainian].

7. ***Maliy E.G.*** (2016). Kredyt yak dzherelo finansuvannia ahrobiznesu [Creditas a source of financing for agribusiness]. *Visnyk Harkivs'kogo nacional'nogo tehnichnogo universytetu sil's'kogo gospodarstva imeni Petra Vasylenka: Ekonomichni nauky – Bulletin of Kharkov national technical University of agriculture named Peter Vasilenko: Economics,* Issue. 172, pp. 132-141 [in Ukrainian].

8. ***Maliy E.G.*** (2006). Lizynhove kredytuvannia: stan ta perspektyvy dlia ahrarnoisfery [Leasing lending: the state and prospects for the agrarian sector]. *Oblik i finansy APK – Accounting and Finance AIC,* No 7, pp. 94-103 [in Ukrainian].

9. ***Maliy E.G.*** (2008). *Finansovo-kredytni vidnosyny v APK [Financial and credit relationsin the agroindustrial complex]*. Kharkiv: KhNTUSH, p. 210 [in Ukrainian].

10. Materialy ofitsiinoho saitu Asotsiatsii nezalezhnykh bankiv Ukrainy [Materials of the official site of the Association of Independent Banks of Ukraine]. *nabu.ua.* Retrieved from: http://nabu.ua/ru.html [in Ukrainian].

11. Materialy ofitsiinoho saitu Ministerstva ahropolityky i prodovolstva Ukrainy [Materials of the official site of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine]. *minagro.gov.ua.* Retrieved from: http://minagro.gov.ua [in Ukrainian].

12. Materialy ofitsiinoho saitu Natsionalnoho banku Ukrainy [Materials of the official website of the National Bank of Ukraine]. *www.bank.gov.ua.* Retrieved from: http://www.bank.gov.ua [in Ukrainian].

13. Materialy ofitsiinoho saitu Natsionalnoho reitynhovoho ahentstva «Riurik» Analitychnyi ohliad bankivskoi systemy Ukrainy za 9 misiatsiv 2017 r [Materials of the official website of the National rating agency «Rurik» Analytical review of the banking system of Ukraine for the 9 months of 2017]. *www.rurik.com.ua.* Retrieved from: http://www.rurik.com.ua [in Ukrainian].

14. ***Sabluk P.T., & Kodenska M.Yu.*** (2012). *Kontseptualni zasady rozrobky i realizatsii investytsiinykh prhram v ahrarno-promyslovomu vyrobnytstvi [Conceptua lbases of development and realization of investment projectsin agrarian-industrial production].* Kyiv: NNTsIAE, p. 46 [in Ukrainian].

15. ***Stetsiuk P.A.*** (2009). *Stratehiia i taktyka upravlinnia finansovymy resursamy silskohospodarskykh pidpryiemstv [Strategy and tactics of management of financial resources of agricultural enterprises].* Kyiv: NNTsIAE, p. 370 [in Ukrainian].

16. ***Somchenkov O.A.*** (2017). Fondovyi rynok u finansovomu zabezpechenni ahropromyslovoho vyrobnytstva [Stock marketin the financial support of agro-industrial production]. *Dissertation of doctor of economic Sciences.* Kyiv, p. 39 [in Ukrainian].

17. Cottfried Lischka (2004). Farm Management Challengesin Ukrainian Agriculture / In Stephanvon Cramon-Taubadel, Serhiy Demyanenko, Arnim Kbhn «Ukrainian Agriculture: Crisisand Recovery». Shaker Verlag, Aachen, pp. 125-136 [in English].

Анотація.

Малій О.Г. Аналіз сучасної системи кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств в Україні.

В статті зроблено аналіз сучасної системи кредитного забезпечення та оцінку впливу аграрної політики на фінансовий стан сільськогосподарських підприємств. Потенційні можливості доступу агровиробників до банківських кредитів визначається наступними чинниками – вартістю кредитних ресурсів комерційних банків, наявністю надійного забезпечення, спроможністю позичальника виконати умови кредитного договору. Вартість кредитних ресурсів для сільськогосподарських товаровиробників сьогодні становить середньому 17-22 %, це більше ніж для суб'єктів інших видів діяльності – 14-20 %. Підвищена ризикованість одержання стабільних фінансових результатів від господарської діяльності, низька кредитоспроможність підприємств галузі також перешкоджають розвитку кредитних відносин, адже банки бажають бачити в позичальниках лише прибуткових клієнтів. Доведено,що вирішити питання з кредитним забезпеченням галузі за умови державної кредитної підтримки, нажаль поки ще не вдалось.

Відтак, основними напрямами стабілізації механізму кредитування сільськогосподарських підприємств мають стати розробка комплексу заходів з боку держави і банківської системи, спрямованих на розвиток системи взаємодії з аграрним сектором економіки: збільшення бюджетних асигнувань, раціональне використання бюджетних коштів, зниження процентних ставок для сільськогосподарської галузі.

Ключові слова: *кредитне забезпечення, фінансове забезпечення, кредитування сільськогосподарських підприємств, банківська система, пільговий кредит, державна підтримка, лізингове кредитування.*

Аннотация.

Малий Е.Г. Анализ современной системы кредитного обеспечения сельскохозяйственных предприятий в Украине.

В статье сделан анализ современной системы кредитного обеспечения и оценка влияния аграрной политики на финансовое состояние сельскохозяйственных предприятий. Потенциальные возможности доступа агропроизводителей к банковским кредитам определяется следующими факторами – стоимостью кредитных ресурсов коммерческих банков, наличием независимого обеспечения, способностью заемщика выполнить условия кредитного договора. Стоимость кредитных ресурсов для сельскохозяйственных товаропроизводителей сегодня составляет в среднем 17-22 %, это больше чем для субъектов других видов деятельности – 14-20 %. Повышенная рискованность получения стабильных финансовых результатов хозяйственной деятельности, низкая кредитоспособность предприятий отрясли также препятствуют развитию кредитных отношений, ведь банки хотят видеть в заемщиках только прибыльных клиентов. Доказано, что решить вопрос с кредитным обеспечением отрасли при условии государственной кредитной поддержки, к сожалению пока еще не удалось. Следовательно, основными направлениями стабилизации механизма кредитования сельскохозяйственных предприятий должны стать разработка комплекса мер со стороны государства и банковской системы, направленных на развитие системы взаимодействия с аграрным сектором экономики: увеличение бюджетных ассигнований, рациональное использование бюджетных средств, снижение процентных ставок для сельскохозяйственной отрасли.

Ключевые слова: *кредитное обеспечение, финансовое обеспечение, кредитование сельскохозяйственных предприятий, банковская система, льготный кредит, государственная поддержка, лизинговое кредитование.*

Abstract.

Maliy E.G. Analysis of the modern system of credit support for agricultural enterprises in Ukraine.

The article made the analysis of the current system of credit provision and assess the impact of agricultural policy on the financial status of agricultural enterprises. The potential access of farmers to Bank loans is determined by the following factors − the cost of credit resources of commercial banks, the availability of reliable software, the ability of the borrower to comply with the terms of the loan agreement. The cost of credit resources for agricultural producers today, an average of 17-22 %, which is more than for subjects other activities – 14-20 %. The increased risk of obtaining stable financial results from economic activity, low credit quality companies in the industry also hinder the development of credit relations, because the banks want to see borrowers

only profitable customers. Proven to solve the issue with the credit support for the industry, provided the state credit support, unfortunately still failed. Therefore, the main directions of the stabilization mechanism of crediting of agricultural enterprises should be the development of a package of measures by the state and the banking system, aimed at the development of cooperation with the agrarian sector of the economy: the increase in budgetary allocation, rational use of budgetary funds, reduction of interest rates for the agricultural industry.

Key words: *credit provision, financial provision, financing of agricultural enterprises, banking system, preferential credit, state support, leasing lending.*

УДК 330.1

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ СКЛАДОВІ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

ПОНОМАРЬОВ О.С., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ, НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ УКРАЇНИ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Активізація інвестиційної діяльності аграрних підприємств можлива шляхом здійснення організаційно-економічних заходів щодо залучення капіталу з ринку фінансів на інвестування.

В даний час спостерігається тенденція до пріоритетного фінансування суміжних з сільським господарством галузей. Мотивацією цього є думка про залежність ефективності сільськогосподарського виробництва від повноцінного функціонування галузей АПК, підтримавши які, опосередковано можна буде зробити позитивний вплив на стан сільського господарства [3].

Проте, тут присутня зворотна залежність: транспортна, переробна, заготівельна та інші галузі використовують сільськогосподарську продукцію, отже, насамперед, самі залежать від економічної ситуації в сільськогосподарському виробництві. Тому потрібно змістити акценти у виборі об'єкту інвестування на користь безпосереднього виробника сільськогосподарської продукції і доходу від її виробництва, диференціюючи підходи до вирішення питань інвестування. Для найпривабливіших галузей АПК доцільно встановити нижчий рівень державної підтримки, а для галузей, де вірогідність зростання приватних інвестицій не велика, він має бути набагато вищий.

Подолання дефіциту інвестиційних ресурсів вимагає мобілізації всіх можливих джерел фінансування, як внутрішніх, так і зовнішніх. Їх вивчення показує, що для активного використання внутрішніх джерел сільського господарства України потрібен час, необхідний для відновлення фінансово-кредитної системи та можливостей державного бюджету, зміцнення фінансових можливостей сільськогосподарських підприємств. Тому в найближчій перспективі особливу актуальність ми бачимо в залученні інвестицій з інших галузей економіки України та засобів іноземних кредиторів та інвесторів.

Як один із заходів акумуляції власних інвестиційних ресурсів країни можна запропонувати використання права відкриття інвестиційних рахунків для підприємства в уповноваженому банку, які виключаються з оподаткування та використовуються тільки на інвестиційні цілі, що заздалегідь декларуються підприємством (закупівля устаткування й техніки, будівництво виробничих об'єктів тощо).

Разом з залученням інвесторів із зарубіжних країн, необхідно розширювати інвестиційні можливості самих сільськогосподарських підприємств, особливо необхідна переоцінка ролі амортизаційних відрахувань в інвестиційний процес, встановлення контролю за їх цільовим використанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями щодо формування органів та систем управління інноваційно-інвестиційним розвитком сільськогосподарських підприємств присвячено праці Бланка И.А., Зеленкової Н.М., Ландаря І.В, Недашківського М.М., Черваньова Д. М., Нейкова Л. І., Філіпенко А.С. та інших авторів. Роботи зазначених авторів формують науковий базис інноваційного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу. Проте, ряд проблем залишаються не повною мірою вирішеними.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення та оцінка інституційних складових управління інноваційно-інвестиційнм розвитком суб'єктів агробізнесу з наступною розробкою організаційно-економічних заходів інвестиційного розвитку аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі держава дотримується раціональної політики з питань інвестицій, оскільки відбувається зміна «суцільного» фінансування сільськогосподарських підприємств на інвестування за результатами конкурсного відбору найбільш ефективних проектів. Зрозуміло, такий

підхід посилить різницю між процвітаючими господарствами й підприємствами з нестабільним фінансовим положенням, але, з іншого боку, дасть гарантію ефективного використання вкладених коштів. А при інвестуванні недержавних підприємств держава повинна мати гарантії пайової участі в них [5].

Ми пропонуємо звернути особливу увагу на підвищення ефективності управління активами сільськогосподарських підприємств, що знаходяться у власності держави. Дані активи, не служать виключно джерелом бюджетних доходів, оскільки метою держави є не лише отримання комерційного прибутку, але і формування економічної політики, реалізація її стратегій.

Також ми вважаємо за необхідне підвищення ефективності управління пакетами акцій підприємств третьої сфери АПК, переданих сільськогосподарським товаровиробникам. На даний час функції управління цими активами фактично здійснює керівник підприємства, яке обслуговує сільське господарство, що призводить до утиску інтересів власників – сільськогосподарських виробників.

Ми рекомендуємо сільськогосподарським підприємствам використовувати декілька варіантів залучення недержавних інвестицій. Найперспективнішим з них ми вважаємо організацію фінансово-промислової групи (ФПГ).

Основні тактичні завдання подібних об'єднань визначаються актуальними фінансово-економічними проблемами сільського господарства та необхідністю забезпечення стартових фінансових можливостей виходу з кризи за відсутності навіть мінімальної бюджетної підтримки сільськогосподарських виробників.

До цих проблем можна віднести:

– відновлення втраченої під час реформи керованості товарними, ресурсними, фінансовими внутрішніми та міжгалузевими потоками, скорочення сукупних витрат на виробництво та реалізацію продуктів харчування на основі оптимізації спільних рішень, проведення узгодженої цінової політики, скорочення витрат, підвищення якості продукції, економія постійних витрат тощо;

– створення мінімально необхідних стартових умов для поетапного фінансового оздоровлення аграрних підприємств, подолання збитковості та досягнення стійкої рентабельності сільського господарства;

– залучення в аграрний сектор фінансово-кредитних ресурсів приватних інвесторів й поступове відновлення та оновлення на цій основі всіх складових виробничого потенціалу вітчизняного

сільського господарства, освоєння й впровадження сучасних технологій;

– перерозподіл доходів від реалізації готових продуктів між учасниками виробничого процесу відповідно до їх дійсних витрат.

Вигода такого об'єднання очевидна: створюються об'єктивні передумови скорочення витрат виробництва за рахунок мінімізації оплати банкам за надання кредитів, зростає можливість отримання вищих доходів від реалізації продукції за рахунок зростання цін в результаті поглибленої переробки сільськогосподарської сировини та підвищення якості кінцевого продукту.

Проте формування та підвищення ефективності функціонування фінансово-промислових груп має певні труднощі. Наприклад, не допускається одночасна участь підприємств й організацій більш ніж в одній ФПГ; до складу групи обов'язково повинні входити підприємства виробничого або побутового призначення, а також банківські або кредитно-фінансові організації, дочірні господарські підприємства можуть входити до складу ФПГ тільки спільно зі своїм основним підприємством-засновником; інвестиційні установи, недержавні фонди, страхові організації можуть входити до групи тільки при забезпеченні ними інвестицій.

Для прискорення процесу формування ФПГ ми пропонуємо чотири способи їх організації:

– на базі крупного промислового об'єднання сільськогосподарського машинобудування або підприємства з виробництва мінеральних добрив, що створює свій власний банк або вступає в коаліцію з вже існуючими кредитними структурами. З їх допомогою залучаються недержавні інвестиції в т.ч. й від населення, шляхом створення інвестиційних пайових фондів. За допомогою накопичених таким чином засобів реалізується виробництво сільськогосподарської техніки, яка постачається в технічні центри. Останні по статусу залежать від головного об'єднання, здійснюють передпродажну підготовку, монтаж, гарантійне обслуговування, ремонт, продаж. Як основну форму взаємовідносин технічних центрів зі своїми клієнтами ми рекомендуємо лізинг, прокат техніки та виконання механізованих робіт відповідно до угод про спільну діяльність. Інвестором в цьому випадку виступає постачальник машин та устаткування, мінеральних добрив як самостійно, так і спільно з кредитною установою, що виконує операції лізингу. При цьому, фінансово-промислова група стає власником значної маси продовольства, а також має вплив на формування ринкових цін.

Засоби, отримані за рахунок функціонування технічного центру, за вирахуванням виробничих витрат, можуть спрямовуватися на погашення позик (кредитів) та виплату відсотків за кредити.

– фінансово-промислові групи створюються крупними торгівельно-фінансовими структурами, споживачами сільськогосподарської продукції. Інвестування сільського господарства по такому шляху хоча й в невеликих масштабах, вже здійснюється в Україні як вітчизняними, так і зарубіжними інвесторами. Прикладом тому служить «Мак Дональдс», який володіє мережею дочірніх підприємств в м'ясному тваринництві та м'ясопереробній промисловості.

– поступове надання функцій повноцінної виробничо-збутової корпорації акціонерним товариствам, створених під час приватизації підприємств переробної промисловості та сільського господарства. Акціонерні товариства залучають до складу акціонерів банки, страхові компанії та інші фінансові установи на умовах надання останніми пільгових інвестиційних кредитів. Можна використовувати також безпосереднє залучення коштів населення за допомогою емісії цінних паперів – привілейованих акцій та облігацій. Створюється також власна роздрібна торгова мережа, що дає можливість скоротити витрати по збуту продукції. Збільшення прибутків від поглиблення переробки сільськогосподарської сировини та створення ефективної системи збуту готової продукції дає можливість додатково інвестувати розвиток сировинної зони переробних підприємств. Насамперед засоби спрямовані акціонерам-постачальникам сировини.

– створення регіональної АФПГ на базі крупного комерційного банку з входом до групи підприємств з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, а також торгівельних та ресурсопостачаючих організацій. В цьому випадку поєднуватимуться два принципи формування ФПГ – державно-кооперативний та вертикальний. При цьому виникає можливість виробництва різних видів конкурентоздатної продукції – м'ясної, молочної, овочевої, плодової, ягідної тощо. Все це значною мірою підвищить стійкість АФПГ на ринку продовольчих товарів. Вважаємо, що найбільш реальним є включення в групу комерційного банку, оскільки, тільки зацікавлена участь банківського капіталу для формування ефективного аграрного сектора може забезпечити нормальну життєдіяльність всієї інтеграційної структури. ФПГ повинна обов'язково цілеспрямовано використовувати бюджетні кошти, здійснювати необхідні операції з цінними паперами, залучати власні й кредитні кошти на реалізацію

перспективних програм та проектів, здійснювати торгово-комісійні та лізингові операції, а також юридичне оформлення рахунків клієнтів-учасників групи, проводити розрахунки при фінансових взаємовідносинах між підприємствами і контрагентами.

За умов функціонування АФПГ досить низька вірогідність банкрутства підприємств сільських товаровиробників. На наш погляд, цілком реальне створення в межах АФПГ єдиної великої не тільки виробничої, банківської, але й кредитної, постачальницько-збутової, транспортної, страхової, соціально-побутової та кадрової систем.

З розглянутих способів створення АФПГ, на нашу думку, найбільш реальним є формування вертикально інтегрованих аграрних компаній по технологічній низці «виробництво сировини - переробка – реалізація». Остання повинна забезпечити сприятливі умови для формування рівноправних економічних стосунків між сільськогосподарськими товаровиробниками, переробними підприємствами та фінансово-кредитними організаціями, стимулювати перерозподіл засобів сфери АПК в аграрний сектор через прямі капітальні вкладення, лізинг устаткування, товарний кредит тощо.

Вважаємо, що вертикально інтегровані формування доцільно створювати поетапно; не першому етапі можливе формування консорціуму підприємств єдиної технологічної низку (сировинна зона – переробка – зберігання – реалізація готової продукції) на договірній основі, який забезпечує проведення узгодженої політики у сфері виробництва ціноутворення та інвестицій. В цьому випадку координація діяльності учасників покладається на юридично самостійну фірму, яка забезпечує узгодження інтересів всіх учасників АФПГ.

Метою діяльності консорціуму, на наш погляд, має бути узгодження партнерських економічних стосунків, відновлення та регулювання кооперацийних зв'язків й стосунків між підприємствами, шляхом використання механізму спільного виробництва та пайової участі в прибутку.

Особливості організації діяльності консорціуму – майнові та фінансові квоти, які вносяться учасниками формують узгоджені програми розвитку. При цьому всі учасники мають оперативний доступ до ресурсів, що дозволяє стабілізувати технологічний цикл, зменшити потребу обігових коштів, зменшити вірогідність взаємних неплатежів [4].

Джерелами фінансування консорціуму, на нашу думку, можуть бути власні фінансові кошти учасників консорціуму, прибуток від реалізації готової продукції; кошти бюджету, авансовані від закупівлі сільськогосподарської продукції, сировини та продовольства для бюджетних споживачів; кредитні ресурси під заставу майна, неліквідів, виробничих запасів, об'єднаних до загального гарантійного фонду; засоби від розміщення цінних паперів консорціуму.

Необхідною умовою працездатності такого механізму є створення системи гарантій, що може бути забезпечене використанням гарантійного фонду, об'єднуючого акції сторін, сировину та продукцію на складах, основні фонди й права їх використання, товарні зобов'язання. При цьому використання активів, як об'єкт застави дозволить залучати кошти без прямих продаж, а зберігати їх до включення в новий виробничий цикл.

Для формування інвестиційних ресурсів ми пропонуємо використовувати концесії, що означає передачу належних державі або місцевим органам влади джерел природних багатств, підприємств та ін. господарських об'єктів в експлуатацію на певний термін за плату вітчизняним і зарубіжним інвесторам. На наш погляд, вона дуже вигідна як для власника, так і для інвестора, оскільки забезпечує оптимальний розподіл доходів та ризик між партнерами інвестиційного процесу.

Необхідним заходом активізації інвестиційного процесу ми вважаємо створення державної інвестиційної компанії на регіональному рівні, в чиї функції входив би відбір проектів та контроль за правильністю їх реалізації. Основними джерелами фінансування інвестиційних проектів компанії можуть бути: власні засоби (статутний капітал, внески підприємств та нерозподілений прибуток від участі в проектах), засоби приватних інвесторів для реалізації конкретних проектів, бюджетні кошти, передбачені для реалізації цільових програм, засоби аграрних фінансово-промислових груп, кредити під заставу гарантійного фонду, боргових зобов'язань, майна, виробничих запасів, майбутньої продукції, нерухомості тощо.

Структура взаємодії компанії з контактуючими організаціями подана на рис. 1.

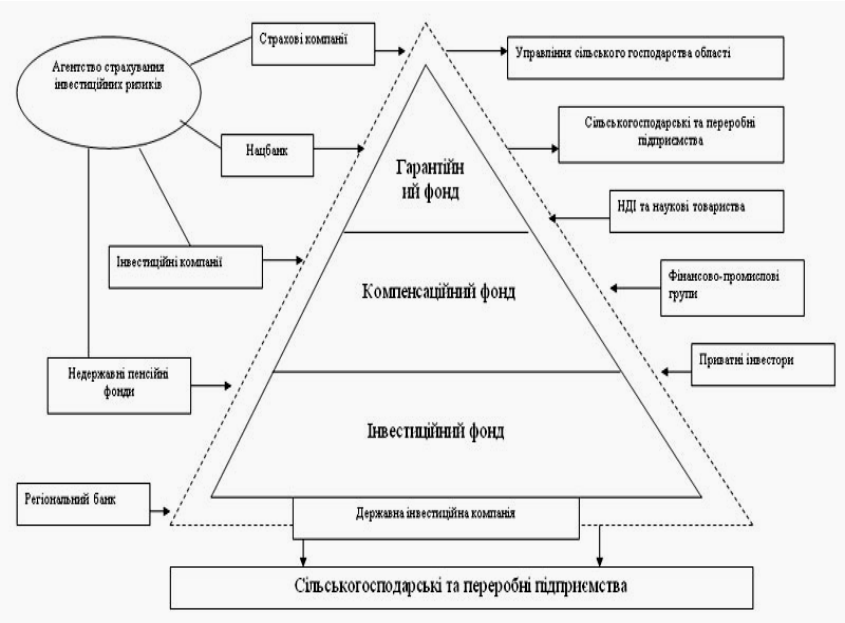

Рис. 1. Структура взаємодії інвестиційної компанії з кредитними, фінансовими, виробничими та науковими установами

Компанія повинна складатися як мінімум з трьох фінансових фондів, обслуговуючих різні напрями діяльності компанії, що забезпечить інвесторам гарантії збереження ринкової вартості вкладеного капіталу та повернення інвестицій: інвестиційний фонд повинен здійснювати прямі інвестиції на умовах пайової участі в проекті, компенсаційний фонд має бути сформованим для створення резервів, що направляються на погашення різниці між ринковою ставкою кредиту й пільговою ставкою, а також на страхове відшкодування,гарантійний фонд повинен створюватися на принципах пайової участі з використанням бюджетних гарантій й активів підприємств-одержувачів інвестицій (акції, сировина та продукція на складах, основні фонди й права їх використання, товарні зобов'язання – форвардні контракти, опціони тощо), з метою залучення грошових коштів без прямого продажу, зберігаючи їх до включення в новий виробничий цикл. Активи гарантійного фонду служать для забезпечення емісії цінних паперів компанії і залучення засобів безпосередньо на фінансовому ринку без посередників. За цими цінними паперами мають бути встановлені обмежені державні

гарантії, які покликані забезпечити їх привабливість, як інструменту фондового ринку.

Створення системи фінансових гарантій в інвестиційній компанії може бути забезпечене також за рахунок страхування імпорту техніки й технологій в зарубіжних страхових компаніях. При цьому джерелом коштів для оплати страховки можуть служити валютні засоби, які надходять в рахунок оплати експортній продукції.

Для інформаційної підтримки та організації прикладної бази інвестиційного процесу, на наш погляд, слід передбачити активну співпрацю компанії з управліннями сільського господарства областей регіону, науково-дослідними інститутами, об'єднаннями товаровиробників АПК.

Найбільш перспективним в сучасних умовах фінансовим інструментом інвестування є лізинг. Він дозволяє здійснювати великомасштабні капітальні вкладення в розвиток матеріально-технічної бази сільськогосподарського виробництва. В порівнянні з іншими способами придбання устаткування (банківський кредит, купівля з відстроченням оплати і т. ін.) лізинг має ряд переваг, завдяки яким ми пропонуємо його як пріоритетний напрям інвестицій. Він дозволяє:

– підприємству-орендареві розширити виробництво й налагодити обслуговування техніки без значних одноразових витрат та залучення позикових коштів;

– вивільнити засоби орендаря для вкладення в інші заходи, оскільки витрати на придбання устаткування рівномірно розподіляються на весь термін дії договору;

– підтримувати в балансі підприємства оптимальне співвідношення власного і позикового капіталів, оскільки лізингове майно на ньому не відображається;

– на основі лізингових угод, що передбачають зобов'язання орендодавця, провести ремонт й технічне обслуговування устаткування із своєчасного та якісного проведенню ремонтних робіт;

– відносити лізингові платежі на собівартість продукції лізингоотримувача, а отже, знижує базу оподаткування по податку на прибуток, тоді як при прямому кредитуванні підприємства на купівлю обладнання виплату відсотків за користування позиковими ресурсами здійснюються з прибутку після оподаткування.

– шляхом використання механізму прискореної амортизації устаткування, зменшити суму податку на майно, базою оподаткування для якої є залишкова вартість устаткування, та здійснити економію

виплат податку на прибуток при початкових етапах реалізації інвестиційного проекту і отримати додаткову вигоду при обліку тимчасової вартості грошей.

Стратегічно важливим завданням, що стоїть перед сільськогосподарськими підприємствами є підтримка інтересу іноземних інвесторів до вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції. Увага зарубіжних партнерів обумовлена масштабністю ринку; природними багатствами, що забезпечують його всіма видами ресурсів; дешевизною робочої сили, що має високий освітній рівень та науковий потенціал; високим рівнем зносу основних фондів (понад 60%), що підвищує актуальність проблеми їх оновлення [7].

Принципово новий спосіб інвестування в Україну має концепцією венчурного капіталу. Виникнення венчурних інвестицій пов'язане з формуванням фонду венчурного капіталу, куди вносять кошти банки, страхові компанії, пенсійні фонди. Засновники призначають керівника компанією, якому довіряють управління капіталом від свого імені. Він веде пошук вигідних підприємств різних галузей, які мають перспективу розвитку. Знайшовши їх, фонд купує частину акцій компанії, надаючи частину свого капіталу. Особливістю венчурного капіталу є те, що від підприємства, що інвестується, не потрібно ніяких гарантій, забезпечення. Воно просто переходить в сумісне управління керівництва підприємства і венчурного фонду за умови тимчасової участі фонду, оскільки через деякий час його частка буде продана.

На наш погляд, необхідним елементом стратегічної політики будь-якого аграрного підприємства, орієнтованого на перспективу, має бути успішна самопрезентація з метою залучення уваги громадськості, а в їх числі й потенційних інвесторів. З цією метою ми пропонуємо створення клубу ефективних сільгосппідприємств, який сприятиме зростанню популярності у місцевих інвесторів господарств – членів клубу.

Бажання сільськогосподарських виробників рекламувати свою діяльність і перспективи розвитку ми рекомендуємо стимулювати, організовуючи різні конкурси для агропідприємств економічного, технологічного й інноваційного характеру. Інвестори іноді не підозрюють про існування вигідного для них підприємства, оскільки воно не заявляє про свою діяльність. Часта згадка в ЗМІ, участь в конкурсних відборах, причому виграш необов'язково може бути основною метою підприємства, створять хорошу репутацію господарству, що дуже важливе при ухваленні інвестиційних рішень.

Для посилення й прискорення інвестиційного процесу, підвищення ефективності інвестиційної діяльності, разом з розробкою інвестиційних програм та проектів соціально-економічного розвитку, на нашу думку, кожне сільськогосподарське підприємство мусить здійснити цілий комплекс заходів щодо забезпечення інвестицій.

Основні з них наведені на рис. 2.

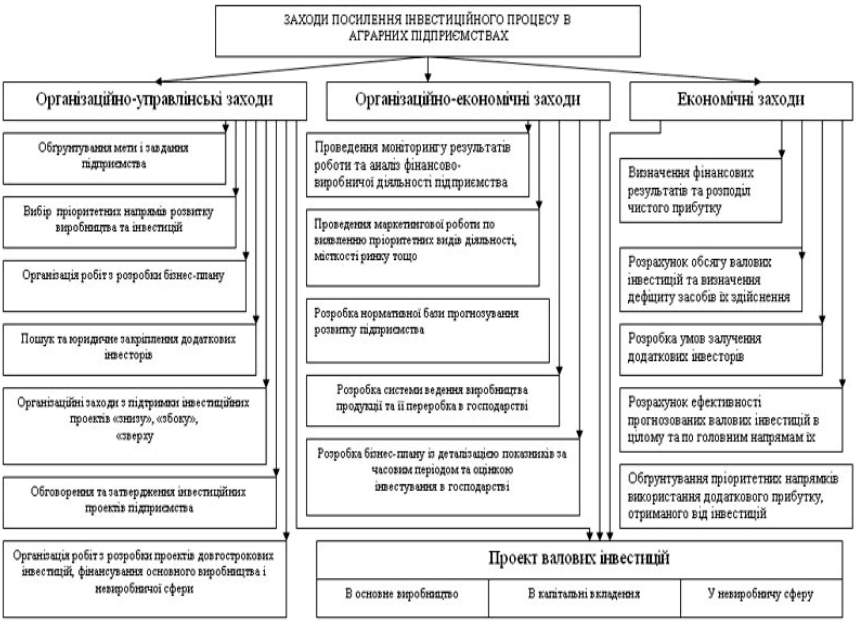

Рис. 2. Система основних заходів посилення інвестиційного процесу в аграрних підприємствах

Вони дозволяють не тільки підвищити обґрунтованість й привабливість проектів довгострокових інвестицій, але й мати, як керівництво до дії, проект валових інвестицій підприємства. У трьох його розділах (інвестиції в основне виробництво, інвестиції у формі капітальних вкладень та інвестиції в невиробничу сферу), разом із загальноприйнятими показниками, обґрунтовуються напрями й розміри інвестицій; джерела; умови, терміни надходження, освоєння і повернення залучених коштів; ефективність здійснення інвестицій; напрями, розмір та терміни використання отриманих додаткових прибутків.

Висновки. Активізація інвестиційного процесу багато в чому обумовлена обґрунтованістю стратегічного напряму, тактикою здійснення інвестицій, інвестиційним кліматом та механізмом інвестування в сільськогосподарському виробництві країни, регіону, конкретного підприємства. Пропоновані організаційно-економічні заходи інвестиційного розвитку аграрних підприємств направлені на залучення додаткових джерел інвестицій в сільське господарство, які необхідні для стабілізації виробництва й подальшого ефективного розвитку аграрного сектора. Вважаємо, що кожному підприємству необхідно розробити комплекс заходів, які забезпечать зростання інвестицій за рахунок внутрішніх джерел. Головними з них, на нашу думку, є збільшення обсягів та поліпшення якості продукції аграрних підприємств при зростанні ефективності виробництва.

Література.

1. ***Бланк И.А.*** Инвестиционный менеджмент / ***И.А. Бланк***. – К. : Эльга-Ника центр. 2001. – 448 с.

2. ***Зеленкова Н.М.*** Финансирование и кредитование капитальных вложений: Учебник / ***Н.М. Зеленкова***. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Финансы и статистика, 1990. – 221 с.

3. ***Ландарь І.В.*** Ранжування за рівнем інвестиційної привабливості / ***І.В. Ландарь*** // Регіональні перспективи. – 1999. – №4. – С. 3-5.

4. ***Недашківський М.М.*** Інвестиційний фонд регіонів України та джерела його формування / ***М.М. Недашківський*** // Фінанси України. – 2000. – № 2. – С. 79-85.

5. ***Ткаченко К.Л.*** Формування державної інвестиційної політики / ***К.Л. Ткаченко*** // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 86-91.

6. ***Черваньов Д. М.*** Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України / ***Д.М.Черваньов, Л.І. Нейкова***. – К. : Т-во «Знання», КОО, 1999. – 514 с.

7. ***Філіпенко А.С.*** Особливості розвитку іноземного інвестування в економіку України / ***А.С. Філіпенко*** // Фінанси України. – 2005. – № 2. – С. 79-82.

References.

1. ***Blank I.A.*** (2001). *Investicionnyj menedzhment [Investment management]*. Kiev: Jel'ga–Nika centr, p. 448 [in Russian].

2. ***Zelenkova N.M.*** (1990). *Finansirovanie i kreditovanie kapital'nyh vlozhenij [Financing and lending of capital investments]*. (3d ed.). Moscow: Finansy i statistika, p. 221 [in Russian].

3. ***Landar I.V.*** (1999). Ranzhuvannia za rivnem investytsiinoi pryvablyvosti [Ranking by level of investment attractiveness]. *Rehionalni perspektyvy – Regional perspectives,* No 4, pp. 3-5 [in Ukrainian].

4. ***Nedashkivskyi M.M.*** (2000). Investytsiinyi fond rehioniv Ukrainy ta dzherela yoho formuvannia [Investment fund of regions of Ukraine and sources of its formation]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine,* No 2, pp. 79-85 [in Ukrainian].

5. ***Tkachenko K.L.*** (2003). Formuvannia derzhavnoi investytsiinoi polityky [Formation of state investment policy]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine,* No 1, pp. 86-91 [in Ukrainian].

6. ***Chervanov D.M., & Neikova L.I.*** (1999). *Menedzhment innovatsiino-investytsiinoho rozvytku pidpryiemstv Ukrainy [Management of innovation and investment development of enterprises of Ukraine]*. Kiev: T-vo «Znannia», KOO, p. 514 [in Ukrainian].

7. ***Filipenko A.S.*** (2005). Osoblyvosti rozvytku inozemnoho investuvannia v ekonomiku Ukrainy [Features of the development of foreign investment in the economy of Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine,* No 2, pp. 79-82 [in Ukrainian].

Анотація.

Пономарьов О.С. Інституціональні складові управління інноваційно-інвестиційним розвитком суб'єктів аграрного бізнесу.

В статті досліджено проблему підвищення ефективності управління активами сільськогосподарських підприємств, що знаходяться у власності держави. Надано рекомендації щодо підвищення ефективності управління пакетами акцій підприємств третьої сфери АПК. Рекомендовано сільськогосподарським підприємствам використовувати декілька варіантів залучення недержавних інвестицій. Доведена вигода створення ФПГ, що полягає у: створенні об'єктивних передумов скорочення витрат виробництва за рахунок мінімізації оплати банкам за надання кредитів, зростанні можливості отримання вищих доходів від реалізації продукції за рахунок зростання цін в результаті поглибленої переробки сільськогосподарської сировини та підвищення якості кінцевого продукту. З метою прискорення процесу формування ФПГ запропоновано чотири способи їх організації. Акцентовано увагу на поетапному створенні вертикально інтегрованих формувань. З метою формування інвестиційних ресурсів запропоновано використання концесій. Необхідним заходом активізації інвестиційного процесу рекомендовано створення державної інвестиційної компанії на регіональному рівні. Встановлено, що стратегічно важливим завданням, що стоїть перед сільськогосподарськими підприємствами є підтримка інтересу іноземних інвесторів до вітчизняного ринку сільськогосподарської продукції. Необхідним елементом стратегічної політики будь-якого аграрного підприємства, орієнтованого на перспективу, має бути успішна самопрезентація з метою залучення уваги громадськості, а в їх числі й потенційних інвесторів. З цією метою запропоновано створення клубу ефективних сільгосппідприємств, який сприятиме зростанню популярності у місцевих інвесторів господарств – членів клубу.

Ключові слова: *інвестиції, інноваційно-інвестиційний розвиток, інвестиційний процес, інвестиційні інструменти.*

Аннотация.

Пономарев А.С. Институциональные составляющие управления инновационно-инвестиционным развитием субъектов аграрного бизнеса.

В статье исследована проблема повышения эффективности управления активами сельскохозяйственных предприятий, находящихся в собственности государства. Даны рекомендации по повышению эффективности управления пакетами акций предприятий третьей сферы АПК. Рекомендовано сельскохозяйственным предприятиям использовать несколько вариантов привлечения негосударственных инвестиций. Доказана выгода создания ФПГ, заключающаяся в создании объективных предпосылок сокращения издержек производства за счет минимизации оплаты банкам за предоставление кредитов, росте возможности получения высоких доходов от реализации продукции за счет роста цен в результате углубленной переработки сельскохозяйственного сырья и повышения качества конечного продукта. С целью ускорения процесса формирования ФПГ предложено четыре способа их организации. Акцентировано внимание на поэтапном создании вертикально интегрированных формирований. С целью формирования инвестиционных ресурсов предложено использование концессий. Необходимым мероприятием активизации инвестиционного процесса рекомендуется создание государственной инвестиционной компании на региональном уровне. Установлено, что стратегически важной задачей, которая стоит перед сельскохозяйственными предприятиями является поддержка интереса иностранных инвесторов к отечественному рынку сельскохозяйственной продукции. Необходимым элементом стратегической политики любого аграрного предприятия, ориентированного на перспективу, должна быть успешная самопрезентация с целью привлечения внимания общественности, а в их числе и потенциальных инвесторов. С этой целью предложено создание клуба эффективных сельхозпредприятий, который будет способствовать росту популярности у местных инвесторов хозяйств – членов клуба.

Ключевые слова: *инвестиции, инновационно-инвестиционное развитие, инвестиционный процесс, инвестиционные инструменты.*

Abstract.

Ponomarev O.S. Institutional components of the management of innovation and investment development of subjects of agrarian business.

In the article the problem of increase of efficiency of assets management of agricultural enterprises owned by the state. Recommendations for improving the efficiency of the management of blocks of shares of enterprises of the third sphere of agribusiness. Recommended agricultural enterprises can use several options for attracting private investments. Proven benefits of creating an FPG, which is to create objective conditions to reduce production costs by minimizing the payment to banks for granting credits, the growth opportunities high income from product sales due to the increase in prices as a result of the deep processing of agricultural raw materials and improve the quality of the final product. With the purpose of acceleration of process of formation of the PPG suggested four ways their organization. The attention is focused on the gradual creation of a vertically integrated groups. With the purpose of formation of investment resources proposed the use of concessions. The event of activation of the investment process recommended the establishment of a

public investment company on the regional level. It is established that the strategically important challenge facing agricultural enterprises is to support the interest of foreign investors to the domestic market for agricultural products. An essential element of the strategic policy of any agricultural enterprise focused on the future, must be a successful self-presentation to attract the attention of the public, including potential investors. To this end, proposed the creation of the club of efficient agricultural producers, which will promote growth of popularity among local investors and farms of club members.

Key words: *investment, innovative-investment development, investment process, investment instruments.*

УДК: 631.16:631.11

АНАЛІЗ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

РАЙТЕР Н.І., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Фінансове становище сільськогосподарських підприємств, їх фінансова стійкість, платоспроможність, ефективне функціонування, а отже і задоволення економічних вигод власників, значною мірою залежать від того, яким обсягом капіталу загалом вони розпоряджається, чи є оптимальною частка в ньому власного капіталу, а саме головне наскільки якісно капітал підприємства трансформується у основні та оборотні засоби виробництва. Власний капітал сільськогосподарських підприємств – це попередньо сформовані та акумульовані власником або власниками фінансові ресурси, які спрямовуються на формування майна підприємства (необоротних та оборотних активів), а також накопичені в результаті господарської діяльності фінансові ресурси, які у вигляді нерозподіленого прибутку авансуються в господарську діяльність.

Власний капітал підприємства є основним джерелом формування його майна. Наявність власного капіталу – це запорука діяльності будь-якого підприємства, оскільки без нього неможливо сформувати первинні виробничі фонди (основні засоби та виробничі запаси).

У зв'язку з тим, особливої актуальності набуває питання дослідження наявності та ефективності використання власного капіталу в сільськогосподарських підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні проблеми формування власного капіталу підприємств як основного чинника забезпечення їх фінансової стійкості підприємств розглядаються в працях провідних іноземних вчених, таких як Е. Альтман, В.Х. Бівер, Р. Лис, Р.С. Сайфулін та інші. Фундаментальні та прикладні питання аналізу власного капіталу та ефективності його використання вивчали у своїх працях провідні вітчизняні науковці, а саме І.О. Бланк [2], Ф.Ф. Бутинець[3], Г. А. Крамаренко [9], Т.Г. Камінська [8], В.В. Ковальов, Л.В. Івченко [5], Я.П. Іщенко [6] та ін. В свою чергу питання формування та ефективності використання власного капіталу в сільськогосподарських підприємствах висвітлювали у свої дослідженнях В.В. Сопко, А.В. Джошар [4], А.М. Кадацька [7] та інші.

Проте, формування та ефективність використання власного капіталу сільськогосподарських підприємств як основи здійснення їх господарської діяльності вимагає більш глибшого і комплексного аналізу.

Формулювання цілей статті. Аналіз формування та ефективності використання власного капіталу зазвичай проводять на рівні окремих підприємств. Метою даного дослідження є проведення аналізу власного капіталу сільськогосподарських підприємств України, що дозволить виявити загальні тенденції та закономірності, щодо динаміки власного капіталу, його структури та ефективності використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Що стосується сутності власного капіталу, то О.В. Ареф'єва та І.М. Мягких пропонують розглядати його як загальну вартість коштів суб'єкта господарювання, які на правах власності належать йому та використовуються для створення певної частини активів і гарантують інтереси його кредиторів [1, с. 166].

Бутинець Ф.Ф. під власним капіталом вбачав частину фінансових ресурсів, грошові кошти, вкладені в підприємницьку діяльність із метою отримання прибутку[3, с. 317]. З позицій фінансового аналізу власний капітал підприємства розглядається як його власні фінансові ресурси, які сформовані за рахунок первинного капіталу, наданого власником, інших внесків юридичних та фізичних осіб, резервів, накопичених підприємством та спрямовані на забезпечення потреби підприємства в основних та оборотних коштах[9, с. 337; 14, с. 263].

Зазначимо, що існує також бухгалтерський підхід до визначення власного капіталу, який знайшов своє відображення у Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку №1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», який визначає капітал як частину в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань [10].

Протягом 2012-2016 років обсяг власного капіталу сільськогосподарських підприємств України збільшився у 2,5 рази, а протягом 2016 року зріс на 93638,1 млн. грн. або 34,4 %

Власний капітал сільськогосподарських підприємств зростав пропорційно до нарощування площ їх землекористування. Як наслідок ми спостерігаємо відповідне зростання у 2,5 рази показника забезпеченості власним капіталом з розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Відмітимо, що темп зростання власного капіталу з розрахунку на одного працівника вказує на підвищення рівня інтенсифікації виробництва у підприємствах.

Таблиця 1

Динаміка показників забезпеченості власним капіталом сільськогосподарських підприємств України, станом на кінець року

Показники	***Роки***					***2016 р. у % до 2012 р.***
	2012	***2013***	***2014***	***2015***	***2016***	
Власний капітал, млрд. грн.	146,2	154,8	162,1	272,4	366,0	250,3
в т. ч. з розрахунку на 1 га с.-г. угідь, тис. грн.	7,1	7,5	7,9	13,3	17,6	247,3
1 працівника, тис. грн.	229,4	251,0	287,8	513,5	671,1	292,6
1 грн. витрат виробництва, грн.	1,15	1,03	0,89	1,03	1,17	102,2

** Розраховано автором на основі [12, с.172]*

Натомість розмір власного капіталу сільськогосподарських підприємств з розрахунку на 1 грн. виробничих витрат протягом останніх п'яти років спочатку зменшився, однак в 2015-2016 роках зріс до рівня 2012 року та 2,2 % перевищив його. З однієї сторони така зміна аналізованого показника свідчить про те, що витрати сільськогосподарських підприємств зростають швидше ніж його власний капітал. З іншої сторони у деяких випадках зниження показників капіталомісткості в теперішньому часі є виправданими задля зростання ефективності діяльності підприємства в майбутньому.

Процес капіталізації сільськогосподарських підприємств суттєво відрізнявся в залежності від виду їх економічної діяльності. Протягом аналізованого періоду найбільші темпи зростання власного капіталу спостерігались в сільськогосподарських підприємств, які займались вирощуванням однорічних і дворічних культур. А саме, розмір власного капіталу цих підприємств зріс майже у 2,9 рази. Зазначимо також, що беручи до уваги специфіку ведення сільського господарства в Україні, основна питома вага власного капіталу сільськогосподарських підприємств припадає на підприємства, які вирощують однорічні та дворічні культури. Їх частка у загальному розмірі власного капіталу сільськогосподарських підприємств складає станом на кінець 2016 року 80,7 %.

Друге місце за загальними темпами капіталізації посідають підприємства, які займались відтворенням рослин, власний капітал яких зріс майже у 2,2 рази. При тому розмір власного капіталу таких підприємств складає лише 2,4 % загального обсягу власного капіталу всіх сільськогосподарських підприємств.

В сільськогосподарських підприємствах, які займаються тваринництвом обсяг власного капіталу у 2016 році порівняно з 2012 роком збільшився на 82,2%, а в підприємствах які вирощують багаторічні культури – на 54,9%. Тут відмітимо, що підприємства галузі тваринництва мають порівняно високу питому вагу в загальному обсязі власного капіталу – 17,0 %. А в підприємств із змішаним сільськогосподарським виробництвом взагалі загальний розмір власного капіталу є від'ємним через те, що непокритий збиток господарств перевищував розмір іншого авансованого капіталу.

Як показує рис. 1, збільшення власного капіталу сільськогосподарських підприємств протягом аналізованого періоду відбувалось не синхронно. Так, основне зростання власного капіталу сільськогосподарських підприємств, які займались вирощуванням однорічних та дворічних культур та тваринництвом відбулось у 2015 році, підприємств, які вирощували багаторічні культури – у 2016 році, а підприємств, які займались відтворенням рослин – у 2013 році.

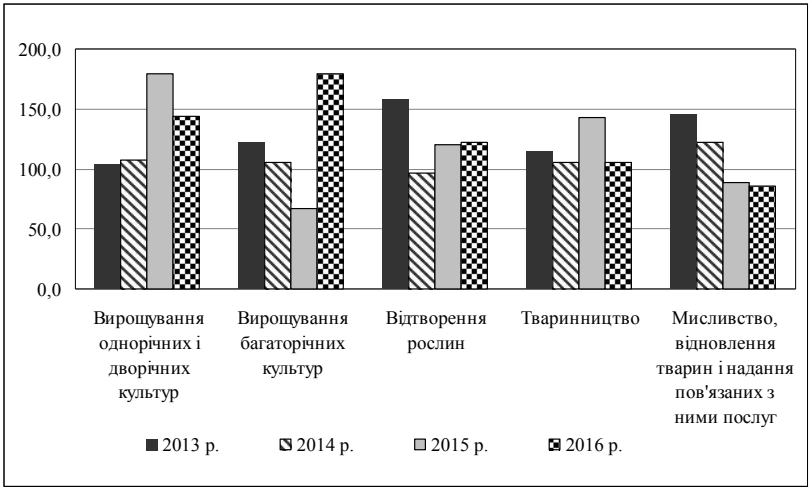

Рис. 1. Індекси зростання власного капіталу сільськогосподарських підприємств України за видами економічної діяльності, [12, с. 178]

Незважаючи на позитивне зростання розміру власного капіталу сільськогосподарських підприємств України, його частка у структурі джерел фінансування господарської діяльності протягом останніх років катастрофічно зменшилась, як наслідок знизились показники фінансової автономії та фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств (рис. 2).

При тому, зазначимо, що показник фінансової стійкості підприємств, які займаються тільки тваринництвом у 2016 році на 77,3% був вищим, порівняно з аналогічним показником підприємств, які займаються вирощуванням однорічних та дворічних культур.

Більшість сільськогосподарських підприємств функціонує на межі ймовірності банкрутства, а деякі вже є неплатоспроможними та фінансово залежними від кредиторів. Ситуація ще більше усугубляється надмірним зростанням поточних зобов'язань та забезпечень сільськогосподарських підприємств, частка який у структурі балансу станом на кінець 2016 року становила 72,1 %.

Власний капітал сільськогосподарських підприємств, як уже йшлось вище може набувати форми авансованого (інвестованого) капіталу та накопиченого (зароблено го) капіталу.

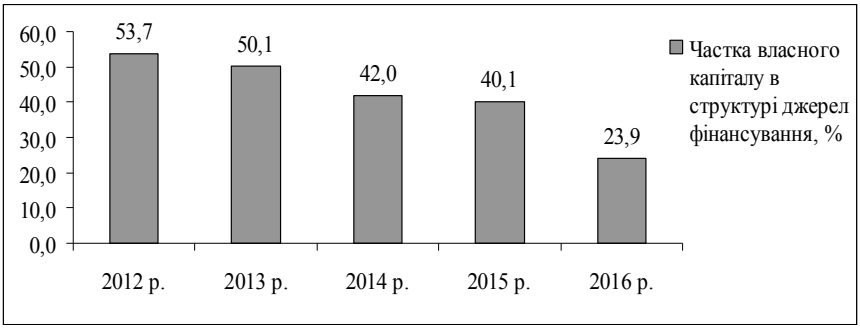

Рис. 2. Частка власного капіталу у структурі джерел фінансування сільськогосподарських підприємств України, [12, с. 172]

З позиції концепції кругообігу капіталу – інвестований або авансований капітал це первинна форма капіталу, виражена переважно у грошовій формі, хоча власники можуть авансувати у виробництво певні майнові цінності (землю, транспортні засоби, трактори і автомобілі, будинки та споруди). Окрім інвестованого капіталу, в складі власного капіталу є накопичений капітал, тобто виражена у вигляді нерозподіленого прибутку додана вартість капіталу (К´) одержана підприємством в результаті використання інвестованого капіталу. Основним джерелом приросту власного капіталу підприємства є прибуток, за рахунок якого підприємство може формувати резервний капітал або здійснювати дооцінку капіталу, решта прибутку капіталізується (реінвестується) у вигляді нерозподіленого прибутку.

В структурі власного капіталу сільськогосподарських підприємств України переважаючу частку займає нерозподілений прибуток. При тому як видно з рис.3., питома вага нерозподіленого прибутку станом на кінець 2016 року порівняно із кінцем 2012 року зросла на 16,5 відсоткових пунктів, а розмір даного джерела фінансування збільшився майже у 2,4 рази.

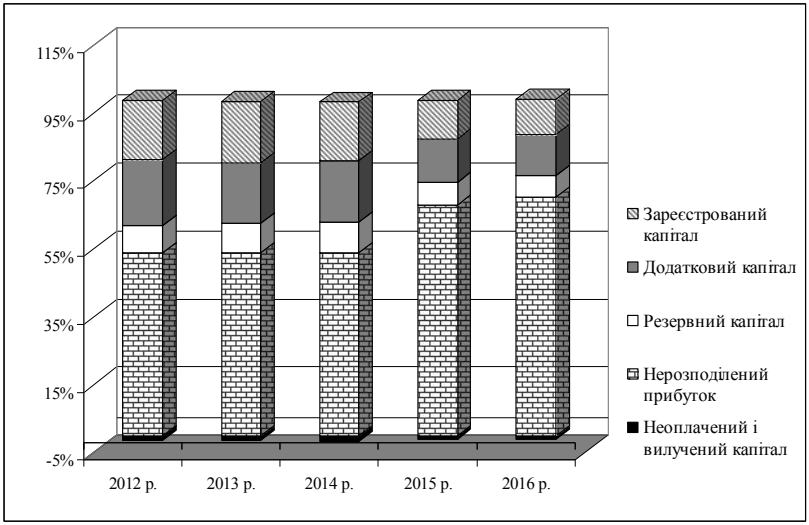

Рис. 3. Динаміка структури власного капіталу сільськогосподарських підприємств України, [12, с. 178]

Структура власного капіталу сільськогосподарських підприємств суттєво відрізняється залежно від виду їх економічного діяльності. Так, з таблиці 2 видно, що більше 70 % власного капіталу сільськогосподарських підприємств, які вирощують однорічні та дворічні культури, а також багаторічні культури, складає нерозподілений прибуток. В підприємствах діяльність яких пов'язана з тваринництвом, частка нерозподіленого прибутку у власному капіталі складала станом на кінець 2016 року 68,5 %, а в підприємствах які займаються відтворенням рослин – 54,5 %. При тому, зберігається загальна тенденція, що розмір власного капіталу формується здебільшого за рахунок нерозподіленого прибутку.

Аналізуючи структуру власного капіталу відмітимо, що у всіх підприємствах, крім тих що займаються вирощуванням багаторічних культур питома вага додатково вкладеного капіталу є більшою ніж питома вага зареєстрованого капіталу.

Питома вага резервного капіталу в загальному знаходиться в межах норми, тобто більша 5,0 %, крім сільськогосподарських підприємств, які вирощують багаторічні культури та займаються тваринництвом.

Таблиця 2

Структура власного капіталу сільськогосподарських підприємств України за видами економічної діяльності, станом на кінець 2016 року, (%)

	Зареєстрований капітал	*Додатковий капітал*	*Резервний капітал*	*Нерозподілений прибуток*	*Неоплачений і вилучений капітал*	*Власний капітал всього*
Сільське господарство, загалом	10,6	12,1	6,7	71,6	-1,0	100,0
Вирощування однорічних і дворічних культур	8,6	11,2	7,2	73,6	-0,5	100,0
Вирощування багаторічних культур	19,1	7,9	3,6	75,0	-5,6	100,0
Відтворення рослин	15,5	23,9	7,9	54,5	-1,8	100,0
Тваринництво	14,6	15,2	4,0	68,5	-2,2	100,0

** Розраховано автором на основі [12, с.178]*

Здійснюючи аналіз власного капіталу сільськогосподарських підприємств, особливу увагу слід приділити ефективності його використання. Ефективність використання власного капіталу виражається перш за все динамікою коефіцієнтів рентабельності його та оборотності.

Таблиця 3

Динаміка показників ефективності використання власного капіталу сільськогосподарських підприємств України

Показники	*Роки*					*2016 р. до 2012 р.; ±*
	2012	*2013*	*2014*	*2015*	*2016*	
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	1,065	0,995	1,266	1,284	1,062	-0,003
Тривалість обороту власного капіталу, днів	338	362	284	280	339	+ 1
Рентабельність власного капіталу, %	18,0	9,5	13,0	37,0	24,3	+ 6,3
Період окупності власного капіталу, років	5,5	10,4	7,6	2,7	4,1	-1,4

** Розраховано автором на основі [12, с.178, с.181-187]*

Як показують результати аналізу в таблиці 3, коефіцієнти ефективності використання власного капіталу не мають чіткої тенденції. Протягом останніх років як коефіцієнт оборотності власного капіталу, так і його рівень рентабельності спочатку зменшились у 2013 році, потім протягом двох років зростали, однак станом на кінець 2016 року знову знизились. При тому, коефіцієнт оборотності власного капіталу зменшився до базисного рівня, а темп падіння рівня рентабельності не був таким високим. Отже, рівень рентабельності власного капіталу, протягом 2012-2016 років загалом зріс на 6,3 відсоткових пунктів, що призвело до відповідного скорочення періоду окупності власного капіталу. Зменшення рентабельності власного капіталу сільськогосподарських підприємств, перш за все слід пов'язувати із зниженням обсягу одержаного ними чистого прибутку, хоча з іншої сторони швидке нарощування обсягу капіталовкладень також сповільнює період окупності капіталу, а ефект від цих капіталовкладень є відстроченим в середньому на 5-7 років.

Отже, протягом аналізованого періоду сільськогосподарські підприємства України характеризувались порівняно високими показниками ефективності використання власного капіталу. При тому, ці показники мають позитивну тенденцію до зростання, що свідчить про перспективне підвищення ефективності використання власного капіталу. Найефективніше власний капітал використовується в сільськогосподарських підприємствах, які займаються вирощуванням однорічних та дворічних культур, де рівень рентабельності власного капіталу становив у 2016 році 27,7 %.

Висновки. За результатами проведеного дослідження ми встановили, що загалом обсяг власного капіталу сільськогосподарських підприємств України протягом останніх п'яти років мав позитивну тенденцію до зростання. Нами зафіксовано збільшення показників забезпеченості власним капіталом з розрахунку на одиницю затрачених земельних та трудових ресурсів. За вкладом у загальний обсяг власного капіталу 80,7 % займають сільськогосподарські підприємства, які вирощують однорічні та дворічні культури. В цих підприємствах спостерігаються найвищий темп зростання вартості власного капіталу, найбільш оптимальна структура власного капіталу та найвищий показники рентабельності власного капіталу. Однак, фінансовий стан цих підприємств характеризується найнижчими показниками фінансової незалежності (автономії) та фінансової стійкості, оскільки тут зафіксована найнижча частка власного капіталу у структурі всіх джерел фінансування господарської діяльності.

Високий рівень рентабельності як власного капіталу зокрема так і усієї господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, дозволяє більшими темпами здійснювати капіталізацію прибутку. Для фінансування господарської діяльності необхідно активно використовувати довгострокові кредити та позики, як порівняно не дороге джерело стійких пасивів. Окрім того, сільськогосподарським підприємствам слід більше уваги приділяти формуванню оптимальної структури капіталу, яке в свою чергу має здійснюватися не ситуативно, а базуватись на розроблену фінансову стратегію.

Література.

1. ***Ареф'єва О.В., Мягких І.М., Росумака Т.Г.*** Власний капітал підприємства та проблеми його формування. Інтелект XXI. 2016. № 6. С. 161-169

2. ***Бланк И.А.*** Управление формированием капитала. Київ: «Ника-Центр», 2000. 512 с.

3. ***Бутинець Ф.Ф.*** Бухгалтерський фінансовий облік : підручник; 8-е вид., доп. і перероб. Житомир : Рута, 2009. 912 с.

4. ***Джошар А.В.*** Теорія і практика управління власним капіталом (обліково-аналітичний аспект) : монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2016. 168 с.

5. ***Івченко Л.В., Удовик Н.Л.*** Власний капітал: джерела формування та функції. Молодий вчений. 2016. № 1(28), Ч. 1. С. 55-59.

6. ***Іщенко Я.П., Галайда Л.В.*** Теоретичні основи формування власного капіталу підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 15., Ч. 1. С. 146-148.

7. ***Кадацька А.М.*** Власний капітал сільськогосподарських підприємств, як економічна категорія, його значення та структура. Вісник Сумського національного аграрного університету : науковий журнал. - Сер. «Фінанси і кредит». Суми : ВТД «Університетська книга». 2013. № 2. С. 95-106.

8. ***Камінська Т.Г.*** Економічна сутність та класифікаційні характеристики капіталу підприємств. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2011. №2(20). С.230-245.

9. ***Крамаренко Г.О., Чорна О.Є.*** Фінансовий аналіз : підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 392с.

10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» / затверджене наказом Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws /show/z0336-13

11. ***Пласкова Н.С.*** Стратегический и текущий экономический анализ : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Эксмо, 2010. 640 с.

12. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання» 2016 рік. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 628 с.

13. ***Хома І.Б., Андрушко Н. І., Слюсарчик К.М.*** Фінансовий аналіз: навч. посібник. Львів: Видавництво НУ «Львівська політехніка», 2009. 344 с.

References.

1. ***Arefieva O.V., Miagkyh I.M., & Rosumaka T.G.*** (2016) Vlasnyi capital pidpryiemstva ta problem yogo formuvannia [The equity capital of enterprise and problems of its formation]. *Intellect XXI – Intelligence XXI,* Vol. 6, pp. 161-169 [in Ukrainian].

2. ***Blank I.O.*** (2000) *Upravlieniie formirovaniiem kapitala [Management of capital formation]*. Kyiv : Nika-Centre, p. 512 [in Russian].

3. ***Butynec' F.F.*** (2009) *Buhgaltersky i finansovyi oblik [Financial accounting]*. Zhytomyr : Ruta, p. 912 [in Ukrainian].

4. ***Joshar A.V.*** (2016) *Teoria i praktuka upravlinni avlasnym kapitalom (oblikovo analitychnyi aspekt) [Theory and practice of owner capital management (accounting and analytical aspect)]*. Kyiv : NNTs IAE, p. 168 [in Ukrainian].

5. ***Ivchenko L.V., & Udovyk N.L.*** (2016). Vlasnyikapital : jerela formuvannia ta funkcii [Owner capital: sources of formation and functions]. *Molodyi vchenyi – Young scientist,* Vol. 1 (28)., pp. 55-59 [in Ukrainian].

6. ***Ishchenko Y.P., & Halaida L.V.*** (2015) Teoretychni osnovy formuvannia vlasnogo kapitalu pidpryiemstva [Theoretical foundations of the enterprise's equity formation]. *Naukovyi visnyk KhDU – Scientific Bulletin of Kherson state University,* Issue. 15. Vol. 1, pp. 146-148 [in Ukrainian].

7. ***Kadats'ka A.M.*** (2013) Vlasnyi capital sil's'kogospodars'kyh pidpryiemstv yak ekonomichna kategoriia, yogo znachennia ta struktura [Own capital of agrarian enterprises as an economical category, its value and structure], *Visnyk SNAU (Finance and credit) – Bulletin of Sumy national agrarian University : scientific journal. Series «Finance and credit»,* Sumy : Universytets'ka knyha, Vol. 2, pp. 95-106 [in Ukrainian].

8. ***Kamins'ka T.G.*** (2011). Ekonomichna sutnist' ta klasyfikaciini kharesterystyky kapitalu pidpryemstv [Economic essence of enterprise capital and its classification characteristics]. *Problemy teorii ta metodologii buhgalters'kogo obliku, controliu i analizu – Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis,* Vol. 2 (20), pp. 230-245 [in Ukrainian].

9. ***Kramarenko H.O., & Chorna O.Y.*** (2008). Finansovyi analis [Financial analysis]. Kyiv : CNL, p. 392 [in Ukrainian].

10. Nacional'ne polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku № 1 «Zagal'ni vymogy do finansovoi' zvitnosti» / zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrai'ny vid 07.02.2013 r. № 73 [National Regulation (standard) of accounting 1 «General requirements for financial statements» Sht. by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 07.02.2013 Under No 73]. *zakon2.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws /show/z0336-13 [in Ukrainian]

11. ***Plaskova N.S.*** (2010). *Strategicheskii i tekushchii ekonomicheskii analiz [Strategic and current economic analysis]*. (2 d ed.). Moscow : Eksmo, p. 640 [in Russian].

12. *Statystychnyj zbirnyk «Dijal'nist' sub'jektiv gospodarjuvannja» 2016 rik. Kyi'v: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrai'ny [Statistical publication «Activities of business entities» in 2016. Kyiv: State statistics service of Ukraine]*. (2017). Kyiv : Derzhstat, p. 628 [in Ukrainian].

13. ***Khoma I.B., Andrushko N.I., & Sliusaruk K.M.*** (2009). *Finansovyi analiz [Financial analysis]*. Lviv : NU «Lvivska Politekhnika», p. 344 [in Ukrainian].

Анотація.

Райтер Н.І. Аналіз власного капіталу сільськогосподарських підприємств.

У статті розглянуто власний капітал як важливий фактор здійснення господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Здійснено аналіз формування та ефективності використання власного капіталу сільськогосподарських підприємств України. Виявлено загальні тенденції та закономірності, щодо динаміки власного капіталу загалом та його окремих складових. Особливу увагу спрямовано на вивчення власного капіталу сільськогосподарських підприємств в розрізі окремих видів їх економічної діяльності. Проаналізовано рівень забезпеченості сільськогосподарських підприємств власним капіталом та ефективності його використання. Встановлено, що за *вкладом у загальний обсяг власного капіталу 80,7% займають сільськогосподарські підприємства, які вирощують однорічні та дворічні культури. В цих підприємствах спостерігаються найвищий темп зростання вартості власного капіталу та найвищий показники рентабельності власного капіталу.*

Ключові слова: капітал, власний капітал, сільськогосподарські підприємства, структура власного капіталу, аналіз власного капіталу, ефективність використання власного капіталу

Аннотация.

Райтер Н.И. Анализ собственного капитала сельскохозяйственных предприятий.

В статье рассмотрено собственный капитал как важный фактор осуществления хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий. Проведено анализ формирования и эффективности использования собственного капитала сельскохозяйственных предприятий Украины. Выявлены общие тенденции и закономерности динамики собственного капитала в целом и его отдельных составляющих. Особое внимание направлено на изучение собственного капитала сельскохозяйственных предприятий в разрезе отдельных видов их экономической деятельности. Проанализированою уровень обеспеченности сельскохозяйственных предприятий собственным капиталом и эффективности его использования. Установлено, что по вкладу в общий объём собственного капитала 80,7% занимают сельскохозяйственные предприятия выращивающие однолетние у двулетние культуры. В этих предприятиях наблюдаются высокий темп роста стоимости собственного капитала и высокий показатели рентабельности собственного капитала.

Ключевые слова: *капитал, собственный капитал, сельскохозяйственные предприятия, структура собственного капитала, анализ собственного капитала, эффективность использование собственного капитала.*

Abstract.

Raiter N.I. Analysis of agricultural enterprises equity capital.

In the article, equity capital of agricultural enterprises is considered. The analysis of equity capital formation and efficiency of equity capital using in Ukrainian agricultural enterprises are carried out. The general tendencies and regularities of equity capital dynamics and its separate components are revealedParticular attention is directed to researching of agricultural enterprises equity capital of various types of economic activity.The level of equity capital adequacy in agricultural enterprises and efficiency of its using have been analyzed.In the article we established that 80,7% of the total amount of agricultural enterprises equity capital are occupied by agricultural enterprises, which produce one-year crops and two-year crops. In these enterprises, the highest growth rate of equity capital and the highest level of profitability ratio of equity capital are observed.

Key words: *capital, equity capital, agricultural enterprises, structure of equity capital, equity capital analysis, efficiency of equity capital using.*

УДК 338.24

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ВЕНЧУРНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

РИЖИКОВА Н.І., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА

Постановка проблеми у загальному вигляді. Україна щоб не залишитися на узбіччі науково-технічного прогресу вимушена прийняти глобальний виклик, адекватно і професійно реагувати на тенденції світових ринків для забезпечення своїх національних інтересів, економічної безпеки і сталого розвитку. Особлива роль в цьому процесі належить формуванню та розвитку ринку венчурного інвестування агропромислових підприємств та об'єднань в Україні з метою рівноправної і незалежної інтеграції в світовий інноваційний простір. Венчурні фонди в Україні використовуються для оптимізації управління активами фінансово-промислових холдингів та зниження податкового навантаження, тоді як у світі венчурне інвестування (або інвестування ризикового капіталу) залишається одним із найважливіших джерел капіталу для компаній, швидкий ріст та розвиток яких постійно потребує додаткових зовнішніх інвестицій (як правило, це підприємства малого та середнього бізнесу). Венчурні

інвестиційні фонди в Україні повинні стати головною ланкою зв'язку між інвестиціями та інноваціями як складовими економічного зростання.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дослідженням механізму функціонування венчурного капіталу в Україні, проблемами запровадження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку національної економіки займалася велика кількість видатних вчених, серед яких слід відзначити Т. Васильєву, В.М. Геєця, О.І. Дація, О.В. Крисального, Н. Клименко, А. Мертенса, Г.Л. Піратовського, О. Романішина, О.В. Ульяницьку та інших. Визнаючи безперечні досягнення вищенаведених науковців, слід наголосити на необхідності удосконалення механізму формування ринку венчурного інвестування підприємств та об'єднань агропромислового виробництва, ролі держави у формуванні інноваційно-інвестиційної моделі розвитку національної економіки.

Формулювання цілей статті. Ціллю статті є обґрунтування складових механізму формування та функціонування ринку венчурного інвестування, закономірностей та тенденцій розвитку венчурного капіталу як сучасної форми фінансування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Венчурний капітал як форма інвестування має ряд специфік, які обумовлюють особливості формування ринку венчурних інвестицій. Він може надаватися венчурним фондом на безпроцентній та безповоротній основі. В обмін на отримані від фонду кошти підприємство передає йому акції, підтверджуючи право фонду на участь у розподілі прибутку. Крім того, основним завданням під час вкладання венчурного капіталу є не отримання дивідендів, а підвищення капіталізації підприємства, що викликає зростання ціни акцій і Національного фондового ринку.

Враховуючи дані особливості, можна сформулювати умови необхідні для залучення венчурного капіталу до переробних підприємств продовольчої сфери. Зокрема, підприємство, яке зацікавлене в отриманні венчурних інвестицій, має бути акціонерним товариством або підлягати акціонуванню у ході реалізації інвестиційного проекту. Крім того, об'єкт інвестування повинен мати перспективний інноваційний портфель, передумови для інтенсивного розвитку та швидкого зростання ціни акцій, потенційного чи реального покупця цінних паперів, а також налагоджений механізм їх продажу, бути присутнім на ринку або бачити його перспективне зростання.

Венчурний фонд як акумулятор фінансових коштів дозволяє спрямовувати значні інвестиції на досить тривалий термін у перспективні виробництва і технології. У той самий час особливістю функціонування венчурного капіталу є те, що венчурний фонд, насамперед, зацікавлений у швидкому зростанні продуктивності підприємства за рахунок спрямування прибутку на розвиток виробництва і просування високотехнологічних продуктів на ринок [1].

Для досягнення цієї мети інвестори, що вкладають у підприємства венчурний капітал, беруть участь в його управлінні як фінансові менеджери. Венчурні інвестиції не потребують гарантій та застав повернення капіталу, тому єдиною гарантією для венчурних інвесторів є їх особистий досвід та кваліфікація під час відбору об'єкта інвестування та подальшої участі в його управлінні.

У світовій практиці основними умовами для розвитку венчурної індустрії, є:

– наявність науково-освітньої бази – сильного дослідницького сектора, розвиненість наукових шкіл, які ведуть безперервний цикл досліджень;

– зрілість фінансового ринку – розвиненість фінансових інститутів і ринків, страхового й пенсійного секторів, наявність фондового ринку;

– політична й макроекономічна стабільність, стабільний економічний ріст;

– стабільний попит з боку державного й приватного секторів на наукові дослідження й розробки;

– наявність вільних й «довгих» грошей в економіці [2].

Більшість перерахованих вище умов, в тому або іншому ступені не притаманні для сьогоднішньої ситуації в Україні. Інвестиційно-інноваційна система України переживає не найкращі часи свого становлення та розвитку, що пов'язано, перш за все з політичними подіями та економічною кризою.

Але не зважаючи на це, попит на гроші з боку українських високотехнологічних компаній був, є і буде завжди. Більш того, потреба в венчурному капіталі особливо помітна в невеликих, молодих фірмах, бо всі традиційні джерела залучення інвестицій для них виявляються недоступними. Сьогодні вітчизняні банки воліють не братися за подібні проекти через високі ризики, адже творці нових фірм часто не мають кредитної історії й не можуть забезпечити адекватну (переважно подвійну) заставу. Крім того, багато інновацій у

результаті виявляються безперспективними, а в руках банкірів, як правило, немає інструментів і навичок, необхідних для оцінки потенційного ринку. В таблиці 1 наведені тенденції щодо фінансування на ранніх стадіях підприємств окремих галузей економіки України.

Таблиця 1

Розподіл числа і обсягів інвестицій на ранніх стадіях фінансування компаній в Україні по галузям в 2015 р.*

Галузі	***Число інвестицій, кількість угод***	***Об'єм, млн. дол.***	***Частка від загального об'єму, %***
Телекомунікації	75	239,0	60,09
Транспорт	1	30,0	7,5
Сільське господарство	2	23,3	5,87
Комп'ютерні технології	5	20,0	5,03
Електроніка	8	16,4	4,12
Охорона здоров'я	15	14,4	3,62
Хімічні матеріали	6	9,8	2,47
Промислове обладнання	9	8,4	2,11
Будівництво	3	4,7	1,19
Екологія	1	3,8	0,98
Енергетика	3	1,9	0,48
Біотехнології	1	1,9	0,48
Фінансові послуги	0	0	0
Інші галузі	7	23,9	6,02
Разом	136	398,0	100,0

** Джерело: сформовано автором на основі [3, 4]*

Отже 60,09% інвестицій на ранніх стадіях фінансування припадає на телекомунікаційні українські компанії. Від 5,0 до 10,0% загального обсягу інвестицій спрямовуються на такі галузі: транспорт, сільське господарство, комп'ютерні технології.

В Україні працюють представники як формального, так і неформального секторів, однак похвастатися повноцінним ринком венчурних інвесторів наша країна поки що не може. Є окремі компанії, створені на гроші венчурних капіталістів, є й пропозиції (дуже мало) для інвесторів – приватних осіб.

Крім того, розвиток вітчизняного ринку венчурного капіталу стримує відсутність необхідного законодавства в галузі прав на інтелектуальну власність. В Україні дотепер не врегульовані питання із приводу того, хто володіє тією або іншою технологією, – держава або винахідник. Природно, така невизначеність відлякує потенційних інвесторів від фінансування високотехнологічних розробок і дуже сильно гальмує процес створення венчурних структур в Україні.

Крім недосконалості законодавства в сфері прав на інтелектуальну власність, формування ринку венчурних інвесторів в Україні стримує також відсутність чіткого регулювання питань, що належать до міжнародного трансферу технологій. Багато з існуючих сьогодні технологій мають платформу, пов'язану з військовим призначенням. В усім світі зараз відбувається процес комерціалізації таких розробок для того, щоб їх можна було використати в цивільному секторі. У нашій же країні відкритість цих технологій дотепер залишається під сумнівом [5].

Ще однією характерною рисою вітчизняного ринку венчурного фінансування є те, що вся інвестиційна активність спрямована на компанії, які перебувають на ринку досить давно, і зовсім не поширюється на новачків бізнесу. У майбутньому це може створити серйозні проблеми для нових венчурних капіталістів: угод необхідної інвестиційної якості не стає більше. Порушується дія закону переходу кількості в якість.

Важливою складовою ринку венчурних інвестицій є акціонерні товариства, що вже котуються на ринку і зацікавлені у венчурному капіталі.

Залучення венчурного капіталу акціонерними товариствами має свої особливості, і можуть бути систематизовані у кілька послідовних етапів: вибір мети отримання коштів на принципах венчурного інвестування, проведення підготовчих організаційних заходів щодо вибору компанії-інвестора, відпрацювання стратегії роботи з урахуванням реальної ситуації на підприємстві, розробка тактики використання інвестиційних коштів.

Слід зазначити, що зі свого боку венчурні інвестори також орієнтуються на певні умови. Зокрема, вони мають здійснити обов'язкову діагностику підприємства з метою визначення його конкурентоспроможності на ринку, вивчити забезпеченість менеджерськими технологіями та відповідними фахівцями, проаналізувати чіткість стратегії та орієнтації на конкретний ринок, з'ясувати оптимальність ціни на акції товариства тощо.

Одним із найважливіших критеріїв залучення венчурного капіталу є рівень менеджменту акціонерного товариства. Обов'язковою умовою є наявність досвідченого персоналу в галузі управління підприємством, здатного забезпечити не лише виконання інвестиційних програм, але й реалізацію інноваційної стратегії розвитку підприємства, яка спрямована на використання ноу-хау та перехід на наукоємне виробництво [6].

Сьогодні в Україні починає формуватися ринок венчурних інвестицій за участю різних фондів, незалежних фінансових посередників та бізнес ангелів. Однак, як правило, вони працюють за так званими подвійними технологіями. З одного боку, купують пакет акцій товариства та мають представників у спостережній раді, а з іншого – виступають як кредитори за відповідних умов.

Та все ж відбувається становлення нового професійного фінансового сектора – венчурних фондів, основною метою яких виступають проекти й компанії на ранніх стадіях їхнього розвитку. На рис. 1, 2 представлено структуру кількості інституційних інвесторів в Україні та вартості активів в управлінні інституційних інвесторів.

Рис. 1. Структура кількості інституційних інвесторів в Україні на 30.11.2016 року

Формується пул професійних венчурних інвесторів. У майбутньому ринок венчурних інвестицій серйозно виросте за рахунок як перетікання капіталу з банківського, страхового й пенсійного секторів, так і створення венчурних фондів великими промисловими компаніями.

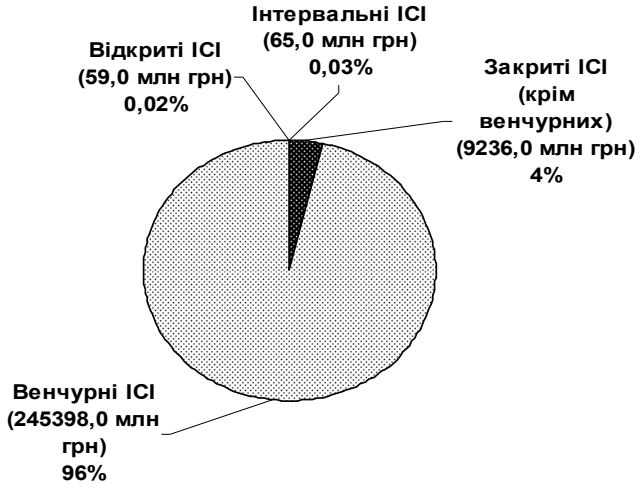

Рис. 2. Структура вартості активів в управлінні інституційних інвесторів в Україні на 30.11.2016 року

Порівнявши структуру вітчизняних венчурних інвестицій та в країнах Європи можна помітити, що в той час, як більша частина венчурних інвестицій за кордоном спрямовується на фінансування інноваційних проектів та високотехнологічних галузей економіки, то найпривабливішими сферами, в які інвестують венчурні фонди в Україні, є будівництво, переробка сільгосппродукції, харчова промисловість, роздрібна торгівля. Доволі часто венчурні фонди в Україні взагалі не переслідують ідею спільного інвестування. Вони створюються під активи одного клієнта для реалізації короткострокових проектів або окремих фінансових схем [7].

Отже, дослідження дозволяють виділити наступні негативні моменти, які гальмують формування ефективного ринку венчурних інвестицій:

1. Присутність на ринку венчурного інвестування обмеженої кількості так званих «якісних» проектів. Індикатором рівня й якості проекту в цьому випадку служить наявність цілого ряду показників.

Серед основних виділимо:

– наявність сильної управлінської команди;
– розроблений бізнес – план на 3-5 років;
– наявність стратегічного бачення розвитку компанії на 5-10 років;

– розуміння перспектив розвитку технології, що лежить в основі бізнесу;

– захищеність інтелектуальної власності, наявність патентів українських (міжнародних);

– пропрацьованість маркетингової стратегії;

– наявність зрозумілої стратегії виходу для інвестора.

Не розвинутий механізм капіталізації ідей в Україні затримує формування повноцінного ринку венчурних інвестицій та призводить до того, що інститут приватної власності ще недостатньо зміцнився в нашій країні.

2. На ринку працює велика кількість невеликих компаній, що зуміли комерціалізувати свої наукові ідеї. Як правило, це високо мобільні колективи, що складаються з декількох розроблювачів. Однак у таких компаній яскраво виражений тактичний підхід до ведення й розвитку бізнесу, не зважаючи на дуже серйозну й унікальну науково-технічну компетенцію. Такі компанії часто приходять у венчурні й інвестиційні фонди й одержують відмови. Рівень «грамотності» таких компаній рік у рік росте. Це потенційний «хліб» для венчурних капіталістів.

3. На ринку поки мало професіоналів, що знають українську специфіку, вміють налагодити стабільний потік проектів та мають досвід роботи в період ранньої стадії розвитку проектів.

4. В Україні слабкий інститут захисту інтелектуальної власності. На жаль, українські патенти не можуть серйозно захистити інтереси інвестора на міжнародному ринку, особливо якщо виникають спірні ситуації й мова йде про незаконне використання інтелектуальної власності. По суті, це дуже серйозна перешкода на шляху розвитку венчурної високотехнологічної індустрії. Прецедентів судового покарання підприємців за несанкціоноване використання в комерційних цілях інтелектуальної власності практично немає. Такий досвід у значній мірі стримує інтерес венчурних інвесторів до нових українських технологій.

Формування повноцінного ринку венчурного фінансування інноваційних процесів в Україні дозволить, на нашу думку, запустити наступні механізми:

– залучення значного обсягу приватного капіталу в науково-технічну сферу, перевищення якого над державними інвестиціями може досягати сотень раз;

– формування ефективної системи залучення в господарський обіг інтелектуальної власності та інших результатів інтелектуальної діяльності;

– здійснення модернізації вітчизняної промисловості зі створенням нових виробництв, що базуються на високих технологіях;

– забезпечення умов для раціонального використання основних фондів багатьох підприємств, що втратили конкурентоздатність;

– організація нових спеціалізованих і високоприбуткових ринків цінних паперів малих високотехнологічних компаній;

– зменшення безробіття і вирішення завдяки цьому гострих соціально-економічних проблем.

Висновки. Структурні зміни, що відбуваються в економіці держави без координації їх зі сторони владних структур демонструють тенденції протилежні до тих, які необхідні для побудови інноваційної економіки. Забезпечення переходу економіки на інноваційний шлях розвитку вимагає консолідації відповідних зусиль з боку провідних інноваційних структур на державному і регіональному рівнях і послідовності у проведенні соціально-орієнтованої інноваційної політики.

В Україні відбувається становлення нового професійного фінансового сектора – венчурних фондів як акумулятора фінансових коштів, що дозволяє спрямовувати значні інвестиції на досить тривалий термін у перспективні виробництва і технології. У той самий час особливістю функціонування венчурного капіталу в Україні є спрямування інвестицій не на фінансування інноваційних проектів та високотехнологічних галузей економіки, а інвестування будівництва, переробки сільгосппродукції, харчової промисловості та роздрібної торгівлі. Серед причин гальмування формування ефективного ринку венчурних інвестицій можна виділити: відсутність необхідного законодавства в галузі прав на інтелектуальну власність, відсутність чіткого регулювання питань, що належать до міжнародного трансферу технологій, відсутність мотивації для фінансування проектів невеликих, молодих компаній.

Література.

1. ***Станіславик О.В.*** Місце і роль венчурного капіталу в інноваційному процесі [текст] / ***О.В. Станіславик, В.Ю. Філіппов*** // Праці Одеського політехнічного університету. – 2010. – Вип. 1-2. – С. 236-242.

2. Інноваційна Україна 2020 : національна доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця та ін. – К. : НАН України, 2015. – 336 с.

3. NVCA Yearbook 2016 // National Venture Capital Association. – 2016. [Electronic resource]. – Mode of access: http://nvca.org/research/stats-studies.

4. Отраслевые тренды. Рынок прямых и венчурных инвестиций // Ernst & Young. – 2015 [Электронный ресурс]. – Режим

доступа: http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-ksbd-trends-02-2016/$FILE/ey-ksbdtrends-02-2016.pdf.

5. ***Пельтек Л.В.*** Державне регулювання розвитку венчурного бізнесу в інвестиційній сфері [текст] / ***Л.В. Пельтек*** // Економіка та держава. – 2009. – № 3. – С. 77-80.

6. ***Велика К.В.*** Венчурний капітал як фактор інноваційного розвитку економіки: зарубіжний досвід [текст] / ***К.В. Велика*** // Академічний огляд. – 2012. – № 1. – С. 170-175.

7. ***Яремик М.М.*** Проблеми венчурного фінансування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libfor.com/index.php?newsid=2887

8. The Dealbook of Ukraine // Aventures & Ukraine Digital News. – 2015 [Electronic resource]. – Mode of access: https://inventure.com.ua/upload/library/ua_dealbook_2016.pdf.

References.

1. ***Stanislavyk O.V.*** (2010) Mistse i rol′ venchurnoho kapitalu v innovatsiynomu protsesi [The place and role of venture capital in the innovation process]. *Pratsi Odes'koho politekhnichnoho universytetu – Works of the Odessa Polytechnic University,* No 1-2, pp. 236-242 [in Ukrainian].

2. ***Heyts' V.M.*** (2015). *Innovatsiyna Ukrayina 2020 : natsional'na dopovid' [Innovative Ukraine 2020: National Report]*. Kyiv: NAN Ukrayiny, p. 336 [in Ukrainian].

3. NVCA Yearbook 2016. National Venture Capital Association. 2016 Retrieved from http://nvca.org/research/stats-studies [in English].

4. Otraslevyye trendy. Rynok pryamykh i venchurnykh investitsiy [Industry trends. The market of direct and venture investments]. *www.ey.com*. Retrieved from http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-ksbd-trends-02 - 2016/$FILE/ey-ksbdtrends-02-2016.pdf [in Russian].

5. ***Pel'tek L.V.*** (2009). Derzhavne rehulyuvannya rozvytku venchurnoho biznesu v investytsiyniy sferi [State regulation of the development of venture business in the investment sphere]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state,* No 3, pp. 77-80 [in Ukrainian].

6. ***Velyka K.V.*** (2012). Venchurnyy kapital yak faktor innovatsiynoho rozvytku ekonomiky: zarubizhnyy dosvid [Venture Capital as a Factor of Innovative Economic Development: Foreign Experience]. *Akademichnyy ohlyad – Academic review,* No 1, pp. 170-175 [in Ukrainian].

7. ***Yaremyk M.M.*** (2017). Problemy venchurnoho finansuvannya v Ukrayini [Yaremik MM Problems of venture financing in Ukraine]. (n.d.). *libfor.com.* Retrieved from http://libfor.com/index.php?newsid=2887 [in Ukrainian].

8. The Dealbook of Ukraine. Aventures & Ukraine Digital News. 2015. *inventure.com.ua.* Retrieved from https://inventure.com.ua/upload/library/ua_dealbook_2016.pdf [in English].

Анотація.

Рижикова Н.І. Механізм формування ринку венчурного інвестування переробних підприємств продовольчої сфери.

Метою статті є обґрунтування тенденцій розвитку венчурного капіталу як сучасної форми фінансування. Враховуючи специфічні особливості венчурного капіталу, в статті сформульовані умови, необхідні для його залучення до переробних підприємств продовольчої сфери. Розглянуто основні тенденції розвитку венчурної індустрії. Дослідженням встановлено основні риси розвитку вітчизняного ринку венчурного капіталу. Здійснено розподіл числа і обсягів інвестицій на ранніх стадіях фінансування компаній в Україні по галузям. Проаналізовано структуру кількості інституційних інвесторів та вартості активів в їх управлінні. Дослідженням виявлено ряд негативних моментів, які гальмують формування ефективного ринку венчурних інвестицій.

Ключові слова: *венчурний капітал, переробні підприємства, інвестиції, вартість активів.*

Аннотация.

Рыжикова Н.И. Механизм формирования рынка венчурного инвестирования перерабатывающих предприятий продовольственной сферы.

Целью статьи является обоснование тенденций развития венчурного капитала как современной формы финансирования. Учитывая специфические особенности венчурного капитала, в статье сформулированы условия, необходимы для его привлечения к перерабатывающим предприятиям продовольственной сферы. Рассмотрены основные тенденции развития венчурной индустрии. Исследованием установлены основные черты развития отечественного рынка венчурного капитала. Осуществлено распределение числа и объемов инвестиций на ранних стадиях финансирования компаний в Украине по отраслям. Проанализированы структура числа институциональных инвесторов и стоимость активов в их управлении. Исследованием выявлено ряд негативных моментов, которые тормозят формирование эффективного рынка венчурных инвестиций.

Ключевые слова: *венчурный капитал, перерабатывающие предприятия, инвестиции, стоимость активов.*

Abstract.

Ryzhikova N.I. The mechanism of formation of the market of venture investment of food processing enterprises.

The purpose of the article is to justify the development trends of venture capital. The article formulates the conditions necessary to attract venture capital to processing enterprises. The main trends of development of the venture industry are considered. The research establishes the main features of the development of the domestic venture capital market. The distribution of the number and volume of investments in the early stages of financing companies in Ukraine by industry has been carried out. The structure of the number of institutional investors and the value of assets in their management are analyzed. The research revealed a number of negative aspects in the formation of an effective venture investment market.

Keywords: *venture capital, processing enterprises, investments, value of assets.*

УДК 631.115.8

ФОРМУВАННЯ СЕРЕДОВИЩА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ОБСЛУГОВУЮЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

СОЛОВЕЙ Ю.І., ЗДОБУВАЧ**,
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Постановка проблеми у загальному вигляді. У світовій практиці обслуговуюча кооперація виступає ефективним інструментом вирішення проблем малих сільськогосподарських виробників. Об'єднання в кооперативи дає змогу фермерам оптимізувати процеси ресурсного забезпечення своєї діяльності, збуту продукції. Цілком закономірно, що формування мережі обслуговуючих кооперативів розглядається як один із пріоритетних напрямів розвитку вітчизняного аграрного сектора.

Водночас масштаби й темпи розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні й окремих областях явно не відповідають суспільним очікуванням. Її вплив на вирішення проблем малих сільськогосподарських виробників залишається доволі слабким. Отже, застосовувані у вітчизняній практиці механізми створення агровиробниками кооперативних структур потребують удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені, представники органів влади, громадських організацій приділяють велику увагу вивченню вивченню стану та перспектив розвитку в Україні сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Серед опублікованих останніми роками праць варто виділити ґрунтовний доробок М.П. Гриценка, П.К. Канінського, О.О. Клокара, І.Г. Костирка, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, П.М. Музики, П.Т. Саблука, І.Ф. Томича та інших авторів. Дослідниками детально прописано засади та алгоритм створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [11, с. 68-108; 12; 13], розглянуті можливі сценарії їх діяльності [5, с. 148-149; 7], зазначені заходи, спрямовані на підтримку розвитку аграрної кооперації в Україні [1, с. 125-128; 4, с. 10-14; 6, с. 35-36; 8, с. 309-311].

---

* *Науковий керівник – Яців І.Б., д.е.н., доцент*

Вітчизняними ученими розроблені модель сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу [8, с. 299], обґрунтовані параметри окремих спеціалізованих кооперативів [3, с. 105-111; 10, с. 36-41]. У низці публікацій описується досвід створення й функціонування в Україні кооперативних об'єднань. Зарубіжні дослідники вказують на зміни в середовищі функціонування сільськогосподарських кооперативів, що помітно впливають на поведінку їх членів, породжують низку нових проблем [14; 15].

У той же час слід погодитися з авторами, котрі зазначають, що ефективність розвитку сільськогосподарської кооперації залежить від комплексу рушійних складових, поєднання яких у межах кожної територіальної громади індивідуальне [11, с. 52]. Тому необхідно продовжувати дослідження щодо створення умов для розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на регіональному рівні.

Формування цілей статті. Метою статті є висвітлення комплексу заходів, направлених на формування на регіональному та локальному рівнях середовища, сприятливого для розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні зроблені певні кроки з забезпечення розвитку сільськогосподарської кооперації. Зокрема, сформована й удосконалюється нормативно-правова база, видані методичні рекомендації, в яких прописано порядок створення кооперативів. Підтримка відповідного процесу задекларована в численних програмах розвитку сільського господарства і села, прийнятих органами влади на національному, обласному й районному рівнях. Однак кількісні показники розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів залишаються недостатніми для повного забезпечення потреб агровиробників.

Так, у 2017 році в Україні реально функціонували лише 589 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із понад тисячі зареєстрованих. В Івано-Франківській області в цей період налічувалося 12 економічно активних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та один виробничо-обслуговуючий, ще 5 зареєстрованих об'єднань не здійснювали протягом року економічної діяльності. У шести з 14 адміністративних районів області не було жодного обслуговуючого кооперативу, тоді як у Рогатинському районі таких налічувалося 6 (з них лише 3 економічно активних) [2]. Спостерігається висока залежність розвитку аграрної кооперації від позиції органів місцевої влади та активності громадських організацій, самих селян на локальному рівні.

Відсутність суттєвого поступу в процесі розвитку сільськогосподарської кооперації зумовлена як недостатнім ресурсним забезпеченням відповідних зусиль, так і неузгодженістю, незавершеністю окремих із них. Слід також погодитися з академіком П.Т. Саблуком, що кооперативи можуть бути створені й розпочати свою роботу лише тоді, коли самі учасники кооперації виявлять на це бажання і здійснять відповідні заходи [9, с. 270].

Виходячи з цим міркувань, нами обґрунтовано систему заходів зі створення на регіональному рівні сприятливого для розвитку сільськогосподарської кооперації середовища, виділивши в ній завдання з формування відповідних інституційних, економічних і соціальних умов. Ці заходи можуть бути використані при розробці цільової програми розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, реалізація якої здійснюватиметься на обласному рівні.

Затвердження обласною радою й реалізацію такої програми вважаємо центральним із заходів, направлених на формування інституційних умов розвитку сільськогосподарської кооперації на регіональному рівні. Координатором виконання програми виступатиме департамент агропромислового розвитку облдержадміністрації. Відповідні виконавчі функції можуть бути покладені на окремі відділи департаменту, або ж у його структурі буде сформовано окремий відділ – центр відповідальності за розвиток сільськогосподарської кооперації. На нього слід покласти завдання: забезпечення ефективного використання створених на обласному рівні важелів економічної підтримки розвитку сільськогосподарської кооперації; організації консультування з відповідних питань; організації продукування й поширення інформації з проблематики розвитку сільськогосподарської кооперації, ведення бізнесу малими агровиробниками; моніторингу розвитку кооперативного руху та ін.

Функцію організації консультування з питань розвитку сільськогосподарської кооперації слід покласти на штатного працівника департаменту. Водночас доцільним є залучення до співпраці консультантів з числа працівників вищої школи, громадських організацій. Позитивний досвід такої співпраці накопичений у Львівській області, де в департаменті агропромислового розвитку облдержадміністрації створений відділ розвитку кооперації та підприємництва. У вирішенні проблем кооперативного руху він тісно співпрацює зі Львівською аграрною дорадчою службою, громадською організацією «Львівська аграрна палата». У 2018 році при департаменті відкрито консультаційно-

дорадчий центр для аграріїв, до роботи в якому задіяні на громадських засадах працівники закладів вищої освіти аграрного профілю, науково-дослідних інститутів, бізнесових структур.

Департамент агропромислового розвитку Львівської облдержадміністрації спільно з Львівською аграрною палатою видають вісник «Агрофорум», у якому серед іншого публікують матеріали з питань розвитку сільськогосподарської кооперації. Видаючи вісник, департамент виконує важливу функцію продукування й поширення інформації з відповідної проблематики, і це лише один із напрямів його роботи з пропаганди й інформаційної підтримки кооперативного руху.

Інституційне середовище розвитку сільськогосподарської кооперації повинно забезпечувати результативну співпрацю сільськогосподарських кооперативів з державними структурами (підприємствами, установами, службами), що мають відношення до формування й обслуговування аграрного бізнесу. Представників кооперативного руху слід залучати до розробки програм соціально-економічного розвитку області.

Заходи інституційного характеру не можуть обмежуватися обласним рівнем. Вони повинні доповнюватися прийняттям на районному рівні (об'єднаних територіальних громад) нормативно-правових документів, спрямованих на підтримку й конкретизацію напрямів реалізації обласної програми розвитку сільськогосподарської кооперації.

Заходи з формування економічних умов, сприятливих для розвитку в області сільськогосподарської кооперації, конкретизують важелі, застосування яких передбачене формуванням інституційних умов. Вони направлені на підтримку ресурсного забезпечення сільськогосподарських кооперативів, насамперед з допомогою фінансових інструментів. Передбачено як виділення коштів з обласного й місцевого бюджетів, так і стимулювання їх надходження з інших джерел.

За рахунок коштів з обласного бюджету доцільно сформувати систему грантової підтримки сільськогосподарських кооперативів. За поданими на конкурс заявками найперспективніші об'єднання могли б отримувати гранти на придбання оргтехніки, покриття інших витрат на етапі створення кооперативу та для підтримки інноваційного розвитку вже діючих структур.

Інший напрямок фінансової підтримки з боку органів влади – виділення в обласному й місцевих бюджетах коштів для підтримки

соціально значимих видів діяльності малих агровиробників, здійснюваних через кооперативні об'єднання. Мова може йти про дотації молочним кооперативам, виробникам органічної продукції, часткову компенсацію відсотків за отримані сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами кредити тощо. При створенні кооперативів може застосовуватися цільова передача місцевими органами влади майна (приміщень) створюваним кооперативам на безоплатній чи пільговій основі.

Зважаючи на обмежені можливості місцевих бюджетів, слід забезпечити залучення до підтримки кооперативного руху міжнародних і вітчизняних недержавних грантодавців. Сьогодні спостерігаємо діяльність в Україні низки фондів і організацій, що виділяють кошти для реалізації соціально значимих проектів. До таких відносяться й проекти зі створення малими агровиробниками обслуговуючих кооперативів. Фінансова підтримка недержавними інституціями відповідного процесу – важливий елемент формування економічного середовища розвитку сільськогосподарської кооперації.

До організаційно-економічних заходів з підтримки сільськогосподарської кооперації відносимо створення ефективної системи збуту продукції, виробленої кооперативами чи їх членами. Звичайно, продукція кооперативів повинна доводити свою конкурентоспроможність за якісними і ціновими характеристиками поряд з продукцією інших виробників. У той же час слід удосконалювати інформаційну підтримку діяльності сільськогосподарських кооперативів, сприяти їм у налагодженні контактів з комерційними партнерами.

Серед причин низького рівня розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації дослідники виділяють брак фахівців з управління ними [3, с. 150]. Оскільки ефективний менеджер повинен володіти не лише вибірковими знаннями з економіки і права, доцільно запровадити підготовку таких фахівців у закладах вищої освіти. Відтак до заходів економічного характеру відносимо формування на обласному рівні замовлень на їх підготовку. Досвід такої підготовки є в Національному університеті біоресурсів і природокористування України, де за підтримки Міністерства закордонних справ, міжнародної торгівлі і розвитку Канади розроблена й реалізовується магістерська програма спеціалізації «Менеджмент кооперативних формувань».

В окрему групу пропонуємо виділяти заходи, направлені на формування соціальних умов, необхідних для забезпечення розвитку в

області сільськогосподарської кооперації. Аналоги таких заходів зустрічаємо в низці програмних документів і наукових праць з відповідної проблематики. Однак ця ділянка роботи є менш опрацьованою порівняно з інституційними й економічними заходами в методологічному і практичному плані. Важливо підкреслити соціальний характер відповідних заходів, тобто такий, що стосується способу життя людей, їх добробуту, безпеки. Ці заходи спрямовані на утвердження в суспільній свідомості демократичних ідей кооперації, перспективності кооперативного руху.

Формування соціальних умов для розвитку кооперації не може базуватися лише на діях з боку органів державної влади. Важливою є активність волонтерських служб, авторитетних представників сільських громад, самих сільськогосподарських кооперативів. До заходів з формування відповідного середовища відносимо активізацію громадських організацій, діяльність яких здійснюється за участю та в середовищі малих сільськогосподарських виробників. Найвідоміша з них – Асоціація фермерів та землевласників України, яка має відділення в усіх областях країни, широко представлена на районному рівні. Однак далеко не всі її осередки ефективно виконують статутні завдання з консолідації фермерів для вирішення їх проблем.

Розвиток кооперації неможливий без мотивованих до об'єднання агровиробників. Тому важливе значення має пропагування ідей кооперації через організацію семінарів для активістів громадських організацій, представників малого аграрного бізнесу, органів місцевого самоврядування. З метою виявлення соціально активних селян, здатних сформувати ініціативну групу зі створення кооперативу, потрібно проводити соціологічні дослідження (опитування) селян, моніторинг комерційної діяльності малих сільгоспвиробників.

До формування сприятливого для розвитку кооперації соціального середовища потрібно залучати вже діючі об'єднання. Розвиток партнерства, консолідація учасників кооперативного руху забезпечується через проведення регулярних конференцій, нарад, зустрічей. Позитивну роль відіграє участь сільськогосподарських кооперативів у виставковій діяльності, відзначенні державних свят, пам'ятних дат, інших громадських заходах.

Постійний характер проведення відповідних заходів, узгодження їх змісту, дій окремих виконавців сприятиме створенню на регіональному та локальному рівнях середовища, що підтримуватиме розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Висновок. Рівень розвитку в Україні та окремих регіонах сільськогосподарської обслуговуючої кооперації не відповідає суспільним очікуванням. Поліпшення ситуації залежатиме від наявності сприятливих умов, що впливають на процес формування кооперативів. Створення таких умов передбачає застосування сукупності заходів – інституційних, економічних, соціальних. Вони передбачають: формування на регіональному й локальному рівнях інституцій, відповідальних за реалізацію програм розвитку сільськогосподарської кооперації; наділення відповідних структур необхідними повноваженнями, ресурсами; утвердження в суспільній свідомості прогресивності ідей кооперації, її здатності вирішувати проблеми сільських громад, окремих суб'єктів господарювання.

Розробниками й виконавцями відповідних заходів повинні виступати державні структури, установи, що обслуговують агровиробників, громадські організації, діючі сільськогосподарські кооперативи. Комплексний підхід до їх реалізації із залученням кваліфікованих фахівців здатний забезпечити відчутний синергічний ефект.

Література.

1. ***Гуторов О.І.*** Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація України: стан та перспективи розвитку / ***О. І. Гуторов, А. М. Соколова*** // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. – 2014. – № 3. – С. 21-29.

2. Довідник сільськогосподарських виробників Івано-Франківської області станом на 1 листопада 2017 року / Головне управління статистики в Івано-Франківській області. – Івано-Франківськ, 2017. – 103 с.

3. ***Канінський П.К.*** Розвиток обслуговуючої кооперації в сільському господарстві України / ***П. К. Канінський, В. К. Збарський, В. О. Цимбал***. – К. : ННЦ ІАЕ НААНУ, 2010. – 244 с.

4. ***Клокар О.О.*** Державне регулювання розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні / ***О.О. Клокар*** // Інноваційна економіка. – 2014. – № 1. – С. 9-14.

5. ***Костирко І.Г.*** Кооперація та інтеграція малих підприємств аграрної сфери: теорія, методологія, практика : монографія / ***І. Г. Костирко, А. І. Бурак***. – Львів : Ліга-Прес, 2013. – 192 с.

6. ***Паска І.М.*** Ефективність моделей кооперації сільськогосподарських підприємств / ***І. М. Паска*** // Економіка та держава. – 2015. – № 9. – С. 33-36.

7. ***Приліпко С.М.*** Перспективи розвитку обслуговуючої кооперації малих сільськогосподарських товаровиробників [Електронний ресурс] / ***С. М. Приліпко*** // Ефективна економіка. – 2016. – № 6. Режим доступу : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5030.

8. Розвиток підприємництва і кооперації : монографія / [***Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М.*** та ін.]; за ред. ***М.Й. Маліка***; Нац. наук. центр «Ін-т аграр. економіки». – К. : ННЦ «ІАЕ», 2016. – 429 с.

9. ***Саблук П. Т.*** Економічний інтерес у розвитку аграрного виробництва : монографія / ***П. Т. Саблук***. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2014. – 356 с.

10. ***Саковська О. М.*** Кооперація в аграрному виробництві: сучасні виклики та перспективи розвитку / ***О. М. Саковська*** // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 2. – С. 32-45.

11. Сільськогосподарська кооперація в Галичині: історія, сучасність, перспективи : наук.-практ. посіб. / Кол. уклад. : ***М.Д. Костюк, П.М. Музика, А.Я. Доманський*** та ін.; Львів. обл. держ. адміністрація. – Львів : СПОЛОМ, 2012. – 168 с.

12. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: практичний посібник / [***Гончаренко В. В., Грищенко М. П., Воскобійник Ю. П.*** та ін.]. – К. : Аграрна освіта. – 2009. – 90 с.

13. ***Томич І.Ф.*** Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив: початок шляху : практичний посібник / ***І.Ф. Томич, Р.Я. Корінець, М.П. Грищенко***. – К., 2013. – 96 с.

14. ***Fulton M.*** The Future of Agricultural Cooperatives / ***M. Fulton, K. Giannakas*** // Annual Review of Resource Economics. – 2013. – Vol. 5. – P. 61-91.

15. ***Nilsson J.*** Are Large and Complex Agricultural Cooperatives Losing Their Social Capital? / ***J. Nilsson, G.L.H. Svendsen, G.T. Svendsen*** // Agribusiness. – 2012. – Vol. 28. – P. 187-204.

References.

1. ***Gutorov O.I., & Sokolova A.M.*** (2014). Silskohospodarska obsluhovuiucha kooperatsiia Ukrainy: stan ta perspektyvy rozvytku [Agricultural service cooperatives in Ukraine: state and development prospects]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchaieva. Ser. : Ekonomichni nauky – Bulletin of Kharkiv V.V. Dokuchaiev National Agrarian University. Series «Economics»: scientific collection,* No 3, pp. 21-29 [in Ukrainian].

2. *Dovidnyk silskohospodarskykh vyrobnykiv Ivano-Frankivskoi oblasti stanom na 1 lystopada 2017 roku [Reference book of Ivano-Frankivsk oblast agricultural producers as of November 1, 2017]*. (2017). Ivano-Frankivsk: Holovne upravlinnia statystyky v Ivano-Frankivskii oblasti, p. 103 [in Ukrainian].

3. ***Kaninskyi P.K., Zbarskyi V.K, & Tsymbal V.O.*** (2010). *Rozvytok obsluhovuiuchoi kooperatsii v silskomu hospodarstvi Ukrainy [Development of service cooperatives in agriculture of Ukraine]*. Kyiv: NNTs IAE NAANU, p. 244 [in Ukrainian].

4. ***Klokar O.O.*** (2014). Derzhavne rehuliuvannia rozvytku silskohospodarskoi kooperatsii v Ukraini [State regulation of agricultural cooperation development in Ukraine]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy,* No 1, pp. 9-14 [in Ukrainian].

5. **Kostyrko I.H., & Burak A.I.** (2013). *Kooperatsiia ta intehratsiia malykh pidpryiemstv ahrarnoi sfery: teoriia, metodolohiia, praktyka [Cooperation and Integration of small agrarian enterprises: theory, methodology, practice]*. Lviv: Liha-Pres, p. 192 [in Ukrainian].

6. **Paska I.M.** (2015). Efektyvnist modelei kooperatsii silskohospodarskykh pidpryiemstv [Efficiency of agricultural enterprises cooperation models]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and the state,* No 9, pp. 33-36 [in Ukrainian].

7. **Prylipko S.M.** (2016) Perspektyvy rozvytku obsluhovuiuchoi kooperatsii malykh silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv [Prospects of development of the service cooperatives of small agricultural commodity producers]. *Efektyvna ekonomika – Effective economy,* No 6. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5030 [in Ukrainian].

8. **Lupenko Yu.O.** (Eds.). (2016). *Rozvytok pidpryiemnytstva i kooperatsii [Development of entrepreneurship and co-operation]*. Kyiv: NNTs «IAE», p. 429 [in Ukrainian].

9. **Sabluk P.T.** (2014). *Ekonomichnyi interes u rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva [Economic interest in the development of agrarian production]*. Kyiv: NNTs «IAE», p. 356 [in Ukrainian].

10. **Sakovska O.M.** (2016). Kooperatsiia v ahrarnomu vyrobnytstvi: suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku [Cooperation in agricultural production: new challenges and prospects of development]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economy. Finances. Management: actual issues of science and practical activity,* No 2, pp. 32-45 [in Ukrainian].

11. **Kostiuk M.D.** (Eds.). (2012). *Silskohospodarska kooperatsiia v Halychyni: istoriia, suchasnist, perspektyvy [Agricultural co-operation in Galicia: history, modernity, perspectives]*. Lviv: SPOLOM, p. 168 [in Ukrainian].

12. **Honcharenko V.V.** (Eds.). (2009). *Silskohospodarskyi obsluhovuiuchyi kooperatyv [Agricultural service cooperative]*. Kyiv: Ahrarna osvita, p. 90 [in Ukrainian].

13. **Tomych I.F.** (Eds.). (2013). *Silskohospodarskyi obsluhovuiuchyi kooperatyv [Agricultural service cooperative]*. Kyiv, p. 96 [in Ukrainian].

14. **Fulton M., & Giannakas K.** (2013). The Future of Agricultural Cooperatives. Annual Review of Resource Economics. Vol. 5, pp. 61-91 [in English].

15. **Nilsson J., Svendsen G.L.H., & Svendsen G.T.** (2012). Are Large and Complex Agricultural Cooperatives Losing Their Social Capital? Agribusiness. Vol. 28, pp. 187-204 [in English].

Анотація.

Соловей Ю.І. Формування середовища розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

У статті обґрунтовані заходи, комплексне застосування яких направлене на формування на регіональному та локальному рівнях середовища, сприятливого для

розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Ці заходи передбачають формування інституційних, економічних, соціальних умов, необхідних для створення й успішного функціонування кооперативів. Визначений зміст відповідних заходів, установи та організації, що повинні бути задіяні до їх розробки й реалізації. Сформульовані пропозиції можуть бути використані при розробці цільової програми розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, реалізація якої передбачена на обласному рівні та в окремих адміністративних районах.

Ключові слова: *обслуговуючі кооперативи, сільськогосподарські виробники, інституційні умови, економічні умови, соціальні умови.*

Аннотация.

Соловей Ю.И. Формирование среды развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации.

В статье обоснованные мероприятия, комплексное применение которых направлено на формирование на региональном и локальном уровнях среды, благоприятной для развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации. Эти мероприятия предусматривают формирование институциональных, экономических, социальных условий, необходимых для создания и успешного функционирования кооперативов. Определено содержание соответствующих мероприятий, учреждения и организации, которые должны быть задействованы в их разработке и реализации. Сформулированные предложения могут быть использованы при разработке целевой программы развития сельскохозяйственной обслуживающей кооперации, реализация которой предусматривается на областном уровне и в отдельных административных районах.

Ключевые слова: *обслуживающие кооперативы, сельскохозяйственные производители, институциональные условия, экономические условия, социальные условия.*

Abstract.

Solovei Yu.I. Formation of the conditions for the development of agricultural servicing cooperation.

The complex measures aiming at the formation of favorable conditions for the development of agricultural servicing cooperation at the regional and local levels have been substantiated. These measures specify the formation of institutional, economic and social conditions necessary for the creation and successful operation of cooperatives. The content of appropriate measures as well as specific institutions and organizations that should be involved in the development and implementation of these measures have been determined. The worked out proposals can be used in the development of a purpose-oriented program for agricultural servicing cooperation, implementation of which are envisaged at the regional level and also in some administrative districts.

Key words: service cooperatives, agricultural producers, institutional conditions, economic conditions, social conditions.

УДК: 330.356

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Ткаченко С.Є., к.е.н., доцент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Основою здійснення радикальних економічних перетворень та створення якісно нової економічної системи в країні є реструктуризація виробництва на основі досягнень науково-технічного прогресу. Науково-технічний прогрес – один із важливих чинників економічного розвитку. Як відомо, при монополізмі державної власності не було створено системи мотивації підвищення ефективності виробництва і впровадження інновацій. Тому в ринковому середовищі формування більшої самостійності й відповідальності суб`єктів господарювання спонукає до активних нововведень, які є визначальним чинником підвищення їх конкурентоспроможності. Проте гостра криза, у якій перебуває Україна, бюджетний дефіцит, брак належного фінансування і кредитування, нестача власних коштів та хронічний дефіцит інвестиційних ресурсів стримують інноваційні процеси в національній економіці. Дослідження інноваційного розвитку підприємств є досить складним явищем і вимагає чіткої класифікації інноваційної діяльності, серед яких виробничі інновації, організаційні інновації, маркетингові інновації, процесні інновації тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дуже велике значення науково-технічному прогресу надавали західні економісти XX ст., які вивчали проблеми економічного зростання, а саме Р. Солоу, Й. Шумпетер [1], Б. Санто [2], Б. Твісс [3], Е. Денісон та ін. Питання управління інноваційним процесом та вибору інноваційних стратегій розкриті в працях таких вітчизняних та закордонних науковців, як В. Гриньов, С. Ілляшенко [4], Ю. Бажал [5], О. Ланко, Ж. Говоруха [6], І. Зятковський [7] та ін. Однак постійні зміни інноваційної активності підприємств України, спричинені фінансово-економічними кризами початку XXI ст., вимагають подальших досліджень у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження основних передумов інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств в сучасних умовах господарювання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Дослідження проблем інноваційно-інвестиційної діяльності знаходиться в центрі уваги економічної науки. Це обумовлено тим, що в сучасних умовах інновації є вирішальним чинником формування національної конкурентоспроможності, а інноваційний процес є найважливішою домінантою економічного розвитку.

Інноваційно-інвестиційна діяльність передбачає вкладання коштів у створення або вдосконалення нових конкурентоспроможних технологій, продуктів чи послуг, пошук організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного, комерційного характеру для покращення структури та якості виробничої і соціальної сфер. За умови потенційної економії витрат така комплексна діяльність стає одним із ключових факторів ефективного розвитку національних економік постіндустріального типу. Інвестування коштів в інноваційні програми і проекти в Україні має забезпечити створення інноваційних продуктів, які є результатом науково-дослідних або дослідно-конструкторських розробок, у вигляді якісно нових технологічних процесів, виробничого обладнання, знань, елементів інфраструктури тощо. Без такого роду продуктів неможливо забезпечити стійке економічне зростання в системі глобалізованої економіки.

Низький рівень інноваційної діяльності та її інвестування в Україні є наслідком накопичення сукупності проблем, серед яких: недостатній обсяг заощаджень населення, коштів суб'єктів господарювання і держави для здійснення інвестицій з метою реалізації інвестиційних та інноваційних проектів; невизначеність правового інструментарію залучення недержавних інвестицій, у тому числі механізму забезпечення розвитку державно-приватного партнерства; низькі темпи впровадження високих технологій; висока енергоємність внутрішнього валового продукту; зношеність основних засобів виробництва; недосконалість законодавства щодо розвитку інноваційної діяльності; нерозвиненість інноваційної інфраструктури; недостатня кількість вітчизняних інноваційних підприємств і виробників високотехнологічної продукції, що беруть участь у міжнародному обміні технологіями.

Для забезпечення економічного відродження держави необхідно сформувати ефективну систему взаємовідносин між наукою, державою і регіонами. Інновації та інвестиції в результаті їх

комерціалізації є основою розвитку регіонів і держави. Вони значною мірою визначають найважливіші напрями наукової діяльності шляхом постійного врахування ринкових змін попиту і пропозиції в межах країни, загалом, та конкретних регіонів, зокрема. Економічне зростання регіонів, як передумова процвітання України, потребує вибору державою інноваційної-інвестиційної моделі економічного розвитку.

Поряд із природними і трудовими ресурсами основним виробничим капіталом суспільства вважається науково-технічний прогрес. У зарубіжній і вітчизняній літературі він пов'язується із поняттям інноваційного процесу. Це, як відзначив американський економіст Джеймс Брайт, єдиний процес, що об'єднує науку, техніку, економіку, підприємництво й управління [8]. Він триває від зародження ідеї до її комерційної реалізації та охоплює весь комплекс відносин: виробництво, обмін та споживання.

Зважаючи на постійне прискорення науково-технічного прогресу, посилення процесів глобалізації й інтернаціоналізації ринків, саме інноваційність та креативність стають головними факторами успіху не лише окремих підприємств, але й усіх національних економічних систем. А стратегічне управління нововведеннями є найважливішим завданням антикризової політики підприємства [9].

Інноваційний розвиток є визначальним фактором зростання ефективності діяльності підприємства, економічного зростання, покращання якості продукції, економного використання ресурсів, запобігання екологічним наслідкам індустріалізації. Саме інновація сприяє динамічному саморозвитку і забезпечує конкурентоспроможність на всіх ієрархічних рівнях економіки. Інноваційний розвиток підприємств – це визначені безперервні зміни, що базуються на впровадженні і реалізації інновацій, що зумовлюють поліпшення кількісних та якісних характеристик діяльності підприємства, забезпечують зміцнення його ринкових позицій та створюють умови для його прогресивного розвитку.

Дифузія інновацій зумовлює тісний взаємозв'язок між науково-технічною, виробничою й інвестиційною діяльністю та свідчить про необхідність розгляду інновації як комплексу дій суб'єктів господарювання та складових національної інноваційної інфраструктури. Досягнення синергетичного ефекту інновації вимагає набагато більшого обсягу дій та сукупних інвестицій, ніж потрібно, щоб отримати локальний економічний ефект від звичайних капіталовкладень.

Важливим завданням державної інноваційної політики повинна стати стратегічна орієнтація розвитку виробництва на продукування і масове використання нових машин, матеріалів, виробничих процесів, забезпечення соціально-економічних, організаційних і правових умов для розширеного відтворення та ефективного використання науково-технічного потенціалу. В цілому велика частина науково-технічних інновацій пов'язана з товарами, що потребують капітальних витрат, проте рівні накопичення інвестицій в Україні досить низькі, і потенційні можливості розвитку науково-технічної сфери можуть бути втраченими. Зазначені аспекти є досить вагомими для країн із транзитивною економікою, оскільки процес відтворення виробничого апарату зазнає глибокої кризи. На сьогоднішній день у національній економіці обсягу інвестицій не вистачає навіть на просте відтворення, в результаті останнього збільшується частка зношених основних фондів [10].

Аналіз кількісних оцінок впливу інновацій на зростання валового внутрішнього продукту проводили такі вчені, як М. Абрамовіц, Р. Солоу, Е. Денісон, Л. Канторович та інші, визначивши вплив цього чинника на рівні 88 %. Так, згідно з результатами Р. Солоу в причинах приросту інвестицій необхідно вбачати лише 12 % збільшення випуску продукції з розрахунку на одну людино-годину, а близько 87,5 % – у технологічних зрушеннях [11]. Низька конкурентоспроможність вітчизняного виробництва на зовнішніх ринках вимагає більш ґрунтовних досліджень щодо визначення значущості факторів, що сприяють інноваційному національному розвитку. Відповідно до даних державного комітету статистики упродовж транзитивного періоду кількість підприємств, що впроваджували інновації, щороку зменшувалася як в абсолютних, так і відносних показниках.

У 2013 р. частка витрат на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення порівняно з 2012 р. скоротилася на 12 % із 70 % до 58 %, у той час як витрати на НДР, підготовку персоналу для розроблення та запровадження нових або значно вдосконалених продуктів та процесів зросли відповідно з 17 % до 24 %. Частка витрат на придбання інших зовнішніх знань (нових технологій) залишається досить низькою (0,9 %) [15].

Найвищі показники інноваційної діяльності підприємств спостерігаються в Німеччині, Люксембурзі, Ірландії та Італії, у той самий час як найнижчі показники інноваційної діяльності зафіксовано в Болгарії, Румунії та Польщі. Що стосується України, то частка

вітчизняних інноваційних підприємств за 2010-2013 рр. на рівні 17 % є меншою, ніж показники в найменш інноваційній країні ЄС – Румунії (21 %).

Причинами низького рівня інноваційної активності є недоліки нормативно-правової бази, висока вартість залучення позикових коштів, відсутність у керівників підприємств стратегічного бачення майбутнього розвитку діяльності підприємства.

Проблемою є також низький рівень бюджетного фінансування інноваційних розробок, відсутність стимулів із боку держави для підприємств, що впроваджують інновації, наприклад, через механізм пільгового оподаткування чи кредитування.

Важливими є також проблеми, що охоплюють внутрішнє середовище підприємств. У наш час спостерігається постійне зменшення кваліфікованих виробничих кадрів, які досить часто і є генераторами інноваційних ідей, також відсутність у межах самих підприємств механізмів стимулювання інноваційної ініціативності працівників через премії, доплати, інші форми матеріального стимулювання, низька платоспроможність підприємств [4]. Виходячи з наведених даних пріоритет повинен бути відданий розвитку країни на основі активізації інноваційної діяльності у сфері базових наукоємних галузей народного господарства.

Саме завдяки інноваціям у соціально-економічній системі відбувається більш ефективне використання ресурсів. Інвестування в нові технології забезпечує вищу за середньогалузеву віддачу, змінюється також структура економіки. З часом відмирають застарілі енергоємні виробництва і на їх місці з'являються нові ресурсо- й енергозберігаючі. При цьому змінюється економічна організація суспільства: трансформуються форми власності, розвиваються нові технології управління, змінюються також і процедури регулювання економіки. Динамічно змінюються правові, етичні, естетичні й моральні норми. Підвищується рівень освіти та охорони здоров'я. Також поширення інновацій пов'язує різні соціальні й економічні суб'єкти в єдине ціле [12].

Загалом позитивний суспільний ефект інновацій полягає в тому, що вони:

– забезпечують інтенсивний шлях розвитку економіки;

– забезпечують прискорення зростання продуктивності факторів виробництва;

– сприяють перерозподілу ресурсів на перспективні напрямки;

– зміцнюють національну конкурентоспроможність.

Наукові дослідження, розробки та інновації стають ключовими факторами принципово нової соціально-економічної системи – економіки, що базується на знаннях, рішення про створення якої було прийнято Європейським Союзом на Лісабонському саміті у 2000 році. Країни ЄС запланували побудувати економічний простір, де інновації стануть головним інструментом економічного зростання та конкурентної боротьби. Вже зараз у більшості європейських країн економіка знань забезпечує до 30% зростання ВВП. В одній із останніх доповідей Ради конкурентоспроможності США зазначається: «Інноваційність буде єдиним найважливішим фактором, що визначатиме успіх Америки у XXI столітті. Так само, як ми колись оптимізували наші організації з точки зору ефективності і якості, зараз ми повинні оптимізувати все наше суспільство з точки зору інноваційності» [13].

Таким чином, необхідно всебічно вивчати та аналізувати інноваційні процеси інших країн, щоб, переймаючи досвід, створювати умови для становлення і розвитку національних [14]. Через значну обмеженість інвестиційних ресурсів в умовах економічної нестабільності необхідно цілеспрямовано сприяти їхній концентрації і вживати таких заходів:

– узгодження грошово-кредитної та бюджетно-податкової сфер політики із завданнями інвестиційної стратегії;

– стимулювання капіталовкладень у реконструкцію, модернізацію, поновлення та створення інфраструктури виробництва;

– правового сприяння створенню малих підприємств інноваційного спрямування;

– формування ідеології інноваційного інвестування як такого, що спрямоване на майбутнє держави [15].

На нашу думку, інвестиційні та інноваційні процеси потрібно розглядати як особливі взаємопов'язані етапи розвитку однієї системи. Виходячи з цього, можна вести мову про впровадження спільної інвестиційно-інноваційної стратегії сталого розвитку економіки держави, в рамках якої з одного боку здійснюються фундаментальні та прикладні дослідження, розробляються нові технології, працює система акумулювання і пошуку інноваційних ідей, а з другого – відбувається пошук капіталу, відбір інвестиційних проектів, впровадження їх у виробництво. Шляхами розв'язання проблеми фінансування є: покращання інвестиційного клімату; розвиток інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури; створення дієвих механізмів державного-приватного партнерства в

інфраструктурному інвестуванні; розбудова системи підготовки програм і проектів для державного інвестування. Ґрунтуючись на досвіді країн, які перейшли до моделі інноваційного розвитку, державна інноваційно-інвестиційна політика на сучасному етапі повинна передбачати: вдосконалення законодавства України, спрямованого на активізацію інвестиційної діяльності; створення та забезпечення ефективного функціонування інститутів розвитку (державна інвестиційна компанія, фонд стратегічних інвестицій, фонд кредитних гарантій тощо); становлення та розвиток індустрії прямого інвестування та венчурного капіталу; створення умов для залучення інвестицій на ринках капіталу через первинне публічне розміщення акцій в Україні тощо.

На макроекономічному рівні до важливих механізмів сприяння інноваційній діяльності слід віднести її подальшу дерегуляцію (спрощення процедури державної реєстрації інноваційних проектів, обмеження державного контролю інноваційної діяльності) і впровадження механізмів державно-приватного партнерства у сфері інноваційної діяльності.

Не менш вагомим напрямом активізації інноваційно-інвестиційної діяльності є розвиток інноваційної інфраструктури, тобто тих підприємств, організацій, установ, об`єднань та асоціацій, що надають різноманітні послуги – консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, освітні, тренінгові, юридичні, – забезпечуючи тим самим організаційну, правову й економічну підтримку інноваційної діяльності.

Визнання пріоритетності інноваційно-інвестиційного розвитку на рівні окремих суб'єктів господарювання, усвідомлення його переваг і можливостей для забезпечення прибутковості діяльності означає перехід до принципово нової системи організації фінансово-господарської діяльності. Оптимізація механізмів державної регуляторної політики через зменшення втручання держави в господарську діяльність, спрощення та вдосконалення існуючих процедур регулювання (зокрема, скорочення ліцензованих видів діяльності, зменшення кількості контролюючих органів, визначення вичерпного переліку документів дозвільного характеру) сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату в Україні у цілому.

Висновки. Подальший розвиток національного господарства значною мірою залежить від ступеня впровадження інноваційних технологій виробництва. Стимулювання та активізація інноваційної діяльності підприємств стає однією з передумов успішного

позиціонування України на міжнародних ринках. Але в умовах невизначеності та макроекономічної нестабільності суб'єкти господарювання стикаються із серйозними перешкодами. Умовою повноправного членства України на світовій арені є створення таких умов господарювання, що стимулюють інноваційну діяльність та сприяють зростанню економічного потенціалу національної економічної системи. Таким чином, наявний високий кадровий, науково-технічний, природно-ресурсний та інтелектуальний потенціал повинен стати основою подальшого поступу вітчизняної економіки. Системний аналіз інвестиційних та інноваційних процесів в рамках розробки єдиної інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку дозволяє окреслити шляхи спільного розв'язання проблем залучення інвестицій та реалізації на цій основі механізму структурно-інноваційного оновлення економіки. Саме від її успішного функціонування великою мірою залежить ефективність реалізації пріоритетних напрямків інвестування з урахуванням інноваційної спрямованості, що є одним із головних аспектів забезпечення сталого економічного зростання Україні. Утвердження інноваційно-інвестиційної моделі розвитку національної економіки є безальтернативним шляхом для України, що дозволяє забезпечити конкурентоспроможність вітчизняної економіки, відкриває можливість інтегруватися в глобальні інтеграційні процеси як рівноправний суб'єкт, забезпечити випереджальні темпи економічного зростання відносно розвинених країн світу і створити економічне підґрунтя для запровадження високих соціальних стандартів, притаманних розвиненим країнам світу.

Література.

1. ***Шумпетер Й.*** Теория экономического развития / ***Й. Шумпетер.*** – М. : Директ медиа Паблишинг, 2008. – 401 с.

2. ***Санто Б.*** Инновация как средство экономического развития / ***Б. Санто***. – М. : Прогресс, 1990.– 296 с.

3. ***Твисс Б.*** Управление научно-техническими нововведениями / ***Б. Твисс***. – М. : Экономика, 1989. – 271 с.

4. ***Ілляшенко С.М.*** Менеджмент та маркетинг інновацій: [Монографія] / С.М. Ілляшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 584 с.

5. ***Бажал Ю.М.*** Інноваційна теорія економічного розвитку: М. Туган-Барановський, Й. Шумпетер і проблеми перехідної економіки України / ***Ю.М. Бажал*** // Наукові записки НАУКМА. Економічні науки. − 2000. − Т. 18. – С. 3-7.

6. ***Зятковський І.В.*** Державна підтримка нових форм інноваційної діяльності промислових підприємств: організаційні та фінансові аспекти / ***І.В. Зятковський*** // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 6. – С. 73-82.

7. ***Говоруха Ж.А.*** Питання розвитку інноваційної діяльності підприємств України / ***Ж.А. Говоруха*** // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 8 (74). – С. 107-115.

8. ***Семиноженко В.*** Глобалізація і стратегія гуманітарної економіки / ***В. Семиноженко*** // Вісник НАН України. – 2001. – № 4. – С. 8-12.

9. ***Подлєсна В.Г.*** Податкове регулювання інноваційно-інвестиційних процесів в Україні / ***В.Г. Подлєсна*** // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2009. – Т. 25. – С. 317-324.

10. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/.

11. The Gold book of venture capital firms. Kennedy information. – LLC, Fitzwilliam, New Hampshire, 2002.

12. ***Фатхутдинов Р.А.*** Инновационный менеджмент : учебник для вузов / ***Р.А. Фатхутдинов***. – [6-е изд.]. – СПб. : Питер, 2008. – 448 с.

13. ***Єгоричева С.Б.*** Банківські інновації : [Навчальний посібник] / ***С.Б. Єгоричева***. – К. : Центр навчальної літератури, 2010. – 208 с.

14. ***Баляснікова Є.В.*** Передумови створення інноваційної моделі розвитку економіки України / ***Є.В. Баляснікова***. – К. : Наукова думка, 2004. – 134 с.

15. ***Коюда В.*** Стратегічна місія інноваційної діяльності та шляхи її активізації в Україні/ ***В. Коюда*** // Проблеми науки. – 2007. – № 6. – С. 10-16.

16. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» за 2013 рік; за заг. керівн. ***О.О. Кармазіна***. – К. : Державний ком. стат. України, 2014. – 314 с.

References.

1. ***Schumpeter J.*** (2008). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya [Theory of economic development]*. Moscow, Direkt media Pablishing, p. 401 [in Russian].

2. ***Santo B.*** (1990). *Innovaciya kak sredstvo ekonomicheskogo razvitiya [Innovation as a mean to economic development]*. Moscow, Progress, p. 296 [in Russian].

3. ***Tviss B.*** (1989). *Upravlenie nauchno-tehnicheskimi novovvedeniyami [Management of scientific and technological innovations]*. Moscow, Economics, p. 271 [in Russian].

4. ***Illyashenko S.M.*** (2004). *[Management and Marketing Innovation. Monography]*. Sumy, Universitetska knyga, p. 584 [in Ukrainian].

5. ***Bazhal Yu.*** (2000). Innovatcsiyna teoriya ekonomichnogo rozvytku: M. Baranovskiy, J. Schumpeter I problem perehidnoyi ekonomiky Ukrainy [Innovative theory of economic development: M. Baranovskiy, J. Schumpeter and problems of transition economy in Ukraine]. *Naukovi zapysky NAUKMA. Ekonomichni nauky – Scientific notes NAUKMA. Economic science,* Vol. 18, p. 3-7 [in Ukrainian].

6. ***Zatkovskiy I.*** (2007). Derghavna pidtrymka novyh form innovatciynoi diyalnosti promyslovyh pidpryemstv: organizatciyni ta finansovi aspekty [State support of new forms of firms innovative activities: organizational and methodical aspects]. *Aktualni problemy economiky – Actual problems of Economics,* No 6, pp. 73-82 [in Ukrainian].

7. ***Govoruha G.A.*** (2007). Pytannya rozvytku innovatciynoyi dialnosti pidpruemstv Ukrayiny [To the question of firms innovative activities in Ukraine]. *Aktualni problemy economiky – Actual problems of Economics,* No 8. pp. 107-115 [in Ukrainian].

8. ***Seminozhenko V.*** (2001) Globalizatciya i strategiya gumanitarnoyi ekonomiky [Globalization and strategy humanitarian Economy]. *Visnyk NAN Ukrainy – Bulletin of the NAS of Ukraine,* No 4, pp. 8-12 [in Ukrainian].

9. ***Podlyesna V.G.*** (2009). Podatkove regulyuvannya innovatciyno-investytciynyh protcesiv v Ukrayini [Tax regulation of innovation and investment processes in Ukraine]. *Derzhavnyj vyshhyj navchal'nyj zaklad «Ukrai'ns'ka akademija bankivs'koi' spravy Nacional'nogo banku Ukrai'ny» – State higher educational institution «Ukrainian Academy of banking of the National Bank of Ukraine»,* Sumy, No 25, pp. 317-324 [in Ukrainian].

10. Derghavniy komitet statystyky Ukrayiny [State Statistics Committee of Ukraine]. (n.d.). *www.ukrstat.gov.ua.* Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].

11. The Gold book of venture capital firms. Kennedy information. (2002), LLC, Fitzwilliam, New Nampshire [in English].

12. ***Fathutdinnov R.*** (2008). *Innovatcionniy menedghment [Management of innovations]*. Saint Petersburg, Piter, p. 448 [in Russian].

13. ***Yehorycheva S.B.*** (2010). *Bankivski innovatciyi: navchalniy [Banking Innovation]*. Kyiv: Center navchalnoyi literatury, p. 208 [in Ukrainian].

14. ***Balyasnikova E.V.*** (2004). *Peredumovu stvorennya innovatciynoyi modeli rozvytku ekonomiky Ukrayiny [Preconditions of forming the innovation model of economic development of Ukraine]*. Kyiv: Naukova Dumka, p. 134 [in Ukrainian].

15. ***Koyuda V.*** (2007). Strategichna missiya innovatciynoyi diyalnosti ta shlyahy yiyi aktuvizatciyi v Ukrayini [Strategic mission of innovation and ways of its intensifying in Ukraine]. *Problemy nauky – Problems of science,* No 6, pp. 10-16 [in Ukrainian].

16. *Statystychniy zbirnyk «Naukova ta innovatciyna diyalnist v Ukrayiny» za 2013 r. [Statistical bulletin «Scientific and innovative activities in Ukraine» for 2013]*. (2014). O.O. Karmazin (Ed.). Kyiv, Derghavniy komitet statystyky Ukrayiny, p. 314 [in Ukrainian].

Аннотація.

Ткаченко С.Є. Проблеми та шляхи інноваційного розвитку українських підприємств в сучасних умовах господарювання.

У статті досліджено економічні основи інноваційного розвитку підприємств, визначені основні фактори, що його забезпечують. У роботі аналізується ефективність

становлення державної інноваційної політики та окреслено загальний суспільний ефект від впровадження інновацій. Також зазначено, наскільки важливим є стратегічне управління нововведеннями в процесі розроблення антикризової політики підприємства. Проведено аналіз інноваційної активності підприємств України порівняно з країнами ЄС. У статті обґрунтовано необхідність вивчення досвіду інноваційних процесів інших країн. Розглянуто причини низького рівня інноваційної активності підприємств, серед яких виокремлено недоліки нормативно-правової бази, високу вартість залучення позикових коштів, відсутність у керівників підприємств стратегічного бачення майбутнього розвитку діяльності підприємств.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, науково-технічний прогрес, економічна ефективність, інноваційна політика.*

Аннотация.

Ткаченко С.Е. Проблемы и пути инновационного развития украинских предприятий в современных условиях хозяйствования.

В статье исследованы экономические основы инновационного развития предприятий, определены основные факторы, которые его обеспечивают. В работе анализируется эффективность установления государственной инновационной политики и очерчен общий эффект от внедрения инноваций. Также рассмотрено, насколько важным есть стратегическое управление новшествами в процессе разработки антикризисной политики предприятия. В статье указано на необходимость изучения опыта инновационных процессов других стран. Проанализирована также динамика инновационной деятельности предприятий в странах ЕС и Украине. Рассмотрены причины низкой инновационной активности нынешних предприятий, среди которых выделены несовершенство нормативно-правовой базы, высокая стоимость привлечения заемных средств, отсутствие у руководителей предприятий стратегического видения будущего развития.

Ключевые слова: *инновационное развитие, научно-технический прогресс, экономическая эффективность, инновационная политика.*

Abstract.

Tkachenko S.E. Problems and ways of innovative development of Ukrainian enterprises in modern conditions of management.

The article studies the economic bases of innovative development of enterprises, identifies the basic factors providing it. This work analyzes the effectiveness of formation of innovation policy and outlines the general social effects of innovation. It is also considered, how important strategic management of innovations are for the development of anti-crisis policy of the enterprise. The article specifies why it is important to learn from the experience of innovative processes in other countries. It is also analyzed dynamics of innovative activities in Ukraine and EU, also it is shown some comparison of Ukrainian firms innovative activities in comparison with EU ones. It also studies the causes of low innovation activity of modern enterprises, among the main are insufficient legislation in the area, high costs of involving lending capital, poor experience of management in the field of strategic development of firms, etc.

Key words: *innovative development, technological progress, economic efficiency, innovation policy.*

УДК 339.138

ОСОБЛИВОСТІ ТИПІЗАЦІЇ СПОЖИВАЧІВ, ЯКІ ОТРИМУЮЮТЬ МАРКЕТИНГОВУ ІНФОРМАЦІЮ З ІНТЕРНЕТУ

Шебанова О.О., старший викладач,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Типізація споживачів і споживчої поведінки є визначальною в розробці маркетингової стратегії, в прийнятті оперативних і функціональних рішень щодо просуванні товару на ринку.

Невід'ємною складовою успішної діяльності підприємства на ринку є ефективне застосування сучасних інформаційних технологій.

Актуальність даного дослідження полягає у важливості аналізу психологічної поведінки споживача та впливу вподобань споживачів на маркетингову інформацію отриману в мережі Інтернет, для підприємств, при

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мережа Інтернет, маючи глобальний, інформаційно-насичений, оперативний та інтерактивний характер, є на сьогоднішній день одним з головних джерел інформації щодо товарів та послуг.

Включення споживача в Інтернет – систему суттєво змінює психотехніку сприйняття маркетингової інформації, сприяє збільшенню внутрішніх комунікацій, які відображаються як діалоговими (електронна пошта, ICQ), так і полілоговими (конференції, чати) структурами.

Актуальні проблеми типізації споживачів в умовах розвитку Інтернет-технологій викладені у працях таких вчених, як: К.Г. Юнг, А. Кемпинский, Е.Е. Проніна, И.Л. Литовченко, И.И. Макиенко, В.Н. Наумов, M. Fishbein, De Valck K., J. Ajzen, A.V. Citrin, C. Cheung, M.A. Ambaye, A. Fagerstrom, D. Begalli [1-14].

Однак проведені дослідження не повністю розкривають соціотипи споживачів та інструментарії можливого впливу на їх поведінку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є типізація споживачів, які отримують маркетингову інформацію з мережі Інтернет**.**

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з найважливіших досягнень 20-21 сторіччя є мережа Інтернет, розвиток якої вносить революційні зміни у маркетинг та впливає на структуру економіки в цілому.

Можливості мережі Інтернет активно використовуються підприємствами для розповсюдження товарної реклами, виходячи з того факту, що 93 % споживачів звертаються до Інтернету кожен день, а 80% - шукають інформацію щодо товарів для їх придбання [3].

При цьому маркетинговими структурами підприємств застосовуються як психологічний підхід, який передбачає дослідження зовнішніх проявів поведінки, активності чи пасивності дій особистості, так і соціонічний, який розглядає взаємодію суб'єкта і інформації, способи її обробки і спрямованість.

В сучасних ринкових умовах інтегровані маркетингові комунікації ефективно доповнюються антропоцентричною інформаційною структурою Інтернет, відкриваючою перед споживачами не тільки можливість швидкого отримання інформації, а і самостійного конструювання медіапростору.

Інтернет виступає як рішучий фактор заохочування нових споживачів, формування їх сталої сукупності, надання їм системної необхідної інформації поза часом і місцем її отримання.

Рекламне повідомлення має можливість дістатись до користувача Інтернету за умови якщо воно містить сильний емоційний компонент. Такою властивістю володіє вірусна реклама. Емоція забезпечує миттєве і мимовільне закріплення в пам'яті споживача емоційно – зарядженої маркетингової інформації.

В процесі вірусної комунікації відбувається психоемоційний вплив на користувачів Інтернету, передача певних психоемоційних станів, впливаючи на їх споживчу поведінку.

В мережі Інтернет, в якості інформаційного продукту, споживається лише віртуальне уявлення товару. Сам інформаційний продукт не підкорюється фізичному зносу, є перехідним і кумулятивним, тобто таким, який можливо повністю або частково багаторазово використовувати для формування інших інформаційних продуктів, цінність яких має властивість накопичуватись.

Вивченню і розумінню потреб існуючих і потенційних Інтернет споживачів певною мірою сприяє стратегія ведення бізнесу – система CRM (Customer relationship management), яка уявляє собою пакет прикладень і керуючих інструментів, пов'язуючи єдиною бізнес-логікою інформаційне Інтернет середовище. CRM забезпечує

формування мультиканальної комунікації, створюючи умови щодо обслуговування покупця в певний час і певному місці. Вона забезпечує професійне керування споживчих проектів, підтримує організацію процесів продажу, складування, розрахункових операцій і реалізується застосуванням програми Microsoft Dynamics AX2012.

Інтернет–комунікації дозволяють в значних масштабах здійснити касталізацію продукту (адаптування продукту, представленого в продажу під конкретного споживача). Під час комунікації споживача переконують, що продукт виготовлений персонально для нього і задовольняє його особистим потребам. Частково це досягається впровадженням краудсорсингу. В результаті відбувається зміна вимог споживача, завдяки тому, що споживач приймає участь у конструюванні інформації щодо товару в онлайновому товаристві.

Ефективність впливу маркетингової інформації на споживача через Інтернет значною мірою підсилюється застосуванням інструментарію соціоніки. Соціоніка була сформована на базі психології людини, засновником якої прийнято вважати швейцарського психіатра К.Г.Юнга [1].

Він ввів додаткову дихотомію (поділ на дві частини): раціональність (шизотимність) та ірраціональність (циклотимність). До раціональних функцій були віднесені мислення та почуття, а до ірраціональних - інтуїція та відчуття.

К.Г. Юнг запровадив поняття екстраверсії, як зацікавленості особистості до зовнішніх характеристик об'єкту, та інтроверсії – сприйняття об'єкта через призму внутрішнього миру особистості.

К.Г. Юнг визначив, що в психіці людини домінує одна з функцій екстраверсія або інтроверсія, інші грають допоміжну роль або витискуються у несвідоме. Він ввів в теорію несвідомого вісім архетипів: мислення (Denken); почуття (Gefuhl); інтуїція (Intution); відчуття (Empfinden); судження (Beurteilung); раціональність (Rationalität); сприйняття (Wahrnehmung); ірраціональність (Irrationalität); екстраверсія (Extraversion); інтроверсія (Introversion).

Поруч з К.Г. Юнгом у колискі соціоніки стоїть польський психіатр А. Кемпінський, який сформулював теорію інформаційного метаболізму (метаболізм – сукупність хімічних реакцій, які відбуваються в організмі людини), який поклав в її основу процес засвоєння, обробки та передачі інформації психікою людини.

А. Кемпінський [2] стверджував, що психіка людини годується інформацією і залежить від її кількості та якості, а психотип

особистості є природженою психічною структурою, яка визначає конкретний вид інформаційного обміну людини з оточуючим середовищем.

Ґрунтуючись на дослідженнях К. Юнга [1], А.Кемпинського [2], викладених в узагальненому вигляді у соціометричному підході А. Аугустинавичюте [3], та сучасних дослідженнях поведінки споживачів при придбанні ними товарів та послуг через мережу Інтернет [4], [5], [6], [7] [8], [9], [10], [11], [12], [13], [14] можливо, на наш погляд, зробити наступну типізацію соціотипів споживачів.

Таблиця 1

Соціотипи користувачів Інтернет

№	*Соціотипи споживачів*	*Ідентифікація споживачів*
1	підприємливий новатор	здібний сприймати і розповсюджувати нові ідеї, підходи і використовувати їх в потрібний час
2	системний лідер	визнаний авторитет, розглядаючий продукт, як комплекс взаємопов'язаних елементів, маючий суттєвий вплив на оточення, який проявляється у вигляді керуючих дій
3	сугестивний альтруїст	нав'язуючий оточенню свою думку, без особистої зацікавленості в її реалізації
4	дослідник – синтезатор	дослідуючий і формуючий нове уявлення
5	креативний суверен	здійснюючий творчий пошук нового, разом з тим абсолютно впевнений в перевазі своєї думки
6	педантичний гармонізатор	схильний до дотримання формальних правил, прагнучий забезпечити взаємну відповідність уяв щодо продукту
7	радник - мораліст	пропонуючий поради, з позицій критичного розгляду існуючих нравів у суспільстві
8	упереджений аналітик	здібний аналізувати подану інформацію, з наперед визначених критеріїв
9	чуттєвий технократ	фахово аналізуючий інформацію, здібний відчувати незначні зовнішні впливи

** Джерело: складено автором на підставі узагальнення робіт [4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14]*

Кожний соціотип потребує в Інтернет–комунікації підходу, який повністю враховує його психологічну конституцію і випливаючу з цього реакцію на запропонований товар чи послугу.

Врахування особливостей соціотипу споживача також дозволяє його утриманню в межах певної комерційної Інтернет – структури.

Висновки: Узагальнення теорій інформаційного продукту дозволило нам виділити такі соціотипи користувачів Інтернету, при розумінні яких ефективність маркетингових процесів в мережі Інтернет буде значно підвищуватись, цілеспрямованому своєрідному впливу на їх певні категорії, з використанням інтегрованих маркетингових комунікацій.

Орієнтація на соціотип споживача в Інтернет – комунікаціях є необхідною умовою заходів при розробці маркетингової стратегії підприємства.

Література.

1. ***Юнг К.Г.*** Жизнь и творчество [Электронный ресурс] / ***К.Г. Юнг***. – Режим доступа: http://psichology.vuzlib.net/ book o 188 page html4.

2. ***Кемпинский А.*** Меланхолия / ***А. Кемпинский.*** – СПб.: Наука, 2002. – 408 с.

3. ***Пронина Е.Е.*** Категории медиапсихологии [Электронный ресурс] / ***Е.Е. Пронина***. – Режим доступа: http://evarist.narod.ru/text7/49.htm.

4. ***Fishbein M.*** The influence of attitudes on behavoir / ***M. Fishbein, J.Ajzen Mahwah. –*** NJ: Erlbaum, 2005. – pp. 173-221.

5. ***Ajzen J.*** The theory of planned behaviour: Organizational Behavoir and Human Decision Processes / ***J. Ajzen*** // NJ. – 1991. – pp. 179-211.

6. ***Citrin A.V.*** Adoption of Internet Shopping the Role of Consumer Innovativeness / ***A.V. Citrin, D.E. Sprott, S.N. Silverman*** // Stem Industrial Management and Data Systems. – 2000. – pp. 294-300.

7. ***Cheung C.*** Understanding Consumer Trust in Internet Shopping: A malti – disciplinary Approach / ***C. Cheung, M. Lee*** // Journal of the American Society for Information Science. – 2006. – No 57. – pp. 479-492.

8. ***Ambaye M.A***. Consume decision process model for the Internet / ***M. Ambaye***. – Brunei University, 2005. – P. 127.

9. ***Fagerstrom A.*** The behavioral perspective model: A proposed Theoretical framework to understand and predict online consume behavior / ***A. Fagerstrom*** // Perspective. – 2004. – No 1. – pp. 1-11.

10. ***Begalli D.*** Wine and web marketing strategies: The case study of Italian speciality wineries / ***D. Begalli, S. Codurri, D. Gaetta*** // British Food Journal. – 2009. – No 111. – pp. 598-619.

11. ***De Valck K.*** Virtual Communities of Consumption: Networks of Consumer Knowledge and Companionsship / ***K. De Valck*** // Institute of Management. – 2005. – P. 76.

12. ***Литовченко И.А.*** Влияние поведения потребителей в Интернет среде на маркетинговую деятельность / ***И.А. Литовченко*** // БизнесИнформ. – 2010. – № 56. – С. 61-68.

13. ***Макиенко И.И.*** Поведение потребителей в Интернет – среде / ***И.И. Макиенко*** // Маркетинг и маркетинговые исследования. – 2003. – № 4. – С. 8-16.

14. ***Наумов В.Н.*** Модели поведения потребителей в маркетинговых системах / ***В.Н. Наумов***. – СПб. : ГУЭФ, 2009. – 240 с.

References.

1. ***Yung K.G.*** (n.d.). Zhizn i tvorchestvo [Life and art]. *psichology.vuzlib.net*. Retrieved from http://psichology.vuzlib.net/ book o 188 page html4 [in Russian].

2. ***Kempinskiy A.*** (2002). *Melanholiya [Melancholy]*. Saint-Petersburg: Nauka, p. 408 [in Russian].

3. ***Pronina E.E.*** (n.d.). Kategorii mediapsihologii [Categories of mediapsychology]. *evarist.narod.ru.* Retrieved from http://evarist.narod.ru/text7/49.htm [in Russian].

4. ***Fishbein M., & Ajzen J.*** (2005). The influence of attitudes on behavior. NJ: Erlbaum, pp. 173-221 [in English].

5. ***Ajzen J.*** (1991). The theory of planned behaviour: Organizational Behavoir and Human Decision Processes. NJ, pp. 179-211 [in English].

6. ***Citrin A.V., Sprott D.E., & Silverman S.N.*** (2000). Adoption of Internet Shopping the Role of Consumer Innovativeness. Stem Industrial Management and Data Systems, pp. 294-300 [in English].

7. ***Cheung C., & Lee M.*** (2006). Understanding Consumer Trust in Internet Shopping: A malti – disciplinary Approach. Journal of the American Society for Information Science, No 57, pp. 479-492 [in English].

8. ***Ambaye M.A***. (2005). Consume decision process model for the Internet. Brunei University, p. 127 [in English].

9. ***Fagerstrom A.*** (2004). The behavioral perspective model: A proposed Theoretical framework to understand and predict online consume behavior. Perspective, No 1, pp. 1-11 [in English].

10. ***Begalli D., Codurri S., & Gaetta D.*** (2009). Wine and web marketing strategies: The case study of Italian speciality wineries. British Food Journal, No 111, pp. 598-619 [in English].

11. ***De Valck K.*** (2005). Virtual Communities of Consumption: Networks of Consumer Knowledge and Companionsship. Institute of Management, p. 76 [in English].

12. ***Litovchenko I.L.*** (2010). *Vliyanie povedeniya potrebiteley v Internet - srede na marketingovuyu deyatelnost [Influence of consumer behavior in the Internet environment on marketing activities]*. *BiznesInform – Business Inform,* No 56, p. 61-68 [in Russian].

13. ***Makienko I.I.*** (2003). Povedenie potrebiteley v Internet – srede [Consumer behavior on the Internet]. *Marketing i marketingovyie issledovaniya – Marketing and marketing research,* No 4, p. 8-16 [in Russian].

14. ***Naumov V.N.*** (2009). *Modeli povedeniya potrebiteley v marketingovyih sistemah [Models of consumer behavior in marketing systems]*. Saint-Petersburg: GUEF, p. 240 [in Russian].

Анотація.

Шебанова О.О. Особливості типізації споживачів, отримуючих маркетингову інформацію з Інтернету.

В статті досліджені особливості передачі маркетингової інформації електронними засобами внутрішніх комунікацій, проаналізовані особливості маркетингових процесів в мережі Інтернет, визначені соціотипи споживачів, отримуючих інформацію з Інтернету, представлені підходи та інструментарій впливу на їх споживчу поведінку, як необхідні заходи при розробці маркетингової стратегії підприємства.

***Ключові слова**: типізація споживачів, Інтернет-мережа, соціотип споживача, маркетингова стратегія.*

Аннотация.

Шебанова О.О. Особенности типизации потребителей, получающих маркетинговую информацию из Интернета.

В статье исследованы особенности передачи маркетинговой информации електронными средствами внутренних коммуникаций, проанализированы особенности маркетинговых процессов в системе ІИнтернет, определены социотипы потребителей, получающих информацию из ІИнтернета, представлены подходы и инструменты влияния на их потребительское поведение, как необходимые мероприятия при разработке маркетинговой стратегии предприятия.

***Ключевые слова**: типизация потребителей, Інтернет - сеть, социотип потребителя, маркетинговая стратегия.*

Abstract.

Shebanova O.O. Peculiarity typification of consumeres, which receive marketing information from Internet.

In the article the peculiarities of E-marketing information transfer by means of internal communications are investigated, the peculiarity of marketing in the Internet are analyzed, the socio- types of consumers, which receive information from the Internet are defined, the approaches and tools of influence on their consumer behavior, as the necessary measures in the development of marketing strategy are presented.

***Key words**: consumer typification, Internet - network, consumer socio-type, marketing strategy.*

УДК 338.43/ 639.2 [336.566.21]

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗМІСТУ ТА НАСЛІДКІВ ВИКОРИСТАННЯ СУБСИДІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТУ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ І ПРЯМОЇ УРЯДОВОЇ ПІДТРИМКИ

ШЕПЕЛЄВ С.С., ЗДОБУВАЧ*[*]*,
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасне рибне господарство, стверджують вчені і практики обов'язково повинно розглядатися не тільки як діяльність, що задовольняє сукупний попит виробників харчових продуктів, але й як напрям конкурентоспроможного, економічного доцільного зростання та досягнення соціальних, екологічних завдань і цілей. Для забезпечення галузевої конкурентоспроможності, рибогосподарські субсидії вченими визначено переважно як фінансові платежі від державних установ сектору рибальства, які допомагають сектору бути більш прибутковим, аніж у випадку відсутності субсидій. Останніми десятиліттями субсидії привернули увагу світової спільноти з огляду на складність взаємозв'язків субсидій з торгівлею, екологічною сталістю, конкурентними перевагами галузі та соціально-економічним розвитком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З прогресом суспільства, обговорення питання субсидій на глобальному рівні активізувались ФАО ООН на початку 1990-х років під час підготовки до травневої конференції щодо відповідального рибальства 1992 року у Мексиці [1; 2; 5]. ФАО ООН [6] чітко надала аргумент, заснований на економічній теорії. Справедливо нині звучить теза, що субсидії є основним фактором створення та збереження надлишкових рибальських потужностей. Важливо й те, що при цьому було надано оцінку рибальським субсидіям на рівні близько 54 млрд. дол. США. Як виявилося вказане є верхньою межею оцінки навіть з урахуванням інфляції. Подальший перегляд прямої та непрямої допомоги, яка заохочує та сприяє будівництву, підтримці, модернізації рибальського флоту, а також забезпечує його діяльність, було здійснено М. Мілацо

[*] *Науковий керівник – Вдовенко Н.М., д.е.н., професор*

[5], який визначив і оцінив його близько 14-20 млрд. дол. США. З цього приводу вчений-економіст М. Мілацо переконливо стверджував, що така допомога становить 20-25 % вартості всіх вивантажень.

Історія науки відрізняється нерівномірністю: попередні оцінки регіональних рибальських субсидій, здійснені Азіатсько-Тихоокеанським економічним співробітництвом [7], зокрема ученими Г. Монро, Ю. Сумаїлом [8]. Глибше було висвітлено це питання у дослідженнях Д. Паула [9], який був одним із перших, хто використав точну методику з урахуванням усіх типів субсидій для морських країн світу. Дане дослідження базується на згаданій опрацьованій методиці Ю. Сумаїлом, А. Ханом, А. Дюком [4; 9; 100] з метою отримання сучасної та оновленої оцінки глобальних рибальських субсидій. Дослідження наукового доробку В. Качинські та Д. Флухарті [11] показало, що інформація та розрахункові дані щодо рибогосподарських субсидій для гвінейської затоки досить обмежені в розкритті питань стосовно якісної складової і є описовою за природою. Оцінку субсидій, що надаються донорами країнам, що розвиваються, відповідно до міжнародних або двосторонніх угод, а також місцевих субсидій, які надаються як індустріальному, так і дрібномасштабному рибальству у країнах, що розвиваються, проаналізовано Ю. Сумаїлом, А. Ханом, А. Дюком, Р. Ватсоном, Г. Монро та П. Тедмерсом [4; 9]. Водночас науковці, управлінці, політики постійно дискутують з приводу питання застосування попередніх типів рибогосподарських субсидій, оскільки вони чинять прямий чи непрямий внесок у створення надлишкових потужностей та перелов.

Формулювання цілей статті. Викласти результати досліджень для розроблення і поглибленого обґрунтування підходів до оцінки змісту та наслідків використання субсидій як інструменту конкурентних переваг і прямої урядової підтримки з метою подальшого розвитку як аграрного сектору економіки в цілому, так і рибного господарства зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як показали проведені нами дослідження субсидія є типом державної підтримки приватному секторові, яка зазвичай послуговується і спільним цілям. Під час пошуку терміну «субсидія» у словниках ми встановили, що субсидія є «прямим або непрямим платежем, економічною поступкою, або наданням привілеїв урядом приватним компаніям, домоволодінням або іншим урядовим одиницям для сприяння досягнення цілей, які стоять перед суспільством». Виходячи з цього загального визначення,

можемо поглиблено проаналізувати широке визначення рибогосподарських субсидій, відповідно до якого субсидії в своїй основі можуть бути будь-яким втручанням уряду – або відсутністю такого втручання, що впливає на рибогосподарську галузь, та яке має економічну цінність. Економічна цінність інтерпретується як щось, що має вплив на прибутковість рибного господарства. У цьому визначенні не враховуються внутрішньоурядові аспекти, і субсидії визначаються як дії або їх відсутність, щодо структур, які належать до приватного сектора рибного господарства та не включає жодних «інших урядових одиниць». Однак не все, що робить або не робить державний сектор може бути класифіковано як субсидії і у тому, що стосується наших орієнтирів, потрібна додаткове визначення. Відповідно ми визначаємо субсидії як щось, що робиться за межами звичайного порядку, тобто робиться відмінно від того, що прийнято: «рибогосподарські субсидії це дія або відсутність дії уряду за межами унормованої практики дій або відсутності дій, які змінюють збільшенням або зменшенням потенційну прибутковість галузі рибного господарства у коротко -, середньо- та довгостроковій перспективі». Вважаємо, що до поняття «уряду» тут включено також інші урядові та державні установи інші ніж власне уряд у тій країні, де субсидії існують. Це буде, наприклад, включати внески від державних та міжнародних інституцій з надання допомоги у розвиткові та співробітництва. Це також безумовно включає дії або їх відсутність з боку державних агенцій та організацій, які не мають прямого стосунку до рибного господарства. Якщо ці дії або їх відсутність корисні значною мірою для рибного господарства, їх можна визначати як рибогосподарські субсидії навіть якщо вони не спрямовані безпосередньо до сектора. Спонсорство з боку приватних компаній однак не є субсидіями.

Рибне господарство відноситься до всіх виробничих підсекторів рибальства та аквакультури, тобто до всіх типів індустрії, що постачають рибне господарство витратними матеріалами та надають послуги з транспортом та іншими послугами з підтримки включно рибальство, аквакультура, переробка та маркетинг. Поняття охоплює всіх виробників та операторів, як дрібно- так і великомасштабних, залучених до рекреаційної, комерційної діяльності та діяльності із забезпечення проживання. Для нашого конкретного дослідження ми звичайно можемо вирішити, що ми розглядатимемо групу компаній, один або декілька підсекторів або агрегований рівень галузі.

Проведені дослідження підтверджують, що світове рибальство є перекапіталізованим та має як результат зменшення запасів рибних

ресурсів [1; 2]. Субсидії, що надаються урядами, можуть бути ідентифіковані з одного боку як рушійні фактори для розбудови надлишкових рибальських потужностей, які таким чином підривають сталість морських ресурсів та з іншого – як засоби для існування тих, хто залежить від них [3; 4; 14]. Субсидії, що сприяють збільшенню доходів або зменшенню витрат, призводять до зростання прибутковості у вузькому сегменті господарської діяльності, тим самим збільшуючи стимули для учасників рибальства та рибальських зусиль. Субсидії, що сприяють збереженню рибних ресурсів та управлінню розглядаються, однак, як корисні та необхідні [5]. Основна відмінність між результатами проведених досліджень полягає у тому, що «інтенсивність субсидій», тобто, використання співвідношення величини субсидій до вартості вивантажених уловів у розрізі країн, за відсутності інформації, дозволяє оцінити ймовірний рівень субсидіювання у подібних же країнах з позитивною інформацією щодо того, які було надано види субсидій. При цьому спостерігається феномен, коли не має можливості оцінити величину субсидій [9]. При розрахунках використовується той самий підхід, але з використанням даних з уловів з бази даних The Sea Around Us [12] та ФАО ООН. Субсидії, які було віднесено до однієї з 13 категорій, що використано у науковому дослідженні та попередніх оцінках субсидій [4, с. 201–210; 9], базуються на основі їх опису у джерелах даних. Ці категорії включають управління, дослідження та конструкторсько-технологічні роботи, модернізацію флоту, проекти з розвитку, порти та причали, маркетинг та зберігання продукції, податкові пільги, доступ до рибних ресурсів, субсидії на пальне, допомога рибалкам, викуп суден та допомога рибальським громадам. Не існує якогось єдиного шляху класифікації субсидій, оскільки вони належать до різних категорій, які поєднуються залежно від своєї природи та цілей класифікації [5; 7]. Складність питання полягає у тому, що не існує якоїсь єдиної методики та домовленості щодо того, що таке субсидії або ж яким чином може бути виміряний ефект від їх застосування. Субсидії, програми підтримки, фінансова підтримка та урядові фінансові трансфери – це лише найпоширеніші назви платежів, які надають уряди рибному господарству. Саме для визначення та оцінки рибогосподарських субсидій є наступні складові: мета політики субсидій, опис програм субсидіювання, обсяг, охоплення та їх тривалість, щорічний обсяг у доларах США, джерела фінансування, орган, який адмініструє субсидії, отримувачі субсидій та механізми трансферу [13]. Отже, субсидії є формою простої або непрямої

урядової підтримки, часто у монетарній формі і переважно приватному секторові. Однак інтерпретація точного характеру та обсягу субсидій досить складні у зв'язку з суперечливістю визначення «рибогосподарські субсидії». Найбільші рибогосподарські субсидії пропонуємо розцінювати як такі, що пов'язані з загальними питаннями, послугами, що включають дослідження, сприяння дотриманню законодавства та управління. Також зазвичай субсидії на підсектори аквакультури та переробки надають менше ніж сектору рибальства.

До питання рибогосподарських субсидій було привернуто особливу увагу не так давно, зокрема з огляду на їх вплив на торгівлю, екологічну сталість та соціально-економічний розвиток. Як показали проведені дослідження, світове морське рибальство надвикористовує рибні ресурси, воно надкапіталізоване та має надлишкові потужності, і у зв'язку з цим порушувалось питання про те, що субсидії сприяють створенню надлишкових потужностей [3; 14; 17; 18]. Однак точна роль субсидій не така вже й однозначно спрямована. Це пояснюється тим, що субсидії, які збільшують прибутки або зменшують витрати можуть призводити до збільшення стимулів до участі у рибальстві та збільшенню рибальських зусиль [5; 15; 17], у той час як субсидії, спрямовані на сприяння збереженню ресурсів та запровадженню належного управління вважаються корисними, а у деяких випадках і необхідними. Таким чином, беручи до уваги ці невизначеності, встановлено, що існує широка міжнародна підтримка поліпшенню розуміння рибогосподарських субсидій та необхідності вилучення тих субсидій, які призводять до створення надлишкових потужностей. У контексті розгляду задач економічної науки у сфері регулювання господарських процесів, доцільно звернути увагу на можливість практичного використання класифікації Ю. Сумаїла [4, с. 201-225], за якою субсидії розподіляються на: а) субсидії, що збільшують вигоду від діяльності; б) субсидії, що збільшують потужності; в) неоднозначні субсидії.

1. Субсидії, що збільшують вигоду від діяльності, це програми, виконання яких призводить до інвестицій у основні засоби до соціального оптимуму, який визначається тут як максимальний розподіл природних ресурсів для суспільства у цілому, шляхом максимізації економічної ренти. Субсидії, що збільшують вигоду від діяльності, розширюють можливості зростання рибних запасів шляхом їх збереження, моніторингу рівня виловів через контроль та заходи із спостереження для досягнення біологічного та економічного

оптимального використання. Субсидії, що збільшують вигоду від діяльності, складаються з двох типів. В умовах розвинутого ринку, прикладом є субсидії на програми з управління рибальством та відповідні послуги. При цьому вони мають забезпечити, щоб рибними ресурсами, які є державною власністю, управляли, і безперечно, щоб встановлені правила належним чином виконувались. Варто відзначити, що деякі вчені-економісти та дослідники не відносять державну підтримку до блоку управління субсидіями.

2. Субсидії, що збільшують потужності, визначаються як програми субсидіювання, діяльність яких призводить до вилучення інвестицій з основних засобів як тільки рибальські потужності розвиваються до певної точки, коли ступінь експлуатації ресурсів починає перевищувати максимальний економічний дохід. Це дорівнює максимальній ренті, яку можна отримати від рибальства, що обчислюється як найбільша позитивна відмінність між загальними витратами та загальними прибутками. Максимальний економічний дохід відповідає зусиллям сталого вилову. Розширені вилучення інвестицій може призвести у деяких випадках до прямого знищення природних ресурсів. Субсидії, що збільшують потужності, або шкідливі субсидії, включають всі форми капітальних вкладень та інфраструктурних інвестицій з державних джерел, що зменшує витрати або збільшує прибутки та включає всі наступні типи, тобто субсидії для будівництва човнів або суден, програм оновлення та модернізації. Іншим прикладом таких субсидій є субсидії на пальне.

3. Неоднозначні субсидії визначаються як програми, які потенційно можуть призвести як до збільшення інвестицій у рибні ресурси, так і вилучення інвестицій з природного капіталу. Такі програми субсидіювання можуть призвести як до позивних наслідків, таких як розширення ресурсних програм, так і до негативних, таких як надексплуатація ресурсів. Субсидії цієї категорії включають такі програми як програми допомоги рибалкам, програми викупу суден, програми розвитку громад рибальських селищ [3; 14; 15]. Попередня глобальна оцінка рибальських субсидій, без урахування інфляції, знаходилась у діапазоні від 14 млрд. дол. США [5] до 54 млрд. дол. США [6]. При цьому перша оцінка виглядає досить низькою, а друга є значно завищеною. Водночас середня, тобто медіанна оцінка становить від 20 млрд. дол. США до 30 млрд. дол. США [4, с. 207; 9]. Оцінка для Азійсько-Тихоокеанського регіону складає приблизно 12 млрд. дол. США [7]. Необхідно також

зазначити, що дані для Північної Атлантики становлять 2,5 млрд. дол. США [8, с. 233-250; 17; 18].

У даний час у рамках Організації економічного співробітництва та розвитку дані щодо рибогосподарських субсидій публікуються щорічно як частина статистичних бюлетенів у розрізі окремих країн. Щодо інших регіонів, таких як тихоокеанські острівні держави або карибські острівні держави, інформація щодо субсидій існує лише у неофіційних даних і зазвичай не є кількісною оцінкою [14; 16]. Спроби надати емпіричні результати щодо впливу субсидіювання на рибні ресурси обмежені як масштабом, так і часом. Вплив субсидій на структуру витрат та доходів рибальства можна розраховувати через використання рівноважної моделі Гордона – Шефера. Теорія, що покладена в основу, все ще лишає ефект впливу субсидій навіть коли рибальство не є видом діяльності з відкритим доступом. У той же час, необхідними є дані для аналізу впливу чинних субсидій на сталість рибальства, і серед іншого, розуміння природи та обсягів рибальських субсидій за різними регіонами. Таке сприятиме розумінню природи рибальських субсидій, і дати можливість зробити оцінку величини рибальських субсидій по всьому світу. Результати такої оцінки, в тому числі і за кожною морською рибальською країною, за основними географічними регіонами, можуть бути корисними для реформування політики у напрямі зменшення надлишкових потужностей у морському рибальстві по всьому світу та довгострокового соціально-економічного розвитку.

Висновки. Таким чином маємо можливість зробити висновки, що:

1. У контексті розгляду завдань економічної науки у сфері регулювання господарських процесів, важливо на практиці використовувати класифікацію, за якою субсидії розподіляються на такі, що збільшують вигоду від діяльності; збільшують потужності та неоднозначні субсидії.

2. Світове рибальство надвикористовує рибні ресурси і є, надкапіталізованим, має надлишкові потужності. У цьому зв'язку важливо порушити питання про сприяння субсидіями створенню цих потужностей. Водночас роль субсидій не така вже й однозначно спрямована. Субсидії, які збільшують прибутки або зменшують витрати можуть призводити до збільшення рибальських зусиль. У той час як субсидії, спрямовані на збереження ресурсів та запровадження належного управління вважаються корисними, а у деяких випадках і необхідними.

3. Емпірично підтверджено, що подальше розширене дослідження може суттєво полегшити розуміння природи рибогосподарських субсидій, і дати можливість зробити оцінку величини рибальських субсидій по всьому світу. Результати такої оцінки, в тому числі і за кожною морською рибальською країною, за основними географічними регіонами, можуть бути корисними для реформування політики у напрямі зменшення надлишкових потужностей у рибному господарстві.

Література.

1. ***Pauly D., Christensen V., Guénette S., Pitcher T. J., Sumaila U., Walters C., Watson R., Zeller D.*** Towards sustainability in world fisheries, Nature № 418. (6898). 2002. P. 689-695.

2. ***Clark C. W.*** The Worldwide Crisis in Fisheries: Economic Models and Human Behaviour, Cambridge University Press, United Kingdom, 2006.

3. ***Clark C.W., Munro G.R., Sumaila U.R., Environ J.*** Subsidies, buybacks and sustainable fisheries, Econ. Manag. № 50. 2005. P. 47-58.

4. ***Sumaila U.R., Khan A.S., Dyck A.J., Watson R.A., Munro G.R., Tyedmers P.H., Pauly D.J.*** A bottom-up re-estimation of global fisheries subsidies Bioecon. 12. 2010. P. 201-225.

5. Milazzo M. Subsidies in World Fisheries: A Re-examination, World Bank Technical Paper, Fisheries Series 406, World Bank Washington, DC. 1998.

6. Marine fisheries and the law of the sea: a decade of change – Special chapter (revised) of The State of Food and Agriculture, United Nations Food and Agriculture Organization, Rome, Italy, 1992.

7. Study into the nature and extent of subsidies in the fisheries sector of APEC member economies, APEC Committee on Trade and Investment, Price-water house Coopers and Asia Pacific Economic Cooperation Secretariat, Singapore, 2000.

8. ***Munro G., Sumaila U.R.*** The impact of subsidies upon fisheries management and sustainability: the case of the North Atlantic, Fish Fish. 3. 2002. P. 233-250.

9. ***Sumaila U., Pauly D.*** Catching More Bait: A Bottom-up Re-estimation of Global Fisheries Subsidies, Fisheries Centre, University of British Columbia, Vancouver, 2006, Fisheries Centre Research Reports 14.

10. ***Khan A.S.*** The Nature and Magnitude of Global Non-fuel Fisheries Subsidies, University of British Columbia, Canada, 2006.

11. ***Kaczynski V.M., Fluharty D.L.*** European policies in West Africa: who benefits from fisheries agreements? Mar. Policy. 26. 2002. P. 75-93.

12. ***Rachel L.*** Carson, 1991. The Sea Around Us. Oxford University Press. 288 p.

13. Report of the Expert Consultation on Identifying, Assessing and Reporting on Subsidies in the Fishing Industry, United Nations Food and Agriculture Organization, Rome, Italy, 2003, December 3-6, 2002, Rome, Italy.

14. ***Вдовенко Н.М.*** Методологізація галузевого державного управління на шляху адаптації економіки до умов та вимог Європейського Союзу / ScienceRise. 2015. № 5/3 (10). С. 39-44.

15. ***Вдовенко Н. М., Хижняк Ю. А.*** Сучасна парадигма регулювання розвитку галузей аграрного сектору в умовах глобального дефіциту продовольства / ScienceRise. 2015. № 2/3 (7). С. 20-26.

16. ***Haughton M.*** Fisheries subsidy and the role of regional fisheries management organizations: the Caribbean experience, In: Proceedings of Paper presented at the UNEP Workshop on Fisheries Subsidies and sustainable Fisheries Management, April 26-27, 2001, United Nations Environment Program, Geneva, Switzerland, 2002.

17. ***Вдовенко Н.М.*** Рибне господарство України в умовах глобалізації економіки: монографія. К. : Компринт, 2016. 476 с.

18. ***Вдовенко Н.М., Сокол Л.М.*** Макроекономічна оцінка аграрного сектору економіки України за умов інтеграційних процесів // Науковий вісник Полісся. 2016. № 3 (7). С. 22-28.

References.

1. ***Pauly D., Christensen V., Guénette S., Pitcher T.J., Sumaila U., Walters C., Watson R., & Zeller D.*** (2002) Towards sustainability in world fisheries. Nature, No 418 (6898), pp. 689-695 [in English].

2. ***Clark C.V.*** (2006). The Worldwide Crisis in Fisheries: Economic Models and Human Behaviour. Cambridge University Press [in English].

3. ***Clark C.W., Munro G.R., Sumaila U.R., & Environ J.*** (2005). Subsydiyi, vykupy ta stiyke rybal′ stvo [Subsidies, buybacks and sustainable fisheries]. Econ. Manag., No 50, pp. 47-58 [in English].

4. ***Sumaila U.R., Khan A.S., Dyck A.J., Watson R.A., Munro G.R., Tyedmers P.H., & Pauly D.J.*** (2010). A bottom-up reestimation of global fisheries subsidies. Bioecon, 12, pp. 201-225 [in English].

5. ***Milazzo M.*** (1998). Subsidies in World Fisheries: A Re-examination. World Bank Technical Paper, Fisheries Series 406, World Bank Washington [in English].

6. Marine fisheries and the law of the sea: a decade of change – Special chapter (revised) of The State of Food and Agriculture. (1992). United Nations Food and Agriculture Organization, Rome [in English].

7. Study into the nature and extent of subsidies in the fisheries sector of APEC member economies, APEC Committee on Trade and Investment, Price-water house Coopers and Asia Pacific Economic Cooperation Secretariat. (2000) [in English].

8. ***Munro G., & Sumaila U.R.*** (2002). The impact of subsidies upon fisheries management and sustainability: the case of the North Atlantic. Fish Fish, No 3, pp. 233-250 [in English].

9. ***Sumaila U., & Pauly D.*** (2006). Catching More Bait: A Bottom-up Re-estimation of Global Fisheries Subsidies. Fisheries Centre, University of British Columbia. Fisheries Centre Research Reports 14 [in English].

10. ***Khan A.S.*** (2006). The Nature and Magnitude of Global Non-fuel Fisheries Subsidies. University of British Columbia [in English].

11. ***Kaczynski V.M., Fluharty D.L.*** (2002). European policies in West Africa: who benefits from fisheries agreements?. Mar. Policy, No 26, pp. 75-93 [in English].

12. ***Rachel L. Carson*** (1991). The Sea Around Us. Oxford University Press, p. 288 [in English].

13. Report of the Expert Consultation on Identifying, Assessing and Reporting on Subsidies in the Fishing Industry. United Nations Food and Agriculture Organization (December 3–6, 2003). Rome [in English].

14. ***Vdovenko N.M.*** (2015). Metodolohizatsiya haluzevoho derzhavnoho upravlinnya na shlyakhu adaptatsiyi ekonomiky do umov ta vymoh Yevropeys′ koho Soyuzu [Methodology of sectoral public administration on the way of adapting the economy to the conditions and requirements of the European Union]. ScienceRise, No 5/3 (10), pp. 39-44 [in Ukrainian].

15. ***Vdovenko N.M., & Khyzhnyak Yu.A.*** (2015). Suchasna paradyhma rehulyuvannya rozvytku haluzey ahrarnoho sektoru v umovakh hlobal′ noho defitsytu prodovol′ stva [The modern paradigm of regulating the development of agricultural sectors in the context of the global food shortage]. ScienceRise, No 2/3 (7), pp. 20-26 [in Ukrainian].

16. ***Haughton M.*** (2002). Fisheries subsidy and the role of regional fisheries management organizations: the Caribbean experience, In: Proceedings of Paper presented at the UNEP Workshop on Fisheries Subsidies and sustainable Fisheries Management, April 26-27, 2001, United Nations Environment Program, Geneva, Switzerland [in English].

17. ***Vdovenko N.M.*** (2016). *Ribne gospodarstvo Ukraïni v umovakh globalizatsiï yekonomíki [Fisheries of Ukraine in the conditions of globalization of the economy]*. Kyiv: Komprint,. p. 476 [in Ukrainian].

18. ***Vdovenko N. M., & Sokol L. M.*** (2016). Makroekonomíchna otsínka agrarnogo sektoru yekonomíki Ukraíni za umov íntegratsíynikh protsessov [Macroeconomic assessment of the agrarian sector of Ukraine's economy in the conditions of integration processes]. *Naukoviy Vísnik Políssya – Scientific bulletin Polesie,* No 3 (7), pp. 22-28 [in Ukrainian].

Анотація.

Шепелєв С.С. Методичні засади змісту та наслідків використання субсидій як інструменту конкурентних переваг і прямої урядової підтримки.

У статті розглянуто методичну складову щодо оцінки змісту та наслідків використання субсидій як інструменту конкурентних переваг і прямої урядової підтримки. Ця робота ґрунтується на більш ранніх оцінках вчених і практиків, які розглядають сучасне рибне господарство не тільки як діяльність, що задовольняє сукупний попит виробників харчових продуктів, але й як напрям конкурентоспроможного, економічного

доцільного зростання та досягнення соціальних, екологічних завдань і цілей. Звертається увага на те, що останніми десятиліттями субсидії привернули увагу світової спільноти з огляду на складність взаємозв'язків субсидій з торгівлею, екологічною сталістю, конкурентними перевагами галузі та соціально-економічним розвитком. У контексті розгляду завдань економічної науки у сфері регулювання господарських процесів, доцільно звернути увагу на можливість прикладного використання класифікації, за якою субсидії розподіляються на: а) субсидії, що збільшують вигоду від діяльності; б) субсидії, що збільшують потужності; в) неоднозначні субсидії. Зроблено висновок, що для подальшого розвитку аграрного сектору економіки і рибного господарства зокрема, важливо враховувати загальносвітові та економічні тенденції, а також можливість застосування різних типів субсидій, зокрема і субсидій на пальне для галузі, методичні підходи до оцінки впливу субсидій на структуру витрат та доходів галузі через використання рівноважної моделі Гордона – Шефера.

Ключові слова: *субсидії, рибне господарство, конкурентоспроможність, аграрний сектор економіки, конкурентні переваги, рибальство, галузь.*

Аннотация.

Шепелев С.С. Методические основы содержания и последствий использования субсидий как инструменту конкурентных преимуществ и прямой правительственной піддержки.

В статье раскрыто методическую составляющую в оценке содержания и последствий использования субсидий как инструмента конкурентных преимуществ и прямой правительственной поддержки. Эта работа основывается на более ранних оценках ученых и практиков, которые рассматривают современное рыбное хозяйство не только как деятельность, удовлетворяет совокупный спрос производителей пищевых продуктов, но и как направление конкурентоспособного, экономического целесообразного роста и достижения социальных, экологических задач и целей. Обращается внимание на то, что в последние десятилетия субсидии привлекли внимание мирового сообщества, учитывая сложность взаимосвязей субсидий с торговлей, экологической устойчивостью, конкурентными преимуществами области и социально-экономическим развитием. В контексте рассмотрения задач экономической науки в сфере регулирования хозяйственных процессов, целесообразно обратить внимание на возможность прикладного использования классификации, по которой субсидии распределяются на: а) субсидии, увеличивают выгоду от деятельности; б) субсидии, увеличивают мощности; в) неоднозначные субсидии. Сделан вывод, что для дальнейшего развития аграрного сектора экономики и рыбного хозяйства в частности, важно учитывать общемировые и экономические тенденции, а также возможность применения различных типов субсидий. Следует обратить внимание, в том числе и на субсидии на топливо для отрасли, применение методик к оценке влияния субсидий на структуру расходов и доходов отрасли из-за использования равновесной модели Гордона – Шеффера.

Ключевые слова: *субсидии, рыбное хозяйство, конкурентоспособность, аграрный сектор, конкурентные преимущества, рыболовство, отрасль.*

Abstract.

Shepelev S.S. Methodical bases of the maintenance and consequences of use of grants as the tool of competitive advantages and direct governmental support.

In the article a methodological component for assessing the content and implications of using subsidies as a tool for competitive advantages and direct government support are described. This research is based on earlier evaluations of scientists and practitioners who consider modern fish farming not only as an activity that satisfies the aggregate demand of food producers, but also as a direction of competitive, economically expedient growth and the achievement of social, environmental goals and goals. Attention is drawn to the fact that in recent decades subsidies have attracted the attention of the world community in view of the complexity of the interconnection of subsidies with trade, environmental sustainability, competitive advantages of the industry and socio-economic development. In the context of the consideration of the tasks of economic science in the field of regulation of economic processes, it is advisable to draw attention to the possibility of an applied use of the classification, according to which the subsidies are allocated to: a) subsidies that increase the benefits from activities; b) subsidies that increase the capacity; c) ambiguous subsidies. It is concluded that for the further development of the agrarian sector of economy and fisheries in particular, it is important to take into account global and economic trends, as well as the possibility of applying various types of subsidies, including fuel subsidies for the industry, methodological approaches to assessing the impact of subsidies on the structure of expenditures and revenues of the industry through the use of the equilibrium Gordon-Schaefer model.

Key words: *subsidies, fisheries, competitiveness, agrarian sector of the economy, competitive advantages, fishing, industry.*

УДК 332.2.021.8

ВПЛИВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ НА РОЗВИТОК ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Шибаєва Н.В., к.е.н., доцент,
Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Земельні відносини посідають провідне місце на всіх етапах суспільного розвитку**.** У постіндустріальних економіках земельні відносини набувають особливого значення у зв'язку із актуалізацією на теоретичному рівні та у практичній площині концепції багатофункціональності сільського господарства. Розвиток земельних відносин в Україні, які відповідають постіндустріальному типу економічної системи, стримується низкою

факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру, що порушує системність перетворень та не забезпечує досягнення цілей сталого розвитку. Досвід провідних країн переконує, що держава має у своєму розпорядженні важелі, які можуть впливати на земельні відносини та надати їм бажаний вектор розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання реформування земельних відносин із використанням важелів державного регулювання економіки знайшли висвітлення у працях багатьох вітчизняних вчених, що пояснюється виключною значимістю земельних відносин як для аграрної сфери, так і для національної економіки в цілому.

Вагомим є внесок таких науковців як О. Ходаківська, О. Могильний [13], Я. Гадзало, Ю. Лузан [1], П. Саблук [11], П. Гайдуцький [3], Ю. Лупенко [6], Ю. Добряк, О. Собкевич, В. Русан, А. Юрченко, В. Скороход [12], М. Газуда, Л. Газуда [2], І. Кошкалда [4] В. Онегіна [9] та ін. Але створення концептуального підходу до формування та використання ефективного організаційно-економічного механізму регуляторної політики вимагає проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виокремлення та аналіз складових організаційно-економічного механізму регуляторної політики, які мають вплив на земельні відносини, із визначенням інструментів та процедур імплементація яких дозволить підвищити ефективність його застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наголошена мета реформування земельних відносин в Україні, яке було розпочато у 1990 р. — передача землі ефективному власнику та запровадження еколого-економічної моделі господарювання, як необхідна передумова раціонального використання та охорони землі, забезпечення продовольчої безпеки країни і створення екологічно безпечних умов для провадження господарської діяльності та проживання громадян. У процесі реформування були створені елементи системи організаційно-економічного механізму регуляторної політики, які визначають сучасний стан регулювання земельних відносин. Правове підґрунтя регулювання земельних відносин в Україні формують Конституція України, Земельний кодекс України, понад 70 законів і 900 підзаконних актів, що призводить до часткового дублювання формальних правил та водночас створює суперечності та не усуває інституційні лакуни у регуляторному середовищі.

Запровадження мораторію у січні 2001 р. на ринковий обіг земельних часток (паїв), а з 1 січня 2002 р. – земельних ділянок для товарного сільськогосподарського виробництва пояснювалося відсутністю нормативної бази, яка захищала б селянина-землевласника від несправедливого обезземелення. Введений як тимчасовий захід у 2001 р., мораторій продовжувався кілька разів (2004, 2006, 2008, 2010, 2011, 2012, 2015, 2016, 2017 рр.) і відповідно до Закону України «Про внесення зміни до розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України буде продовжений до врегулювання на законодавчому рівні процедури обороту земель сільгосппризначення і розробки необхідних нормативно-правових актів, до 1 січня 2019 р.

Слушними є твердження вітчизняних науковців про те, що нерегульований ринок земель сільськогосподарського призначення також не забезпечує ефективне використання земельних ресурсів (зокрема він може призвести до надмірної парцеляції земель) [12]. Поділяємо думку науковців, які вважають, що для недопущення обезземелення селян та запобігання спекуляції можливо використати альтернативні механізми: державне регулювання купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення, досвід якого існує в країнах зі змішаною економікою ринкового типу.

О. Ходаківська та О. Могильний узагальнили наявні моделі обігу земель, які найбільш активно обговорюються вітчизняними політиками, науковцями й експертами [13].

З чотирьох виокремлених науковцями моделей, наразі в Україні реалізується модель, за якої зберігається мораторій на купівлю-продаж земель с/г призначення, що створює можливість доопрацювати нормативно-правові акти для запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення, але з іншого боку, в таких умовах розповсюджуються тіньові схеми щодо відчуження земель сільськогосподарського призначення.

В умовах пролонгованої дії мораторію, в Україні сформовано такі інструменти регулювання земельних відносин:

– нормативна грошова оцінка земель;
– викуп або вилучення земельних ділянок;
– штрафи та екологічні податки;
– пільги (податкові та кредитні);
– державні фіксовані ціни (тарифи);
– земельні аукціони;
– бюджетні програми;
– моніторинг у сфері землекористування.

Формальними процедурами, які забезпечують застосування означених інструментів, є:

1. Платежі фіскального характеру (плата за землю, єдиний податок, орендна плата за земельні ділянки інших обов'язкових платежів, базою для справляння яких є НГОЗ).

2. Економічна відповідальність при використанні земель (відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам при вилученні (викупі) земельних ділянок закріплена ст. 156, 157 Земельного Кодексу України.

3. Адміністративна відповідальність при використанні земель (відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву без спеціального дозволу; відшкодування збитків, завданих унаслідок непроведення робіт з рекультивації земель; відшкодування шкоди, зумовленої забрудненням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства; покарання за порушення земельного законодавства відповідно до ст. 211 Земельного кодексу України.

4. Економічне стимулювання раціонального використання та охорони земель (податкові і кредитні пільги суб'єктам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені державними та регіональними програмами використання і охорони земель; звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають у стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їхнього стану згідно з державними та регіональними програмами ст. 205-206 Земельного Кодексу України, Закон України «Про охорону земель».

5. Розроблення документації із землеустрою та проведення землеоціночних робіт; справляння державного мита за посвідчення договорів відчуження земельних ділянок.

6. Порядок проведення земельних торгів, який забезпечує продаж прав оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності за ціною, яка перевищує НГОЗ.

7. Бюджетне програмування, зокрема «Проведення земельної реформи» (Закон України «Про Державний Бюджет 2017»), «Збереження, відтворення та забезпечення раціонального використання земельних ресурсів» (Закон України «Про Державний Бюджет 2018»).

8. Моніторинг показників у сфері землекористування, ухвалений Постановою Кабінету Міністрів України № 639 від 23 серпня 2017 р. «Про реалізацію пілотного проекту щодо проведення моніторингу земельних відносин та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України».

Суб'єктами регулювання земельних відносин є Верховна Рада, Кабінет Міністрів України, Держгеокадастр, обласні, районні, міські, селищні і сільські ради та створені у процесі децентралізації ОТГ.

Повноваження Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру визначені Постановами Кабінету Міністрів від 14 січня 2015 р. № 15, від 22.07.2016 № 482. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2016 № 910-р. повноваження розширено у частині здійснення державного нагляду за дотриманням земельного законодавства.

Повноваження органів місцевого самоврядування визначені ст. 23 Закону України «Про оцінку земель», зокрема це затвердження технічної документації з бонітування ґрунтів, економічна оцінка земель та нормативна грошова оцінка земельних ділянок, розташованих за межами населених пунктів. На практиці НГОЗ, яка виступає базою для сплати податків, значною мірою залежить від діяльності районних та селищних рад. Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 р. № 831 «Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення».

Основні складові організаційно-економічному механізму регуляторної політики, що впливають на земельні відносини формально запроваджені, але горизонтальна та вертикальна неузгодженість формальних правил, не сприяє ефективній дії означеного механізму. Так, мораторій є допоміжним інструментом у короткостроковому періоді, але у довгостроковому періоді використання такого інструменту сприяє інституалізації умов невизначеності. Стейкхолдери позбавлені сигналів щодо перспектив розвитку ринку сільськогосподарських земель, це впливає на формування їх економічних очікувань за адаптивним типом.

За існуючого механізму регуляторної політики в Україні основним інструментом сільськогосподарського землекористування є оренда. Станом на 01.01.2018 р. в Україні укладено 4,9 млн. договорів оренди земельної частки, з них із фермерськими господарствами – 0,75 млн договорів. Більшість договорів (2,3 млн.) укладено терміном на 8-10 років. Питання, пов'язані з оптимізацією землекористування не можна ефективно вирішити виключно за допомогою оренди, оренда не сприяє консолідації, оскільки не передбачає передачі права розпорядження земельною ділянкою [7].

Така ситуація відповідає інтересам орендарів, визначаючи умови та занижену вартість орендної плати (табл. 1).

Таблиця 1

Оперативна інформація щодо середнього розміру орендної плати в Україні

Роки	*Укладено договорів оренди земельної частки (паю), млн.*	*Площа земель, переданих в оренду за договорами, млн. га*	*Плата за оренду земельних часток (паїв) в грошовому еквіваленті на рік, млн. грн.*	*Плата за 1 га на рік, грн.*	*Нормативна грошова оцінка (рілля і перелоги), грн.*
2015	4,8	17,168	12491,4	727,6	25 773,14
2016	4,8	16,475	18013,8	1093,4	30 927,77
2017	4,7	16,900	23136,1	1369	30 937,85

** Джерело: складено за даними http://land.gov.ua*

Оренда є поширеною формою землекористування й у країнах ЄС. Сільськогосподарські підприємства Словаччини та Чехії здійснюють господарську діяльність переважно на орендованих землях, частка яких у загальному розмірі землекористування становить понад 90% [12]. Але орендна плата за землі сільськогосподарського призначення у розвинутих країнах є високою, зокрема у Німеччині, Нідерландах, Данії вона перевищує 200 євро за 1 гар ріллі, у США – до 10 % ринкової вартості, або 350-400 доларів США за 1 га; у Канаді на оплату оренди витрачається 40-45 % вартості вирощеного врожаю, у Франції – до 1/3.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика стану землекористування в європейських країнах та Україні

Найменування показника	*Україна*	*Країни Європи*	*Країни ЄС*
Площа земель, млн. га	60,4	1015,6	437,4
Площа чорноземів, млн. га	28	84	18
Площа сільськогосподарських земель млн. га	42,7	474,8	177,7
Площа орних земель, млн. гектарів	32,5	277,8	115,7
Частка орендованих сільськогосподарських угідь, %	97	62	53
Площа сільськогосподарських земель, сертифікованих як органічні, млн. гектарів	0,3	11,6	5,3
Площа зрошуваних земель, млн. га	0,5	20,8	11,1
Ціна інвестицій, тис. доларів США за 1 гектара	1	4	5,5
Експорт зернових, млн. тонн	34,8	130	38,5
Площа сільськогосподарських земель на одного жителя, гектарів на одну особу	0,7	0,6	0,4
Ціна за 1 гектар земель сільськогосподарського призначення, тис. дол. США		3,7	7,2

** Джерело: [10]*

Оренда на існуючих умовах не сприяє ресурсоощадливому ставленню до землі. Так, соняшник у деяких областях займає площу понад 30 % орних земель, при цьому в більшості випадків культура повертається на попереднє поле через три роки. Під час передачі земельних ділянок в оренду на довгостроковий період зменшуються можливості здійснення контролю, так як чинні формальні правила не містять відповідних інструментів та процедур.

Інший інструмент землекористування, що існує в Україні емфітевзис, в умовах дії мораторію не є ефективним: ціни на сільськогосподарські земельні ділянки є заниженими, тому продаж емфітевзису забезпечить доход менший, ніж дохід від продажу земельної ділянки [5].

Інструментом, який дозволив підвищити орендну плату за земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності став аукціон, а процедурою, яка забезпечила впровадження аукціону, стало визначення порядку проведення земельних торгів. Означені важелі вплинули на підвищення середньої орендної плати за передані на земельних аукціонах ділянки земель сільськогосподарського призначення державної власності до 14,74% у 2017 р. (середній розмір орендної плати станом на 01.01.2018 р. склав 2793,2 грн./га, тоді як на 01.01.2017 2249,8 грн./га).

Ці заходи забезпечили узгодженість інструмента та процедур з його використання: унеможливлення безаукціонної передачі землі, набуття процедурою земельних торгів реального змісту.

У наукових колах також висловлюється думка щодо необхідності реформування державних інститутів, утворивши на їх базі нову земельну установу із власним бюджетом та рентний банк, який виконуватиме функції й завдання, не притаманні Національному банку України, Державному бюджету України та комерційним банкам. Вважаємо, що створення такого інституту не підвищить ефективність дії механізму, так як в Україні вже функціонують інститути, на які чинне законодавство покладає виконання пропонованих функцій.

Підтримуємо позицію І. Кошкалди [4], щодо активної ролі держави на ринку, захисту прав не тільки власників, але й користувачів земельних ділянок, необхідності врахування думок селян, але наша позиція полягає в необхідності запровадженні системи інформаційних заходів, які спрямовані на роз'яснення переваг та недоліків запровадження ринку землі та політики держави у цьому напрям, усуненні існуючої вертикальної та горизонтальної неузгодженості, яка формує умови перманентної невизначеності.

Висновки. Досягнення наголошеної мети земельної реформи з необхідністю зумовлює визначення та закріплення на законодавчому рівні обмежень і зобов'язань, які випливають із прав на землю, формування системи формальних правил, які ґрунтуються на принципах прозорості, послідовності, передбачуваності. Мораторій, як адаптаційний інструмент короткострокової дії, надає час для удосконалення формальних норм, необхідних для функціонування ринку землі, але у вітчизняній практиці під час дії мораторію, незважаючи на прийняття близько 1000 офіційних актів, не було усунуто в такий спосіб інституційних лакун, що ускладнює запровадження ринку земель, водночас пролонгований мораторій сприяє інституалізації неформальних норм, які відображають негативне ставлення суб'єктів до законодавчого закріплення обігу земель. Використання мораторію, як інструменту організаційно-економічного механізму регуляторної політики держави у сфері земельних відносин, у довгостроковому періоді блокує дію інших інструментів, що викривлює вплив означеного механізму на аграрну сферу в цілому.

Основним регуляторним інструментом, що визначає платежі фіскального характеру та рентні відносини, наразі є нормативна грошова оцінка землі, але процедура її визначення не забезпечує формування ринкової вартості землі, це може зробити ринковий механізм.

Для підвищення ефективності означеного важелю державного впливу необхідно законодавче врегулювання процедури обороту земель сільгосп призначення. Розроблення та прийняття означених формальних правил є компетенцією законодавчої гілки державної влади, участь стейкхолдерів у процесі доцільно забезпечити проведенням консультацій, із законодавчим закріпленням цієї процедури за аналогією із «Загальними принципами і мінімальним вимогами до консультацій із зацікавленими сторонами» прийнятими у країнах-членах ЄС.

Усунення неузгодженості, й в такий спосіб підвищення ефективності механізму регуляторної політики, можливо й на рівні органів місцевого самоврядування, у тому числі ОТГ, враховуючи повноваження, що надані їм Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 січня 2018 року № 60-р: до кінця 2018 р ОТГ отримують від Держгеокадастру землі державної власності за межами населених пунктів у комунальну власність. Але надання таких повноважень набуває реального змісту при узгодженості регуляторних інструментів та процедур. Доцільним є уточнення процедури розроблення документації із землеустрою та проведення

землеоціночних робіт через оформлення прав на земельні ділянки, що перебувають у користуванні громадян та запровадження моніторингу використання земель для забезпечення отримання плати за землю із подальшою реєстрацією земельних ділянок, що перебувають у користуванні громадян, у Держгеокадастру (в результаті ділянки стають об'єктами оподаткування та місцеві бюджети отримують податкові надходження). Наразі земельні ділянки поза межами населених пунктів, право власності на які не оформлено, районні державні адміністрації можуть надавати в оренду, але такі ділянки не є об'єктом оподаткування (ст. 287 Податковий кодекс України). Існуючий механізм регуляторної політики не містить інструментів стимулювання або застосування санкцій, які спонукають громадян до оформлення їх права на землю чи внесення інформації про вже оформлені земельні ділянки у Держгеокадастр.

Деталізацією процедури щодо проведення землевпорядних робіт може стати виконання робіт по створенню схеми використання земель самостійно представниками ОТГ чи замовлення таких робіт іншому суб'єкту господарювання. Масове оформлення документації із землеустрою зменшить вартість землевпорядних послуг для мешканців громади, що створить стимул оформити своє право на земельну ділянку для мешканців громади.

Інструментом, який можуть застосувати органи місцевого самоврядування, ОТГ у напрямі вирішення проблеми забруднення земель, є створення схеми охорони земель, на якій будуть відображені екологічно небезпечні об'єкти. В свою чергу така схема створить інформаційне підґрунтя для розроблення плану санітарної очистки території.

Вирішення проблеми стабілізації агроландшафтів, є комплексним з точки зору інституційної ієрархії, якщо на національному рівні цьому буде сприяти запровадження крос-відповідності (пряма державна підтримка виплачується фермерам за умови, дотримання ними стандартів, що стосуються навколишнього середовища, безпеки харчових продуктів, здоров'я рослин і тварин), то на рівні територіальних громад, враховуючи позитивний досвід використання цього інструменту у країнах-членах ЄС, де він застосовується в середньому до 68 % ріллі, може стати EFA (зона екологічного фокусу – визначення території у відсотках до загальної площі угідь, на якій здійснюється сільськогосподарська практика, сприятлива для клімату та навколишнього середовища). Стимулом до запровадження таких зон для стейкхолдерів будуть пільги по сплаті місцевих податків.

Організаційно-економічний механізм регуляторної політики має визначати загальні умови землекористування, що надасть змогу розвиватися як орендним відносинам, так і купівлі-продажу землі. За таких умов ефективну структуру форм землекористування визначить ринковий механізм. Це також створить можливості для наповнення реальним змістом процесів децентралізації в аспекті набуття прав розпорядження землями.

Література.

1. ***Гадзало Я.М.*** Земельна реформа: проблеми і перспективи розвитку аграрної економіки / ***Я.М. Гадзало, Ю.Я. Лузан*** // Економіка АПК. – 2017. – № 1 – С. 5-17.

2. ***Газуда М.*** Удосконалення державних механізмів регулювання процесами використання земельних ресурсів у сільському господарстві / ***М. Газуда, Л. Газуда*** // Сучасні проблеми та перспективі сталого розвитку сільських територій: збірник матеріалів 16 конгресу вчених економістів-аграрників та Міжнар. наук.-практичної конференції. – Київ: ННЦ ІАЕ, 2017. – 386 с.

3. ***Гайдуцький П.І.*** Аграрна реформа Л.Д. Кучми в Україні: історико-економічні аспекти / ***П.І. Гайдуцький*** // Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 5-13.

4. ***Кошкалда І.*** Проблемні питання в контексті запровадження ринку землі / ***І. Кошкалда*** // Сучасні проблеми та перспективі сталого розвитку сільських територій: збірник матеріалів 16 конгресу вчених економістів-аграрників та Міжнар. наук.-практичної конференції. – Київ: ННЦ ІАЕ, 2017. – 386 с.

5. ***Кулинич П.*** Емфітевзис як пастка для сільського землевласника або чому селянам не варто укладати договори про його встановлення? / ***П. Кулинич*** // Юридичний вісник України. – 2017. – № 35. – С. 14.

6. ***Лупенко Ю.О.*** Наукові засади запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення / ***Ю.О. Лупенко, О.В. Ходаківська*** // Економіка АПК. – 2016. – № 12. – С. 5-15.

7. ***Максименко Я.А.*** Собственность как экономическая категория / ***Я.А. Максименко*** // Бизнес Информ. – 1997. – № 12 (208). – С. 18-23.

8. ***Онегіна В.М.*** Вплив реформування земельних та майнових відносин на доходи сільськогосподарських товаровиробників / ***В.М. Онегіна*** // Економіка: проблеми теорії та практики. зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – Вип.209. – Т. 1. – С. 185-199.

9. ***Онегіна В.М.*** Інституціональні засади формування ринку землі / ***В.М. Онегіна*** // Трансформація земельних відносин до ринкових умов господарювання: матеріали 2-х річн. зборів Північно-східного відділення Всеукр. Конгресу вчених економісті – аграрників, Харків, 5 лют. 2009. – Харків: ХНТУСГ, 2009. – С. 38-42.

10. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413 «Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF

11. ***Саблук П.Т.*** Стан і напрями розвитку аграрної реформи / ***П.Т. Саблук*** // Економіка АПК. – 2015. – № 2. – С. 10-17.

12. ***Собкевич О.*** Актуальні завдання формування ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс] / ***О. Собкевич, В. Русан, А. Юрченко, В. Скороход***. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/365/

13. ***Ходаківська О.В.*** Моделі обігу земель у забезпеченні сталого розвитку сільських територій / ***О.В. Ходаківська, О.М. Могильний*** // Сучасні проблеми та перспективи сталого розвитку сільських територій: збірник матеріалів 16 конгресу вчених економістів-аграрників та Міжнар. наук.-практичної конференції. – Київ: ННЦ ІАЕ, 2017. – 386 с.

References.

1. ***Hadzalo Ya.M., & Luzan Yu.Ia.*** (2017). Zemelna reforma: problemy i perspektyvy rozvytku ahrarnoi ekonomiky [Land reform: problems and prospects for the development of the agrarian economy]. *Ekonomika APK. – Economy AIC*, No 1, pp. 5-17 [in Ukrainian].

2. ***Hazuda M., & Hazuda L.*** (2017). Udoskonalennia derzhavnykh mekhanizmiv rehuliuvannia protsesamy vykorystannia zemelnykh resursiv u silskomu hospodarstvi [Improvement of state mechanisms of regulation of land use processes in agriculture].Contemporary Problems and Prospects for Sustainable Development of Rural Areas: *Zbirnyk materialiv 16 konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarnykiv ta Mizhnar. nauk.-praktychnoi konferentsii – Proceedings of the 16th Congress of Scientists of Economists-Agrarians and the International. sciences practical conference.* Kyiv: NNTS IAE, p. 386 [in Ukrainian].

3 ***Haidutskyi P.I.*** (2015). Ahrarna reforma L.D. Kuchmy v Ukraini: istoryko-ekonomichni aspekty [Agrarian Reform L.D. Kuchma in Ukraine: historical and economic aspects]. *Ekonomika APK. – Economy AIC*, No 1, pp. 5-13. [in Ukrainian].

4. ***Koshkalda I.*** (2017). Problemni pytannia v konteksti zaprovadzhennia rynku zemli [Problematic issues in the context of the introduction of the land market].Contemporary Problems and Prospects for Sustainable Development of Rural Areas: *Zbirnyk materialiv 16 konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarnykiv ta Mizhnar. nauk.-praktychnoi konferentsii – Proceedings of the 16th Congress of Scientists of Economists-Agrarians and the International. sciences practical conference.* Kyiv: NNTS IAE, p. 386 [in Ukrainian].

5. ***Kulynych P.*** (2017). Emfitevzys yak pastka dlia silskoho zemlevlasnyka abo chomu selianam ne varto ukladaty dohovory pro yoho vstanovlennia? [Emphystease as a trap for a rural landowner or why peasants should not enter into

contracts for its establishment?]. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy – Legal Bulletin of Ukraine,* No 35, pp. 14 [in Ukrainian].

6. ***Lupenko Yu.O., & Khodakivska O.V.*** (2016). Naukovi zasady zaprovadzhennia rynkovoho obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia [Scientific principles of introduction of market circulation of agricultural land]. *Ekonomika APK. – Economy AIC*, No 12, pp. 5-15 [in Ukrainian].

7. ***Maksymenko Ya.A.*** (1997). Sobstvennost kak ekonomycheskaia katehoryia [Property as an economic category]. *Byznes Ynform- Business Inform,* No 12 (208), pp. 18-23 [in Ukrainian].

8. ***Onehina V.M.*** (2005). *Vplyv reformuvannia zemelnykh ta mainovykh vidnosyn na dokhody silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv [Influence of the reformation of land and property relations on the incomes of agricultural producers]*. Economics: problems of theory and practice: a collection of scientific works - Zbirnyk naukovykh prats. (pp. 185-199). Dnipropetrovsk: DNU [in Ukrainian].

9. ***Onehina V.M.*** (2009). Instytutsionalni zasady formuvannia rynku zemli [Institutional principles of land market formation].Transformation of land relations to market conditions of management: *Materialy 2-kh richn. zboriv Pivnichno-skhidnoho viddilennia V seukr. Konhresu vchenykh ekonomisti – ahrarnykiv (5 liut. 2009) –Materials of 2 years. Meeting of the North-Eastern Branch of the All-Ukrainian Congress of Scientists of Economists – Agrarians (February 5th),* (pp. 38-42). Kharkiv [in Ukrainian].

10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 7 chervnia 2017 r. № 413 «Stratehiia udoskonalennia mekhanizmu upravlinnia v sferi vykorystannia ta okhorony zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi vlasnosti ta rozporiadzhennia nymy» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 7, 2017, No. 413 «Strategy for improving the management mechanism in the field of use and protection of agricultural land of state ownership and disposal»]. *zakon0.rada.gov.ua.* Retrieved from: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF [in Ukrainian].

11. ***Sabluk P.T.*** (2015). Stan i napriamy rozvytku ahrarnoi reformy [Status and directions of development of agrarian reform]. *Ekonomika APK. – Economy AIC*, No 2, pp. 10-17 [in Ukrainian].

12. ***Sobkevych O., Rusan V., Yurchenko A., Skorokhod V.*** (n.d.). Aktualni zavdannia formuvannia rynku zemel silskohospodarskoho pryznachennia v Ukraini. Analitychna zapyska [Actual problems of forming the market of agricultural lands in Ukraine. Analytical note]. *www.niss.gov.ua.* Retrieved from: http://www.niss.gov.ua/articles/365/ [in Ukrainian].

13. ***Khodakivska O.V., & Mohylnyi O.M.*** (2017). Modeli obihu zemel u zabezpechenni staloho rozvytku silskykh terytorii [Models of land management in ensuring sustainable development of rural territories]. Contemporary Problems and Prospects for Sustainable Development of Rural Areas: *Zbirnyk materialiv 16 konhresu vchenykh ekonomistiv-ahrarnykiv ta Mizhnar. nauk.-praktychnoi konferentsii – Proceedings of the 16th Congress of Scientists of Economists-Agrarians and the International. sciences practical conference,* Kyiv: NNTS IAE, p. 386 [in Ukrainian].

Анотація.

Шибаєва Н.В. Вплив організаційно-економічного механізму регуляторної політики на розвиток земельних відносин.

Проаналізовано складові організаційно-економічного механізму регуляторної політики, які мають вплив на земельні відносини, визначено основні інструменти, процедури, суб'єктів формування та реалізації регуляторної політики у напрямі земельних відносин. З'ясовано особливості застосування інструментів та процедур за умов пролонгованої дії мораторію на обіг земель сільськогосподарського призначення. Встановлено вертикальну та горизонтальну неузгодженість формальних правил, яка визначає специфічний вплив на розвиток земельних відносин в Україні. Запропоновано можливі заходи, які сприяють підвищенню ефективності організаційно-економічного механізму регулювання земельних відносин.

Ключові слова: *земельні відносини, організаційно-економічний механізм регуляторної політики, мораторій на продаж земель с/г призначення, оренда.*

Аннотация.

Шибаева Н.В. Влияние организационно-экономического механизма регуляторной политики на развитие земельных отношения.

Проанализированы составляющие организационно-экономического механизма регуляторной политики, влияющие на земельные отношения, определены основные инструменты, процедуры, субъекты формирования и реализации регуляторной политики земельных отношений. Выяснены особенности применения инструментов и процедур в условиях пролонгированного действия моратория на оборот земель сельскохозяйственного назначения. Установлена вертикальная и горизонтальная несогласованность формальных правил, которая определяет специфическое развитие земельных отношений в Украине. Предложены возможные мероприятия, которые способствуют повышению эффективности организационно-экономического механизма регулирования земельных отношений.

Ключевые слова: *земельные отношения, организационно-экономический механизм регуляторной политики, мораторий на продажу земель с / х назначения, аренда.*

Abstract.

Shibaeva N.V. Influence of the organizational and economic mechanism of regulatory policy on the development of land relations.

In the article the components of the organizational and economic mechanism of regulatory policy that affect land relations are analyzed. The main tools, procedures of subject formation and implementation of regulatory policy on land relations direction are defined. The specifics of tools' usage and procedures implemented under the moratorium on agricultural land sale condition have been clarified. The vertical and horizontal inconsistency of formal rules is defined, which determines a certain influence on the development of land relations in Ukraine. Suggested possible measures that would improve efficiency of the organizational and economic mechanism for regulating land relations.

Key words: *land relations, organizational and economic mechanism of regulatory policy, moratorium on agricultural land sale, lease.*

УДК 311.2:664.1

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ У ДОСЛІДЖЕННІ ЦИКЛІЧНОЇ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ЦУКРОБУРЯКОВОЇ ГАЛУЗІ

Ярова В.В., к.е.н., доцент, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
Бабицька О.О., к.е.н., ст. викладач, Білоцерківський національний аграрний університет України
Рудиченко А.С., аспірантка, Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Постановка проблеми у загальному вигляді. Серед основних видів сільськогосподарської продукції виробництво цукрових буряків фабричних за рівнем рентабельності посідає третє місце після соняшнику і зерна. У 2016 р. рівень дохідності насіння соняшнику в Україні становив 63%, зерна − 37,8%, цукрових буряків − 24,3%. Будучи найстарішою пріоритетною, продуктивною галуззю національної економіки країни, бурякоцукрова галузь визначає ефективність агропромислового виробництва і економіки країни в цілому, окремих її галузей (харчової, кондитерської, спиртової). Головне завдання держави нині – відродження цієї вкрай стратегічної галузі нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам функціонування цукровиробників України, а саме стратегії і чинникам концептуального розвитку галузі, ефективності виробництва цукрових буряків і цукру присвятили праці вітчизняні вчені та інші науковці. Незважаючи на численні праці, нині потребують розробки методи оцінювання і аналітичне обґрунтування механізмів розвитку цукробурякової галузі аграрного сектору економіки України.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження циклічної динаміки розвитку цукробурякової галузі з використанням методології економічного аналізу. Відповідно до мети було поставлено такі завдання й запропоновано їх комплексне вирішення: відобразити господарське значення цукрових буряків; дослідити зміни на світовому ринку цукру; сформувати ознаки циклічного характеру розвитку економіки; дати оцінку системної кризи в цукробуряковому під комплексі України; проаналізувати інтенсивність динаміки обсягів виробництва, розміру і частки посівних площ і урожайності цукрових

буряків (фабричних); здійснити прогнозування урожайності на 2020-2023 рр.; проаналізувати рентабельність виробництва цукрових буряків; провести кореляційно-регресійний аналіз дохідності виробництва продукції сільського господарства і рентабельності цукрових буряків (фабричних); визначити причини зниження ефективності цукробурякого виробництва; окреслити заходи, реалізація яких сприятиме розв'язанню проблем розвитку цукробурякової галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цукровий буряк є відносно молодою сільськогосподарською культурою, вік якої налічує приблизно 270 років. До XVII століття буряки вирощували як листкові (мангольд) і коренеплідні овочі. На кормові його почали вирощувати приблизно з 1700 року. У 1747 році німецький хімік А.С. Маргграф довів, що цукор з буряків аналогічний тростинному. У 1802 році Аккард одержав перший урожай чисто білого буряку з вмістом цукру 5-7 %. Термін «цукровий буряк» виник лише близько 1830 року, коли розширились посівні площі і з'явилися цукрові заводи. До 1824 року відносять будівництво першого цукрового заводу в Україні, у м. Тараща Київської губернії. З того часу бурякосіяння стало швидко розвиватися в Україні. Ще до 40-х років минулого століття в Україні зародився і набув масового поширення рух за одержання 500-центнерного врожаю. Україна була світовим лідером у буряківництві [1].

Господарське значення цукрових буряків (фабричних) визначається тим, що вони: є єдиною культурою, з якої виробляють цукор в Україні; вони є джерелом отримання жому та патоки (меляси), які використовують для згодовування великій рогатій худобі; із меляси виготовляють спирт, гліцерин, дріжджі; цукрові буряки мають високу кормову цінність і за поживністю переважає кормовий буряк у 2,2 рази; гичка використовується на зелений корм, для виготовлення силосу, як зелене добриво.

На світовому ринку цукру відбуваються суттєві зміни. Значний дефіцит продукту в країнах ЄС, який оцінювався у 2016-2017 маркетинговому році у 6,5 млн. тонн змінився на його профіцит. Надлишок цукру у світі у 2017-2018 маркетинговому році може становити 9,8 млн. тонн, а світове виробництво оцінюється на рівні 193,5 млн. тонн. Суттєвим додатковим фактором загострення конкуренції є лібералізація цукрового ринку в країнах ЄС з 1 жовтня 2017 р., яка відмінила квоти, мінімальні ціни, пільги виробникам та інші державні регулятори. Країни ЄС наростили свій експортний потенціал, який впливатиме на ринок України [2].

Будь-який процес в економіці представляє собою сукупність безперервних і багато граних якісних і кількісних змін, що мають двоїсту природу. З одного боку, процес економічного розвитку є незворотним процесом. Мається на увазі те, що будь-яка економічна система при відсутності різких побічних впливів рухається у напрямку безперервного еволюційного розвитку. З іншого боку, економічному процесу властиві хвильові (зворотні) рухи, що повторюються. Процес, який розпочався в одному напрямку, досягає зворотної точки, змінює напрямок свого руху і так до повернення у вихідне положення. Такий рух називається циклічним і весь попередній досвід розвитку економіки дозволяє стверджувати, що однією із базових закономірностей, властивих економічним системам, є циклічний характер їх розвитку [3, 4].

Результативні показники бурякосійних господарств, підприємств цукрової галузі, всього аграрного сектора вказують на системну кризу в цукробуряковому підкомплексі України. Виробництво цукрових буряків і цукру скоротилося до критичної межі. Реформування аграрної економіки не узгоджувалося з науково-теоретичними і методологічними пропозиціями аграрної науки. В країні і до цього часу відсутня виважена аграрна політика щодо реформування АПК, в тому числі цукробурякового виробництва.

Найбільш важливими принципами економічного аналізу, що відображають циклічну динаміку, є принцип динамізму, який дозволяє всі явища і процеси господарської діяльності, розглядати у динаміці, і принцип співставності даних. В економічному аналізі співставність даних виступає у якості аналітичного прийому при дослідженні рядів динаміки.

У таблиці відображено показники динаміки виробництва цукрових буряків господарствами усіх категорій України і Харківської області.

Обсяги виробництва цукрових буряків в Україні за 1940-2016 рр. мають значний ступінь варіації (коефіцієнт варіації становить 47,1%) і коливається від 10068 тис тонн у 2009 році до 44264 тис тонн у 1990 році. Для аналізу інтенсивності змін ми використали метод багаторічних середніх і розрахували для кожного укрупненого періоду абсолютні і відносні показники динамічного ряду. В результаті встановлено, що зростання валових зборів цукрових буряків (фабричних) відбувалося до 1970 року, коли було зібрано 41847 тис тонн коренеплодів.

Таблиця 1

Показники динамічного ряду виробництва цукрових буряків (фабричних) господарствами усіх категорій України, 1940-2016 рр.

Роки	*Виробництво, тис т*	*Укрупнені багаторічні періоди*	*Середньорічні показники динаміки:*		
			абсолютний приріст, тис т	*темп зростання, %*	*темп приросту, (+,-) %*
1940	13052	-	-	-	-
1950	13952	1940-1950	90,0	100,67	0,67
1955	21751	1950-1955	1559,8	109,29	9,29
1960	29050	1955-1960	1459,8	105,96	5,96
1965	41153	1965-1970	138,8	100,34	0,34
1970	41847	1970-1975	-1184,4	96,99	-3,01
1975	35925	1975-1980	326,6	100,89	0,89
1980	37558	1980-1985	153,6	100,41	0,41
1985	38326	1985-1990	1187,6	100,41	0,41
1990	44264	1990-1995	-2922,8	92,30	-7,70
1995	29650	1995-2000	-3290,2	85,06	-14,94
2000	13199	2000-2005	453,8	103,22	3,22
2005	15468	2005-2010	-343,8	97,67	-2,33
2010	13749	2010-2016	43,7	100,32	0,32
2016	14011	-	-	-	-

У наступному п'ятирічному періоді 1970-1975 рр. вперше за тридцять років виробництво цукрових буряків (фабричних) скорочувалося в середньому за рік на 1184,4 тис тонн або на 3,01 %. До 1990 року ситуація дещо стабілізувалася, абсолютні і відносні середньорічні показники інтенсивності динаміки мали додатні значення і у 1990 році в Україні було отримано максимальний валовий збір за весь досліджуваний період − 44264 тис тонн. З 1991 року відбувається зменшення обсягів виробництва цукрових буряків (фабричних). Інтенсивність динаміки змінюється. Найбільшого скорочення валові збори зазнали у 1995 – 2000 роках, коли у середньому за рік вони зменшувалися на 3290,2 тис тонн або на 14,94%. У 2016 р. господарствами усіх категорій було зібрано 14011 тис тонн коренеплодів, що вдвічі менше валових зборів 1955 і 1960 років, у 3,2 рази менше обсягів виробництва 1990 року.

Основними виробниками цукрового буряку (фабричного) в Україні є господарства Вінницької (2639 тис тонн або 18,8%), Полтавської (2090 тис тонн або 14,9%), Хмельницької (1586 тис тонн

або 11,3%), Харківської (1207 тис тонн або 8,6%) і Київської (1124 тис тонн або 8%) областей.

Зазначені тенденції підтверджує аналітичне вирівнювання динамічного ряду валових зборів цукрових буряків (фабричних) в Україні за рівнянням параболи третього порядку (рис. 1).

За аналогічною методикою нами було проаналізовано показники інтенсивності динаміки розмірів посівних площ цукрових буряків (фабричних) і було встановлено, що порівняно із валовими зборами вони зазнали ще більшого ступеня коливання: показник варіації становить 50,4 %. Якщо в Україні у 1965 році під посіви даної культури було відведено 1863 тис га, то у 2015 році – лише 237 тис га. У 2016 році господарствами усіх категорій цукрові буряки вирощувалися на площі 292 тис га, що у 5,5 рази менше рівня 1990 року. До таких тенденцій зміни абсолютних розмірів посівних площ цукрових буряків не можна ставитися однозначно, оскільки, якщо паралельно із цим відбувається поліпшення показників урожайності коренеплодів, їх цукристості і збору цукру, то можна робити висновок про позитивні зрушення і про перехід від екстенсивного напряму розвитку галузі до інтенсивного.

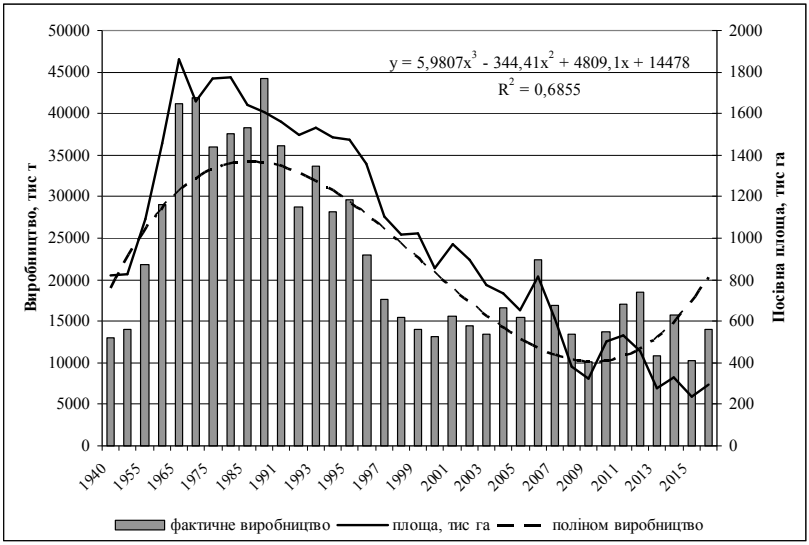

Рис. 1. Динаміка валових зборів і посівних площ цукрових буряків (фабричних) в Україні, 1940-2016 рр.

У 2016 р. середня урожайність цукрових буряків (фабричних) була найвищої за двадцятисемирічний період і становила 482 ц/га (більше у 1,7 рази). Виробництво цукру на 1 га за 1990-2016 рр. зросло з 2,38 тонн до 7 тонн (майже у 3 рази).

Протягом усього досліджуваного періоду темпи зростання урожайності випереджають темпи зміни посівних площ. Особливо відчутним це було у 2008 р., коли порівняно із минулим роком посівні площі скоротилися на 37,3%, а урожайність зросла на 27,1% (темп випередження становив 204%). У 2011-2015 роках спостерігається аналогічна ситуація.

Інша справа, коли із зменшенням абсолютних розмірів посівних площ цукрових буряків (фабричних) знижується їх частка у структурі посівних площ сільськогосподарських культур (оскільки зростає частка, наприклад, посівів соняшнику), що призводить до екстенсивного землекористування, неконтрольованого сільськогосподарського навантаження на ґрунтовий покрив і деградації земельних ресурсів.

Таблиця 2

Динаміка частки посівів цукрових буряків (фабричних) в структурі посівних площ сільськогосподарських культур в Україні, 1940 – 2016 рр.

Роки	***Посівна площа, тис га:***		***Питома вага, %***	
	цукрові буряки	***соняшник***	***цукрові буряки***	***соняшник***
1940	820	720	2,6	2,3
1950	828	894	2,7	2,9
1955	1092	935	3,3	2,8
1960	1457	1505	4,3	4,5
1965	1863	1777	5,5	5,3
1970	1659	1710	5,1	5,2
1975	1769	1672	5,3	5,0
1980	1775	1683	5,3	5,0
1985	1641	1480	5,0	4,5
1990	1607	1636	5,0	5,0
1995	1475	2020	4,8	6,5
2000	856	2943	3,2	10,8
2005	652	3743	2,5	14,4
2010	501	4572	1,9	17,0
2016	292	6073	1,1	22,5

Аналіз проведених розрахунків показує, що за період з 1980 року частка посівів цукрових буряків (фабричних) скоротилася з 5,3% до 1,1% у 2016 році. В цей же час, на долю посівів соняшнику припадало у 1980 році 5%, у звітному році – 22,5% (зросла у 4,5 рази).

Цукровий буряк має велике агротехнічне значення. Глибока оранка, внесення великих норм органічних і мінеральних добрив покращують структуру ґрунту, підвищують його біологічну активність. Після цієї просапної культури поле залишається чистим від бур'янів, оскільки застосовуються агротехнічні і хімічні методи боротьби з ними. Буряк є добрим попередником для більшості культур у сівозміні. Найкраще після нього родить ярий ячмінь [5].

Сінченко В.М., Пиркін В.І. вказують на те, що «в Україні зростають темпи деградації ґрунтів – це зменшення запасів гумусу і поживних елементів, ерозія, підкислення, засолення, осолонцювання та інші процеси. Основні причини деградації: дефіцит органічних і мінеральних добрив, недостатня зацікавленість виробників у збереженні і відтворенні ґрунтової родючості» [6].

Наступним етапом дослідження є аналіз урожайності цукрових буряків. За 2012 – 2016 роки середній рівень урожайності цукрових буряків (фабричних) в господарствах України становить 435,8 ц/га, що значно перевищує показники минулих років (на 74% вище за рівень 1990 р., у 3,1 рази – рівень 2000 року). У сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області досягнуто продуктивності гектара посівної площі у розмірі 618 ц/га, Житомирської, Київської, Львівської, Миколаївської, Полтавської областей – від 514 ц/га до 591 ц/га.

За даними аграрного інформаційного агентства «Agravery», бурякоцукровий комплекс Франції характеризується такими показниками: урожайність – 881 ц/га (майже у 2 рази перевищує показник в Україні), виробництво цукру на 1 га – 11,7 т (проти 7 т в Україні), цукристість – 18,3% (проти 14,68% в Україні).

Прогнозування можливих значень урожайності цукрових буряків (фабричних) є одним із завдань дослідження, для чого використаємо розрахунок прогнозів на основі тренда. Методика статистичного прогнозу за трендом заснована на екстраполяції ряда динаміки, тобто припущенні, що параметри тренду збережуться до прогнозованого періоду [7]. Зазвичай рекомендують, щоб строк прогнозу не перевищував третини тривалості бази розрахунку тренду (рис. 2).

Таким чином, найбільш вірогідне значення урожайності цукрових буряків (фабричних) у 2020 році становитиме 673 ц/га, що становить 140,3% до фактичного рівня 2016 року. Більш високого «європейського» рівня – 821 ц/га – можна очікувати у 2023 році.

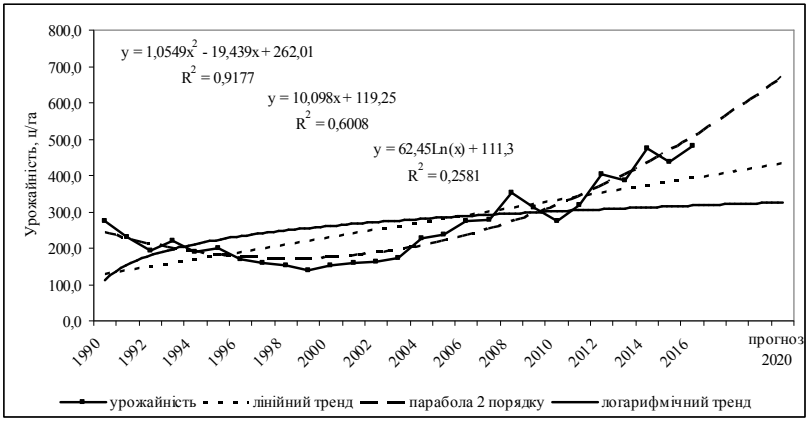

Рис. 2. Динаміка урожайності цукрових буряків (фабричних) в Україні, 1990-2016 рр.

Точковий прогноз урожайності за рівнянням параболи другого порядку можна теоретично вважати достатньо обґрунтованим, про що свідчить значення коефіцієнта достовірності апроксимації $R^2=0.9177$. Слід враховувати те, що параметри тренду, отримані за обмеженою кількістю рівнів ряду, – це лише вибіркові середні оцінки, не вільні від впливу розподілення коливань окремих рівнів у часі.

Цукрові буряки відносять до інтенсивних сільськогосподарських технічних культур, тобто таких, що вимагають значних витрат матеріальних та трудових ресурсів. В той же час, буряківництво (при певних умовах) є високоприбутковим і сприяє зміцненню економіки підприємства (табл.3).

Високі показники урожайності цукрових буряків зумовили зростання показників рентабельності їх виробництва. У звітному 2016 році на одну гривню виробничих витрат у господарствах України отримано 24 коп. чистого прибутку, що у 4 рази перевищує рівень дохідності 2000 року, у 5 разів – рівень 2005 року.

У 2016 році із 552 сільськогосподарських підприємств Харківської області вирощуванням і реалізацією цукрових буряків (фабричних) займалися лише 51 господарство (або 9,2 %).

Таблиця 3

Рівень рентабельності виробництва окремих видів продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах України, 2000 – 2016 рр.

Культури	***Роки***				
	2000	***2005***	***2010***	***2015***	***2016***
Зернові та зернобобові	64,8	3,1	13,9	43,1	37,8
Буряк цукровий (фабричний)	6,1	4,8	16,7	28,2	24,3
Соняшник	52,2	24,3	64,7	80,5	63,0
Картопля	14,0	17,8	62,1	24,2	-3,2

Для аналізу залежності між рентабельністю сільського господарства і рівнем дохідності цукробурякового виробництва нами використано кореляційно-регресійний аналіз. Для цього по Харківської області за 2014-2016 рр. були відібрані дані по тих районах, у господарствах яких вирощувалися і реалізовувалися цукрові буряки (n=26). Парна лінійна економетрична модель рентабельності сільськогосподарського виробництва має такий вигляд:

$$y_x=32,95997+0,28109x.$$

Коефіцієнт регресії $a_1=0,28109$ показує, що при збільшенні рівня дохідності виробництва цукрових буряків на 1% рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції в цілому зростає на 0,28109%. Для отримання висновків про практичну значимість синтезованої в процесі аналізу простої моделі рівня рентабельності сільського господарства по сукупності районів Харківської області ми оцінили достовірність побудованої моделі, дали якісну оцінку показнику тісноти зв'язку на основі шкали Чеддока. Лінійний коефіцієнт парної кореляції має додатне значення і становить 0,365, коефіцієнт детермінації − 0,133. Це значить, що варіація рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції по районах Харківської області на 13,3% зумовлена впливом рентабельності виробництва цукрових буряків (фабричних).

Вплив України на світовий ринок цукру є незначним. Її частка у загальносвітовому виробництві становить 1,2%. Експорт цукру здійснюється невеликими обсягами, в основному, до Казахстану, Киргизії, Молдови, Таджикистану, Литви, Туркменії, Росії та Грузії. Також до цих країн експортується цукор російського та білоруського виробництва, який виявився достатньо конкурентоспроможним порівняно з вітчизняним. Надалі конкуренція на цих ринках очікується достатньо високою [8].

Узагальнюючи висновки вчених щодо причин зниження ефективності цукробурякової галузі України, основними серед них можна назвати: суттєвий спад виробництва цукрових буряків та їх переробки; зменшення обсягів внутрішнього ринку цукру; паралельне існування декількох внутрішніх ринків цукру; руйнування системи оптової торгівлі й відсутність впорядкованого механізму реалізації цукру; важкий фінансовий стан цукрових заводів та бурякосійних господарств; дефіцит власних обігових капіталів; неефективність системи кредитування цукрових заводів; недосконаліть законодавства щодо ефективного функціонування виробництва в ринкових умовах; недостатнє фінансування технічних і матеріальних ресурсів; бартеризацію обміну готової продукції на матеріально-технічні ресурси; деіндустріалізацію галузі, значне подорожчання енергетичних і матеріальних ресурсів, техніки для вирощування, збирання, транспортування і переробки цукрових буряків; загострення суперечностей між бурякосійними господарствами, цукровими заводами, державою та споживачами; витратний механізм господарювання [5, 9].

Гуторов О.І., Ковальова О.В. вважають, що з метою вирішення проблем, що нині стримують розвиток цукробурякого виробництва, необхідно передбачити обсяги виробництва цукрових буряків і цукру, напрямки використання і коренеплодів і побічної продукції, необхідну кількість цукрових заводів − виробників цукру та підприємств, які перероблятимуть цукрові буряки та інші види готової продукції [10].

Зі скасуванням квот на цукор Європейським Союзом з 1 жовтня 2017 р. очікується, що виробництво цукру в ЄС збільшиться з 13,5 млн. т в рік до 16 млн. т на рік. Деякі експерти прогнозують навіть 18-19 млн. т в рік. Європа почне шукати нові ринки для збуту свого цукру, і Україна − перша в цьому списку. Йдеться про якісний і дешевий цукор: сектор цукрового виробництва в Європі дотується і є високоефективним. Тобто українським виробникам доведеться зіткнутися з жорстокою конкуренцією з боку європейських виробників цукру» [11].

За прогнозами вчених, в найближчі 2018-2019 роки на сектор цукрового виробництва України чекають значні зміни, які стосуються «скорочення посівних площ в Україні, особливо в південних регіонах, та укрупнення вітчизняного ринку» [11].

На думку Маслака О, Ільченко О., внутрішній ринок цукру має достатню пропозицію, яка значно перевищує наявний попит. Наповненість ринку цукром, а також подорожчання матеріально-

технічних ресурсів впливають на виробництво цукрових буряків. Рівень витрат під час вирощування солодких коренів більш ніж удвічі перевищує цей показник для зернових культур. Передбачається зменшення виробництва цукрових буряків і цукру, проте зібраного врожаю вистачить для забезпечення внутрішніх потреб та експорту [8].

Висновки. Підвищення ефективності цукробурякової галузі України можливе за умов: підвищення рівня спеціалізації бурякосійних господарств; оптимізації посівних площ під цукрові буряки, концентрації їх посівів у областях із найсприятливішими ґрунтово-кліматичними умовами (Волинська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська та Хмельницька області); розвитку агропромислової інтеграції з метою поєднання виробництва та переробки цукрових буряків (фабричних); раціональної організації сировинних зон цукрових заводів, коли досягається оптимальне співвідношення між виробничою потужністю заводу та можливостями господарств по виробництву сировини; знаходження можливостей розширення зовнішніх каналів збуту продукції; зниження собівартості за рахунок підвищення цукристості коренеплодів й збереження оптимального рівня ціни для рентабельного виробництва; розв'язання проблеми забезпечення виробників матеріально-технічними ресурсами; диверсифікації виробництва продукції цукрових заводів; наявності обґрунтованої державної економічної політики в цукровій та суміжних підгалузях промисловості.

Література.

1. Історія та поширення цукрового буряка. URL: http://agroscience.com.ua/plant/istoriya-ta-poshyrennya-tsukrovogo-buryaka.

2. ***Бондар В.С.*** Лібералізація ринку цукру в країнах ЄС – як виклик цукровиробникам України. Цукрові буряки. 2018. №1 (117). С. 8-10.

3. ***Поздеев В.Л.*** Методология экономического анализа циклических колебаний в развитии хозяйствующих субъектов: дис. … доктор экон. наук: 08.00.12, Йошкар-Ола: [б.в.], 2008. 365 с.

4. ***Adizes I.*** Organizational passages: Diagnosing and treating life cycle problems in organization. Organizational Dynamics, 1979, vol. 9, pp. 3-25.

5. ***Заяц А.С.*** Сахарная промышленность в Украине: становление, развитие, реструктуризация. Киев, 2001. С. 175.

6. ***Сінченко В.М., Пиркін В.І.*** Стратегія розвитку галузі буряківництва в Україні. Цукрові буряки. 2018. №1 (117). С. 4-7.

7. ***Горкавий В.К., Ярова В.В.*** Математична статистика: навчальний посібник. Київ: ВД «Професіонал», 2004. 384 с.

8. ***Маслак О., Ільченко О.*** Економіка виробництва цукрових буряків в Україні. URL: http://propozitsiya.com/ua/ ekonomika-cukrovih-buryakiv-v-ukrayini.

9. ***Прийдак Т.Б.*** Розвиток і підвищення ефективності виробництва цукрових буряків. URL: http://www.rusnauka.com/5_SWMN_ 2011/Economics/12_79706.doc.htm.

10. ***Гуторов О.І., Ковальова О.В.*** Формування чинників концептуального розвитку галузі цукробурякового виробництва. Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки». 2015. № 2. С.3-9.

11. ***Фесюк П.*** Кількість цукрових заводів в Україні може зменшитись вдвічі. УкрАгроКом. 16 червня 2017 р. URL: http://agravery.com/uk/posts/show/kilkist-cukrovih-zavodiv-v-ukraini-moze-zmensitis-vdvici-ukragrokom.

References.

1. Istoriya ta poshirenna cukrovogo buryaka [History and distribution of sugar beet]. *agroscience.com.ua.* Retrieved from http://agroscience.com.ua/plant/istoriya-ta-poshyrennya-tsukrovogo-buryaka [in Ukrainian].

2. ***Bondar V.S.*** (2018). Liberalizatsiya rynky cukru v kraynah ES - yak vyklyk cukrovyrobnikam Ukrainy [The liberalization of the sugar market in the EU is a challenge for sugar producers in Ukraine]. *Tsukrovi buryaki – Sugar beet,* No 1(117); p. 8-10 [in Ukrainian].

3. ***Pozdeev V.L.*** (2008) Metodologiya ekonomicheskogo analiza tsiklicheskih kolebaniy v razvitii khozeaystvuyuschih subektov [Methodology of economic analysis of cyclical fluctuations in the development of economic entities]: *Dissertation of doctor of economic Sciences*. Yoshkar-Ola, p. 365 [in Russian].

4. ***Adizes I.*** (1979). Organizational passages: Diagnosing and treating life cycle problems in organization. Organizational Dynamics, Vol. 9, pp. 3-25 [in English].

5. ***Zayats A.S.*** (2001). *Saharnaya promyshlennost v Ukraine: stanovlenie, razvitie, restrukturizatsiya [Sugar industry in Ukraine: formation, development, restructuring]*. Kyiv, p. 175 [in Ukrainian].

6. ***Sinchenko V.M., & Pirkin V.I.*** (2018) Strategiya rozvitku galuzi buryakivnitstva v Ukraine [Strategy of the Beet Growing Industry in Ukraine]. *Tsukrovi buryaki – Sugar beet,* No 1(117), p. 4-7 [in Ukrainian].

7. ***Gorkaviy V.K., & Yarova V.V.*** (2004). *Matematichna statistica: navchalnty posibnik [Mathematical statistics]*. Kyiv: Profesional, p. 384 [in Ukrainian].

8. ***Maslak O., & Ilchenko O.*** (2015) Ekonomika vyrobnitstva cukrovih buryakiv v ukrayini [The economy of sugar beet production in Ukraine]. *propozitsiya.com/ua.* Retrieved from http://propozitsiya.com/ua/ekonomika-cukrovih-buryakiv-v-ukrayin/ [in Ukrainian].

9. ***Priydak T.B.*** (n.d.). Rozvitok i pidvischennya efektivnosti vyrobnitstva tsukrovih buryakiv [Development and increase of production efficiency of sugar beet]. *www.rusnauka.com.* Retrieved from http://www.rusnauka.com/5_SWMN_2011/Economics/12_79706.doc.htm [in Ukrainian].

10. ***Gutorov O.I., & Kovaleva O.V.*** (2015) Formuvannya chinnikiv kontseptualnogo rozvitku tsukroburyskovogo vyrobnitstva [Formation of factors of conceptual development of the sugar-beet production industry]. *Visnyk HNAU. Seriya «Ekonomichni nauki» – Bulletin of KHNAU. Series «Economics».* No 2, p. 3-9 [in Ukrainian].

11. ***Fesyuk P.*** (n.d.). Kilkist cukrovih zavodiv v Ukraini moze zmensitis vdvici [The number of sugar factories in Ukraine can be halved]. *agravery.com/uk/posts/show.* Retrieved from http://agravery.com/uk/posts/show/kilkist-cukrovih-zavodiv-v-ukraini-moze-zmensitis-vdvici-ukragrokom [in Ukrainian].

Анотація.

Ярова В.В., Бабицька О.О., Рудиченко А.С. Використання методології економічного аналізу у дослідженні циклічної динаміки розвитку цукробурякової галузі.

Результативні показники аграрного сектора, підприємств цукрової галузі і господарств, які вирощують цукрові буряки, свідчать про наявність системної кризи у цукробуряковому підкомплексі України. Авторами виявлені і узагальнені найхарактерніші її риси, основними серед яких є: суттєвий спад виробництва цукрових буряків та їх переробки; деіндустріалізація галузі, значне подорожчання енергетичних і матеріальних ресурсів, техніки для вирощування, збирання, транспортування і переробки цукрових буряків; недостатнє фінансування технічних і матеріальних ресурсів; зменшення обсягів внутрішнього ринку цукру; паралельне існування декількох внутрішніх ринків цукру; руйнування системи оптової торгівлі й відсутність впорядкованого механізму реалізації цукру; важкий фінансовий стан цукрових заводів та бурякосійних господарств; дефіцит власних обігових капіталів; неефективність системи кредитування цукрових заводів; недосконалість законодавства щодо ефективного функціонування виробництва в ринкових умовах; бартеризація обміну готової продукції на матеріально-технічні ресурси; загострення суперечностей між бурякосійними господарствами, цукровими заводами, державою та споживачами; витратний механізм господарювання. У статті проведений статистичний аналіз окремих складових ефективності виробництва цукрових буряків в аграрному секторі економіки Харківської області. Проведена статистична оцінка системи показників від урожайності, розміру посівних площ, обсягів виробництва, виробничої собівартості 1 ц коренеплодів до рівня товарності, ціни реалізації, повної собівартості, прибутку і рівня рентабельності цукрових буряків. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу показаний вплив ефективності виробництва цукрових буряків на ефективність агропромислового виробництва області.

Ключові слова: *цукробурякова галузь, системна криза, методологія, економічний аналіз, циклічна динаміка, ефективність виробництва цукрових буряків.*

Аннотация.

Яровая В.В., Бабицкая О.А., Рудыченко А.С. Использование методологии экономического анализа в исследовании циклической динамики развития свеклосахарной отрасли.

Результативные показатели аграрного сектора, предприятий сахарной отрасли и хозяйств, выращивающих сахарную свеклу, свидетельствуют о наличии системного кризиса в свеклосахарном подкомплексе Украины. Авторами выявлены и обобщены характерные его черты, основными из которых являются: существенный спад производства сахарной свеклы и ее переработки; деиндустриализация отрасли, значительное подорожание энергетических и материальных ресурсов, техники для выращивания, сбора, транспортировки и переработки сахарной свеклы; недостаточное финансирование технических и материальных ресурсов; уменьшение объемов внутреннего рынка сахара; параллельное существование нескольких внутренних рынков сахара, разрушение системы оптовой торговли и отсутствие упорядоченного механизма реа¬лизации сахара; тяжелое финансовое состояние сахарных заводов и свеклосеющих хозяйств; дефицит собственных оборотных капиталов; неэффективность системы кредитования сахарных заводов; несовершенство законодательства по эффективному функционированию производства в рыночных условиях; бартеризация обмена готовой продукции на материально-технические ресурсы; обострение противоречий между свеклосеющими хозяйствами, сахарными заводами, государством и потребителями; затратный механизм хозяйствования. В статье проведен статистический анализ отдельных составляющих эффективности производства сахарной свеклы в аграрном секторе экономики Харьковской области. Проведена статистическая оценка системы показателей от урожайности, размера посевных площадей, объемов производства, производственной себестоимости 1 ц корнеплодов до уровня товарности, цены реализации, полной себестоимости, прибыли и уровня рентабельности сахарной свеклы. С помощью корреляционно-регрессионного анализа показано влияние эффективности производства сахарной свеклы на эффективность агропромышленного производства области.

Ключевые слова: *свеклосахарная отрасль, системный кризис, методология, экономический анализ, циклическая динамика, эффективность производства сахарной свеклы.*

Abstract.

Yarova V.V., Babytska O.O., Rudychenko A.S. Using the methodology of economic analysis in the study of the cyclic dynamics of the sugar-beet industry development.

The performance indicators of the agrarian sector, enterprises of the sugar industry and sugar beet growers show a systemic crisis in the sugar sub-complex of Ukraine. The authors found and summarized the most indicative features of it, among which there are: a significant decline in sugar beet production and processing; deindustrialization of the industry, a significant cost increase of energy and material resources, machinery for growing, harvesting, transportation and processing of sugar beets; insufficient funding of technical and material resources; reducing the volume of the domestic sugar market; the simultaneous existence of several domestic sugar markets; the

destruction of the wholesale trade system and the lack of an orderly mechanism for the sale of sugar; difficult financial condition of sugar factories and sugar beet farms; deficit of own working capital; inefficiency of the crediting system of sugar factories; imperfection of legislation on effective functioning of production in market conditions; barterization of the exchange of final goods for material and technical resources; aggravation of contradictions between sugar beet farms, sugar factories, state and consumers; costly management mechanism. In the article the statistical analysis of separate components of the efficiency of sugar beet production in the agrarian sector of the economy of the Kharkiv region was carried out. It was made the statistical estimation of the system of indicators from yield, size of sown areas, production volumes, the production cost of 1 centner of root crops to the level of marketability, sales prices, full cost, profit and the level of profitability of sugar beet. The effect of sugar beet production on the efficiency of agro-industrial production in the region was shown using correlation-regression analysis.

Key words: *sugar-beet industry, systemic crisis, methodology, economic analysis, cyclic dynamics, efficiency of sugar beet production.*

ЗМІСТ

МАЗНЄВ Г.Є., JACEK SKUDLARSKI. Інноваційний розвиток техніки технологій для аграрного виробництва 3

БАКУМЕНКО В.Д., ДУДНИК О.В., СМІГУНОВА О.В. Функціональний зміст моделі процесу науково обґрунтованого державного управління 19

ЗАЙЦЕВ Ю.О. Маркетингові інструменти в системі управління розвитком підприємств-виробників зерна 27

КРАСНОРУЦЬКИЙ О.О., ГРИЩЕНКО В.А. Маркетинг взаємодії в розвитку інноваційного та ринкового потенціалу підприємства рослинницького напрямку 37

ЛЕВКІНА Р. В., КОТКО Я. М. Соціальна орієнтація мотиваційного механізму суб'єктів аграрного бізнесу 51

МАРЕНИЧ Т.Г., ПОЛИВАНА Л.А. Глобальні принципи управлінського обліку та перспективи їх застосування на вітчизняних підприємствах 59

НАГАЕВ В.М. Формування дослідницької компетентності майбутніх аграрних менеджерів: дидактичний аспект 66

ОНЕГІНА В.М., КРАВЧЕНКО О.М., БІЛЕЦЬКИЙ О.С. Державна аграрна політика та підтримка тваринництва в Україні 77

ХУДОЛІЙ Л.М., СОБКО І.В. Місце ринку особового страхування в ринковій системі і його сегментація 92

ШИЯН Д.В., БОГДАНОВИЧ О.А. Спеціалізація сільськогосподарського виробництва районів Харківської області 98

Антощенкова В.В., Антощенков Р.В.
Енергоефективність як критерій інноваційного розвитку
та конкурентоспроможності держави 109

Артеменко О.О., Шабінський О.В.
Удосконалення забезпечення ресурсами
підприємств галузі рослинництва 121

Бабан Т.О. Конкурентні переваги українського зерна
при формуванні експортного потенціалу 131

Банзекуливахо М.Ж.
Совершенствование стратегии управления материальными
запасами на предприятии нефтехимического комплекса 142

Батюк Л.А. Конкурентоспроможність нових
індустріальних країн Азії: досвід для України 150

Бобловський О.Ю., Титаренко В.М.
Рекреаційний потенціал Харківського регіону 162

Богомолова К.С, Подольська О.В.
Організаційні механізми удосконалення системи мотивації
посадових осіб органів публічного адміністрування 171

Голованова Г.Є. Управління товарною спеціалізацією
аграрних підприємств з урахуванням дії правового поля 178

Грідін О.В., Дудник О.В., Руденко С.В.
Сутність, місце та сучасне значення ризик-менеджменту
в управлінській парадигмі організації 188

Дудар В.Т. Інституції і механізми регулювання
ринку органічної агропродовольчої продукції 202

Єрмолаєва М.В., Черненко К.В., Гафіяк А.М.
Облік грошових коштів та застосування
інформаційних технологій 215

Заїка С.О. Мотивація та стимулювання як чинники забезпечення
стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств 222

Колпаченко Н.М., Сайчук Ю.А.
Вплив публічного управління на суспільний розвиток 237

Корсак М.М., Сурдо А.П. Применение метода Форсайт
в прогнозировании социально-экономического развития 244

Крутько М.А. Напрями активізації розвитку
інтеграційних процесів суб'єктів агробізнесу 255

Липницька В.В., Близнюк З.Г., Григор'єва В.Б.
Роль соціального чинника в економічному
розвитку країн з перехідною економікою 261

Луценко О.А., Поливана Л.А. Сучасний стан
та перспективи розвитку ринку аграрного страхування 273

Малій О.Г. Аналіз сучасної системи кредитного
забезпечення сільськогосподарських підприємств в Україні 285

Пономарьов О.С. Інституціональні складові управління
інноваційно-інвестиційним розвитком суб'єктів аграрного бізнесу 297

Райтер Н.І. Аналіз власного капіталу
сільськогосподарських підприємств 311

Рижикова Н.І. Механізм формування ринку венчурного
інвестування переробних підприємств продовольчої сфери 323

Соловей Ю.І. Формування середовища розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації..... 334

Ткаченко С.Є. Проблеми та шляхи інноваційного розвитку українських підприємств в сучасних умовах господарювання..... 344

Шебанова О.О. Особливості типізації споживачів, отримуючих маркетингову інформацію з Інтернету..... 355

Шепелєв С.С. Методичні засади змісту та наслідків використання субсидій як інструменту конкурентних переваг і прямої урядової підтримки 362

Шибаєва Н.В. Вплив організаційно-економічного механізму регуляторної політики на розвиток земельних відносин 373

Ярова В.В., Бабицька О.О., Рудиченко А.С. Використання методології економічного аналізу у дослідженні циклічної динаміки розвитку цукробурякової галузі..... 386

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник
Харківського національного
технічного університету
сільського господарства
імені Петра Василенка

ВИПУСК 191

Економічні науки

Відповідальний за випуск О.В. Корнієцький
Редактори: О.О. Краснорyцький, В.М. Онегіна

Підписано до друку 30.03.2018 р.
Формат 60×84 $^{1}/_{16}$. Папір офсетний.
Гарнітура Garamond. Офсетний друк.
Умовн. друк. арк. – 25,3. Наклад – 300 прим.

Видавництво ТОВ «Смугаста типографія»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ДК № 4863
від 12.03.2015 р. 61002, м. Харків, вул. Чернишевська, 28 А
Тел.: (057) 754-49-42 e-mail: zebra-zakaz@mail.ru